
YTB
YAYINLARI

YAYINLARI

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

KAFKASLAR'DAN ALPLER'E DRAU KATLİAMI

YTB Yayınları: 83

ISBN: 978-975-17-6527-7

Editör/Yazar
Prof. Dr. Ufuk Tavkul

Yayıma Hazırlayanlar
Zülgaip Akkuş ve Veysel Arıhan

Yayım Koordinasyonu
Firdevs Çağlar

Metin Editörü
Dilber Denizhan

Görsel Tasarım ve Uygulama
Z. Erdem Özsaray ve Gökhan Özmen

Baskı ve Cilt
Özel Ofset Basın Yayın Matbaa Reklam İnşaat Turizm Ticaret Sanayi Ltd. Şti.
İvedikköy Mahallesi 1323. Cad. No: 28/4
Yenimahalle/ANKARA

Matbaa Sertifika Numarası: 40365

Yayın Yeri ve Tarihi
Ankara, Şubat 2026

Baskı Miktarı
1.Baskı, 1000 adet

© TÜM YAYIN HAKLARI

YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞINA AİTTİR.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından desteklenen bu yayındaki metin ile ilgili sorumluluk editörler ve metin yazarlarına aittir.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Kafkaslar'dan Alpler'e Drau Katliamı

Prof. Dr. Ufuk Tavkul

Özel Ofset

1.Kafkasya, 2. İkinci Dünya Savaşı, 3. Sovyetler Birliği

YTB Yayınları

Oğuzlar Mah. Mevlana Bulvarı No: 145 P.K: 06520 Balgat - Ankara

Tel: 0(312) 218-40-00 Faks:0(312) 218-40-49

info@ytb.gov.tr kep adresi: ytb@hs01.kep.tr

Sertifika Numarası: 67797

Prof. Dr. Ufuk Tavkul

Kafkaslar'dan Alpler'e

Drau Katliamı

YTB
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7
Takdim 11
Takdim 13
Drau Katliamı'na Giden Süreçte Karaçay-Malkar Halkının Sovyetlere Karşı Mücadelesi (1918-1945) *Ufuk TAVKUL 15*
Hamit Botaş'ın *Lanetli Vadi* (Haram Tala) Adlı Hatıratından Bölümle Karaçay-Malkar Dilinden Çevirip / Özetleyen *Ufuk Tavkul 101*
Macir Koçkar'ın *Cehennemi Gören İnsanlar* Adlı Kitabından Hatıralar / Özetleyen *Ufuk TAVKUL.....143*
Tanıdığım Drau Faciası Tanıkları *Yılmaz NEVRUZ.....181*
Drau'dan Kurtulan Mülteciler: Peçeşfo Mahmut ve Arkadaşları *Mehdi N. ÇETİNBAŞ.....247*
İkinci Dünya Savaşı Mültecilerinden Supiyan Teke'nin Anıları Karaçaycadan çeviren *Ufuk TAVKUL 297*
İkinci Dünya Savaşı Mültecilerinden Fatimat Bayrımkul'un (Tambiy) Hatıraları Karaçaycadan çeviren *Yılmaz Nevruz 303*
İkinci Dünya Savaşı Mültecilerinden Umar Bayramkulov (Bayrımkulların Umar) *Ufuk TAVKUL.....323*
İkinci Dünya Savaşı Mültecilerinden İbrahim Ulbaşev (Ullubaşların İbrahim) *Ufuk TAVKUL.....327*
Gucemuh Ebubeçir'in Drau Hatıraları İbrahim GUCEMUH / *Çerkesçenin* doğu lehçesinden çeviren *Özlem GÜNGÖR.....343*

Bir Drau Katliamı Kurbanının Trajik Sonu:
Çerim Soobzokov (Şaoptsakho) *Cem Kumuk* 401
İkinci Dünya Savaşı Mültecilerinden
Halit Tüzün'ün (Batçaların Mülteci Halit)
Anıları / Karaçaycadan çeviren *Ufuk TAVKUL* 413
Çılgınlık Kurbanları (Lienz Faciası Münasebetiyle)
Ramazan TRAHO 421
Ramazan Traho Hakkında 425
26-28 MAYIS 2025 IRSCHEN – AVUSTURYA
KAFKAS VAKFI VE YURTDIŞI TÜRKLER
VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI
DRAU KATLİAMI'NIN 80. YIL DÖNÜMÜNÜ
ANMA GEZİSİ VE TÖRENİNDEN GÖRÜNTÜLER.....429

ÖNSÖZ

1940'lı yıllarda, Türkiye İkinci Dünya Harbi'nin dışında kalsa da savaş rüzgârlarının Anadolu'ya sürüklediği binlerce mülteci için yeni bir vatan olmuştu. Sovyetler Birliği'nin hâkimiyeti altındaki yurtlarından kopup gelen bu mültecilerin önemli bir bölümünü Kafkasyalılar oluşturuyordu.

Savaş bitmeden önce, Roosevelt, Churchill ve Stalin, 4-11 Şubat 1945'te Kırım-Yalta'da Avrupa'nın savaş sonrası örgütlenmesini görüşmek üzere bir araya geldiler. Yalta'da, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği, sivillerin ve savaş esirlerinin derhal vatandaşı oldukları ülkelere geri gönderilmeleri hususunda bir anlaşmaya vardı. Anlaşma metni, Sovyetler Birliği veya Amerika Birleşik Devletleri yetkililerine teslim edilene kadar, mülteci ve savaş esirlerinin ayrı kamplarda veya toplama noktalarında tutulacaklarını açıkça hükme bağlıyordu.

23 Mayıs 1945'te, Almanya'nın Halle kentinde Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından imzalanan bir sonraki anlaşma, bütün sivillerin ve savaş esirlerinin ülkelerine geri gönderilmelerini savaş sonrası bir öncelik olarak belirledi.

İşte tam bu günlerde, büyük çoğunluğunu çocuklar, kadınlar ve yaşlıların meydana getirdiği yaklaşık 8 bin kişilik bir Kafkasyalı mülteci kafilesi, Kuzey İtalya'nın Paluzza kasabasından at arabaları ve atlılar eşliğinde dağ yollarını tırmanarak, Alp Dağları üzerinden Avusturya topraklarına aşmışlardı.

Ocak 1943'te Kafkaslar'dan başlayan göç serüveni Mayıs 1945'te Alp Dağları'nın Drau vadisinde, Oberdrauburg ve Irschen kasabaları arasında uzanan Drau Irmağı kıyılarında İngiliz ordusu kontrolünde kurulan bir mülteci kampında sona ermişti.

Sovyetler Birliği diktatörü Stalin, Kafkasyalı mültecileri "vatan haini" olarak itham etmiş ve derhal Sovyetler Birliği'ne teslim edilmelerini şart koşmuştu. Oysaki bu mülteciler, vatanlarını 300 yıl boyunca kanları-canları pahasına Rus işgalcilere karşı koruyan Kafkasyalı hürriyet savaşçılarının 20. yüzyılda aynı ruh ve gaye ile silahlanmış ve vatan savunması için kanlarını dökmüş cesur torunlarıydılar. Vatana ihanetle suçlanan bu kahramanlar, ata yurtlarını işgalcilerden korumak için silaha sarılmış ve çaresizlik içinde doğdukları Kafkas Dağları'nı terk ederek Alp Dağları'nın eteklerinde, bilmedikleri bir vadide akan Drau Irmağı'nın kıyısında ecelleriyle buluşmuşlardı.

Drau Irmağı kıyıları âdeta küçük bir Kafkasya'yı andırıyordu. Kafkas Dağları'na benzeyen Alplerin çevrelediği vadide Karaçaylılar, Malkarlılar, Adıgeler, Abazalar, Kabardeyler, Osetler, Çeçenler, İnguşlar ve Dağıstanlılar ata yurtlarında olduğu gibi yan yana sıralanmışlar, emperyalistlerin haklarında verecekleri hükmü bekliyorlardı.

Nihayet, 28 Mayıs 1945 günü Kafkasyalıların Sovyetler Birliği'ne teslim edilecekleri açıklandı ve mülteci kampında büyük bir ayaklanma çıktı. Kafkasyalılar Stalin'e teslim olmamak için canları pahasına mücadele ettiler fakat üç gün içinde 7 bin Kafkasyalı mülteci Drau Irmağı kıyısında ya katledildi ya da intihar etti. Geriye kalanlar ise Ruslara teslim edilerek sonu ölümle biten bir yolculuğa çıkarıldılar.

Alp Dağları, içlerinden bir kısmına kucak açtı ve dağlara kaçıp kurtulan Kafkasyalılar, savaşın sona ermesinin ardından ya-

şanan eziyet dolu bir hayat mücadelesinin neticesinde ana vatan olarak kabul ettikleri Türkiye'ye kavuştular.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ile Kafkas Vakfı ortaklığında yürüttüğümüz proje çerçevesinde hazırlamış olduğumuz bu kitap, konunun ve bölgenin uzmanları olan sayın Yılmaz Nevruz, Mehdi N. Çetinbaş, Ufuk Tavkul, Cem Kumuk ve Özlem Güngör'ün değerli katkılarıyla ortaya çıkan ve muhtevası bakımından Türkiye'de az bilinen tarihî bir vakayı çeşitli yönleriyle ele alan kıymetli bir eser olarak ilgilenenlerin hizmetine sunulmuştur.

Günümüzden 80 yıl önce, 1945 yılında Drau Katliamı'nda şehit düşen Kafkasyalılara Allah'tan rahmet dilerken aziz hatıralarının tarihin karanlık sayfalarında unutulmamasını temenni ediyoruz.

Prof. Dr. Ufuk TAVKUL

KAFKASYA
Adige
Abaza
Kabardey
Abhaz
Karaçay
Malkar
İnguş
Oset
Çeçen
Kumuk
Avar
Dargı
Lak
Lezgi
KAFKAS
ÖTESİ

TAKDİM

16.Yüzyılda Kafkas Dağları'nda başlayan hürriyet ve bağımsızlık mücadelesi, yüzyıllar boyunca sürmüş; nice acılarla, sürgünlerle ve direnişlerle şekillenmiştir. Bu uzun ve çetin süreçte, Kafkas halkları kimliklerini, dillerini ve inançlarını koruma iradelerinden asla vazgeçmemişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avusturya'nın Drau bölgesinde yaşanan trajedi, bu mücadelenin en sarsıcı dönüm noktalarından biri olmuştur. Ana vatanlarından ayrılıp özgürlük arayışıyla Avrupa'ya sığınan binlerce Kafkasyalı, savaşın galiplerinin kararları sonucu bir kez daha zulme maruz kalmış; Drau Irmağı kıyısında yaşananlar, yalnızca savaş tarihinin acı bir sayfası olarak değil, aynı zamanda adalet, inanç ve özgürlük ideallerinin ağır bir imtihandan geçtiği bir insanlık dramı olarak hafızalara kazınmıştır.

Unutulmaya yüz tutmuş bir hakikati yeniden gün yüzüne çıkaran *Kafkaslar'dan Alpler'e Drau Katliamı* başlıklı bu eser, Kafkasya'dan Avrupa'nın kalbine, oradan Anadolu'ya uzanan uzun ve zahmetli bir yolculuğu, bir varoluş mücadelesini belgeler, tanıklıklar ve tarihsel veriler ışığında ele almaktadır. Kaynak niteliğindeki bu çalışma, uzun yıllar yalnızca anılarda ve sözlü anlatılarda yaşayan bu trajediyi; tarihsel, kültürel ve insani boyutlarıyla ele alarak, yaşanan acıların unutulmaması ve benzer felaketlerin bir daha yaşanmaması yönünde güçlü bir farkındalık oluşturmayı amaçlamaktadır.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı olarak, bu tür akademik ve tarihî çalışmaların yalnızca geçmişi hatırlatmakla kalmayıp; ortak tarih bilincimizi güçlendirdiğine, kültürel bağlarımızı pekiştirdiğine ve bu birikimi gelecek kuşaklara aktarmamıza katkı sunduğuna inanıyoruz. Hem akademik araştırmalar hem de toplumsal farkındalık açısından değer taşıyan bu çalışmalar, gelecekte ortaya konulacak benzer çalışmalar için de temel ilham kaynaklarından olacaktır.

Drau Katliamı'nda ve Kafkas halklarının verdiği zorlu mücadeleler sırasında hayatını kaybedenleri rahmetle yâd ediyor; bu kıymetli eseri literatüre kazandırarak insanlık tarihinin acı bir sayfasını görünür kılan, başta Prof. Dr. Ufuk Tavkul olmak üzere yayının hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür ediyorum.

Abdulhadi TURUS

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı

TAKDİM

Tarih yalnızca büyük zaferlerin değil aynı zamanda görmezden gelinen acıların, unutulmaya terk edilmiş trajedilerin kaydını da tutar. Drau Faciası, Kafkasya halklarının ortak hafızasında silinmesi mümkün olmayan derin izler bırakmış yaralı bir kayıttır. Ne yazık ki bu katliam, aradan geçen seksen yıla rağmen akademik camiada yeterince ilgi görmemiş ve çoğu zaman gölgede bırakılmıştır.

Drau Faciası, II. Dünya Savaşı'nın en şiddetli günlerinde Avrupa'nın göbeğinde işlenen elim bir hadisedir. Kaynaklarda "Drau Katliamı" ya da "Drau Faciası" adıyla anılan bu acı olay Avusturya'nın güneyinde 28 Mayıs 1945 tarihinde Drau Nehri kenarında gerçekleşmiştir. Bu tarih bir insanlık suçudur ve tüm Kafkasya Dağlı Halkları için büyük bir trajediyi ifade etmektedir.

Silahsız ve savunmasız binlerce insan -kadınlar, çocuklar ve yaşlılar- sığınma hakları ihlal edilerek düşmana teslim edilmiş, ihanetle suçlanarak katledilmiştir! Bu elim hadise, tıpkı 21 Mayıs 1864 gibi yılın aynı günlerinde, 28 Mayıs 1945 tarihinde yaşanmış yürek yakan bir trajedidir.

Drau'da yaşananlar ne yazık ki detaylı bir şekilde araştırılmamıştır. Bu katliamdan geriye kalanlar yalnızca birkaç hatıra kitabı, bazı dergilerde yer alan acıklı anekdotlar ve arşivlerde incelenmeyi bekleyen belgelerden ibarettir. Oysa bu trajedinin bilimsel araştırmalarla, akademik makalelerle, edebî eserlerle ve belgesellerle daha geniş kitlelere ulaştırılması bir insanlık borcudur.

Kafkas Vakfı bünyesinde, tarihin tozlu raflarına hapsolan, Kafkas kökenli insanlar arasında dahi yeterince bilinmeyen bu trajedinin unutulmaması ve nesilden nesle aktarılması için olayı detaylı bir şekilde araştırmak ve dünya kamuoyunun dikkatine sunmak maksadıyla kapsamlı bir araştırma yürüttük. Bu çerçevede "Drau Faciası" başlıklı proje, YTB'nin desteğiyle geniş kesimlere ulaşma imkânı buldu. Bu vesileyle desteklerinden ötürü Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı yönetimine kurum başkanı Sayın Abdulhadi Turus'un şahsında şükranlarımı sunarım.

Yine böyle hacimli bir eserin yazarlığını ve editörlüğünü üstlenen Prof. Dr. Ufuk Tavkul ile Araştırmacı-Yazar Cem Kumuk'a, bölüm yazarlarına ve mütercimlere teşekkürü bir borç bilirim.

İki ciltlik bu eser; yıllara yayılan arşiv çalışmalarının, tanıklıkların, akademik çabanın ve vicdani bir yükümlülüğün ürünüdür.

Drau kıyısında katledilen Kafkasyaların aziz hatırasını ilelebet yaşatmak niyazıyla…

Veysel Arıhan

Kafkas Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

DRAU KATLİAMI'NA GİDEN SÜREÇTE KARAÇAY-MALKAR HALKININ SOVYETLERE KARŞI MÜCADELESİ (1918-1945)

Ufuk TAVKUL

Sibirya'dan Doğu Avrupa'ya, İdil-Ural'dan Kafkaslar'a, Orta Asya'dan Kafkas Ötesi'ne kadar uzanan binlerce kilometrelik coğrafyada yüzlerce halka hükmeden Rusya İmparatorluğu nihayet 1917 yılının Ekim ayında Bolşeviklerin ihtilaliyle yıkılarak tarih sahnesinden çekildi. İmparatorluğun çöküşü mazlum halk kitleleri için yeniden doğuşun bir ümidi iken, Bolşeviklerin getirdiği komünist düzen bu topraklarda yeni trajedilerin, felaketlerin, soykırımların yaşanmasına yol açtı. Bunlardan biri de ataları Kafkas Dağları'nın koynunda, derin vadilerin ırmak boylarında binlerce yıldan beri hayatlarını sürdüren Karaçay-Malkar halkının başına gelenlerdi. Çarlık döneminde bütün Kafkas halkları gibi hürriyetleri için mücadele eden, nüfuslarının büyük bölümünü savaşlarda ve göçlerde kaybeden Karaçaylılar ve Malkarlılar, Sovyetler Birliği devrinde de korkunç facialara, soykırımlara ve sürgünlere maruz kaldılar. Onların tarihlerinin karanlık sayfaları olan İkinci Dünya Savaşı yılları ise bu Kafkas halkının binlerce senelik ömründe yaşadığı en korkunç döneme şahitlik etti. 1943 yılı sonlarında Alman ordularının yenilgiye uğrayarak Sovyetler Birliği topraklarını terk ettikleri sırada Avrupa'ya doğru sonu belirsiz bir göç yoluna düşen Kafkasyalıların

arasında pek çok Karaçay-Malkarlı aile de bulunuyordu. Onlar hayatlarını kurtarma ümidi ile ata yurtlarını, ecdad mezarlarını, akrabalarını geride bırakırken Sovyetler Birliği diktatörü Stalin'in Kafkasya'da kalanlar için korkunç bir planı vardı. Nitekim 2 Kasım 1943'te Karaçaylılar, 8 Mart 1944'te Malkarlılar beşikteki bebeklerden ölüm döşeğindeki ihtiyarlara kadar ayırt edilmeden hayvan vagonlarına doldurularak Orta Asya ve Sibirya'ya sürüldüler. Stalin'in düşüncesine göre Sovyetler Birliği'ne karşı ayaklanan vatan haini bir halk böylece cezalandırılmıştı. Olanlardan habersiz 1945'te İtalya-Avusturya sınırında Alp Dağları'na ulaşan Kafkasyalı mültecileri ise burada başka bir trajedi bekliyordu. Avusturya'nın Drau Irmağı kıyılarında gerçekleşen bu insafsız katliamın hikâyesini tarihin sayfalarını biraz geriye çevirerek anlatmaya başlayalım.

Rus-Kafkas Savaşları ve Karaçay-Malkar

Altın Orda İmparatorluğu 13. yüzyılda İdil-Ural'dan Kafkaslar'a kadar bütün coğrafyayı hâkimiyeti altına almış ve idaresi altındaki halklara uyguladığı baskı birbirlerine düşman prenslikler hâlinde yaşayan Rus kavminin birleşmesini sağlayarak bir millet teşkil etmelerinde müessir olmuştu. Yaklaşık 250 yıl devam eden Altın Orda-Kıpçak hükümranlığı devrinde Rus kavimleri Altın Orda'dan öğrendikleri teşkilat ve yönetim sanatı sayesinde güçlü bir devlet kurabildiler. Altın Orda İmparatorluğu'nun dağılıp küçük hanlıklara bölünmesinin ardından, büyük bir emperyalist güç olarak tarih sahnesine çıkan Rusya, 1547 yılında 'Korkunç' lakabıyla anılan Çar 4. İvan'ın tahta geçmesiyle güneye doğru yayılmaya başladı. 1552 yılında Kazan, 1556'da Astrahan hanlıklarını istila ederek ele geçiren Rusya sıcak denizlere inebilmek için önünde bir engel oluşturan Kafkasya'ya doğru yönelmişti (Kurat 1993:154).

Rusya'nın başına Çar I. Petro'nun geçmesiyle Rusya sıcak denizlere inme politikasını millî bir hedef ve siyaset olarak benimsendi (Gökçe 1979: 30). Çar I. Petro komutasındaki Rusya ordu ve donanması 1722 yılında karadan ve Hazar Denizi kıyılarından Dağıstan'a girerek Kafkaslar'ı doğudan istila etti (Hızal 1961: 35). Rusya ordusu 23 Ağustos 1722 günü Dağıstan'ın en önemli kültür ve ticaret merkezi olan Derbent şehrini ele geçirdi. Derbent'te bir garnizon bırakan I. Petro Moskova'ya geri döndü. Çariçe Anna I. Petro'dan sonra Rusya tahtına geçerek İranla anlaştı ve Derbent şehrini İran'a bıraktı. Böylece Rusya Terek Irmağı Hattı'na çekildi (Baddeley 1989: 59).

1762 yılında Çariçe Katerina'nın Rusya tahtına geçmesiyle Rusya'nın Kafkasya'ya yönelik siyasetinde belirgin bir değişme görüldü. Katerina, Terek Hattı'nda mevzilenen Rus Kazaklarını güçlendirerek bu hattı Kafkas Dağları'nın eteklerine taşımaya önem veriyordu.

19 Haziran 1774'te imzalanarak 13 Ocak 1775 tarihinde onaylanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla, Kuban Irmağı Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında sınır kabul edildi. Bu antlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu Kafkas kabilelerini desteklemekten mahrum kaldıysa da gizlice yardım etmeye devam etti. Batı Kafkasya'daki Adıge kabilelerinin Rusya'nın işgaline uğrama tehlikesi belirince, Osmanlı İmparatorluğu kendi açısından stratejik önem taşıyan bu bölgeyi korumak ve burada yaşayan Adıgeler arasında İslamiyet'i yayarak kendilerine müttefik bir cephe oluşturmak gayesiyle, 1780 yılında Ferah Ali Paşa'yı Soğucak'ta bir kale inşa etmesi için görevlendirerek Kafkasya'ya gönderdi. Ferah Ali Paşa kısa sürede Adıge kabilelerinin güvenini kazandı. Şapsığ kabilesinden bir kızla evlenerek onlarla akrabalık da kuran Ferah Ali Paşa Adıgeler arasında İslamiyet'in yayılmasını sağlarken, onların Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanmalarında da büyük rol oynadı (Gökçe 1979: 54).

Bu sırada Kafkaslar'ın merkezi Elbruz Dağı eteklerinde, Kuban Irmağı'nın kaynak havzasında yaşamakta olan Karaçaylılar da bu gelişmelerin dışında değillerdi. Kuban Irmağı Rusya ile Osmanlı Devleti arasında sınır kabul edilirken Kuban'ın sağ tarafı (doğu ve kuzeyi) Rusya'nın hâkimiyetine bırakılmış, sol tarafı ise (batı ve güneyi) Osmanlı Devleti'nin himayesinde kalmıştı. Kuban Irmağı'nın her iki tarafında da toprakları ve köyleri olan Karaçaylılar için zor günler böylece başlamıştı.

1783 yılında Rusya'nın Kırım Hanlığını ilhak etmesiyle Hanların yönetiminden kurtulan Kabardey prensleri Karaçay-Malkar üzerinde günden güne artan bir baskı politikası izlemeye başladılar. Rusya'nın da açıkça Kabardey prenslerini desteklemesi Karaçaylıları Osmanlı Devleti'ne yaklaştırdı (Tavkul 1993: 33).

Abhazya'yı Ruslara kaptıran Osmanlı Devleti, bölgenin kuzeyinde yer alan Karaçay'ın stratejik önemini anlayarak Karaçay'a ayrı bir önem vermeye başladı. Çünkü, Abhazya'dan ve Batı Çerkesya'dan Kabardey'e oradan Dağıstan'a uzanan bütün dağ yolları Karaçay'dan geçiyordu.

1787 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çıkan savaşta Rusya'nın hedeflerinden biri Karadeniz kıyısında yer alan Anapa kalesiydi. Kırım'ın Ruslar tarafından alınmasıyla Osmanlı Devleti için stratejik bir önem kazanan Anapa kalesi, Kafkasya'yı işgal planları yapan Rusya için de aynı derecede değer taşıyordu. Kafkaslar'ın Müslüman halkları üzerinde etkisi olan Osmanlı Devleti Anapa'dan çıkarılırsa, Rusya'nın Kafkas halklarına karşı vereceği savaşa doğrudan müdahalesi mümkün olmayacaktı. 1788 yılı sonbaharında Anapa kalesini kuşatan Rus ordusu ağır kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Geri çekilirken Adıgelerin de hücumlarına uğrayan Rus ordusu tam bir felaketle karşı karşıya kalarak Kuban ötesine sığındı.

Kafkas-Rus Savaşlarında Bir Süvari [1]

Rusların bu ağır yenilgisi Osmanlı Devleti'ni cesaretlendirdi ve Kırım'ın ellerinden çıkmasını kabullenemeyen Osmanlı ordusu Rusya'nın düştüğü kötü durumdan faydalanmak amacıyla Kuban bölgesine doğru harekete geçti. 1790 yılı Eylül ayında Battal Paşa komutasındaki 30 bin askerden oluşan Osmanlı ordusu Karadeniz kıyılarına çıkarak iç bölgelere doğru ilerlemeye başladı. Karaçaylılar da bir süvari birliği ile Battal Paşa'nın yanında savaştılar (Laypanov-Hatuyev-Şamanov 2009: 79). Ancak Battal Paşa'nın dirayetsiz idaresi neticesinde Osmanlı ordusu General Herman komutasındaki Rus ordusu karşısında yenilgiye uğradı ve Battal Paşa esir düştü. Geri çekilen Osmanlı ordusu Rusların Kuban ordusuyla karşılaştı ve tamamen imha edildi. Ruslar elde ettikleri bu zaferin ardından Anapa kalesini tekrar kuşattılar ve 22 Haziran 1791'de kaleyi ele geçirdiler (Baddeley 1989: 79).

---

[1] Polonyalı (Leh) sanatçı Wojciech (Horacy)Kossak'ın (31 Aralık 1856 - 29 Temmuz 1942) "CZERKIES W GALOPIE" (Çerkes Dörtnala) isimli tablosu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya üzerindeki etkisini tamamen ortadan kaldıran Rusya, Kafkaslar'ın kuzeyindeki düzlüklerde ilk Kazak hattını oluşturup bunu sağlama aldıktan sonra, Kazak hattını yavaş yavaş Kafkas Dağları'nın eteklerine doğru çekme gayretine girişti. 1803 yılında Battal Paşa'nın hatırasına onun adı verilen Batalpaşinskaya Kazak stanitsası Kuban Irmağı kıyısında kuruldu. 1817'de Vladikavkaz'dan Kislovodsk'a (1803'te kuruldu) giden yolu emniyete almak amacıyla Kafkas Dağları'nın eteklerinde Nalçik kasabası kuruldu. Hristiyan Osetlerin yaşadıkları Vladikavkaz Rus hâkimiyetine daha erken bir dönemde girmişti ve 1784 yılında kurulmuştu. 1777'de bir kale olarak kurulan Stavropol, 1785'te bir kasabaya dönüşmüştü. Savunma hattının en zayıf olduğu Kuban ve Malka ırmakları arasındaki bölge Ruslar tarafından 'Ölüm Hattı' olarak adlandırılıyordu (Pokshishevskiy 1984: 518).

Bölgelerinin kuzeyinde meydana gelen bu gelişmeler Karaçay-Malkar halkını Osmanlı Devleti'ne biraz daha yaklaştırdı. Kimi Kabardey prenslerinin meydana getirdiği ve Rusya tarafını tutan "Baksan" (Bashan) zümresine (siyasi grubuna) karşılık Karaçay-Malkarlıların oluşturduğu "Kaşha Tav" zümresi Osmanlı Devleti tarafında yer alıyordu.

Kabardey prenslerinin Rusya'ya yakınlaşması onlara muhalif bazı Kabardey prenslerini ve Kabardey halkını da rahatsız ediyordu. 1804 yılında Kafkasya bir isyan hareketi ile birlikte başlayan büyük bir bağımsızlık savaşına sahne oldu. Kabardey bölgesinde patlak veren bu isyan hareketine Kuban Irmağı ötesinde yaşayan Adıgeler, Karaçay-Malkarlılar, Osetler ve Çeçen-İnguşlar da katıldılar. Kislovodsk'ta inşa edilen ve Kuban ötesi Adıgeleri ile Kabardey bölgesi arasındaki irtibatı kesmeyi amaçlayan Rus kalesinin kaldırılmasını isteyen isyancıları bastırmak amacıyla Rus Çarı, Kafkasya Hattı Komutanı General

Glazenap'ı görevlendirdi. 9 Mayıs 1804 tarihinde Bashan Irmağı kıyılarında Rus birliklerini pusuya düşüren Kabardeyler, takviye Rus güçlerinin savaş alanına gelmesiyle Çegem ve Şaluşka ırmaklarının yukarılarına çekilmek zorunda kaldılar. Bu arada Karaçay-Malkar ve Oset halklarından yardım alan Kabardeyler 14 Mayıs 1804'te Çegem ve Şaluşka ırmaklarının arasındaki bölgede Rus ordusuna saldırdılar. İki gün süren meydan savaşı sonunda Kafkasyalılar yenilerek çekilirlerken Rus ordusu 12 Kabardey köyünü yerle bir etti. 19 Mayıs 1804'te Kabardeyler Rus askerî yetkilileri ile bir mütareke imzalayarak Rusya'ya teslim oldular (Kasumov 1992: 44). Savaş sırasında en ön safta çarpışan Karaçay-Malkarlılar da büyük kayıplar vererek dağlık bölgedeki yurtlarına çekildiler. Bu savaşta Karaçay-Malkarlıların aktif bir biçimde yer almaları Rus hükûmeti nezdinde onların Rusya'ya karşı tehdit oluşturabilecek "tehlikeli bir dağ halkı" olarak değerlendirilmelerine yol açtı. 1806-1812 Osmanlı-Rus savaşından sonra, Belgrad Anlaşması'na göre sınırlar yeniden çizilirken Karaçay-Malkar bölgesi tamamen Rusya'ya bırakıldı. Bu sırada, 1816 yılı sonbaharında Kafkasya'daki Rus ordusunun komutanlığına General Yermolov'un getirilmesiyle Kafkaslar'daki mücadelenin seyri değişti. Yermolov'un Kafkasya'da uyguladığı politika ve sistem Rusya'ya Kafkaslar'ı kesin olarak işgal etmenin ve ele geçirmenin kapılarını açtı. Son derece başarılı bir askerî geçmişi olan Yermolov bir kumandan olarak da askerleri tarafından çok sevilen bir generaldi. Rus-Kafkas savaşları sırasında uyguladığı zalimce metotlar kendisine büyük şöhret kazandırdı. Yermolov bu konuda şunları söylüyordu:

> *Ben istiyorum ki, adımın sebep olacağı korku, sınırlarımızı kalelerimizden daha iyi korusun. Benim bir sözüm Dağlılar (Kafkasyalılar) için ölümden daha kaçınılmaz bir ferman olmalıdır. Bir Dağlı'nın idamı yüzlerce Rus askerinin hayatını kurtarırken, binlerce Müslümanın da bize ihanet etmesini önler*. (Baddeley 1989: 115).

General Yermolov [2]

Yermolov, Kafkas Dağları'nda yaşayan herkesi ister savaşçı ister barış yanlısı olsun, Rus devletinin bir tebaası olarak kabul ediyor ve onların kayıtsız şartsız boyun eğmelerini istiyordu. General Yermolov 1821 yılında Terek'te bulunan Tengin Piyade Alayı komutanına "istisnasız bütün Karaçaylıları düşman olarak görmesini ve yok edilmeleri gerektiğini" emretti (Laypanov-Hatuyev-Şamanov 2009: 79).

1822'de Rusya'nın tabiiyetinde oldukları ilan edilen Karaçaylılar ayaklandılar. General Yermolov, Albay Podpryatov komutasındaki bir Rus müfrezesini isyanı bastırmak için gönderdi ancak bundan bir netice alınamadı ve Karaçaylılar Rusya'ya

[2] Yermolov'un sanatçı George Dawe (1781-1829) tarafından çizilen portresi.

karşı savaşa devam ettiler (Laypanov-Hatuyev-Şamanov 2009: 79). Aynı yıl Terek Hattı'nın Terek Irmağı'nın sol tarafına aktarılarak Kabardey'in iç bölgelerine doğru uzatılması, Kabardeylerin de ayaklanmasına yol açtı. Yermolov ordusuyla bölgeyi işgal ederek bütün Kabardey bölgesini yakıp yıktı. Savaşlar ve salgın hastalıklar sebebiyle nüfuslarının beşte dördünü kaybetmiş olan Kabardeylerin bir kısmı, Kuban Irmağı'nın ötesinde yaşamakta olan Batı Adıge kabileleri arasına göç ettiler (Kasumov 1992: 49).

Yermolov'un baskısının artması üzerine Karaçaylılar 1826 yılında Osmanlı Devleti'nden yardım istediler. Osmanlı Devleti'nin Anapa Muhafızı Hasan Paşa Karaçay heyetini kabul ederek onlara yardım edeceklerine söz verdi ve kendilerine sadık kalacaklarına dair ahitname sunan Karaçay beylerinden Kırımşavhal oğlu İslam'ı Karaçay'a vali tayin etti.

Osmanlı Arşivlerinde yer alan bu ahitnamenin bazı bölümleri şöyledir (Adiloğlu 2008: 156-157).

> *"Kabilemiz halkı eskiden beri Osmanlı Devleti'ne itaat ve sadakat içerisindedir. Ancak aramızdaki bazı hırsız, haydut ve isyankârlar, itaatimiz altına alınamadığından, devamlı surette Rusya tarafına geçerek orada serbestçe dolaşmakta ve bilâhare bu kimseler yine bu sefer de Rusya'dan bizim tarafımıza geçmek suretiyle saldırılar düzenleyip bize zarar ve ziyan vermektedirler. Kabilemiz içinde şeriat hükümleri gerektiği şekilde icra olunmadığından her bir hususun eksiksiz ve güzelce tanzim edilerek nizamın sağlanması isteğimizdir…*
>
> *Bundan böyle de Osmanlı Devleti saflarında olup her türlü destek ve takviyede bulunmaya, Osmanlı Devleti'ne düşman olanlara ve kötülüğünü isteyenlere karşı Osmanlı Devleti'nin yanında olmaya, şeriat hükümlerinden çıkmamaya, sadakatten bir kez dahi ayrılmamaya, Rusya sınırını tecavüz etmemeye, zikredilen maddelerde valimizin emirlerine karşı gelmemeye, emniyet ile ilgili hususlarda gece gündüz dikkatli olmaya ve tek bir kusur dahi işlememeye, Kuran-ı Kerim üzerine her birimiz tek tek, sözlü ve yazılı olarak yemin ederiz."*

Ancak, Kafkasya'ya atanan Rus generali Emanuel'in Karaçay üzerine hücum hazırlığı içinde olduğunu haber alan Karaçaylıların Anapa Muhafızlığı'ndan istedikleri yardım, Kuban Irmağı'nın Osmanlı-Rus sınırı olduğu ve Karaçaylılar Rusya tarafında kaldıkları için yardım edemeyecekleri gerekçesiyle reddedilmişti (Tavkul 1993: 35).

Bu arada, General Emanuel Karaçaylılara gönderdiği tehdit mektubunda şunları söylüyordu:

> *Karaçaylılar! Size gönderdiğim mektubuma karşılık bana gönderdiğiniz mektubunuzda dürüst bir cevap bulamadım. Rusya Devleti'ne bağlı bir halk olarak yaşaya gelmenize rağmen, Rusya padişahının reâyâları değiliz demek ne haddinize! Acilen aklınızı başınıza getirip, kusurlarınızın affolunması için yürekten pişman olup, Rusya padişahına yeni baştan yemin edip ona rehineler vermeniz gerekir. Aksi takdirde Rusya Devleti'nin şiddetli cezalarından kurtulamazsınız. O zaman pişman olmak için artık geçtir.*

Fakat eski Anapa Muhafızı Seyyid Edhem Paşa Karaçay'ın stratejik önemini kavrayarak bu konuda Osmanlı Devleti'ni uyarmış ve Karaçay bölgesinin bir kaleye benzediğini, yedi-sekiz Kafkas kabilesinin yolu üzerinde bir kilit rolü oynadığını belirterek, elden giderse yazık olacağını İstanbul'a bildirmişti (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, Hatt-ı Hümâyun Tasnifi, Numara 43115-Y). Anapa muhafızı Seyyid Edhem, General Emanuel'in mektubuna düştüğü derkenarda, Osmanlı padişahı II. Mahmud'a şu bilgiyi veriyordu:

> *Devletlü efendim, kusur-ı nazar buyurulmasun. Cümle kabaile (kabîlelere) bu misüllü kağıd gönderüb, lâkin Karaçay ki kal'a-misâl olub yedi dürlü ma'den olduğundan mâ'adâ yedi sekiz kazâ-i kabîle-i Karaçay kilidi gibi cümlesi Karaçay'a arka virmişdir. Ma'lumunuz oldukda bir sa'at evvel devletlü efendimizin himmetine muhtacdır. Zirâ elden gider, ma'lumunuz olsun.*
>
> *Es-Seyyid Edhem, 6 Muharrem 1243* (30 Temmuz 1827)

General Emanuel[3]

Anapa Muhafızı tarafından Karaçay'a vali tayin edilen ve Osmanlı yanlısı olan Kırımşavhal oğlu İslam'a muhalif olan Karaçay beylerinden Duda oğlu Tengizbiy, Osmanlı Devleti'ne güvenmenin Karaçay halkına felaket getireceği, Rusya'ya yakınlaşmanın ise Karaçay halkının yararına olacağı görüşündeydi. Rusya'da eğitim gören ve Ruslardan bir valilik elde edebileceği düşüncesinde olan Duda oğlu Tengizbiy'i, General Emanuel çok geçmeden kendi tarafına çekmeyi başardı.

[3] Georgi Arsenyevich Emanuel'in sanatçı George Dawe (1781-1829) tarafından çizilen portresi.

Kafkas Dağları'nın en yüksek zirvesi Elbruz Dağı'nın eteklerindeki sarp ve derin vadilerde yaşayan Karaçaylıların yurtlarına ulaşan en güvenilir ve tek yol, o dönemde ancak at sırtında geçilebilen ve Kuban Irmağı'nı takip ederek Elbruz'un eteklerine varan dağ yolu idi. Bu yoldan başka Karaçay'a ulaşan fakat yalnızca Karaçaylılar tarafından bilinen gizli dağ yolları vardı.

General Emanuel, Kırımşavhal oğlu İslam Bey komutasındaki Karaçay savaşçılarının Rus ordusunu Karaçay bölgesine giren tek yol olan Kuban vadisinde bekleyeceklerinden emindi. 17 Ekim 1828 tarihinde üç ayrı koldan hücuma başlayan Rus ordusu Karaçay'a doğru harekete geçti. Antropov komutasındaki Rus birliği Kuban vadisinden *Nıhıt* geçidine doğru ilerledi. Karaçaylılar düşmanı burada bekliyorlardı. General Emanuel ise, Duda oğlu Tengizbiy'in rehberlik ettiği ordu ile Gum (Kuma) vadisinden yola çıkarak, Hasavka vadisine ulaşmayı ve Karaçaylıları arkadan kuşatmayı planlıyordu. Turçaninov komutasındaki üçüncü ordu ise, Kabardey prenslerinden Hatohşuko Hatohşuk (Atajukin) rehberliğinde Kabardey'den yola çıkarak Ishavat vadisi üzerinden Karaçay'a ulaşacaktı.

Antropov'un birliği Kuban vadisinden ilerleyerek, *Nıhıt* geçidinde kendilerini bekleyen Karaçay savaşçılarını aldatma taktiği uygularken, 19 Ekim'de Gum ve Ishavat vadilerinden

gelen iki ordu birleşerek Hasavka geçidine doğru hareket ettiler. 30 Ekim'de Emanuel'in ordusu Hasavka geçidine ulaştığında, onları fark eden gözcüler Karaçay'a haber gönderdiler. Az sayıdaki Karaçay savaşçısı silahlanarak Hasavka'da Rus ordusunun önüne çıktılar.

30 Ekim 1828'de Rus ordusu ile, 660 kişiden oluşan Karaçay savaşçıları Kuban Irmağı kıyılarındaki Hasavka'da çarpışmaya giriştiler. Düzenli Rus ordusu önünde direnmeye çalışan Karaçaylılar başarılı olamadılar ve Ruslar güçlü silahları ile direnişi kırıp geçidi aşarak, Karaçay'ı arkadan kuşattılar. Karaçay valisi Kırımşavhal oğlu İslam'ın kılıcını General Emanuel'e teslim etmesiyle Karaçay da Rus hâkimiyetine girdi. Böylece Orta Kafkaslar'daki en stratejik nokta da Ruslar tarafından ele geçirilerek Kafkasya'nın işgali tamamlandı. Ancak gerek Dağıstan ve Çeçenistan'da gerekse Batı Kafkaslar'da Ruslara karşı direniş bütün gücüyle devam etmekteydi.

Rus Çarı 1. Nikolay, Kafkaslar'ın işgalinin tamamlanmasının ardından 1829 yılında 'Özel Kafkas Ordusu Başkomutanı' İ.F. Paskeviç'e şöyle yazmıştı:

> *Kutsal bir görevi şerefle yerine getirdiniz. Fakat şimdi sizi daha kutsal, daha şerefli bir vazife bekliyor. Siz Dağlıları (Kafkasyalıları) sonsuza kadar bize boyun eğdireceksiniz. Teslim olmayanları yok etmekte serbestsiniz.* (Dzidzoyev 1995: 46).

Hasavka Savaşı'nın ardından bazı Karaçay beylerinin Rus *Çarı'na* ettikleri bağlılık yemini Karaçay halkı tarafından asla kabul edilmemişti. Nitekim 1834 yılındaki Karaçay ayaklanmasından sonra bölgeye gelen Kafkas Hattı Merkez Komutanı General Golitsın, Karaçay halkının ikiye bölündüğünü ve en güçlülerin Rusya'nın karşısında yer aldıklarını rapor etti (Laypanov-Hatuyev-Şamanov 2009: 82).

İmam Şamil Döneminde Karaçay Beyleri[4]

Bu tarihten sonra Karaçaylılar Rusya'ya karşı 1835-37, 1843-45 ve 1853-55 isyanlarıyla hürriyetlerini korumak için amansız bir mücadele verdiler. İmam Şamil'in Dağıstan'da başlattığı "bağımsızlık savaşı", onun Batı Kafkaslar'a gönderdiği naibleri aracılığıyla Karaçaylılar arasında da Rusya'ya karşı özgürlük ateşini canlandırmıştı. İmam Şamil'in Batı Kafkaslar'daki ilk naibi Hacı Muhammad 1842'de Karaçaylılarla temas kurmuş ve bu durum General Golitsın'ı endişeye sevk etmişti. 1848'de Batı Kafkaslar'a gelen naib Muhammed Emin, Karaçay hürriyet savaşçıları ile görüşerek onların da desteğini aldı. Rusya yanlısı bazı beylerin aksine hür halk tabakası Rus baskı ve zulmünden kurtulmak için hazırlanıyordu. Muhammed Emin'in Temmuz

[4] Rus fotoğrafçı D. Yermakov tarafından 1860'lı yıllarda Karaçay'ın idari merkezi Kart Curt kasabasında çekilen bu resimde yer alanlar: Oturanlar soldan sağa Adrahman Botaş, Abdurzak Kırımşavhal, Davlet-Geriy Kırımşavhal, Tavsoltan Kırımşavhal, ayaktakiler soldan sağa Üsüp Haci Botaş, Aliy-İssa Haci Özden, Aslanbek Kırımşavhal.

İmam Şamil (Şafak Tavkul tablosu)

1853'te Karaçay'a gideceğini öğrenen Rus komutanlığı tedbir alarak Karaçay'a piyade müfrezeleri yerleştirdi. Mevcut durum hakkında bilgi alan Muhammed Emin, riske girmemek için Kuban Ötesi'ne geri döndü (Batçayev 2009: 36).

1854 baharında Karaçay'daki isyanları önlemek amacıyla Ruslar iki müfreze askeri Karaçay'a yerleştirdiler. Nüfusun büyük çoğunluğunda Osmanlı Devleti'ne karşı bir umut ve askerî yardım beklentisi belirmişti. 1855 yılı Ağustos ayında Rusya'nın emperyalist saldırılarına karşı Karaçay'da Kadı Muhammed Hubiy önderliğinde büyük bir isyan patladı. İsyanı İmam Şamil'in Batı Kafkaslar naibi Muhammed Emin de destekliyordu. 15 Ağustos 1855'te Muhammed Emin ve birlikleri Karaçay'ın Teberdi vadisine girdi. Ertesi gün silahlı Karaçay birlikleri naibin yanına gelerek yemin ettiler ve onun müfrezesine katıldılar. Böylece 16 Ağustos 1855'te Karaçay'da Rusya'ya karşı ayaklanma başladı. Ruslarla savaş on gün sürdü ve 25 Ağustos'ta Rus ordusu ayaklanmayı kanlı bir biçimde bastırdı (Batçayev 2009: 37).

Kafkaslar'daki Rus-Kafkas savaşları artık yeni bir safhaya girmiş, Rusya büyük askerî gücü ile Kafkas halklarını cephelerde mağlup etmeye başlamıştı. 1859 yılında İmam Şamil'in Dağıstan'da yenilgiye uğramasının ardından Batı Kafkaslar'da hürriyet mücadelesini devam ettiren halklar da birer birer teslim oldular. 1864 yılında Rusya'nın hâkimiyeti ele geçirmesiyle Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne kitleler hâlinde göçler başladı ve Abhazlar, Ubıhlar, Adıgeler, Osetler, Çeçenler ve Dağıstanlılar Osmanlı topraklarına doğru yola koyuldular. Karaçay-Malkarlılar henüz bu göç hareketinden uzaktılar.

Rusya Kafkasya'da yeni bir idari yapılanmaya giderek Kuban ve Terek eyaletlerini kurdu. Karaçaylılar Kuban Eyaleti idaresi altına alınırken Bashan (Baksan), Çegem, Holam, Bızıngı ve Malkar (Çerek) vadilerinde yaşamakta olan halk ise Rus hükûmeti tara-

Muhammed Emin

fından *Beş Dağ Zümresi* / *Topluluğu* anlamına gelen Пять Горских Обществ (Pyat Gorskih Obşçestv) adıyla tanımlanarak Terek Eyaleti'nin idaresi altına alındılar (Kudaşev 1991: 155). Bunlar günümüzdeki Malkar (Balkar) halkını oluşturan Dağlılardı.

Diğer Kafkasya halkları gibi Karaçaylıların da Osmanlı topraklarına göç etmelerini isteyen Rusya'ya şiddetle karşı koyan Karaçaylılar 1873 yılında tekrar ayaklandılar ve bu isyan güçlükle bastırıldı. Üzerlerinde Rusya'nın ağır baskısını hisseden Karaçay-Malkar halkının bir bölümü kendilerinden önce Osmanlı Devleti topraklarına göç eden komşularının yolunu izleyerek göç kararı aldı. 1885-1886 yıllarında Kafkaslar'dan ilk kitlesel Karaçay-Malkar göçü gerçekleşti. Bu muhacir kafileleri Anadolu'da Tokat, Kayseri, Afyon ve Eskişehir bölgelerinde kurulan köylerde iskân edildiler.

1904-1905 yıllarında Rusya Çin Denizi'ndeki Port-Artur limanının hâkimiyeti için Japonya ile savaşa girmişti. Japonlar karşısında ağır bir yenilgiye uğrayan Rusya 3 Ocak 1905'te Port-Artur Kalesi'ni kaybetti ve Japonlar Rus ordusunun 30 bin askerini esir aldılar. Bu sırada Rusya'daki iç karışıklıklar ve sosyalist mitingleri Çar hükûmetini bir an evvel savaşı bitirmeye zorluyordu. Bunun sonucunda, 23 Ağustos 1905 tarihinde Rusya ile Japonya arasında barış imzalandı. Bu savaşta Rusya'nın kaybı ölü, yaralı ve esir olarak 400 bin kişiydi (Kurat 1993: 371).

Rusya bu savaşta ordularını takviye edebilmek için Kafkasya halklarından da zorla asker topladı. Rus ordusunda Japon savaşına götürülen Karaçay-Malkar delikanlıları, ata yurtlarından binlerce kilometre uzakta, kendilerini hiç ilgilendirmeyen bir savaşta kanlarını döktüler (Tavkul 2007: 21). Bu olay ve Rusya'da yaşanmakta olan siyasi ve toplumsal huzursuzluklar Karaçay-Malkarlıların bir bölümünde daha Osmanlı Devleti'ne göç etme isteği doğurdu.

1905 yılında Rusya'da meydana gelen ihtilal hadisesiyle bir-

likte Rus hükûmeti Karaçaylıların Osmanlı Devleti'ne göç etmelerine izin verdi. 1905 yılı Kasım ayında Karaçay'dan yola çıkan göç kafileleri günlerce süren yolculuktan sonra, önce Rus Kazaklarının yerleşim yeri olan *Nevinka* adlı stanitsadaki[5] tren istasyonuna geldiler. Burada bir süre kamp kuran Karaçay muhacirleri, kendilerine tahsis edilen yük treninin vagonlarına doldurularak Karadeniz kıyısındaki *Novorossiyski* adlı Rus limanına ulaştılar. Kış soğuklarının düştüğü günlerde Karaçay muhacirleri Karadeniz sahillerine perişan bir şekilde dağılıp, keçe ve yamçılardan yaptıkları derme çatma sığınakların altında kendilerini İstanbul'a götürecek gemilerin gelmesini beklediler. Bu sırada baş gösteren tifo-karahumma gibi hastalıklar Karaçaylıların çoğunu İstanbul'u göremeden bu dünyadan ayırdı.

1905 yılı sonlarında Novorossiyski limanından kiralanan "Odessa" ve "Çar" adlı iki gemiye bindirilen Karaçaylılar ata yurtlarından koparılarak İstanbul'a doğru yola çıkarıldılar (Karaketov 2014: 725). İlk kafile İstanbul'a vardıktan sonra, 1906 yılının baharında ikinci kafile onları takip etti. Kafileler İstanbul'da buluştuktan sonra 1906 yılı başlarında trenle İstanbul'dan Konya'ya sevk edilen Karaçaylılar bir müddet muhacir kamplarında yaşadılar. Karaçaylıların büyük bölümü Konya'da kalırken bir kısmı Afyon'a, bir bölümü de Ankara'ya geldiler. Ankara'ya gelenlerin küçük bir kısmı burada iskân olunurken kafilenin diğer bölümü Eskişehir'e hareket edip oralarda yerleştiler. Böylece 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Karaçay-Malkar halkının bir parçası ata yurtları Kafkasya topraklarını terk etmek zorunda kaldı.

Karaçay-Malkar'da Sovyet Hâkimiyeti

Birinci Dünya Savaşı'nda Rusya'nın yenilgiye uğraması

[5] Stanitsa (Rusça станица), Rus yayılma politikasına destek amacıyla, işgal edilen bölgelerde ve sınır boylarında kurulan Rus Kazak kasabaları.

Kafkasya halklarına bağımsızlık yolunda ümit vermişti. 1916 yılında Osmanlı Devleti topraklarına sürülmüş olan Kafkasya muhacirlerinin kurdukları cemiyetlerin temsilcileri Berlin ve Viyana'ya giderek Rusya'nın esaretinde yaşamakta olan Kafkasyalıların vaziyetini Avrupa devletlerine anlattılar. 1916 senesinin Haziran ayında Lozan'da toplanan Esir Milletler Kongresi'nde Kafkas halklarının temsilcileri İsmail Bidanuk (Çerkezistan) ve Seyyid Tahir Elhüseyni (Dağıstan), Kafkasyalıların ulusal kahramanı İmam Şamil ile Kafkasya Dağlılarının bağımsızlık mücadelelerini anlatarak Kafkasya'nın Rusya'nın tahakkümünden kurtarılması için girişimde bulundular.

1917 yılı Şubat ayında Rusya'da Bolşevik Partisi önderliğindeki işçi, köylü ve askerlerin zaferle sonuçlanan ayaklanması Çarlık yönetimini devirdi. Halka bazı demokratik özgürlükler sağlanırken "Şubat Devrimi" işçi ve köylüler arasında sınıf bilincinin gelişmesini hızlandırdı ve karşıt toplumsal gruplar arasındaki ideolojik ve siyasal ayrışmaları derinleştirdi.

Şubat 1917 İhtilali Rusya'da Çarlık rejiminin sonunu hazırlarken Kafkasya halklarında bir hürriyet fikrini yeşertmişti. Rusya'nın çöküşe girdiğini fark eden Kafkasyalılar 8 Mart 1917 tarihinde Terek-kale (bugünkü Vladikavkaz) şehrinde *Kafkasya Dağlıları Birliğinin Geçici* İdaresi adlı ulusal bir örgüt oluşturdular. Bu örgütün liderliğinde Kafkasya'nın her tarafından gelen 500 temsilcinin katılımıyla 3-7 Mayıs 1917 tarihleri arasında Birinci Genel Şimali Kafkasya Kongresi toplandı. Kongrede dil bakımından aralarında farklılıklar bulunan Kafkasya halklarının hayat felsefesi, gelenek ve görenekler açısından tek bir ulus hâlinde birleşip kaynaştıklarının üzerinde duruldu. 18 Eylül 1917'de Dağıstan'ın Andi kasabasındaki ikinci kongreye katılan 1.500 temsilci Birleşik Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti'nin anayasasının temel ilkelerini belirledi. Kafkasyalıların siyasi bir

birlik oluşturdukları ve bu birlik içinde her halkın tam bir özerkliğe sahip olacağı gibi önemli maddeler bu ilkeler arasında yer almaktaydı (Hızal 1961: 58).

20 Kasım 1917'de Rusya'dan ayrılarak bağımsız bir devlet kurduklarını ilan eden Birleşik Kafkasya Dağlıları Geçici Hükûmeti'nin Kafkasya'da bağımsız bir politika izlemesi bölgedeki Rusları, Rus Kazaklarını ve Ukraynalıları rahatsız etmiş ve bütün bu unsurlar Kafkasya'nın birliğini parçalamak üzere harekete geçmişlerdi. Bu tehlike karşısında, 1918 Nisan ayında Osmanlı Devleti'nden yardım istemek üzere Abdülmecit Çermoy ve Haydar Bammat başkanlığında bir heyet Trabzon'a geldi. Kafkasyalılar Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti ile ittifak imkânlarını araştırmak ve Mavera-i Kafkas (Kafkas Ötesi / Transkafkasya) Konfederasyonunu kuran Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan devletlerinin durumunu anlamak istiyorlardı (Hızal 1961: 61).

11 Mayıs 1918 tarihinde Kafkasya halkları "*Birleşik Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti'*ni" kurduklarını ilan ettiler ve bunu Osmanlı Devleti ile diğer ülkelere şu maddeleri içeren birer nota ile duyurdular:

> 1-Kafkasya Dağlıları Birliği, Rusya'dan ayrılarak müstakil bir devlet kurma kararı vermiştir.
>
> 2-Yeni devletin ülke sınırları kuzeyde Dağıstan, Terek, Stavropol, Kuban ve Karadeniz vilayetlerinin eski coğrafi sınırları, batıda Karadeniz, doğuda Hazar Denizi olacak, güney sınırları Mavera-i Kafkas (Kafkas Ötesi) hükûmeti ile daha sonra tespit edilecektir.

Birleşik Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti'nin devlet bayrağında yer alan yedi yıldız cumhuriyeti oluşturan yedi eyaleti temsil ediyordu. Bu eyaletler: **Abhazya, Adıgey, Kabardey, Karaçay-Malkar, Osetya, Çeçen-**İnguş **ve Dağıstan** idi.

Bu sırada, Rusya'da ortaya çıkan Bolşevik komünist sistemin tehlikesini fark eden Karaçaylılar sınırlarına silahlı birlikler yerleştirmişlerdi. Rusya'nın artan tehditlerine karşı kendilerini savunmak isteyen Karaçaylılar Kafkasya'da Bolşevik güçlerini ateşle karşılamışlardı. Bolşeviklerin zulmüne karşı ayaklanan Kafkasya'daki Kuban Kazaklarına da Karaçaylılar silahlı iki süvari alayı vererek yardım etmişlerdi.

Birleşik Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti Bayrağı

Karaçaylıların öncülük ettiği bu silahlı mücadele ordusuna daha sonra Adıgeler ve diğer Kafkasyalı halklar da katıldılar. Teşkil olunan ordunun komutanlığını yapan Karaçaylı Albay Mirzakul Kırımşavhal, I. Dünya Savaşında Kafkasyalı süvariler tarafından kurulan ve "Vahşi Tümen" olarak adlandırılan Rusya ordusunda savaş subayı olarak yetişmişti (Aslanbek 1952: 19). Birleşik Kafkasya güçleri böylece Bolşevikleri kısa zamanda Kafkasya'dan temizlediler.

1918-1920 yılları arasındaki iç savaş dönemi Kafkasya'da

çok kanlı çatışma ve mücadelelerle geçti. Hem Ruslara hem de yerli komünistlere karşı farklı cephelerde çarpışan bağımsızlık yanlısı millî güçler çok kayıplar verdiler. Karaçay'da Sovyet-Bolşevik rejimini hâkim kılmak için mücadele eden Umar Aliy, Nanı Tok, Said Halil, Kurman-Aliy Gürcü, İsmail Baykul, Aslanbek Koçkar, Aliy Hasan, Tavkan Aliy gibi yerli komünistlere karşı Sovyet rejimi aleyhtarı Karaçaylılar ve Malkarlılar yaşadıkları dağ köylerinde gizlice silahlanarak vatanlarını savunmak için teşkilatlanmaya başladılar. Mirzakul Kırımşavhal komutasındaki süvari alayı kurulduğu 1918 yılından 1920 yılına kadar Kafkas Dağları'nda Kızıl Ordu'ya geçit vermedi. Korkusuz Dağlıların kılıç ve tüfekleri altında pek çok Kızıl Ordu askeri hayatını kaybetti. Müfreze komutanları Catday Bayramuk ve Gılık Şıdak, Karaçay bölgesinin sınırlarını canları pahasına Bolşeviklere ve her türlü yağmacı haydut çetelerine karşı korudular (Salpagarov 2022: 8).

Birleşik Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti hem Bolşeviklere hem de 'Tek ve Bölünmez Rusya' ideali ile eski emperyalist Rusya'yı tekrar kurmayı ve mülkiyete dayalı toprak sistemini geri getirmeyi amaçlayan General Denikin'in Beyaz Ordusu'na karşı savaşıyordu. General Denikin'in 1920 yılı başlarında Bolşeviklere yenilmesiyle birlikte Sovyet Kızıl Ordu güçleri Kafkasya'ya saldırarak Birleşik Kafkasya Dağlıları Cumhuriyeti'ni ortadan kaldırdılar.

Bu sırada nüfuslarının çoğu Kafkas Dağları üzerindeki köylerde yaşayan Karaçaylılar kendi bağımsızlıklarını korumak için ayaklandılar. Onlara bu cesareti veren yalnızca Bolşevik zulmüne karşı duydukları nefret, şövalyelik duyguları ve İslam dinine bağlılık değil, aynı zamanda hür dünya tarafından kısa bir sürede Bolşevikliğin yeryüzünden tamamen kaldırılacağı yönündeki inançları idi (Aslanbek 1952: 22).

Mirzakul Kırımşavhal

Karaçay'da 1920 İsyanı

10 Ocak 1920'de Kızıl Ordu Rostov şehrini ele geçirerek Kafkasya topraklarına girdi. Kızıl Ordu'nun 24 Mart 1920'de Batalpaşinski (günümüzdeki Çerkessk) şehrini işgal etmesinin ardından bölgede Bolşevik yönetimini kurmak için bir devrimci komite oluşturuldu. Eyaletteki Karaçaylıları rejim idaresi altına almak ve Bolşevik Komünist Partisi'nin fikirlerini Dağlılar arasında kabul ettirmek üzere 27 Mart'ta bir Dağlı İhtilal Komitesi örgütlendi. Komitenin başkanı Karaçaylı Ahmat Koçkar idi (Laypanov 1971: 147).

Nisan ayı başlarında Kafkasya'nın tamamı Denikin'in Beyaz Ordu güçlerinden temizlendi. G.K. Orconikidze ve S.M. Kirov, Kuzey Kafkasya Devrimci komitesinin başına getirildiler. Dağlı İhtilal Komitesi'ni kurarak Karaçaylıları yatıştırdıklarını düşünen Bolşevikler, Kızıl Ordu'nun ve Sovyet hükûmetinin diğer amaçları için halktan özel hayvanların müsaderesini öngören "yiyecek vergisi" kanununu yürürlüğe soktular. 1920 Mayıs-Haziran aylarında sadece Uçkulan adlı Karaçay köyünde 500 baş sığıra el konuldu. Buna itiraz eden Karaçaylılar oldukları yerde katledildiler. Bolşevikler Karaçay halkının millî geleneklerine, ahlak ve toplumsal kurallarına karşı tam bir saygısızlık gösterdiler. Karaçay'ın her yerinde silahlar müsadere edildi. Bunların arasında, Çarlık dönemi idaresinin bile el koymaya teşebbüs etmekten çekindiği, Kafkas erkek kıyafetinin vazgeçilmez aksesuarı olan gümüş işlemeli kamalar da vardı.

Kafkas Kaması

Kislovodsk (Narsana) ve Pyatigorsk (Beş Tav) şehir garnizonlarındaki Kızıl Ordu askerleri pazara gelen ya da yoldan geçen Karaçaylıların mal ve sürülerine el koyup, onları acımasızca yağmaladılar. ÇEKA[6] müfrezeleri Ağustos ayında iki gün içinde 200'den fazla Karaçaylıyı sebepsizce vurup öldürdü (Gaynulin 2011: 25).

Böyle bir durumda yerli komünist Ahmat Koçkar'ın Karaçaylıları Sovyet hükûmeti

[6] ÇEKA: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ilk istihbarat ve güvenlik teşkilatı.

safına çekmek için sarfettiği bütün çabalar başarısızlıkla sonuçlandı ve 1920 yılı yazında Karaçay patlamaya hazır bir bomba hâline geldi.

1920 yılının Ağustos ayı başlarında Bolşevik Sovyet Kızıl Ordu'su Karaçay'a yöneldi. Çeremuhin komutasındaki 150 kişilik bir Kızıl Ordu müfrezesi 26 Ağustos'ta Uçkulan'a gelerek Karaçaylılardan kendisine 400 gönüllü savaşçıdan oluşan bir müfreze tahsis etmelerini talep etti. Bu istek Karaçay halkı arasından destek bulamadı. Üç gün boyunca Uçkulan'da kalan Çeremuhin, Dağlıların ileri gelenlerine karşı son derece kaba davrandı. Köye Karaçaylı arkadaşlarını ziyarete gelen iki Osetyalıyı casusluk suçlamasıyla bizzat vurup öldürmesi bardağı taşıran son damla oldu. Kızıl Ordu komutanı bunu yaparken Kafkasya'da misafirperverliğin kutsal yasası olan, bir Dağlı'nın misafirinin güvenliği ve refahı için kendi canını bağışlamasını gerektiren "Konak"[7] âdetini çiğnemişti. Böyle vahşi bir keyfilik ve millî geleneklere karşı tam bir saygısızlık, kaçınılmaz olarak açık bir isyana dönüşen bir öfkeye yol açtı. Çeremuhin müfrezesinin Uçkulan'ı terk edip Kuban Irmağı vadisinden aşağı doğru hareketinin ardından onların peşine düşen Karaçay savaşçıları Kızıl Ordu müfrezesini bir çatışma sonrası bozguna uğrattı ve 103 askerini öldürdü. Çeremuhin ve bazı askerler kaçıp kurtulmayı başardılar (Gaynulin 2011: 27). IX. Kuban Ordusu Devrimci Askerî Konseyi, Çeremuhin'in aptalca ve dikkatsizce eyleminin Karaçaylıların ayaklanmasına yol açtığını kaydetti. Çeremuhin daha sonra Bolşevik mahkemesi tarafından "korkaklık, panik ve kışkırtma" eylemleriyle suçlanarak idam edildi (Aliyev 2005: 150).

Karaçay silahlı güçlerinin Bolşevikleri yok etmeleri üzerine Eylül ayında Karaçaylılar ile Sovyet hükûmetinin arası iyice açıl-

[7] "konak" Karaçay-Malkar dilinde misafir anlamına gelir. Misafiri ağırlayan ev sahibine de "konakbay" denir.

dı (Hatuyev 2014: 93). 1 Eylül 1920'de Karaçay'da Sovyet aleyhtarı bir ayaklanma başladı. 2 Eylül'de Karaçay'ın Uçkulan kasabasını ele geçiren Mirzakul Kırımşavhal'ın müfrezesi kontrolü ele aldı ve 3 Eylül'de Uçkulan'da liderliğini Tokal Haci Karaköt ile Kökköz Özden'in yaptığı "Karaçay Yüksek Direniş Konseyi" kuruldu. Aynı gün Uçkulan'da "Karaçay Halkının Birinci Olağanüstü Kongresi" toplanarak Sovyet iktidarına karşı mücadele etmek üzere silahlı bir halk milisi örgütleme kararı alındı. Konseyin iki ay süreyle fiili yerel hükûmet olması kabul edildi (Canibekova 1972: 76).

Karaçay Yüksek Direniş Konseyi *"Kafkasya'da La ilahe illallah demeyen hiç kimseyi sağ bırakmayacağız"* sloganıyla Kafkas halkları arasındaki pan-İslamist dayanışmaya dikkat çekerken yazışmalardaki Rusça terimleri de Karaçay-Malkar diline çevirerek milliyetçi bir tutum sergiliyordu. Söz gelimi Rusça sekreter (секретарь) yerine "cazuvçu" (yazıcı), Rusça yönetici (старшина) yerine "oliy" (vali) sözleri kullanılıyordu (Aliyev 1927: 183).

Kafkas Cephesi Başkomutanı Adıge kökenli General Sultan Kılıç Girey ve Karaçaylı Albay Mirzakul Kırımşavhal'ın emriyle bu konsey seferberlik işleriyle görevlendirilmişti.

8 Eylül'de General Sultan Kılıç Girey, Abhazya ile Karaçay arasındaki Kluhor geçidinden geçerek Karaçay'ın Sıntı (Töben Teberdi) köyündeki karargâha yerleşti. Burada Kuzey Kafkasya Cephesi'nin kurulduğu ilan edildi (Kratova 2006: 120).

Mirzakul Kırımşavhal komutasındaki silahlı Karaçay birlikleri, Bolşevik ordusuyla müthiş bir savaşa giriştiler. Kuban vadisinden aşağıya doğru taarruza geçen silahlı süvari birlikleri Batalpaşinski bölgesinde ve Kuban'ın tamamında Sovyet iktidarının varlığına yönelik ciddi bir tehdit oluşturdular. Karaçay'ın direnişini kıramayan Bolşevikler, bu direnişin bütün Kaf-

kasya'ya yayılabileceğinden korkarak Karaçaylılara daha geniş özerklik vaadinde bulundular. Sonunda Karaçay millî idaresi Ruslarla anlaşmaya mecbur oldu (Aslanbek 1952: 25).

Sultan Kılıç Girey

Bolşeviklerin sivil halk üzerindeki yoğun propaganda ve ajitasyon faaliyetleri sonuç vermiş ve Karaçay halkıyla Bolşevikler arasında 27-28 Ekim 1920'de bir anlaşma imzalanmıştı. Sovyet hükûmeti adına konuşan 34. Tümen askerî komiserinin beyanına

Mirzakul Kırımşavhal / 1930'lu Yıllarda İzmir'de

göre bu anlaşma ile Karaçaylılar, General Sultan Kılıç Girey ve Mirzakul Kırımşavhal müfrezeleri de dahil olmak üzere topraklarındaki bütün Bolşevik aleyhtarı silahlı oluşumları tasfiye etmek, Gürcistan ile bütün irtibatı kesmek ve Sovyet hükûmeti temsilcilerinin güvenliğini sağlamakla yükümlü olacaklardı. Buna karşılık Bolşevikler, Karaçaylılara geçmişte işlenen suçların unutulması temelinde barışı, Şeriat yasalarının dokunulmazlığını ve yakın gelecekte merkezi Vladikavkaz olacak bir Dağ Cumhuriyeti'nin kurulacağının garantisini vermişlerdi (Kumuk 2023: 72).

Sultan Kılıç Girey ve Mirzakul Kırımşavhal'ın kurmaylarıyla birlikte Karaçay'ı terk ederek Gürcistan'da Tiflis'e gitmeleri kararlaştırıldı (Aliyev 1927: 184). Sultan Kılıç Girey 18 Mart 1921'de Batum üzerinden Türkiye'ye geçti ve Kafkaslar'daki hürriyet mücadelesinden bir süreliğine uzak kaldı (Kumuk 2023: 72). Mirzakul Kırımşavhal ve kardeşi Bashanuk Kırımşavhal da aynı güzergahtan Türkiye'ye iltica ettiler.

Kafkaslar'daki 1920 isyanı Karaçay'ın yanı sıra Dağıstan ve Çeçenistan'da da patlak vermiş, bu ayaklanmalar Kafkasya halklarının Rus hâkimiyetine, komünizme, kâfirlere ve onların yardımcısı şeytana uymuş Müslümanlara karşı "Cihad" hüviyetine bürünmüş ve Bolşevikler tarafından 1921'de güçlükle bastırılmıştı (Bennigsen 1988: 313).

Kafkasya'da Sovyet-Bolşevik Yönetimi

Kafkasya Sovyet hâkimiyetine girdikten sonra, 1921 yılı Ocak ayında Sovyet yöneticileri Kafkasya'da Dağlı Sovyet Özerk

Cumhuriyeti ve Dağıstan Sovyet Özerk Cumhuriyeti adlarıyla iki özerk cumhuriyet oluşturmuşlardı. İlk cumhuriyet Kabardey-Adıgey, Karaçay-Malkar, Çeçen-İnguş ve Osetya bölgelerini içine alırken, ikinci cumhuriyet günümüzdeki Dağıstan sınırlarından oluşuyordu. Dağlı Özerk Sovyet Cumhuriyeti 1922 Ocak ayında parçalandı ve 12 Ocak 1922'de Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi, 16 Ocak 1922'de Kabardin-Balkar Özerk Bölgesi kuruldu.

1922 yılı Şubat ayında Kızıl Ordu en seçkin birliklerinden oluşan bir süvari ordusuyla ansızın Karaçay'a saldırdı. Bu saldırıyı beklemeyen Karaçaylılar Sovyet-Bolşevik işgaline uğradılar. Üç ay süren bu işgal sırasında Karaçay halkının bütün ileri gelenleri ve subayları kurşuna dizildiler (Aslanbek 1952: 25). 1918-1920 millî ayaklanmasında müfreze komutanı olan Catday Bayramuk da bu sırada öldürüldü. Catday'ın Aliy ve Dobay adlı iki kardeşi de Bolşevikler tarafından katledilmişti.

Ocak 1926'da Karaçay-Çerkes Özerk Bölgesi dağıtıldı. Onun yerine Çerkes Millî Bölgesi ve Karaçay Özerk Bölgesi adları altında iki yeni bölge oluşturuldu.

1921-1928 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde uygulanan "Yeni Ekonomik Politika" (NEP) dönemi Karaçay-Malkar'da da nispeten olumlu gelişmelere yol açmıştı. Bu dönemde Bolşevikler kendi prensiplerine aykırı hareket ettikleri gibi, Rus olmayan halklara da sınırlı ölçüde özgürlük tanımışlardı. Çeşitli alanlarda kalkınma imkânına kavuşan Karaçaylılar Kafkas Dağları'ndan kuzeydeki düzlüklere inerek yeni köyler kurmaya başladılar. Ekonomi, millî kültür ve eğitim sahalarında önemli gelişmeler kaydedildi. Latin harflerine dayalı ortak Karaçay-Malkar alfabesi oluşturularak Karaçay-Malkar dilinde gazeteler, ders kitapları yayımlandı, edebiyat, sanat, tarih konularında millî neşriyat başlatıldı. Karaçay-Malkar'da yeni bir aydın tabakası meydana geldi (Aslanbek 1952: 27-28). "Yeni Ekonomik Politika" (NEP)

döneminin meydana getirdiği geçici özgürlük ortamı, Sovyet yetkililerinin din adamları da dahil olmak üzere "Çarlık rejiminin" figürlerini de Karaçay-Malkar halkının kültürel inşa faaliyetine çekmesine izin verdi (Hatuyev 2014: 96).

Azret Örten

Bolşevikler Tarafından Yok Edilen Karaçaylılardan Töben Teberdi Köyünün İmamı Okup Tavşuna ve Muhtarı Mahamed Bostan

Ancak, Karaçay Özerk Bölgesi'nin idaresine getirilen Rus yöneticiler, 1918-1920 yıllarında Bolşeviklere karşı savaşan Karaçaylıları gerici, milliyetçi, Pantürkist gibi suçlamalarla yok etmeye başladılar. Bolşeviklerin bu sistemli yok etme planları sonucunda Karaçay-Malkar halkının kültürel ve siyasi alanlardaki gayret ve ilerlemeleri sönmeye yüz tuttu. Bunun yanı sıra

Bolşevikler, Karaçay-Malkar halkının eski prens (feodal bey) ve asilzade tabakalarına mensup aileleri de sistemli bir biçimde yok etmeye giriştiler. Kırımşavhal, Duda, Orusbiy, Abay, Canhot, Şakman gibi Çarlık döneminin feodal beyleri bir imha hareketine maruz kaldılar. Mesela, 1927 yılında Karaçay'ın ilk sertifikalı avukatı Bekmırza Kırımşavhal, Karaçay'ın feodal beylerinden Kırımşavhallar ailesinden olması gerekçesiyle bölge mahkemesindeki görevinden alındı. Oysaki Bekmırza Kırımşavhal Karaçay Özerk Bölgesi Sovyet Halk Mahkemesi'nin ilk başkanı olarak, bölgenin adalet sisteminin oluşumuna büyük katkıda bulunmuştu (Kappuşev 2017: 21). 1926 yılında Karaçay'ın otuz dört seçkin din adamı tutuklandı. 1928 yılında Karaçay'ın ileri gelenleri 'burjuva milliyetçi' damgası ile yerlerinden atılarak yok edildiler. (Aslanbek 1952: 30). 1928 yılı sonunda Karaçay Özerk Bölgesi yönetiminde Karaçaylı hiç kimse kalmamıştı.

1930 Yılı İsyanları

Ako Gemu

1930 yılında Karaçaylılar ve Malkarlılar Sovyet idaresine karşı tekrar ayaklandılar. Sovyetlerin kolektifleştirme hareketlerine karşı doğan tepki Karaçay-Malkar'da tam bir millî mücadele ve savaş hâlini almıştı. Ayaklanan halka karşı Kızıl Ordu ve silahlı GPU[8] birlikleri saldırıya geçmişti. 1930 yılı Şubat ayında Malkar bölgesindeki Bashan, Çegem, Holam ve diğer dağlık yöreler Malkarlıların eline geçmiş ve komünist idareden kurtulmuştu. Kafkas Dağları'na açı-

[8] GPU: Devlet Siyaset Müdürlüğü

Kadı Bayramuk

lan bütün dağ boğazları ve vadiler Malkarlıların elinde olduğu için Dağlılar Sovyet Kızıl Ordusu'nun saldırılarını kolaylıkla püskürtmüşlerdi (Karça 1956: 40). Bashan vadisindeki isyanı Kabardin-Balkar Cumhuriyeti Malkar Bölgesi Yürütme Kurulu Başkanı Ako Gemu ve onun baş ideoloğu olarak tanınan rejim aleyhtarı İbrahim Ulbaş yönetiyordu. Ako Gemu ve İbrahim Ulbaş ayrıca Malkarlıların Kabardey'den ayrılarak Karaçay ile birleşmesini savunan siyasi görüşün liderleri olarak Sovyet hükûmeti tarafından takibat altında tutuluyorlardı (Temukuyev 2015: 245). Kızıl Ordu birliklerinin takviye güçlerle Malkar isyancıların üzerine yoğun saldırıları neticesinde ayaklanma bastırıldı. 72'si feodal beylerden olmak üzere din adamları da dahil 105 isyancı ayaklanmayı tertiplemek suçuyla tutuklandılar. İçlerinden 11 isyancı kurşuna dizilirken kalanları toplama kamplarına sürgüne gönderildiler (Tetuyev 2016: 72). İsyanın liderlerinden Ako Gemu "halk düşmanı ve Sovyet rejimi aleyhtarı" olmak suçlarıyla 1 Ağustos 1930'da tutuklandı. 7 Eylül 1931'de kurşuna dizilen Ako Gemu'nun iddianamesinde onun "Sovyet devrimi karşıtı isyancı örgüt lideri" olduğu ve örgütün "silahlı ayaklanma yoluyla Sovyet iktidarını devirmek" için teşkil olunduğu belirtiliyordu (Kuçmezova 2019).

1930 yılı Mart ayı başlarında Karaçay isyanında önemli rol oynayanlardan biri müfreze komutanı Kadı Bayramuk idi. Kadı Bayramuk 1922'de Bolşevikler tarafından öldürülen millî kahra-

man Catday Bayramuk'un küçük kardeşi idi. Kadı Bayramuk'un isyanını bastırmak için Sovyet NKVD[9] güçleri onun Baydımat ve Osmahan adlı iki kız kardeşini kaçırarak öldürmüşler ancak Kadı Bayramuk'un ayaklanmasını bastıramamışlardı. Kadı Bayramuk ve ona bağlı silahlı gerilla çeteleri Kafkas Dağları'na çekildiler. İsyanın yayılmasından endişelenen Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi 14 Mart 1930'da "Kolektif Çiftlik (Kolhoz) Hareketinde Parti Çizgisinin Çarpıklıklarıyla Mücadele Hakkında" başlıklı bir karar aldı (Tebuyev 2016: 120). Silahlı büyük bir gücün ayaklanmayı bastırmak üzere Karaçay'a yönelmesi üzerine 18 Mart 1930'da Karaçay Gizli Direniş Komitesi Başkanı Abulkerim Hasan, Sovyet Kızıl Ordusuna karşı mücadeleyi ilan etti ve Karaçay ülkesi dört gün içinde Ruslardan temizlendi (Aslanbek 1952: 32). Savaşçı ruhu canlanan Karaçay-Malkar halkı âdeta 19. yüzyılda İmam Şamil önderliğinde Ruslara karşı verilen hürriyet mücadelesinin bir benzerini yaşıyordu. Bağımsızlık savaşlarını ***kazavat*** (gazavat ~ kutsal savaş) olarak adlandıran Karaçay-Malkar *abreklerinin* (savaşçılarının) dillerinden şu marş düşmüyordu:

Kazavat Cır	**Gazavat Türküsü**
Turçu Avbekir süygen tengim	Kalksana Avbekir, sevgili arkadaşım
Kelçi bılay katına	Gelsene böyle yanıma
Atlanayık uzak colga	Çıkalım uzak yola
Minçi toru atınga	Binsene doru atına
Tengle minib atlarına	Arkadaşlar bindiler atlarına
Uzak colga keterge	Uzak yola gitmek için
Salam berib kartlarına	Selam verdiler yaşlılara
Din kazavat eterge	Din savaşı yapmak için
Ay carıb çıkgan edi	Ay ışıtarak doğmuştu
Culduzla da cıltıray	Yıldızlar da parlayarak

[9] NKVD: İçişleri Bakanlığı Halk Komiserliği

'Sav köreyim balam' dedi	'Sağ göreyim yavrum' dedi
Kart anam da kaltıray	Yaşlı anam da ürpererek
Anam canım sen cılama	Anam canım sen ağlama
Sürt cılamuklarıngı	Sil gözyaşlarını
Din kazavatha barama	Din savaşına gidiyorum
İzleme kabırımı	Arama mezarımı
Meni kabırım bollukdu	Benim mezarım olacak
Keng tüzlede, tavlada	Geniş ovalarda, dağlarda
Korkma anam kalmaz kanım	Korkma anam kalmaz kanım
Bir tamçı da cavlada	Bir damla da düşmanlarda

***

Karaçay'daki isyan her ne kadar zorla kolhozlaştırma politikasına karşı halkın ayaklanması gibi gösterilse de aslında işin özünde Karaçaylıların Ruslaştırılmaya ve millî kültürlerinin yok edilmesine karşı bir direnişleri söz konusuydu. Nitekim ayaklanma sırasında bir "İstişare Kurulu" seçen isyancılar ayaklanmanın sloganlarından birini "dinî hayatın yeniden canlanması" olarak belirlemişlerdi (Karaketov 2014: 72).

Sovyet hükûmetinin Kuzey Kafkasya Bölge Komitesi birinci sekreteri Yefim Yevdokimov, raporlarında Karaçay bölgesini "haydutluk açısından en kötü etkilenen yer" olarak tanımlıyordu. Buna göre, bütün Karaçay Özerk Bölgesi isyanın pençesindeydi. Gizli polis güçlerini güçlendirmek ve yüzlerce silahlı isyancının özerk bölgenin başkenti Mikoyan Şahar'ın yanı sıra diğer Karaçay kasabalarına ve Kislovodsk (Narsana) şehrine ilerlemesine karşı koymak için, düzenli ordu birlikleri Sovyet hükûmeti tarafından Karaçay'da mevzilendirildi. Yevdokimov, durumun hızla kontrol altına alınamamasından korkuyordu. 1930 baharındaki olaylar sırasında kaç kişinin öldürüldüğünü kesin olarak belirlemek imkânsızdı. Gizli polis raporuna göre, güvenlik güçleri Karaçay'da

yoğun çatışmalardan sonraki 10 gün içinde yaklaşık 200 isyancıyı öldürdü. Yüzlercesi tutuklandı ya da teslim oldu. Kızıl Ordu'nun Kuzey Kafkasya askerî bölgesi komutanı General İvan P. Belov, Nisan 1930'da Karaçay'daki çatışmalarda çoğu Kızıl Ordu askeri olmak üzere 24 Sovyet askerinin öldüğünü ve 34 askerin yaralandığını açıkladı. Karaçay'dan ise toplam 417 isyancının öldürüldüğü bildirildi (Perović 2016: 253).

Abrekler (Şafak Tavkul tablosu)

Cagafar Haçir

Düzenli Sovyet askerî birlikleri çok geçmeden bu silahsız ve zayıf Karaçay-Malkar direnişçilerine karşı saldırıya geçtiler. Tank ve uçaklarla desteklenen Kızıl Ordu'ya karşı koyamayan direnişçiler Kafkas Dağları'na çekildiler. Kafkasya'daki bu isyanların bütün Sovyetler Birliği'nde uyandıracağı olumsuz etkilerden çekinen Stalin, Karaçay-Malkar halkıyla anlaşma yoluna gitti. Stalin, 1930 yılı Nisan ayında Pravda gazetesinde yayımlanan bir makalesinde, Kafkasya'da komünist sistemin uygulanışındaki başarısızlığın suçunu yerli idarecilere yükleyerek, buna sebep olanların cezalandırılacağını ve halka haklarının geri verileceğini yazdı (Tekeyev 2017: 35). Stalin'in bu sözlerine inanmamakla birlikte, Karaçay-Malkar halkı çaresizlik içinde silahlarını bıraktı. Ancak Abulkerim Hasan önderliğindeki bin kişilik silahlı direniş grubu dağlarda kalarak Sovyet hükûmetiyle savaşa devam ettiler (Aslanbek 1952: 34).

Karaçay-Malkar'da idareyi ele geçiren Bolşevikler derhal askerî mahkemeler kurarak, ayaklanan halkı yargılamaya başladılar. Bu sırada üç bin kişi kurşuna dizildi, on yedi bin kişi de Sibirya'da çalışma kamplarına sürgüne gönderildi. Uzun yıllar Karaçay bölgesi kadısı olarak görev yapan aydın din adamı Cagafar Haçir de tutuklandı ve gözaltında iken öldürüldü. Binlerce kitaptan oluşan kütüphanesi Bolşevikler tarafından halkın gözü önünde yakılarak yok edildi (Nahuşeva 1998: 286).

1931 Yılında Kislovodsk Hapishanesinde Karaçaylılar

1932 yılından 1934 yılına kadar Karaçay'da zorla kolhozlaştırma (devletleştirme) çalışmalarına devam eden Bolşevikler, bütün Karaçay halkını Sovyet devletine köle hâline getirdiler. Sözgelimi, 1932-1933 yıllarında Sovyet yöneticileri tarafından iflah olmaz Kulaklar[10] olarak sınıflandırılan Karaçay Özerk Bölgesi'nden yaklaşık 20 aile, Stavropol eyaletinin Divnoye köyüne ve bozkır bölgelerine tahliye edildi. Bununla birlikte, Kulakların en büyük tehciri 1935›in başlarında gerçekleşti. Sovyetler Birliği NKVD'si[11] tarafından 15 Temmuz 1935'te hazırlanan "1935'in ilk yarısında Kulakların ve anti-Sovyet unsurun tahliyesi üzerine" başlıklı belgeye göre, 1 Mart›tan 8 Mart 1935›e kadar toplam 228 aile (1.287 kişi) Karaçay'dan tahliye edildi. Kulaklıktan çıkarılan sakinlerin çoğu için sürgün yeri, Özbekistan Sovyet Cumhuri-

10 Kulak: Sovyetler Birliğinde zengin köylü sınıfı. 1930 yılı Ocak ayında Sovyet hükûmeti bunları tamamen ortadan kaldırma kararı aldı (Vernadsky 2009: 426).

11 NKVD: İçişleri Bakanlığı Halk Komiserliği

yeti›nin Bayavut köyü idi (Atayev 2015: 18). Bunun üzerine, Karaçay-Malkarlılar hükûmete karşı tekrar ayaklandılar. Ayaklanmayı kanlı bir biçimde bastıran Sovyet hükûmeti, isyancı üç bin aileyi daha sürgüne gönderdi.

Karaçay-Malkar'da Repressiya (Kızıl Terör) Dönemi

1936 yılı ve sonrasındaki gelişmeler Sovyetler Birliği tarihinde dönüm noktası kabul edilen olayların başlangıcı sayılır. 1936'da Stalin Anayasası kabul edilmiş ve 1937'de bu anayasanın esasları üzerinden Sovyetler Birliği'nde sözde "ilk gerçek demokratik seçimler" yapılmıştı. Stalin, bütün Sovyetler Birliği halklarının artık gönüllü olarak ve değiştirilemez biçimde sosyalizm yoluna girdiğini söylüyor, Komünist Partisi içindeki muhalif kanadın burjuva sınıfının menfaatlerine hizmet ettiğini ileri sürüyordu. 3 Mart 1937'de Komünist Partisi Merkez Komitesi'nde bütün üyelerin hazır bulunduğu bir toplantıda bu görüşünü ifade eden Stalin, parti içi muhaliflerin halk düşmanı olarak kabul edilmelerini ve temizlenmelerini emretti (Aslanbek 1990: 47).

Karaçay'da "rejim aleyhtarı", "burjuva", "halk düşmanı" gibi suçlamalarla tutuklamalar daha 1936 yılının ikinci yarısında başlamıştı. Yirmi yıl boyunca Komünist Partisinin faal üyeliğini yapan, samimi ve idealist birer komünist olan yerel unsurlar tasfiye amacıyla yok ediliyorlardı. NKVD teşkilatı zan altında olan herkesi potansiyel birer rejim düşmanı olarak suçlayarak ortadan kaldırıyordu. Kendilerini halkın hizmetine adayanlar, Bolşevik devrimi öncesinin aydınlarından kalanlar NKVD'nin ilk kurbanlarıydılar (Tebuyev 1997: 24). Bunların arasında doktorlar, öğretmenler, avukatlar, mühendisler, şairler, yazarlar, sabık Çar taraftarı subaylar ve diğerleri vardı. NKVD'nin ikinci darbesi 1920'lerdeki Sovyet işgallerinin başlangıcı sırasında Bolşeviklerin destekçisi olan yerli komünistlerin üzerine geldi. İdam edilen

üçüncü grup ise, tahsilli ve Bolşevik yönetim altında eğitilmiş, komünist amaçlara inançla ve korkmadan hizmet eden, sözde proleter aydınlardan oluşuyordu. NKVD'nin bu gruba yaptığı saldırı, Repressiya döneminin hiç beklenmeyen bir tarafıydı (Aslanbek 1990: 47).

1936-1938 yılları arasındaki Repressiya döneminde Karaçay'da yönetimi eline geçiren NKVD teşkilatının kurşuna dizdiği, işkencelere maruz bıraktığı ve sürgüne gönderdiği Karaçaylıların sayısı 7 bin kişiyi bulmuştu. Bunlardan idam edilen Karaçay aydınlarından bazıları şunlardı (Aslanbek 1952: 39-42).

1- Parti üyesi olmayan aydınlar:

İsmail Akbay (İlk Arap harflerine dayanan Karaçay alfabesini hazırlayıp 1916 yılında *Ana Tili* (Ana Dili) adlı kitabı yayımlayan aydın ve şair), *Tavbiy Hubiy* (doktor), *Hasanbiy Hubiy* (doktor), *Nürçük Koçkar* (doktor), *Ramazan Kuvat* (matematikçi), *Seyitbiy Kırımşavhal* (binbaşı), *İsmail Karaket* (fizikçi, Karaçay Özerk Bölgesi eski Eğitim İşleri Başkanı), *Ramazan Teke* (hukukçu, Karaçay Eyalet Mahkemesi eski başkanı), *İshak Bayçora* (yüksek maden mühendisi, kömür madenleri müdürü), *Ahmat Koban* (yüksek maden mühendisi, gümüş madenleri müdürü), *Aslanbek Koçkar* (yol mühendisi), *Osman Hasan* (öğretmen), *Azret Örten* (şair, edebiyatçı, idam edilmedi ancak 1955 yılına kadar hapishanede kaldı).

2- 1920 yılında Karaçay millî kurtuluş hareketi bastırıldıktan sonra Bolşeviklerle barışarak Komünist Partisi'ne girenler:

Umar Aliy (1921-1923 arası Karaçay Devrim Komitesi başkanı, Lenin ve Troçki'nin arkadaşı, 1924-1933 yılları arası Bilimsel Araştırmalar Enstitüsü başkanı, pek çok tarih kitabının yazarı, Moskova Kızıl Profesör Enstitüsü mezunu), *Ahmat Begevul* (Komünist Komitesi Propaganda Şubesi Başkanı, Devrim ve Dağlı dergisinin editörü, Moskova Kızıl Profesör Enstitüsü mezunu),

Kurman Gürcü (Karaçay İcra Komitesi Başkanı, 1924-1928 yıllarında Karaçay'ı sovyetleştirmedeki başarısından dolayı Kızıl Bayrak nişanı almıştı, partinin zorla kolhozlaştırma hareketine karşı çıkmıştı), *İslam Hubiy* (İslam Karaçaylı müstear adıyla tanınan meşhur yazar ve gazeteci), *İmmolat Hubiy* (Rostov şehrindeki Kuzey Kafkasya müzesinin müdürü, Karaçay Özerk Bölgesi Dil Kurumu Başkanı), *İsmail Baykul* (Karaçay Özerk Bölgesi Teftiş Kurulu üyesi), *Muhammed Batça* (Parti Yüksek Yöneticisi), *Abulkerim Halkeç* (Karaçay Özerk Bölgesi başkan yardımcısı).

3- Sovyet döneminde yüksek komünist okullarında eğitim görenler ve Karaçay Özerk Bölgesi yönetiminin en önemli mevkilerine getirilenler:

Hasan Appa (Karaçay Özerk Bölgesi İdaresi'nin savcısı, parti müfettişliği daimi üyesi, Karaçay Parti Yönetim Komitesi birinci sekreteri, yazar), *Ashat Bici* (yazar, şair çevirmen, operatör doktor, Karaçay Özerk Bölgesi Hastanesi başhekimi, idam edilmedi ancak 1937-1956 yılları arasında hapse mahkûm edildi), *Kasım Botaş* (parti yöneticisi, Karaçay Özerk Bölgesi İdaresi İcra Komitesi başkanı), *Hızır Özden* (Karaçay Özerk Bölgesi İdaresi Moskova temsilcisi), *İslam Tambiy* (tarihçi, yazar, Kuzey Kafkasya Parti Komitesi müfettişi, Karaçay Özerk Bölgesi Eğitim Dairesi Başkanı, Bilimsel Araştırma Enstitüsü müdürü), *Aliy Soltan Gerbek* (Karaçay Millî Yayınlar müdürü), *Tavsoltan Karabaş* (*Kızıl Karaçay* gazetesi editörü), *Ashat Botaş* (Karaçay Özerk Bölgesi Askerî İdare başkanı), *Mahmut Sozaruk* (Karaçay Özerk Bölgesi Komünist Gençlik Teşkilatı başkanı).

NKVD'nin tasfiye hareketi sırasında yukarıda sıraladığımız aydınların dışında Karaçay-Malkar halkından yüzlerce memur ve binlerce işçi ve kolhoz köylüsü de tutuklanarak sonu belirsiz bir yolculuğa çıktılar. Tutuklanan Karaçay-Malkarlılar eski Çarlık düzenini geri getirmeye çalışmak, bu amaçla düşman

burjuva devletler ile iş birliği yapmak, halkın aleyhine ekonomi, kültür ve diğer alanlarda zararlı faaliyetlerde bulunmak gibi uydurma suçlarla itham ediliyorlardı (Aslanbek 1952: 44). Sovyet resmî belgelerinde Troykaların[12] verdiği ceza infaz hükümlerine göre Karaçay'da 1937 yılında 218, 1938 yılında 144 mahkûmun kurşuna dizildiği görülmektedir (Tebuyev 2016: 120). 10 Temmuz 1937'de kurulan başkan Antonov ve üyeler Kalmukov ile Hagurov'dan teşkil edilen Kabardin-Balkar Özerk Cumhuriyeti troykasının kararıyla 339 kulak ve 21 mahkûmun idam cezası infaz edilmişti (Kakagasanov 2014: 2).

1938 yılı başlarında Karaçay ve Malkar bölge yönetimlerine yerleştirmek üzere NKVD tarafından itimat edilen tek bir Karaçay-Malkarlı bile kalmamıştı. "Kanlı Terör" olarak da adlandırılan Repressiya döneminde Sovyet yetkilileri Karaçay ve Malkar bölgelerinin yönetim kadrolarına 1930 yılında olduğu gibi dışardan Rus bürokratları doldurdular. Kadro meselesi böylece daha da karmaşık bir hâl aldı. Geçmişte ülkelerini kişisel güvenlik sebebiyle terk eden birçok eski Karaçay-Malkar aydını gibi, üniversitelerden veya enstitülerden mezun olan yüzlerce genç, baskılardan korkarak Karaçay-Malkar'a dönmediler ve Sovyetler Birliği'nin en uzak yerlerinde kalarak iş aradılar. Hatta öğrencilerin büyük çoğunluğu da aynı sebeplerle yaz ve kış tatillerinde Kafkasya'ya gelmekten çekiniyorlardı. Bundan dolayı Sovyet yetkilileri kıdemli parti ve idari hizmetlere NKVD elemanlarını, daha aşağı mevkilere ise tahsilsiz ve yarı okur-yazar gençleri doldurmak zorunda kalmışlardı. Böylece Karaçay Özerk Bölgesi yönetimi tek Karaçaylı kalmamak üzere NKVD'nin eline geçti (Aslanbek 1990: 48). Bu operasyon genel hayat şartlarında ve özellikle kültür ve ahlak sahasında yıkıcı oldu ve millî kültür özelliği taşıyan her şey

[12] Troyka: NKVD (İçişleri Bakanlığı Halk Komiserliği)'nin 3 üyeden meydana gelen yargılama ve infaz kurulu.

yok edildi. Repressiya döneminde Karaçay ve Malkar'da kolektif çiftliklerde de ciddi bir iş gücü açığı ortaya çıktı.

1936-1937 yılları boyunca NKVD'nin operasyonlarında 875 Karaçaylı kadın tutuklanarak hapse atıldı. Bu rakam 1930 yılında Sovyetlerin özel mülkiyeti kaldırarak zorla kolhozlaştırma döneminde Karaçay'da meydana gelen on ayaklanmada tutuklanan kadınların iki katıydı. Bu kadınların bazıları kocalarıyla birlikte tutuklanırken, diğerleri kocalarının ve oğullarının tutuklanmaları sırasında gizli polisin uyguladığı vahşeti açıkça protesto ettikleri için, bazıları da Dağıstan'a, Çeçenistan'a ya da Kafkasya'nın diğer bölgelerine gizlenmek için kaçan kocalarının veya oğullarının yerine tutuklandılar (Aslanbek 1990: 48).

Tutuklamaların yanı sıra Karaçay-Malkarlıların evlerinde de aramalar yapılıyor, değerli eşyalar, mektuplar, fotoğraf albümleri ve kitaplara da el konuyordu. Eski mektuplar ve fotoğraflar tutuklananların halk düşmanları ve burjuva milliyetçiler ile bağlantılarını kanıtlamak için kullanılıyordu. Evlerdeki kitapların ise insanların siyasi görüşlerini yansıttığına hükmediliyordu. Herhangi bir evde bulunan "siyasi yönden zararlı" bir kitap masum bir vatandaşın tutuklanmasında bahane olarak kullanılabilirdi.

Geçmiş yıllarda kurulan ilişkiler de tutuklanmaya sebep teşkil edebilirdi. Sözgelimi, bir rejim aleyhtarı ile aynı kuruluşta veya dairede çalışmış olanlar veya bir iş için "burjuva milliyetçisi" birisi tarafından yetkililere tavsiye edilenler Repressiya döneminde artık düşman unsur kabul edilerek hapsedilmişler ya da idam edilmişlerdi. Akrabalık bağlantıları da bu dönemde sorgulanıyor, babası, annesi, kardeşi, damadı tarafından milliyetçilerle ilişkisi olanlar, 1930 Karaçay isyanına katılanlar kurban olarak tespit ediliyordu. Bir "düşmanla" arkadaşlık, tanışıklık, bir yolculukta tesadüfen karşılaşma, aynı kompartımanda seyahat, aynı masada yemek yemek, aynı otelde kalmak gibi "şüphe-

li" durumlar o kimsenin rejim karşıtı gruplarla bağlantısı olduğunun kanıtı olarak kabul ediliyordu. Gizli polis bu sıkı ve her tarafı saran ilişkiler ağının çözümüyle meşguldü. Büyük ölçüde Ruslardan teşkil olunan gizli polis tarafından kurban olarak seçilen kişi istisnasız olarak düşmanın aktif ya da pasif iş birlikçisi olarak görülürdü. Masum bir insanı bir arkadaş, tanıdık, akraba, kardeş veya baba bile olsa savunmak, himaye etmek mümkün değildi. Suçlu lehinde tek bir söz söyleyen savunmacının kendisi de suçlu olarak damgalanırdı (Aslanbek 1990: 48).

Repressiya döneminin yarattığı bu kâbus atmosferi insanlar arasında karşılıklı şüphe ve güvensizliğin o güne kadar bilinmeyen psikolojik şartlarının ortaya çıkmasına sebep oldu. Kardeşler, yakın akrabalar, ayrılmaz arkadaşlar birbirleriyle görüşmeyi kestiler, birbirlerinin evlerine gitmekten kaçınır oldular, hatta hasta ziyaretlerini bile bıraktılar. Karaçay-Malkar toplumu içinde birbirinden şüphe etme ve karşılıklı korku iklimi hâkim oldu. Herkes hapishane arabasının her an gelebileceği düşüncesi içindeydi ve herkes her an tutuklanmaya hazırdı. Yiyecek ve giyeceklerle dolu bir torba ya da çanta önceden hazırlanmış, böylece geride gözleri yaşlı ve üzüntülü bir aile bırakırken hapishane için gerekli olan hiçbir şey unutulmamaya çalışılmıştı (Aslanbek 1990: 48).

NKVD'nin Karaçay-Malkar'da tutuklamalarda uyguladığı standart bir suçlama yöntemi vardı. Buna göre tutukluya şu suçlar isnat edilirdi:

1- Kafkaslar'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılması amacını taşıyan ve bağımsız bir burjuva devleti kurmaya çalışan Kafkasya devrim karşıtı örgütün faaliyetlerinde yer almak, ayrılıkçı gruplarla bağlantılı olmak.

2- Sovyet komünist rejimini burjuva devletlerin yardımıyla yıkmayı ve Kafkasya, Azerbaycan, Kırım, İdil-Ural ve Türkis-

tan'ı içine alan federal bir Türk devleti kurmayı amaçlayan gizli bir Pantürkist teşkilata katılmak.

3- Komünist Partisi muhalifi Troçki-Buharin merkeziyle ilişkili olmak ve onun planlarını Karaçay ve Malkar'da uygulamak. Bu planlar şunlardı:

- 1930'da Karaçay-Malkar'da devrim aleyhtarı bir isyanı hazırlamak.

- Kafkas Dağları'nda Kızıl Ordu'ya karşı çarpışan Karaçay-Malkar savaşçılarını korumak ve silah yardımında bulunmak.

- 1930-1934 yılları arasındaki zorla kolektifleştirme hareketine zarar veren Karaçaylıları himaye etmek.

- Sovyet karşıtı kişileri kolektif çiftlik yöneticisi olarak tayin etmek.

- Göreve karşı olan güveni sabote etmek, hayvan ve ürün miktarını çoğaltma planlarını sabote etmek.

- Karaçaylıları ve Malkarlıları kolektif çiftlik sisteminden nefret ettirmek için kışkırtmak.

-Kolektif çiftlik kârlarının düşürülmesine çalışmak ve benzerleri…

4- Eğitim ve kültür alanlarındaki sabotajlar:

- Sovyet ve Rus aleyhtarı milliyetçilerin ve Pantürkist unsurların eğitim hizmetlerine atanması.

- Yüksek öğrenim kurumlarına rejim karşıtlarının, zenginlerin, din adamlarının ve feodal beylerin çocuklarının gönderilmesi.

- Millî okullarda Rusça öğrenmeyi reddetme veya önem verilmemesi.

- Okul sözlükleri ve ders kitaplarının burjuva milliyetçiliği ve Pantürkizm ruhuna uygun olarak yazılması.

Bunların dışında daha belirgin suçlarla itham edilenler de vardı. Bunlar: Kolektif çiftliklere karşı isyanda ilk ateşi açanlara bilerek izin vermek, ürün hasadını ve harmanı geciktirmek, kolektif çiftlik işçilerinin çalışma günlerini hatalı kaydetmek, işçilere kanunsuz avans vermek, Sovyet rejimi ve kolektif çiftlik karşıtı propaganda yapmak, Beyaz Orduda geçmişte yapılan hizmetleri açıklamamak, 1920 ve 1930 isyanlarına katıldığını gizlemek, Sovyet karşıtı direnişçilerle iş birliği yapmak, Türkiye, Almanya, Polonya ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerden mektup almak, geçmişte GPU ve NKVD görevlilerinin öldürülme olaylarına katılmak (Aslanbek 1990: 49).

Tutuklanan Karaçaylıların ve Malkarlıların büyük bir çoğunluğunun itham edildikleri suçları kabul etmemeleri NKVD soruşturmacılarını çok kızdırıyordu. Suçlarını kabul etmeyenler için Repressiya döneminde Stalin'in İçişleri Halk Komiseri olarak görevlendirilen Nikolay Yejov'un[13] işkence metotları devreye sokuluyordu. Bunlardan bazıları şöyle uygulanıyordu (Aslanbek 1990: 49):

1- Tutuklu tamamen tükeninceye kadar, 10-15 saatlik bir süre ile bir sandalyenin kenarında oturtulur. Sorgulayanlar belirli aralıklarla değiştirilir ve her biri mahkûmu suçlarını itiraf etmesi için ikna etmeye çalışır.

2- Tutuklu 18-20 saat kadar bir duvara karşı ayakta durmaya zorlanır. Özel olarak eğitilen köpekler mahkûmun en küçük bir hareketinde ya da oturmaya teşebbüs etmesi hâlinde saldırmak üzere hazır beklerler.

3- Tutuklunun kol ve bacakları bükülür, tırnaklarının altına sivri maddeler batırılır, dayanılmaz acılar vermek ve tutuklu-

[13] Nikolay Yejov, 26 Eylül 1936'da NKVD'nin başına geçti ve Stalin'in Büyük Terör olarak adlandırılan 1937-1938 kitlesel imha operasyonlarının yöneticisi oldu (Gregory vd. 2006: 7).

nun gururunu kırmak için makatına katı maddeler sokulur ve basınçlı sıvı verilir.

4- Tutukluya deli gömleği giydirilir.

5- Tutuklu çırılçıplak soyulur, elleri bağlanır ve farelerin yediği cesetlerle dolu bir zindana atılır. Fareler birazdan bu yeni kurbana saldırırlar.

6- Tutukluya, içinde kan kaybederek şuurunu yitirinceye kadar başını sıkıştıracak demir bir miğfer giydirilir.

7- Tutuklu içinde oturamayacağı, ayakta duramayacağı ya da uzanamayacağı, betondan yapılmış çivili bir fıçıya konulur. Fıçı buzlu suyla doldurulur.

İşkenceden sora tutuklu yarı ölü bir hâlde sürüklenerek hücresine götürülürdü. Daha sonraki günlerde tekrar sorguya çağırılabilirdi. Eğer suçlamaları reddederse tekrar yeni işkencelere maruz bırakılırdı. Tutukluların birçoğu bu işkencelere dayanamayarak intihar etmişlerdi. Cesetler sorgulamaya getirilen tutukluların görebilecekleri biçimde teşhir edilirdi.

Karaçay-Malkarlı tutuklular için hükümler genellikle kapalı kapılar ardında NKVD'nin "troyka" olarak adlandırılan Kafkasya Bölgesi üçlü komisyonu tarafından verilirdi. Kararın hiçbir şahit, savunma veya temyiz hakkı yoktu. Önemli bir nokta da şudur ki suçlanan hiçbir Karaçaylı ya da Malkarlı meşru bir mahkemede hüküm giymemiş ve suçlarını kabul etmemişti. NKVD açık muhakemeden korkuyordu çünkü daha önce Karaçay'da göstermelik bir mahkemede yargılanan Karaçaylılar ifadelerinin ön soruşturma esnasında baskı altında bırakılarak zorla alındığını bildirmişlerdi (Aslanbek 1990: 49).

Repressiya olarak adlandırılan 1937-1938 kızıl terör yıllarında Bolşevikler Karaçay-Malkar aydın tabakasını ve halk kit-

Repressiya Döneminde İdam Edilen Karaçay Aydınlarından Umar Aliy

Repressiya Döneminde İdam Edilen Karaçay Aydınlarından İsmail Akbay

lesini böyle yok ettiler. Bilhassa aydın tabakasının imhası Karaçay-Malkar halkının gelişmekte olan kültürüne büyük bir darbe vurdu. Bu suretle Repressiya yalnızca siyasi alanda değil kültürel alanda da Karaçay-Malkar halkına tatbik edildi. Bu dönemde Karaçay-Malkar dilinde yayımlanmış edebî eserlerden başlayarak, dil, tarih, coğrafya, arkeoloji, sanat konularındaki her türlü kültür malzemesi NKVD ajanları tarafından toplanarak meydanlarda yakıldı. Ders kitapları, sözlükler, imla ve terim kılavuzları, yabancı dillerden tercüme edilen kitaplar hatta Marksist eserler bile bu kızıl terörden kurtulamadı. Karaçay-Malkar dili için kabul edilen dil, tarih, coğrafya, matematik, fizik ve diğer bilim alanlarındaki terimler ve imla kuralları kaldırılarak yerine Rusça terimler ve yazım kuralları sokuldular.

Karaçay-Malkar halkının sağlam millî temellere oturan ve gelişmekte olan kültürünü yok ederken Bolşevikler şu gerekçeyi ileri sürüyorlardı:

> *"Milliyetçiler ve Pantürkistler Karaçay-Malkar halkının kültürünün doğru yolda gelişmesini önlemişler ve Rus halkının kültürüne aykırı bir yol tutmuşlardır. Karaçay-Malkar halkının gerçek gelişmesi geri fikirli Doğu'da ve soysuzlaşmış Batı'da değil, sosyalist Rus kültürüne sıkı bağlı kalmakta, ona yaklaşmakta ve büyük Lenin ve Stalin'in dili olan zengin Rus dili temellerine dayanmaktadır."* (Aslanbek 1952: 46).

1937-1938 *Kızıl Terör* dönemi Karaçay-Malkar halkının Stalin'e, Sovyetler Birliği'ne, komünizme olan nefret ve düşmanlığını pekiştirdi ve halk içindeki birlik ve dayanışma hislerini daha da güçlendirdi. Yaklaşık 15 yıllık Sovyet iktidarında bu Kafkasya halkının üçte biri kurşuna dizilmiş, hapsedilmiş ya da Sibirya'daki toplama kamplarında ölüme gönderilmişti. Geride kalanlar ise yağmalanmış, perişan edilmiş ve kolektif çiftliklerde devletin kölesi hâline getirilmişlerdi. Maddi ve manevi bütün değerleri yok edilmeye çalışılan Karaçay-Malkar halkının dini de hakir görülmüş, bütün camiler ambar hâline getirilip din adamları ortadan kaldırılmıştı. Hürriyet aşığı olan Dağlıların asırlar boyunca yücelttikleri gelenekleri ve gurur duydukları lekesiz şerefleri ayaklar altında çiğnenmişti. Karaçaylılar ve Malkarlılar artık Bolşeviklerle hesaplaşacakları günü bekliyorlardı (Aslanbek 1990: 50).

İkinci Dünya Savaşı

1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması Karaçay-Malkar halkı için bir umut ışığı oldu. Kafkas Dağları'nda çoktan örgütlenmiş ve silahlanmış direnişçiler Kızıl Ordu ile savaşmaya hazırdı. 1939 yılının sonbaharında Karaçay direniş çeteleri NKVD'nin yerli idarecilerine suikastlar düzenlemeye başladılar. Devlete ait çiftlikler, madenler, işletmeler çetelerin hücumuna uğradı. Karaçay-Malkar'da 1930'da olduğu gibi yeniden bir hürriyet savaşı başladı (Aslanbek 1952: 53).

1941 baharında henüz Alman-Sovyet savaşı başlamadan, Karaçay-Malkar ve Çeçen-İnguş bölgelerinde Kafkasyalı gerillalar Sovyet NKVD birliklerine karşı silahlı çatışmaları başlatmışlardı (Grannes 1991: 56).

1939 yılında İkinci Dünya Savaşı başladığında birbirlerini müttefik ilan eden Hitler ve Stalin'in dostluğu 1941 yılında Alman ordularının Sovyetler Birliği topraklarına girmesiyle sona ermişti. Savaşın en önemli sebeplerinden biri Hitler'in Kafkas Ötesi'ndeki Bakü petrollerine, dolayısıyla kendisine yakıt sağlayacak enerji kaynaklarına ulaşma isteğiydi. Enerji kaynaklarına uzanan bu uzun ve tehlikeli yol ise kuzeydeki Kafkasya topraklarından geçiyordu.

Stalin

Hitler

Aslında Naziler çok daha önceleri Kafkasyalı aydınlarla çeşitli ilişkiler kurmuşlardı. Bolşevik ihtilali sonrasında Avrupa'ya sürülen ya da kaçmak zorunda kalan çeşitli Kafkasya halklarına mensup aydınlar 1923 yılında Prag'da *Kafkasya Dağlıları Birliği*

adlı bir örgüt kurmuşlar ve *Kafkasya Dağlıları* adlı bir dergi yayımlamaya başlayarak bu çatı altında birleşmişlerdi. Bu oluşum 1926 yılında Varşova'da Kafkasya Dağlıları Halk Partisi adıyla organize olmuş ve Kafkasya'nın bağımsızlığını ve Bolşevizm ile mücadeleyi hedef seçmişti (Kumuk 2004: 183). 1933 yılında Hitler'in Almanya'da iktidarı ele geçirmesiyle birlikte sürgündeki Kafkasyalı aydınların yayın ve faaliyetlerinde bir artış görüldü. Kafkasya Dağlıları Birliği'nden ayrılarak Paris'te *Kavkaz* (Kafkas) adlı bir dergi çıkarmaya başlayan Dağıstanlı Haydar Bammat, 1937 yılında dergisini Berlin'e taşıdı. Alman basını sürgündeki Kafkasyalı aydınların bu faaliyetlerine olağanüstü bir ilgi gösteriyordu. 13 Nisan 1938 tarihli *Deutsche Allgemeine Zeitung* gazetesi *Kafkas* dergisinin Almanca nüshası *Der Kaukasus* için şu ifadeleri kaleme alıyordu:

> "*Bolşevizm ile mücadeleyle bağlantılı olarak Kafkasya meselesi – Kafkas halklarının bağımsız bir federal devlet kurma hayali – çok önemli bir hale gelmiştir. Siyasi hürriyetine kavuşmak isteyen bu eski kültürün amacının meşruiyetini bilen herkes gibi dergiyi yayımlayan grup da taşıdıkları sorumluluğun bilincinde, çözümü zor olan bu konularda mücadele etmektedir*". (Kumuk 2004: 209)

Almanların 1941 yılında Sovyetlere saldırdıkları sırada, Kafkasya'da yaşamakta olan Karaçay-Malkar halkı da Almanlara karşı sempati beslemeye başlamıştı. Bu durumu değerlendiren Sovyet istihbaratı, Sovyet ordusunda görevli Karaçay-Malkarlı subay ve askerleri "güvenilemeyecek düşman unsurlar" sayarak cepheden alıp Ural bölgesindeki kömür ocaklarına sürmüşlerdi. Sovyetlerin bu davranışı karşısında bir Karaçay süvari alayı silahları ile dağa çıkmıştı (Tavkul 1993: 48). Böylece Almanlar henüz Rusya'yı işgal etmeden Kafkasya'da bir müttefik halk kazanmış oluyorlardı.

Ancak bu sıralarda Sovyetlere karşı olan Karaçay halkı arasında iki farklı görüş ortaya çıkmıştı. Bir kısım isyancı direniş çe-

teleri mutlak düşman olan Bolşeviklere karşı tereddütsüz savaşa girmeyi ve intikam almayı isterlerken aklıselim davranan ikinci grup ise 1918-20 ve 1930 yılı ayaklanmalarının tekrar yaşanmaması ve Repressiya döneminde büyük eziyet çekmiş küçük bir halkın yeniden ateşe sokulmaması için Alman-Sovyet savaşının neticesini beklemeye ve son ana kadar sabırlı olmaya taraftar idi (Aslanbek 1952: 59).

Kafkas halklarının pek çoğu, kökü yüz yıllar öncesine dayanan Rus aleyhtarı samimi duygular taşıyorlardı. Fakat Sovyetler Birliği'nin bu bölgeler hakkındaki politikasının tersine, Nazi yöneticileri, Kafkas Ötesi'ndeki Bakü'nün önemli petrol üretimi dışında Kafkasya'da ekonomik açıdan sömürülecek çok az şey olduğunu düşünüyorlardı. Nazilerin ırkçı yaklaşımına göre Kafkasya ve Kafkas Ötesi'nde yaşayan halklar arasında Ermenilerin dışında kalan bütün Kafkas ve Kafkas Ötesi[14] halkları Nazi ideoloji planlayıcıları tarafından ırk olarak Slavlardan üstün kabul ediliyorlardı ve onların içinde de Gürcüler en üstün ırk olarak değerlendiriliyorlardı (Alexiev 1985: 67).

Almanların Kafkasya politikasını iki faktör etkiliyordu. Birincisi, Kafkaslar'daki Türk kökenli halkların koruyucusu olarak görülen Türkiye'yi kendine bağlama ihtiyacı idi. İkincisi, Kafkaslar'daki idari yetki hiçbir zaman yerel sivil kontrole geçmemiş, fakat Wehrmacht'ın[15] yetkisinde kalmıştı. Ayrıca Kafkaslar'daki önemli Alman casusları Sovyet halklarına en iyi yaklaşma yolunun onların Alman savaş gayelerini desteklemeleri yolunda teşvik edilmeleri olduğuna inanıyorlardı. Kafkaslar'daki Alman

---

14 Kafkas halkları: Abhazlar, Adıgeler, Karaçay-Malkarlılar, Osetler, Çeçen-İnguşlar ve Dağıstanlılar.
Kafkas Ötesi halkları: Gürcüler, Ermeniler ve Azerîler.

15 Wehrmacht: "Savunma Gücü" anlamına gelen ve 1935'te kara, deniz ve hava silahlı kuvvetleri için kullanılan Almanca kelime. Doğrudan doğruya Hitler'in emri altına verilen Wehrmacht Komutanlığı 1938'de kurulmuştur (Meydan Larousse, c. 12, 653.s.).

birliklerine aşağı ırklar ve üstün arî ırklar konularındaki ağır ırkçı propagandalardan kaçınmaları bildirilmişti (Alexiev 1985: 67).

Wehrmacht'ın direktifleri Alman ordusunun Kafkasyalıları kendi tarafına çekme konusundaki kararlılığını açıklamaktadır. Örneğin, 1942 yılının Temmuz ayında Alman ordusunun A Grubu komutanı Mareşal von List aşağıdaki emirleri yayınlamıştır:

> *1-Kafkasya halklarına, Alman aleyhtarı davranışlar içine girmedikleri sürece dost milletler olarak davranılmalıdır.*
>
> *2-Dağlıların (Kafkasyalıların) kolektif sistemi kaldırma istekleri hiçbir şekilde engellenmemelidir.*
>
> *3-İbadethanelerin yeniden açılmasına ve dinî âdet ve geleneklerin uygulanmasına izin verilecektir.*
>
> *4-Özel mülkiyete saygı gösterilecek, ihtiyaç maddelerinin karşılığı ödenecektir.*
>
> *5-Örnek alınacak davranışlarla yerli halkın güveni kazanılacaktır. Askerî yönden kontrolü zor olan dağlık bölgelerde yerli halkla iş birliği büyük önem taşımaktadır ve Alman birliklerinin ilerlemesini oldukça kolaylaştıracaktır.*
>
> *6-Halkı sıkıntıya sokacak bütün gerekli savaş tedbirleri açıklanmalı ve mazur gösterilmelidir.*
>
> *7-Kafkas kadınlarının namus ve iffetine özellikle saygı gösterilecektir* (Alexiev 1985: 68).

Nazi Almanyası'nın askerî komutanlığı Kafkasyalı yerel isyancı oluşumları değerli bir müttefik olarak görüyordu ve onların yardımıyla Çeçenistan, Dağıstan ve Azerbaycan'daki petrol sahalarının ele geçirilmesini hızlandırmayı umuyordu. 1941 yılında Almanlar Kafkaslar'a sızma girişimlerini yoğunlaştırarak öncelikle bu vazifeyi kabul eden Kafkasya menşeli Sovyet savaş esirlerini casusluk ve sabotaj konusunda eğittiler. Bu unsurlar Sovyetlerin cephe hattı gerisindeki görevlere hazırlandılar (Mühlen 1984: 176).

Almanlar savaş esirleri arasındaki Kafkasya kökenli kişilerden Kızıl Ordu'ya karşı savaşacak gönüllü lejyonerlerin toplanması amacıyla Çarlık döneminde Vahşi Tümen'de savaşan Dağıstan-Avar kökenli Osman Gube (Saidnurov) ile irtibat kurmuşlardı. Bolşevik işgaliyle beraber Türkiye'ye iltica eden Gube, 1938'de Sovyet karşıtı faaliyetleri yüzünden Alihan Kantemir ile beraber Türkiye'den sınır dışı edilmiş, sürgün edildiği Almanya'dan 1939'da Çekoslovakya'ya geçmişti. Gube, 1940'ta Prag'daki Alman işgal komutanlığına çağırılmış, Alman ordusunun çeşitli istihbarat kademelerinde görev yaparak 20 Şubat 1942'de "Gora" (Dağ) takma adıyla Simferopol'de savaş esirlerinin tutulduğu kampları yöneten Sonderkommando'ya atanmıştı (Kumuk 2023: 133).

Nazi Saflarında Karaçaylı Lejyoner Birliği

1941 Ekim ayı ortalarında Poltava'daki bir esir kampında tutulan yaklaşık 400 eski Kızıl Ordu mensubu savaş esirinin içinden seçilen 54 Kafkasyalı lejyoner Osman Gube ile birlikte Kızıl Ordu'nun ikmal hatlarını imha etmek üzere, Mahaçkale-Grozni-Pyatigorsk-Armavir güzergâhındaki demiryolu köprüleri ve

lojistik tesisleri havaya uçurmak, Çeçen - İnguş direniş örgütleriyle bağlantı kurarak Alman ordusu için destek sağlamak ve Alman orduları bölgeye yerleşene kadar Sovyetlerin Grozni petrollerinden faydalanmasını önleyecek sabotaj eylemleri gerçekleştirmek amacıyla 25 Ağustos 1942'de paraşütle Çeçen-İnguş Sovyet Özerk Cumhuriyeti topraklarına indirilmişti. Almanlar Kafkasyalı askerlerden beş farklı lejyon teşkil etmiş ve iki özel birlik çoktan cepheye gönderilmişti. 1942'nin Temmuz ayına gelindiğinde *Bergmann (Dağlı) Taburu'nun* asker sayısı, 900'ü Kafkasyalı gönüllü olmak üzere 1.200'ü bulmuştu. *Kafkas Müslümanları Lejyonu* (Kaukasich Mohammedanische Legion) resmen 1942'nin Ocak ayında kuruldu. Bu lejyonda Çeçen-İnguş, Adıge, Karaçay, Abaza, Dağıstanlı, Tat ve Osetler vardı. 1942 Şubat ayında bu gönüllülerin tamamı *Kuzey Kafkas Lejyonu'na* (Nordkaukasische Legion) ve *Kafkasya Dağlıları Lejyonu'na* (Bergkaukasien Legion) transfer edilmişlerdi (Kumuk 2023: 134).

GAZAVAT

gazet Nordkaukaslegion

№21-22-23 — 21 ijul 1943 — Berlin

Qaraçaj-Malqar tilde

Baqalъ borc

Qumuq tilde

Nege biz bolşeviklege qarşı jabuşabız

Antsbbznъ tolturduq

Biz bilebiz özybyzny aldьbızqa salnıgan borcnu

Gazavat Gazetesi / Berlin 1943

Alman Nazi yönetimi Sovyetlere karşı Kafkas Dağları'nda ayaklanan ihtilalci güçleri desteklemek ve birbirlerinin faaliyetlerinden haberdar etmek üzere Berlin'de hazırlanan ve Alman komutanlığı tarafından geniş çapta Kafkaslar'da dağıtılan *Gazavat* adlı bir gazete yayımlıyordu. "Allah üstümüzdedir, Hitler bizimledir" sloganıyla çıkan bu gazetede Karaçay-Malkar, Kumuk, Adıge, Oset, Çeçen, Avar dillerinde makaleler, haberler, şiirler ve hikâyeler yayımlanarak Kafkas-

ya'da kalan halka moral verilmeye çalışılıyor ve Kafkasya'nın mutlaka komünist yönetimden kurtulup hür dünyaya katılacağı ve bağımsız olacağı vurgulanıyordu.

Lejyoner askerlerin psikolojilerine bir örnek teşkil etmesi hasebiyle, *Gazavat* gazetesinde yayımlanan Karaçay-Malkar dilindeki bir şiiri Türkçeye çevirerek verebiliriz:

YOK EDELİM YURDUMUZDAN DÜŞMANLARI

Güneş aydınlatıp uzak ovalar parlarken,
Her sabah güneye yönelip,
Gözümü alamadan, hüzünle bakıyorum,
Genç yüreğim vatanımı özleyip.

Gördüğüm her uçan kuşu,
Selam götür diye, vazifelendiriyorum.
Mağrur Kafkas! Sen aklıma gelince,
Dünyaya yeniden doğmuş gibi oluyorum.

Kimse kalmadı eline silah alacak,
Ata yurdum bekliyor Dağlı delikanlılarını.
Yok ediyorlar doğduğumuz köyleri,
Kızıl kana bulayıp duvar taşlarını.

Yahudiler öldürüyor ihtiyarları,
Vurup, dövüp hapislere atıyorlar.
Güzeller güzeli kızlar savaşıyor,
Vurulup, şehit olup yatıyorlar.

Bulunmuyor vatanın gençleri,
Gözyaşlarını tüketiyor analar.
Elimize geçmiyor kabzaları,
Gömülüp pas tutuyor kamalar.

Hüzünlenip, söyleyemeden sözlerini,
Dolaştığımız dağlar, taşlar ağlıyorlar.
Açamayıp yaşlarla dolan gözlerini,
Yaşlı analar dua edip bekliyorlar.

Birlik olup, yorulmadan, yılmadan,
Yok edelim yurdumuzdan düşmanları.
Kan selleri kılıçlardan akmadan,
Hür kılamayız Kafkas Dağlarını.

Geri çekilmek bizde âdet değildir,
İntikamımızı yine güçlü alalım.
Korkakların aramızda yeri yoktur,
Düşmanı sürüp geri atalım.

Biz girelim, silahlarımızı çevirip,
Felaketi yaşamış, kederli köylere.
Soyunu kurutup, komünistin, Yahudi'nin,
Kendi iktidarımızın olduğu yerlere.

Allah adına yemin edelim,
Düşmanı yurttan dağıtıp atmaya.
Yedi yıldızlı, hilalli bayrağımızı,
Elbruz Dağı'nın zirvesine asmaya.

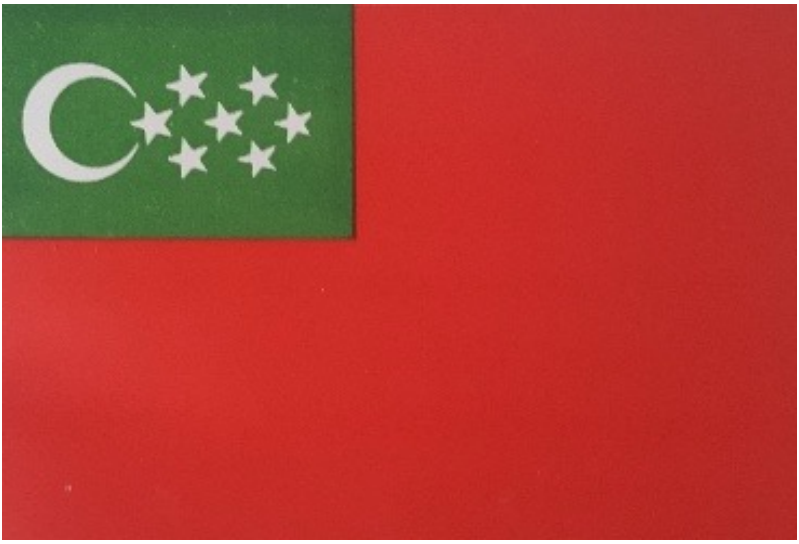
Lejyoner Karabaş

Gazavat gazetesi-Gazet Nordkaukaslegion, 19 Ocak 1944, sayı 1 (40), Berlin

***

23 Temmuz 1942'de Karadeniz'in doğu kıyılarının ele geçirilmesi emrini veren Hitler, gerideki bütün dağ ve avcı tümenlerinin Kuban Irmağı'nı geçerek Maykop ve Armavir'i fethetmelerini istiyordu. Diğer bir ordu ise Çeçen-İnguş Sovyet Cumhuriyeti'nin

Grozni bölgesini elde edecek ve yan kuvvetlerle Oset ve Gürcü Askerî Yolu'nu kapatacaktı (Jacobsen 1989: 448). Almanların önceliği Kafkasya petrol tesislerine zarara uğramadan el koymaktı (Mühlen 1984: 169).

2. Dünya Savaşı'nda Kafkas Lejyonerleri'nin Bayrağı

25 Temmuz 1942'de Alman orduları Rostov'u ele geçirip Don Irmağı'nı geçtikten sonra Sovyet Kızıl Ordusu'yla Kafkas Dağları'nın eteklerinde savaşa girdi. Alman ordusunun önünden çekilerek Kafkas Dağları'na sığınmaya çalışan Kızıl Ordu birliklerini burada Karaçaylıların silahlı direnişçileri karşıladı. Karaçaylılar Sovyet birliklerinin büyük bölümünü imha ettiler. İslam Duda, Kadı Bayramuk ve Adam Hubiy liderliğindeki hürriyet savaşçıları 600 Kızıl Ordu askerini ele geçirdiler (Botaşev 1982: 22).

Kafkas Ötesi'nde bulunan Sovyet güçlerinin planlarındaki aksamalar yüzünden Kafkasya'nın Alman ordusu karşısında savunmasız kalması üzerine Sovyetlerin 46. Ordu'suna bu

boşluğu doldurma vazifesi verildi. Kafkas Dağları üzerinden Kafkas Ötesine geçişi sağlayan Karaçay'daki Morh (Maruha) ve Kluhor geçitleri her an Karaçay çetelerinin ve Alman birliklerinin eline geçmek üzereydi. Karaçay çeteleri ile iş birliği içinde olan Alman birlikleri Kluhor ve Morh geçitlerine saldırarak ele geçirdiler.

Karaçay-Malkar Dağlarında Alman Askerleri / 1942

Ağustos ortasına kadar devam eden savaşta Alman ordusu adım adım ilerleyerek Ağustos sonunda Terek Irmağı'na ulaştı. Almanlar 21 Ağustos 1942'de Kafkas Dağları'nın en yüksek zirvesi Elbruz Dağı'na (Mingi Tav) Alman Nazi bayrağını diktiler.

1942 yılının sonbaharında Alman birliklerinin işgal ettiği Batı Kafkasya'da, bilhassa Karaçay-Malkar'da daha Almanlar gelmeden önce millî direnişçiler Sovyet birliklerinin boşalttığı yerlerde iktidarı ele geçirmişlerdi. Yerli halka dinî ve siyasi hürriyet verdiklerini açıklayan Almanlar bu hareketleri ile yerli halkın sempatisini kazanmışlardı. Camiler yeniden açılmış, kolek-

Gamalı Haç Elbruz Dağı'nın Zirvesinde / 1942

tif çiftlikler kaldırılmıştı. Alman ordusuna büyük sevgi gösterilerinde bulunan Karaçay-Malkar halkına Almanlar şu imtiyazları verdiler:

1-Müstakil millî idare yeniden kurulacak ve din dâhil hayatın bütün sahalarında tam bir serbestlik olacak.

2-Kolhozların yerine özel mülkiyet düzeni kurulacak.

3-Eskiden zorla ikiye ayrılan Karaçaylılar ve Malkarlılar tekrar birleşecek.

1942'de Yeniden İbadete Açılan Uçkulan Kasabası Camii

Kislovodsk (Narsana) şehrinde Karaçaylı Macir Koçkar idareyi ele almış ve gelen Alman birlikleri tarafından belediye

başkanı olarak görevlendirilmişti. Bir süre sonra da millî menfaatlerin temsilcisi olarak bir Karaçay Millî Komitesi Kadı Bayramuk başkanlığında teşkil olundu ve geniş yetkilerle donatıldı. Bunlardan biri de kolhozları lağvetme hakkıydı. Bu komitede Sovyetlere karşı 1930'dan beri direnişi örgütleyen ve silahlı çeteler oluşturarak Sovyet hükûmetine karşı ayaklanan halk liderleri yer alıyordu. Kadı Bayramuk, Muratbiy Laypan, Adam Hubiy, Harun Aliy ve Ahmat Abayhan'dan teşkil olunan beşli yönetim kurulu direnişi örgütlüyordu (Botaşev 1982: 23).

16 Kasım 1942'de Kislovodsk (Narsana) şehrinde Kadı Bayramuk ve Malkar bölge temsilcileri başkanlığındaki "Karaçay Millî Komitesi" Karaçay ve Malkar'ın tek cumhuriyet olarak birleştirildiğini ilan etti. Anlaşma metni Aralık 1942'de Karaçay-Malkar dilinde çıkan *Tavlu Caşav* (Dağlı Hayatı) adlı gazetede yayımlanarak resmîleşti. Buna göre 21 Aralık 1942'de Kislovodsk'ta Karaçay ve Malkar halklarının temsilcilerinin imzalarıyla Karaçay-Malkar Cumhuriyeti kuruldu. Anlaşmayı imzalayanlar: Karaçay halkı adına Kadı Bayramuk, Hacı İshak Bayçora, Haci-Murat Koçkar; Malkar halkı adına Bahautdin Efendi, İbrahim Ulbaş, İshak Canhot.

Bu ayrıcalıklar Almanlara Karaçay-Malkar halkının güvenini kazandırdı. Görmüş geçirmiş yaşlı Karaçaylılar ise Nazilere bu kadar güvenmenin iyi sonuç vermeyeceğini, daha tedbirli davranmak gerektiğini söylüyorlardı. Ancak yıllardır Sovyet zulmü altında inleyen Karaçay-Malkar halkı üzerinde bu uyarıların fazla etkisi olmadı.

Kafkas halkları arasında devlet planlaması ve kontrolüne bağlı olmaya karşı güçlü bir direniş mevcuttu. Alman askerleri Karaçaylılarda eski çağlarda çok şerefli bir meslek olan ve işine engel olmaya kalkan her düzene karşı kendini müdafaa eden haydutluğa bile şahit olmuşlardı (Mühlen 1984: 196). Karaçaylılar ve Malkarlılar bunlara *abrek* (savaşçı ~ akıncı) adını veriyorlardı.

Karaçaylı Abrekler / 1942

Karaçaylı Abrekler

Silahlı birlikler oluşturan Karaçay-Malkarlılar Sovyet ordusuna karşı amansız bir savaşa girişmişlerdi. Bu savaşlar sırasında Kafkasya'da bulunan Alman gazetecisi Erich Kern o günleri şöyle anlatmaktaydı:

> *Bilhassa yerli İslam unsurları ile aramız iyi. Her tarafta gönüllü süvari birlikleri kuruluyor. Peygamberin yeşil savaş bayrağı dalgalanıyor.*

> *Bir dostluk havası esiyor. Burada Müslüman halk müthiş bir komünist düşmanı. Ben kasabaya girerken Karaçaylılardan oluşan bir süvari taburu, güle oynaya dağdaki hizmetlerine gidiyordu. Uzun boylu, tunç yüzlü güzel delikanlılar eyer üzerinde kalıp gibi duruyorlar...*(Hızal 1961: 109-110).

Gazavat gazetesinin 11 Ağustos 1943 tarihli sayısında Karaçaylı halk kahramanı Kadı Bayramuk hakkında şöyle bir haber hazırlanmıştı:

> *"1922'de Karaçay ayaklanması bastırıldı, liderleri ve aktif katılımcıları kurşuna dizildi. O sırada 12 yaşında olan Kadı dışında tüm Bayramukov kardeşler öldü. Catday Bayramukov, Elbruz yakınlarındaki dağlarda Bolşeviklerle yaşanan çatışmada bir kahraman gibi öldü ve Dobay ve Aliy, Çeka›nın*[16] *bodrumlarında vuruldu.*
>
> *1930'da Karaçay'da kolektifleştirme başladı ve yeni bir Bolşevik terör dalgası köyleri kasıp kavurdu. Karaçaylılar yeniden isyan etti. İsyancıların ön saflarında genç Kadı Bayramukov vardı. İsyancılar cesurca direndiler ama Bolşeviklerin gönderdiği tanklara ve uçaklara karşı ne yapabilirlerdi! Ayaklanma bastırıldı ve Karaçay toprakları bir kez daha en iyi evlatlarının kanına boyandı. Şanslı bir tesadüf eseri, Kadı Bayramukov yüzlerce kişi gibi vurulmadı. Dağlara kaçmayı başardı. Yıllarca bu özgürlük aşığı kahraman, avlanan bir kurt gibi dağlarda saklandı...*
>
> *Haziran 1941'de Kafkas dağlarında müjdeli bir haber duyuldu: Almanya Bolşeviklere karşı savaş başlatmıştı. Almanya, Bolşeviklerin zulmüne uğrayan Doğu Avrupa halklarına kardeşçe yardım elini uzatıyordu. Karaçay'ın köyleri boş. Yüzlerce, binlerce Karaçaylı dağlara çıktı ve orada Kadı Bayramukov önderliğinde isyan müfrezeleri örgütlediler. Doğrudan Kadı liderliğindeki bu müfrezelerin en büyüğü kısa sürede 400 kişiye ulaştı.*
>
> *Üstelik cephe henüz çok uzaktayken Karaçay isyancıları, Karaçay›da çok sayıda garnizon bulundurmak zorunda kalan Bolşeviklere karşı zaten cesur bir mücadele yürütüyorlardı. Cephe Kafkas Dağları›na yaklaştığında, Kadı Bayramukov liderliğindeki isyancıların eylemleri*

[16] Çeka: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği›nin ilk istihbarat ve güvenlik teşkilatı.

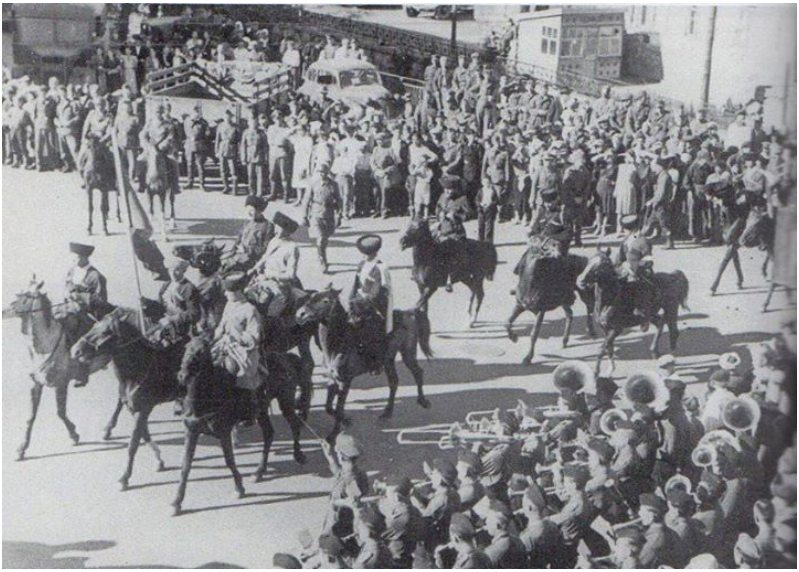
> *o kadar yoğunlaştı ki, Kızılların tüm geri çekilme yollarını, özellikle de binlerce Kızıl'ın Svaneti bölgesine kaçmaya çalıştığı Kluhor Geçidi'ni kesmeyi başardılar. Öldürülen yüzlerce komiser, yakalanan binlerce Kızıl Ordu askeri, geri çekilen Bolşeviklerden ele geçirilen büyük sığır sürüleri, büyük miktarda askerî teçhizat ve silah- bunlar isyancıların ganimetleriydi. Karaçaylıların aktif yardımıyla Alman birlikleri, tek bir atış bile yapmadan Karaçay'ı işgal etti. Alman kurtarıcı askerleri, yalnızca dağların oğullarının bildiği yollardan köylere girdi.*
>
> *Alman ordusunun Karaçay'da kaldığı süre boyunca Kadı Bayramukov, ormanlarda saklanan Bolşevik çetelere karşı mücadele düzenledi ve birçoğu tamamen yok edildi. Alman ordusu Kafkasya'dan çekilmeye başladı ve Karaçay'ın köyleri boş kaldı. Dağlıların çoğu Alman ordusuyla birlikte çekilirken Kadı Bayramukov da Karaçay'dan ayrıldı.*
>
> *Şimdi Karaçay kurtuluş hareketine liderlik ediyor. Karaçay›ın gururlu oğulları onun doğrudan liderliği altında Bolşeviklerle ölüm kalım mücadelesine hazırlanıyor.*
>
> *Kadı Bayramukov, "Gazavat'ın kutsal sancağı altında ya öleceğiz ya da memleketimiz Karaçay'a döneceğiz." diyor. Ve gözleri boyun eğmez bir kararlılıkla yanıyor."* (Sokolov 2005).

Yerli halka eğitim ve kültür işlerinde, hükûmette ve bölgenin yönetiminde önemli derecede özerklik verilmişti. Dinî özgürlük Almanlar tarafından tekrar geri getirilmişti. Bu davranış yıllardan beri amansız Sovyet din karşıtı baskılara maruz kalan Müslüman halkın sevinciyle karşılanmıştı. Okullar mahallî yöneticilerin yönetimine bırakılmıştı.

Alman birlikleri üzerinde en fazla tesir yaratan unsur Müslümanların bayramlarıydı. 11 Ekim 1942'de Karaçay şehri Narsana'daki (Kislovodsk) Ramazan Bayramı ile 18 Aralık 1942'de Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nin başkenti Nalçik'teki Kurban Bayramı Alman-Kafkas iş birliği hakkındaki büyük vatansever nutuklarla ve Hitler'e hediyeler sunulmasıyla son bulmuştu (Mühlen 1984: 193).

Ramazan Bayramı Törenleri / Kislovodsk 1942

Ramazan Bayramı Törenleri / Kislovodsk 1942

Bu özgürlük ve sulh ortamında Karaçay-Malkar halkının maneviyatı da yükselmeye başladı. Yönetim ile halk arasındaki uçurum, polis baskısı birkaç ay içinde ortadan kalktı, onun yerini karşılıklı güven, hürmet ve yardım duyguları aldı. Sovyet hükûmetinin savaş dolayısıyla uyguladığı genel seferberlik sebebiyle Karaçay-Malkar halkının erkek nüfusunun yüzde yetmişi askere alınmış ve çeşitli cephelerde Alman ordularına karşı savaşa sürülmüşlerdi. Buna rağmen halk hayatın bozulmuş düzenini tekrar tanzim edebilmek ve kalkınmak için insan üstü bir çaba içine girdi. Dinî hayat tekrar canlanırken yıkılan ya da ambar ve ahıra çevrilen cami ve mescitler tamîr edildi. *Elbruz* adında bir gazete yayımlanmaya başladı. Millî Kültür Araştırma Enstitüsü tekrar faaliyete geçti (Aslanbek 1952: 67-68).

Alman yöneticileri Kafkaslar'daki zirai reformların başarılması işini çok sıkı tutuyorlardı. Bir yıl içinde kolhozların yüzde kırkı ziraat kooperatiflerine dönüştürülmüştü. Gerçekte Kafkas-

ya'nın pek çok bölgesinde köylüler daha Almanlar gelmeden önce, nefret edilen Sovyet kolektif çiftliklerini dağıtmış ve toprak, hayvan ve tarım aletlerini halka paylaştırmıştı. Almanlar Kafkaslar'da, işgal ettikleri diğer bölgelerin aksine halktan zorla asker toplama uygulamasını kaldırmışlar ve tamamen gönüllülerden oluşan birlikler kurmaya başlamışlardı (Mühlen 1984: 68).

Almanların Safında Karaçay Gerillaları

Pek çok Kafkasyalı gibi Karaçay-Malkarlılar da dünya medeniyetine büyük hizmetleri olan Alman milletini takdir etmekle birlikte, Hitler'in Bolşeviklerinkine benzeyen totaliter rejimini beğenmiyorlar ve ırkçılığa dayanan "üstün ırk" siyasetinden ve Yahudilere ve diğer milletlere karşı uyguladıkları insanlık dışı davranışlarından ürküyorlardı. Bununla beraber, yıllardır Sovyet-Bolşevik rejiminin zulmü altında ezilen halk, "Allah'ın ve

insanların düşmanı" Stalin'e ilk defa "kılıç sallayan" Hitler'i daha çok takdir ediyor ve "Bizim can düşmanımıza karşı ateş açan kim olursa olsun dostumuzdur." düşüncesiyle Almanlara yaklaşıyordu (Aslanbek 1952: 55)

Bolşeviklerden temizlenen Karaçay-Malkar, Kabardey, Adıgey ve Osetya bölgelerindeki halklar eski Birleşik Kafkasya Cumhuriyeti'ni yeniden kurmak üzere Alman komutanlığına başvurdular. Ancak Almanlar bu başvuruları sürekli olarak oyaladılar. Almanların Kafkasya'yı bir sömürge olarak kullanmak istedikleri ve buradaki bölgelere Alman Nazi komiserlerinin çoktan atanmış oldukları daha sonra öğrenildi (Tavkul 1993: 49).

1942 yılı sonlarında Alman ordusunun Rusya'da yenilgiye uğratılması sonunda, Almanlar Kafkasya'dan çekilmek zorunda kaldılar. Bu sırada Adıge-Kabardey, Karaçay-Malkar, Oset, Çeçen-İnguş ve Dağıstanlılardan oluşan on beş bin kişilik bir mülteci kafilesi de Alman ordusu ile birlikte Kafkasya'yı terk etti ve Avrupa içlerine doğru bir göçe başladı (Tavkul 1993: 49). İşte bu göçün sonu 1945 yılında Drau Irmağı vadisinde bir facia ve katliam ile nihayetlenecekti.

Alman orduları Kafkasya'dan çekildikten sonra Sovyet yetkilileri halk arasında Alman aleyhtarı partizan güçleri örgütlemeyi başaramadılar. Anti-Partizan faaliyetler tamamen Kafkaslar'daki yerli halkın elindeydi. Pek çok Kafkas Millî Askerî Birlikleri Alman ordusunun hizmetine girdi ve Sovyetlere karşı savaştı. Alman ordularının lojistik desteği ekonomik yönden fakir olan bu bölgede yerli halkın gönüllüleri tarafından sağlandı. Yerli halktan oluşan Sovyet aleyhtarı birlikler Alman ordusu Kafkasya'dan geri çekildikten sonra bile, ilerleyen Sovyet birliklerine karşı daha uzun süre savaştılar (Alexiev 1985: 69).

Almanlar Kafkasya'dan çekilir çekilmez, 15 Ocak 1943'te Kızıl Ordu Karaçay'a büyük bir saldırı başlattı. Silahlı savaşçılar

Kafkas Dağları'nda tank, top ve uçaklarla saldıran Kızıl Ordu'ya karşı mücadele ediyorlardı. Bütün Karaçay köyleri ağır bombardımanla yerle bir edildi.

Şubat 1943'te Sovyet askerleri Elbruz'un zirvesinden Gamalı Haçlı Nazi bayrağını indirdikten sonra bile Malkar bölgesinin Elbruz eteklerindeki Köndelen kasabası civarında Ruslara karşı "Gazavat" mücadelesi dinmedi. İsyancı millî direniş çeteleri Çegem ve Çerek vadilerinde de Sovyetlere karşı silahlı mücadeleye devam ettiler (Sidorenko 2000: 116-117). Bu sırada Uçkulan kasabası civarında yeni bir ayaklanma ortaya çıktı. İsyanın liderliğini Karaçaylı İslam Duda yaparken Mahamed Bayçora ve Hasan Haçir de onun yardımcılarıydılar. Ayaklanmanın operasyonel karargâhı olarak bir yeraltı merkezi oluşturuldu (Botaşev 1982: 26.) İslam Duda, Uçkulan kasabası ve Mikoyan-Şahar bölgelerindeki gerilla müfrezelerine komuta ederken Ahmat Begevul, Pregradnenski ve Zelençuk bölgelerinde, Mahamed Bayçora, Cögetey ve Küçük Karaçay bölgelerinde kafirlere karşı kutsal cihadın liderliğini yapıyordu. Ogarı Mara bölgesinin direniş grubunun başında Hasan Haçir bulunuyordu. Yerel polis şefi Muratbiy Laypan ise "Gazavat'ın" ekonomik organizasyonunu üstlenerek Karaçay gerilla müfrezelerinin konuşlanacakları yerleri belirledi, onlara cephane, silah ve yiyecek sağlamak için üsler teşkil etti (Sidorenko 2000: 167).

Karaçay isyancı çeteleriyle mücadele için Şubat 1943 başlarında gönderilen Kızıl Ordu birlikleri 10 Şubat'ta Karaçay'ın Kart Curt kasabası yakınlarında pusuya düşürülerek tamamen yok edildiler. Aynı sırada Uçkulan bölgesindeki isyancı çeteleri ortadan kaldırmak için düzenlenen KGB askerî operasyonu da başarısızlıkla sonuçlandı. Karaçay gerillaları pek çok üst rütbeli NKVD subayını ve 115 Kızıl Ordu askerini öldürüp, bir kısmını esir aldılar. Havan topları, makineli tüfekler gibi birçok silahı ele geçirdiler (Koyçuyev 1998: 26).

1943'ün başlarında Alman birlikleri Kafkasya'dan çekilmeye başladılar. Bergmann (Dağlı) Alayı bünyesindeki Kafkasyalılara çekilmekte olan Alman ordularının gerisinde kalıp, onları peşlerindeki Kızıl Ordu'nun saldırılarından koruma görevi ile birlikte endüstriyel tesisleri, yakıt depolarını, köprüleri ve diğer önemli askerî merkezleri imha etme emri de verilmişti. Kafkasyalı lejyonerlerin arasında küçük yaştaki gönüllüler dedeleri, babaları ve diğer yaşlı savaş gazileri ile omuz omuza savaşıyorlardı (Kumuk 2023: 154).

Kafkasyalı lejyonerler 1943 Ocak ayı içinde gruplar hâlinde Nalçik-Çerkessk- Nevinnomisk- Kropotkin hattı üzerinden Krasnodar'da bir araya gelmiş ve meşhur Kuban köprübaşı savunmasında yer almışlardı. Krasnodar'ın da Kızıl Ordu'nun eline geçmesi üzerine, Kafkasyalı lejyonerler 1943 yılı Şubat ayı başlarında bir süre Slavinskaya'da savunma mevzilerinin inşa edilmesi işinde çalıştırıldıktan sonra Şubat'ın üçüncü haftası içinde Kerç boğazından ve Azak üzerinden Kırım yarımadasına geçmişlerdi (Kumuk 2023: 155).

Şubat 1943 sonlarında Alman ordusuyla birlikte Kafkasya'yı terk eden Karaçay isyancı çetelerinin bazı liderleri henüz Almanların kontrolü altında bulunan Doğu Ukrayna'da Kırım'ın kuzeyinde yer alan Melitopol şehrine yerleşerek örgütlenme çalışmalarına girdiler. Burada Almanların desteğiyle bir millî hükûmet oluşturuldu ve "Karaçay Millî Komitesi" kuruldu. Karaçay millî direnişinin önderleri olan ve Nazilerle iş birliği yapan Kadı Bayramuk, Mahamed Koçkar, Dobay Toturkul, Harun Aliy, Adam Hubiy, Muratbiy Laypan ve diğerleri Melitopol'da Karaçay'ın bağımsızlığı için çalışmalarını sürdürdüler. Kafkasya'da "Gazavat" ruhunu canlı tutmak ve Kafkas Dağlarında savaşmaya devam eden mücahitlere moral kazandırmak amacıyla *Kafkasya Dağlısı* adında bir gazete yayımlamaya başladılar. *"Karaçay Millî Komitesi" üyesi* olan Muratbiy Laypan, Kırım'daki Alman Be-

Drau'da Katledilen Karaçay Subaylarından Dobay Toturkul

şuyskaya İstihbarat Okulu'nun başkan yardımcısı olarak görev yaptı ve Belarus ve İtalyan partizanlarına karşı savaşan cezalandırıcı müfrezenin örgütleyicisi oldu. (Koyçuyev 1998: 112).

Nisan-Ağustos 1943'te Kızıl Ordu, herşeye rağmen Kafkasya'yı terk etmeyen Karaçay millî direnişinin sembollerinden İslam Duda'nın çetesine karşı iki özel operasyon gerçekleştirdi. Bu süre zarfında 10 büyük çatışma yaşanırken 95 Karaçaylı gerilla öldürüldü, 174'ü yakalandı (Sidorenko 2000: 122). Sovyet kaynaklarına göre Ocak-Kasım 1943 döneminde Karaçay'da toplam 65 gerilla müfrezesi tasfiye edildi ve binlerce silaha el konuldu (Botaşev 1977: 26). Karaçay bağımsızlık direnişinin sembol ismi İslam Duda Eylül 1943'te öldürüldü ve çetesi tamamen yok edildi.

1918-1943 yılları arasında yaşanan savaşlarda, Sovyetler Birliği hükûmetinin idam ve sürgünlerinde 30 bin Karaçaylı hayatını kaybetti (Salpagarov 2022: 15). Bu sırada Karaçay halkı henüz 2 Kasım 1943 sürgün ve soykırımını yaşamamıştı ve toplam nüfusları 70 bin civarındaydı. Bu da demektir ki Karaçaylılar Sovyetler Birliği hükûmetine karşı 25 yıllık hürriyet ve istiklal mücadelelerinde neredeyse nüfuslarının yarısını kaybetmişlerdi.

Kafkas Dağları'ndan Alp Dağları'na Uzanan Ölüm Yolculuğu

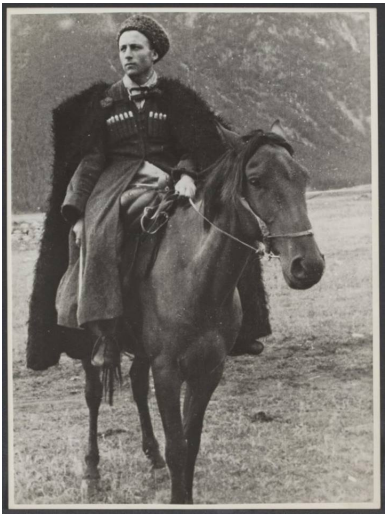
1942 yılı sonlarında Avrupa'da Alman ordularının İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri hava kuvvetleri tarafından bom-

balanarak felce uğratılmaları, Rusya'da Stalingrad karşısında alınan ağır yenilgi ve diğer cephelerde karşılaşılan bozgun ve mağlubiyetler karşısında Alman Nazi güçleri Kafkasya'yı terk ederek Batı'ya çekilme kararı aldılar. Almanların Kafkaslar'ı tahliye edecekleri anlaşıldığında Karaçay-Malkar halkı da Bolşeviklerin zulmüne uğramaktan korkup daha önceden olduğu gibi yine Türkiye topraklarına göç etmek düşüncesindeydi. Ancak Kafkaslar'ı kaplayan müthiş kış mevsimi şartları ile birlikte Kafkas Ötesi'ne ulaşan yolların ve Karadeniz limanlarının Kızıl Ordu'nun elinde oluşu buna izin vermedi.

Kafkas Dağları'nda Kış / Dombay-Karaçay

Almanlar bu geri çekilmenin geçici bir tedbir olduğunu ve daha güçlü bir biçimde geri geleceklerini söylüyorlardı. Halkın bir kısmı her şeye rağmen Alman ordusuyla birlikte Kafkasya'yı terk etme kararı aldı. Bu sırada faaliyete geçen Bolşevik ajanları kitlesel bir göçü önlemek için "Kafkaslar'a Kızıl Ordu değil, İran'daki İngiliz orduları gelecek ve burada bir süre bölgeyi işgal altında tutacak." şeklinde bir söylenti yaymaya başladılar. Sovyet Kızıl Ordusu'na karşı savaşan erkeklerin büyük bölümü

Karaçaylı Abrek

mücadeleye devam etmek üzere dağlara çekilerek Uçkulan ve Teberdi bölgelerinde savunmaya elverişli yerlerde mevzi aldılar (Aslanbek 1952: 70).

Kafkasyalılardan oluşan yaklaşık on beş bin kişilik bir mülteci kafilesi Alman ordusu ile birlikte Kafkasya'yı terk etti. Karanlık bir geleceği, Kafkasya'da kalıp Sovyet zulmüne uğramaya tercih eden bu mültecilerin yüzde altmışını askerlikle hiçbir ilgisi olmayan yaşlılar, kadınlar ve çocuklar teşkil ediyordu. Kafkaslı mültecilerin büyük çoğunluğu işçi, kolhoz köylüsü, küçük memur gibi toplumun alt tabakasına mensup kişilerden oluşurken, içlerinde Kafkasyalıların yetiştirdiği aydınlar, Kızıl Ordu'dan firar eden asker ve subaylar da bulunmaktaydı. Karaçay-Malkar, Oset ve Adıge mültecilerin büyük kısmı aileleri, anne-babaları ve çocukları ile beraber yola çıkmışlardı. Çeçen-İnguş ve Dağıstanlı mültecilerin büyük bölümü ise bekâr askerlerden meydana geliyorlardı.

At arabaları, atlılar ve yayalardan oluşan bu Kafkaslı mülteci kafilesi 22 ay boyunca kendilerini takip eden Sovyet kuvvetleri ile çarpışarak, uzun ve meşakkatli bir yolculuk sonunda Avrupa'ya ulaştılar. Kafkasyalıların bir kısmı burada Almanlar tarafından zorla Kuzey İtalya'ya, Paluzza civarına sevk edildiler. Almanlar, Kafkasyalı mültecilerin içinde yer alan silahlı grupların burada Alp Dağları'na gizlenen İtalyan Komünist Partizanlarını yok etmelerini istediler. Alman Komutanlığı'nın bu emri üzerine Kafkasyalı silahlı birlikler Alp Dağları'nda İtalyan Par-

tizan avına çıktılar ve bölgeyi kısa sürede onlardan temizlediler. Almanlar Kafkasyalı mültecilere yerlerinden kıpırdamadan savaşın sonunu beklemelerini tavsiye etseler de 1945 yılının Nisan ayında, artık Hitler Almanyasının sonunun geldiğini anlayan bir grup Kafkasyalı mülteci Amerikan birliklerinin bulunduğu bölgeye ulaşmak amacıyla Avusturya sınırına doğru yola çıktılar. 1 Mayıs 1945 tarihinde yola çıkan kafile Alp Dağları üzerindeki geçitlerden aşarak, 5 Mayıs günü Avusturya'nın Oberdrauburg kenti yakınlarında, Irchen ve Dellach kasabaları arasındaki Drau (Drava) Irmağı vadisine ulaştı.

Kafilenin önü burada İngiliz ordusuna mensup askerî birlikler tarafından kesildi. İngiliz subayları arasında bulunan NKVD'ye mensup bir Sovyet subayı onlara Rusça hitap ederek şunları söyledi:

> *"At arabaları ile Kafkas Dağları'ndan Alp Dağları'na kadar uzanan yolunuz burada sona erdi. Artık İngiliz 8. Ordusu'nun Avusturya komutanlığının emri altındasınız. Kanunlara uyunuz ve düzeni koruyunuz!"* (Botaş 1993: 7).

8 Mayıs 1945'te Alman ordularının kayıtsız şartsız teslim olma anlaşması Berlin banliyölerinden biri olan Karlshort'ta imzalandı. Mülteci kafilesinin kaderi artık İngilizlerin elindeydi.

Kafkasyalı mülteciler, Kafkas dağlarının eteklerine sıralanıp yaşadıkları yurtlarındaki gibi, Drau Irmağı kıyısına da benzer şekilde sıralanıp çadırlarını kurdular. Atlarını otlamaları için Alp Dağları'nın çayırlarına saldılar. Karaçay-Malkarlılar Drau Irmağı'nın yukarı tarafına yerleşirlerken, Kabardeyler ve diğer Çerkes kabilelerine mensup mülteciler ile Osetler onların doğusuna kamplarını kurdular. Batı kısmına ise Dağıstanlılar ve Çeçen-İnguşlar yerleştiler.

Kafkasyalılar, 1918-1920 yıllarında Sovyet Kızıl Ordusu'na karşı Kafkasya'daki direniş hareketine kumandanlık eden, daha

sonra Batı'ya iltica etmek zorunda kalan ve İkinci Dünya Savaşı'nda tekrar onlarla kader birliği ederek, Drau Irmağı vadisindeki bu mülteci kampında aralarına katılan Adıge kökenli General Sultan Kılıç Girey'i kendilerine başkan seçerek bir mülteci kumanda heyeti oluşturdular. Sultan Kılıç Girey'in savaş ve siyaset tecrübelerine ve onun İngilizlerle olan iyi ilişkilerine güvenen Kafkasyalı mülteciler artık güvenli bir ortama kavuştuklarına ve kendilerini iyi bir geleceğin beklediğine inanıyorlardı.

Alp Dağları Eteklerinde Drau Irmağı ve Oberdrauburg Kasabası

Mayıs ayı ortalarında İngilizler kamptaki bütün silahlara el koyarak topladılar ve Kafkasyalıların mülteci kampı sınırları dışına çıkmalarını yasakladılar. Özellikle kampın başkanı seçilen Sultan Kılıç Girey'in silahlarının da alınması Kafkasyalı mülteciler arasında bir tedirginlik yarattı.

28 Mayıs 1945 günü sabah saat 10'da mülteci kampına gelen bir İngiliz subayı, Kafkasyalı subayları ve sivil liderleri İngiliz ordusu komutanı Feldmareşal H. Aleksander'in bir konferansa

davet ettiğini ve onlarla tanışmak arzusunda olduğunu bildirdi. Sayıları 350 kişiyi bulan bütün grup liderleri ve kumanda heyeti, Başkan Sultan Kılıç Girey ile birlikte kamyonlara doldurularak kamptan çıkarıldılar. Kafkasyalı mültecilere liderlik eden bu kişilerin kamptan ayrılmalarının hemen ardından, kampın etrafı İngiliz askerleri ve tankları tarafından kuşatıldı. Bir İngiliz subayı Kafkasyalı mültecilere hitaben şunları söyledi:

> *"Kafkasyalılar! Liderlerinizi Sovyetler Birliği'ne teslim ettik. Siz de 3-4 gün içinde teslim edileceksiniz. Düzeni bozmayın. Etrafınızın nasıl kuşatıldığını görüyorsunuz. Kaçmaya kalkışanlar derhal vurulacaktır. Biz Sovyetler Birliği ile müttefikiz. Siz yurdunuza dönmek mecburiyetindesiniz. Sizi geri göndermek de bizim görevimiz."* (Botaş 1993: 113).

Sovyetler Birliği'nin eline geçtiklerinde ne türlü işkencelere ve eziyetlere uğrayacaklarını bilen Kafkasyalılar, İngilizlerin bu ihanetini protesto etmek için kampı siyah bayraklarla donattılar ve açlık grevi ilan ettiler. Yaşlılar, kadınlar ve çocuklar meydanda toplanarak dua etmeye başladılar. Kafkasyalıların içinden pek çokları, Ruslara teslim olmaktansa kurşuna dizilmeyi tercih ettiklerini İngilizlere bildirdiler.

İngiliz komutanın emriyle askerler Kafkasyalıların üzerine yürüyerek, onları tanklarla dağıtmaya, ezmeye, hayvanlar gibi tıka basa askerî kamyonlara zorla doldurmaya başladılar. Kaçınılmaz sonu gören ve teslim olmaktansa ölümü tercih eden Kafkasyalıların birçoğu İngilizlerle çarpışarak ölürken, birçoğu da kendilerini Drau Irmağı'nın azgın sularına atarak intihar ettiler. İçlerinden bazıları çoluk-çocuğunu teker teker kurşuna dizip, son kurşunu da kendi başına sıktı. Kaçmaya çalışanların pek çoğu da arkalarından açılan ateşle vurulup öldüler. Bu insanlık dışı olay karşısında, henüz merhamet hislerini kaybetmemiş bazı İngiliz askerleri bile göz yaşlarına hâkim olamadılar. Bunların göz yumması sonucunda Kafkasyalı mültecilerin bir kısmı Alp Dağları'na kaçıp saklanarak canlarını kurtardılar.

Drau Vadisi ve Alpler

Mülteci kampından kaçamayan veya intihar edemeyen Kafkasyalı mültecilerin kamyonlara bindirilerek Sovyetler Birliği'ne teslim edilmeleri 28 Mayıs'tan 1 Haziran'a kadar sürdü. Bu üç gün boyunca 7 bin Kafkasyalı öldü. Sağ kalanlar Kızıl Ordu'ya teslim edildiler. İçlerinden pek azı dağlara sığınarak canlarını kurtarabildiler. Drau Irmağı'nın kıyıları mültecilerden arta kalan at arabaları, atlar ve eşyalarla dolu idi.

Kafkasyalı mültecilerin başkanı General Sultan Kılıç Girey'in ileride kendilerine faydalı olabileceğini düşünen İngiliz ve Amerikalılar onu kurtarma teklifinde bulunarak şunu önerdiler:

> *"Her ne kadar Naziler ile iş birliği yaptınız ise de eğer affedilmeniz için yalvarır ve demokrasilere sadakat yemini ederseniz, Sovyetlere teslim edilmeyecek ve serbest bırakılacaksınız."*

General Sultan Kılıç Girey onlara şu cevabı verdi:

> *"Benim adamlarım cesur askerlerdir. Hür bir Kafkasya için canlarını vermeye hazırdırlar. Benim ecdadım, şeref ve namus uğrunda Rus boyunduruğuna karşı savaşırken şehit oldular. Bu arkadaşlarım ise, gece gündüz benimle aynı mefkûre için dövüştüler. Onların kanı benim kanımdır. Şerefle savaştığımız anlar o şerefi paylaştık. Şimdi de aynı akıbeti paylaşacağım. Milletime ihanet edip, onlar Sovyet NKVD'sinin ölüm mangaları tarafından idam edilirken, ben burada bir korkak gibi yaşayamam. Bir gün gelecek, sizler de anlayacaksınız ki, Sovyetler sizin hakiki dostlarınız değildirler. Fakat belki o gün iş işten geçmiş olacak. Bugün bu yaptıklarınızla siz de Sovyetler kadar suçlu oluyorsunuz. Bolşevizm'e karşı muzaffer günlerde, adamlarımla hep bir arada idik. Şimdi onlar ölüme giderken, onları yalnız bırakamam. Başlarında yine ben, kızıl cellatlara doğru yürüyeceğiz. Bu şerefi kimseye bağışlayamam."* (Hızal 1961: 119).

Sultan Kılıç Girey ve arkadaşları Sovyet yetkililerine teslim edilerek ölüm yolculuğuna çıkarıldılar. 16 Ocak 1947'de sözde bir mahkemede yargılandıktan sonra idama mahkûm edilen Sultan Kılıç Girey aynı gün Moskova'da Lubyanka Meydanı'nda bulunan

Sultan Kılıç Girey

KGB merkezinin avlusunda kurulan darağacında asılarak idam edildi.

İkinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde Avrupa'nın göbeğinde işlenen bu insanlık suçundan, ne yazık ki günümüzde pek çok kişinin haberi yoktur. 1960 yılında, Güney Avusturya Irschen'de, Drau Irmağı yakınlarında, kendisi de Drau katliamından kurtulan Karaçaylı bir mülteci olan, Batı Avrupa İslam Cemiyeti Başkanı İbrahim Gacaoğlu tarafından diktirilen anıtta Almanca şu sözler yazılıdır:

> *"Burada 28 Mayıs 1945'te yedi bin Kuzey Kafkasyalı, erkek, kadın ve çocukları ile birlikte* İngiliz *işgal birlikleri tarafından Sovyet makamlarına teslim edildiler ve İslamiyet'e olan sadakatleri ile Kafkasya'nın istiklali ideallerine kurban gittiler."*

Drau Anıtı ve İbrahim Gacaoğlu / 1960 Irschen-Avusturya

Kaynakça

Adiloğlu, Adilhan (2008), "Karaçay-Malkar Türklerinin Rus Hâkimiyetine Girişi", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 3/1 Winter*.

Alexiev, Alexander R. (1985), "Soviet Nationalities Under Attack: The World War II Experience". *Soviet Nationalities in Strategic Perspective*. Ed. by: S. Enders Wimbush.-London: Croom Helm, 61-74.

Aliyev, K.M. (2005), *V Zone "Edelveysa"*.-Stavropol.

Aliyev, U. C. (1927), *Karaçay (Karaçayevskaya Avtonomnaya Oblast). İstoriko-Etnologiçeskaya i Kulturno-Ekonomiçeskiy Oçerk*.-Rostov-na-Donu.

Aslanbek, M. (1990), "Sovyetlerin Karaçay Halkını İmhası", çev. Ufuk Tavkul. *Kuzey Kafkasya Kültür Dergisi*, 15 (79-82), 47-50. ss.

Aslanbek, M. (1952), *Karaçay ve Malkar Türklerinin Faciası*.-Ankara: Çankaya Matbaası.

Aslanbek, M. (1959), "İtibarı İade Edilmiş Kuzey Kafkasya Halklarının Durumu". *Dergi*, 5 (16), 16-29.

Atayev, Tavlan (2015), "Praktika Primeneniya Diskriminatsionnıh Mer v Vide Lişeniya İzbiratelnıh Prav za İspolzovanie Naemnogo Truda Na Severnom Kavkaze v 1921-1936 gg. (Na Materialah Karaçaya)", *İstoriçeskaya i Sotsialno-Obrazovatelnaya Mısl*, 7 (5), 13-20.

Batçayev, Şamil (2009), *Karaçayevtsı v Voynah Rossii (2-ya pol. XIX-naçalo XX. vv.)*.-Çerkessk.

Bennigsen, Alexander (1988), "Sovyet Müslümanları ve İslam Dünyası", *Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar*, ed. S. Enders Wimbush.-Ankara: Forum Yayınları, 303-328. ss.

Botaş, Hamit (1993), *Haram Tala. Dokumentli Hapar*.-Nalçik: Elbrus.

Botaşev, M.A. (1982), "Karaçayevo-Çerkesiya v Godı Velikoy Oteçestvennoy Voynı", *Karaçayevo-Çerkesiya v Godı Velikoy Oteçestvennoy Voynı (1941-1945). Materialı Oblastnoy Nauçno-Teoriteçeskoy Konferentsii 1977* Goda.-Çerkessk.

Canibekova, R.H. (ed.) (1972), *Oçerk İstorii Karaçayevo-Çerkesii. Tom Vtoroy. Sovyetskiy Period*.-Çerkessk.

Dzidzoyev, V. (1995), "Kafkasya Savaşları Hakkında İki Farklı Düşünce", (Çev. Ufuk Tavkul). *Kırım Dergisi*, 3 (10), 44-46.

Gaynulin, A. (2011), "Vosstanie Gortsev Verhney Kubani Osenyu 1920 Goda", *Nauçnıe Problemı Gumanitarnıh İssledovannıy-Vıpusk* 6, 25-32.

Gökçe, Cemal (1979), *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*.-İstanbul: Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.

Grannes, Alf (1991), "The Soviet Deportation in 1943 of the Karachays: Turkic Muslim People of North Caucasus", *Journal Institute of Muslim Minority Affairs*, XII (1), January, 55-68.

Gregory, Paul R. -Philipp J.H. Schröder-Konstantin Sonin (2006), *Dictators, Repression and the Median Citizen: An "Eliminations Model" of Stalin's Terror* (Data from the NKVD Archives), Centre for Economic and Financial Research at New Economic School, Working Paper no 91.

Hatuyev, R.T. (2014), *Çokuna Efendi. Oçerki o Jizni i Tvorçestve İ.Y. Akbayeva*.-Çerkessk: İKO-Alanskiy Ermitaj.

Hızal. Ahmet Hazer (1961), *Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklal Davası*.-Ankara: Orkun Yayınları.

Kakagasanov, G.İ. (2014), "Novaya Volna Repressiy Protiv Krestyanstva i Drugih Sloyev Naseleniya b Respublikah Severnogo Kavkaza v 1937-1938 gg.", *Vestnik İnstituta*, (2), 101-111.

Kappuşev, U.B. (2017), "Uçastiye Raboçe-Krestyanskoy İnspektsii Karaçayevskoy AO v Çistke Kadrov v Kontse 1920-h gg.", *İzvestiya Karaçayevskogo Nauçno-İssledovatelskogo İnstituta im. A.İ. Batçayeva*, XIII, 21-24.

Karaketov, M.D. – H.M.A. Sabançiyev (2014), *Karaçayevtsı-Balkartsı*.-Moskva: Nauka.

Karça, Ramazan (1956), "Şimali Kafkasya'da Tehcir ve Katliâm" *Dergi*, (5), 35-50.

Kasumov, A. H. ve H. A. Kasumov (1992), *Genotsid Adıgov. İz İstorii Borbı Adıgov Za Nezavisimost v XIX veke*.-Nalçik: İzdatelstvo Logos.

Koyçuyev, A.D. (1998), *Karaçayevskaya Avtonomnaya Oblast v Godı Velikoy Oteçestvennoy Voynı 1941-1945 gg*.-Rostov-na-Donu.

Kratova, N.V. (2006), "Formirovanie Povstançeskih Otryadov na Territorii Kubano-Çernomorskoy Oblast v 1920-1922 gg.", *Gumanitar*, (1).

Kuçmezova, R. (2019), *Ako Gemuyev…Tolko Svobodu Ya İskal*.-(erişim https://proza.ru/avtor/raya777).

Kudaşev, V.N. (1991), *İstoriçeskie Svedeniya o Kabardinskom Narode*. -Nalçik: Elbrus.
Kumuk, Cem (2004), *Kafkasya Aydınlık Günlerini Arıyor. Neredesin Prometheus?* -İstanbul: Alfa.
Kumuk, Cem (2023), *General Sultan Kılıç Girey*.-İstanbul: Kafkas Vakfı.
Kurat, Akdes Nimet (1993), *Rusya Tarihi-Başlangıçtan 1917'ye kadar*.-Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
Laypanov, K. T. (1971), *Oktyabr v Karaçayevo-Çerkesii*.- Çerkessk.
Laypanov-Hatuyev-Şamanov (2009), *Karaçay s Drevneyşih Vremen do 1917 Goda. İstoriko-Etnografiçeskie Oçerki*.- Çerkessk: Alanskiy Ermitaj.
Mühlen, Patrik von zur (1984), *Gamalıhaç ile Kızılyıldız arasında: İkinci Dünya Savaşında Sovyet Doğu Halklarının Milliyetçiliği*.-Ankara: Mavi Yayınları.
Nahuşeva, V.Ş. (1998), *Narodı Karaçayevo-Çerkesii: İstoriya i Kultura*.-Çerkessk: Poligrafist.
Perović, Jeronim (2016), "Highland Rebels: The North Caucasus During the Stalinist Collectivization Campaign", *Journal of Contemporary History* , April 2016, Vol. 51, No. 2, pp. 234-260.
Pokshishevskiy, V.V. (1984), "Geography of Prerevolutionary Colonization and Migration Process in the North Caucasus." *Soviet Geography*, XXV (7): 514-528.
Salpagarov, A.R. (2022), *Karaçay v Godı Smutı*.-Essentuki.
Sokolov, B.V. (2005), *Voyska NKVD na Kavkaze v 1941-1945 gg.: İstoriçeskiy Aspekt*.-Sankt-Peterburg. (Dissertatsiya doktor istoriçeskiy nauk)
Tavkul, Ufuk (1993), *Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür. Karaçay-Malkar Türklerinde Sosyo-Ekonomik Yapı ve Değişme Üzerine Bir İnceleme*.-İstanbul: Ötüken Neşriyat.
Tavkul, Ufuk (2007), "The Influence of 1904-1905 Russo-Japanese War on the Social History of Karachai People of the Caucasus", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4 (4), Aralık 2007, 21-27.
Tebuyev, R.S. (1997), *Deportatsiya Karaçayevtsev-Dokumenti Rasskazıvayut*.-Çerkessk: Karaçayevo-Çerkesskiy İnstitut Gumanitarıh İssledovaniy.
Tebuyev, Ramazan (2016), *Sudbonosnıe Perioda v İstorii Karaçayevskogo Naroda*.-Stavropol: Karaçayevsiy Nauçno-İssledovatelskiy

İnstitut.
Tekeyev, Ş.İ. (2017), "Politika Sploşnoy Kollektivizatsii i ee Provedeniye v Karaçaye", *İzvestiya Karaçayevskogo Nauçno-İssledovatelskogo İnstituta im. A.İ. Batçayeva*, XIII, 30-45.
Temukuyev, B.B. (2015), *Pod Senyu Gor: Vzletı i Padeniya* (Kniga 2).-Nalçik.
Tetuyev, A.İ. (2016), *Zarubejnaya Diaspora Karaçayevtev i Balkartsev: İstoriya i Sovremennost*.-Nalçik: Peçatnıy Dvor.
Vernadsky, George (2009), *Rusya Tarihi*, (çev. Doğukan Mızrak).- İstanbul: Selenge Yayınları.

HAMİT BOTAŞ'IN *LANETLİ VADİ* (HARAM TALA) ADLI HATIRATINDAN BÖLÜMLER

Karaçay-Malkar Dilinden Çevirip Özetleyen
Ufuk Tavkul

Önsöz

Genellikle önsöz ya kitabın konusunun kısa bir açıklaması ya da muhtemel eleştirilere bir cevaptır. Ancak okuyucuya, Kafkasyalı halkımın kadınları, yaşlıları ve çocukları ile at arabalarında ve at sırtında nasıl Avrupa'nın kalbine düştüğü hakkında biraz bilgi vermek gerektiğini düşünüyorum. 1945 yılında Avusturya'nın Irschen (Oberdrauburg) kasabasında, İngiliz birliklerinin Stalin'den kaçan Kafkasyalıları haince "Lanetli Vadi"[17] adını verdiğimiz Drau Irmağı kıyılarında Sovyet güvenlik görevlilerine teslim ettiği Drau Faciası'na

Plöcken Geçidi / İtalya-Avusturya Sınırı

[17] Tala sözü Karaçay-Malkar dilinde "orman içinde küçük açık düzlük, ırmak kenarında ağaçsız düz yer, çayırlık, kayran" gibi anlamlara gelir. Hatıratta söz edilen lanetli yer Drau vadisindeki ırmak kenarında yer alan küçük bir düzlük olduğundan "Haram Tala" adını Lanetli Vadi olarak çevirmeyi uygun gördük.

tanık oldum. Şartların elvermesi ve Allah'ın yardımıyla ailem ve ben Alp Dağları'na kaçmayı başardık ve üç ay boyunca soğuk, açlık ve hastalıkla, bütün dünyadan tamamen tecrit olmuş bir hâlde yaşadık. Kafkasyalı mülteciler hakkında çok az şey yazıldı. Bu yüzden bu trajediyle ilgili anılarımı yayınlamak için değil, bir gün tarihçilerin bu notları ve içinde sunulan materyali kullanabileceği umuduyla yazmayı kendime amaç edindim.

Hamit Botaş[18]

Kafkasyalı Mültecilerin Alp Dağları'nı Aşmak İçin Yola Çıktıkları İtalya'nın Paluzza Kasabası

Mayıs 1945

Üç yıl önce Kafkas Dağları'ndan başlayan sonu meçhul yolculuğumuzun hududunun Avrupa›nın kalbinde, yüksek Alp

[18] Hamit Botaş: Karaçaylıların Botaşlar sülalesinden Hamit Botaş 1921 yılında Kart Curt köyünde dünyaya geldi. Henüz küçük bir çocukken babası Bolşevikler tarafından öldürüldü. Onu anne tarafından dedesi Aliy yanına alıp büyüttü. 1928 yılında Aliy de Ruslar tarafından öldürülünce babasının babası Mustafa Haci ona sahip çıktı. Fakat 1930'da Bolşevikler bu dedesini de öldürdüler. 1943'te Kafkasya'yı terk etti ve 1945 Drau Katliamı'nı yaşadı. 1950'de Türkiye'ye geldi ve ardından 1960'ta Amerika'ya yerleşti. 2002 yılında orada vefat etti.

Dağları'nın derin bir köşesinde – Drau vadisinde son bulacağı kimin aklına gelirdi!

Daha baharın başında, Karaçaylıların dediği gibi "köpeğin sahibini tanımadığı" bir kaos ortamı faşist Almanya'nın son nefesinin yaklaştığını alenen gösteriyordu. Biz Kuzey Kafkasyalılar da artık kaderimizi kendi ellerimize alma vaktinin geldiğini açıkça hissediyorduk.

1943 yılının ortalarından beri güya bizi Almanların elçisi ya da dostu olarak kabul edenler, "Olduğunuz yerden kımıldamayın!" – diye emir verseler de vaziyet artık onları dinlemenin ötesindeydi.

Drau Vadisi ve Çevresindeki Kasabalar

5 Mayıs 1945 günü şafak vakti dağın yamacından yarım daire şeklinde tırmanan at arabaları İtalya ile Avusturya sınırını oluşturan Alplerin yüksek ve sivri zirveleri arasında, 1.360 metre irtifadaki Plöcken geçidinden aşıp Avusturya topraklarına ayak basar basmaz, gökyüzü birdenbire kararıp yağan yağmur kara dönüşürken dağ geçidi beyaza büründü. Geçidin her iki tarafın-

dan esen karlı ayaz kemiklerimize kadar işleyip iliklerimize kadar dondururken bütün bedenimizi birden titretti. İki-üç kilometre kadar Gail vadisine doğru inip at arabalarını yol kenarındaki çayıra çıkarıp soğuk yağmur ile mücadele ederken şafak söktü.

Sabah rüzgârı bulutları dağıtırken bahar güneşinin ışınlarına yol açıyordu. Güneş nurunu toprağa yayıp tabiatı canlandırdı.

Bizi kuzeye doğru götüren yolumuzda Mauthen, Kötschach şehirlerinden geçip Drau vadisine (Oberdrauburg) inerken savaşın sona erdiği haberiyle birlikte İngiliz askerlerinin öncü motosikletli birlikleri yetiştiler.

Kafilemizi Drau vadisinden aşağı doğru, doğu yönünde Drau Irmağı kıyısı boyunca ilerleyen yola çevirdiler. Dört-beş kilometre sonra yolu enlemesine kesen bir İngiliz tankı bizi durdurdu. Tankın üzerindeki askerî devriye elinde "sağa dön" işaretini taşıyordu. Onu görünce biraz da endişelenerek etrafa bakındım.

Önümde, vadinin en derin yerinde asırlar boyunca ter dökerek çalışıp, kendisine dolambaçlı, eğri büğrü yollar açıp sakince süzülen Drau Irmağı akıyordu. Güneşin altın ışıklarını etrafına yansıtıp baharın yeşilliğini büsbütün coşturuyordu. Irmağın karşı kıyısında yukarılarda gri renkli kayalıklar öne fırlayıp yükseliyorlardı. Onların ötesinde, dallarını sermiş yüksek ağaçlar dağların zirvelerinden esen rüzgârla eğilerek Drau'ya bakıyorlardı.

Vadinin bizim olduğumuz tarafı çayırlıktı. Orada-burada yeni sürülmüş küçük bahçeler, yeşeren büyük çayırın içinde berrak gökyüzünde bazen beliren küçük kara bulutlara benziyorlardı. Drau Irmağı'nın kıyısında yetişmiş söğüt ağaçları onu güneşten saklamak istermiş gibi dallarını ırmağın üzerine sermişlerdi. Rüzgâr yapraklarını okşadığında onlar da fısıldaşarak sudaki gölgeleriyle sohbet ediyorlardı…Kafilemizin dizildiği

Drau Nehri

asfalt yol ile Drau Irmağı arasında demir yolu iki yılan gibi uzanıyordu. Arkamızdaki güney yamacında ormanların arasındaki açıklıklarda yer yer küçük ev grupları göze çarpıyordu…Biz İngiliz tankının yanına varıncaya kadar bir askerî cip geldi ve içinden dört İngiliz subayı indiler. Subaylardan biri tankın üzerine çıkıp bize dikkatlice bakarak Rusça "Dikkat!" dedi. Sonra, "At arabalarıyla Kafkas Dağları'ndan Alp Dağları'na kadar süren uzun yolculuğunuz sona erdi. Karaçaylılar, Malkarlılar, Adıgeler, Osetler, Kabardeyler ve bunların dışındakiler birer grup oluşturarak Drau Irmağı kıyısındaki çayırlığa yerleşin. Düzeni sağlayın!" diye emir verdi.

-Artık siz 8. İngiliz Ordusu'nun Avusturya bölümünün kontrolü altındasınız. Savaşın sona erdiğini haber almışsınızdır. İhtiyaç hâlinde Oberdrauburg şehrindeki merkezimizde sizinle görüşürüz. Şimdi yerleşin. Savaş bitse de onun acı yaraları henüz kapanmadı. Düzeni, nizamı bozmayın! - diyerek tanktan indi. Sonra geldikleri ciple vadinin yukarısına doğru gittiler…

Birlikten kuvvet doğar!

Biz Dağlılar, Kafkas Dağları'nın kuzey yamaçlarında dizilip sıralandığımız gibi, Drau'nun kıyılarında da Dellach'a kadar demir yolunun iki tarafına yayılıp çayırları kapladık. Karaçaylılar

ve Malkarlılar karargâhtan fazla uzaklaşmadan yukarı tarafı aldık. Bizden doğuda Kabardeyler, Adıgeler, Osetler, sol tarafımızda da Dağıstanlılar, Çeçenler, İnguşlar yerleştiler. Bunların çoğu bekâr genç adamlardı. Aileleri yoktu. Birbirimizle şakalaşarak, latife ederek çağırıldığımız yere doğru at arabalarının yanında çayırda toplandık.

Halkımızın hatırını saydığı, itibar ettiği yaş olarak da büyüklerimizden birinin: "*Cemaat*!" diye seslenmesi sohbeti kesti. "Burada, yerimizden yurdumuzdan uzakta, vaziyetini bilmediğimiz, her şeyi bize meçhul bir devlette, İngiliz askerî güçlerinin eline düştük. Bizim gibi diktatörlükte yetişenlere İngilizlerin politikaları, kuralları yenidir. Biz, kardeşlerim, her şeyden habersiziz. Tutunacağımız, güveneceğimiz bir şeyimiz yok. İnsanlığınıza, birliğinize dikkat edin! Güçsüzlere yardım edin! Dilinize kilit vurun! Bundan sonra da birliğe önem verin!" diyerek sözünü tamamladı.

Böylece toplantımız sona erdi. Yaşlılar önde, biz gençler onların arkasında; herkes kamp alanına yöneldik. Diğer Kafkasyalılar da kendi milletlerine göre tepenin önündeki alana yerleşmeye başladılar. Sakinleşen insanlar birbirlerine tanıdıklarını sordular, sevdiklerini aradılar ve bulduklarında sevindiler. Acı haber alanlar ağladılar. Dünyada burada işitilmeyen dil yoktur, diyecek kadar vardı. Doğrusu vatanımıza göre, dillerin çokluğu açısından dünyada birinci sırayı alırız. Dağıstan'da 32 dilin konuşulduğu söyleniyor.

Kafkasya'da pek çok dil bulunsa da bizi dünya milletlerinden ayırıp tanıtan baş özelliklerimizden birisi millî kıyafetlerimizin aynı olmasıdır. Yakut ya da elmasın başka taşların içinden parıldayarak ayrılması gibi bizi diğer milletlerden ayıran özelliklerimiz âdetlerimiz, namus ve şeref kurallarımızdır. Bizde büyüğe, küçüğe, kadına, yaşlıya, güçsüze, misafire verilen değer,

itibar, saygı, hürmet Kafkasya'da olduğu kadar hiçbir yerde bu kadar güçlü değildir.

Konuştuğumuz dillerden başka aramızda hiçbir farklılık yoktu. Bilhassa gözlerimizdeki hüzün aynıydı. O gözlerin içine bakmak ne kadar zordu. O gözlerde hürriyet aşığı Dağlı halklarımızın tarihleri, Gunib, Hasavka, Hodz savaşları[19], yeryüzünden kökünden koparılıp yok edilen Karaçay-Malkar, Çeçen-İnguş köyleri yansıyordu.

Bu sonu görünmeyen yolculuğun eziyeti içinde erkeklere kanat olup, çocukların canlarını korumak için kendi canlarını esirgemeyen kadınlar, anneler, peygamberin en büyük övgüsüne layıktılar.

Ya çocuklar? Çocukluğunu yaşayamamış çocuklar! Dostu düşmanı birbirinden ayıramayan çocuklar! Kurşunların, tüfeklerin oyuncakları olduğu çocuklar! Karanlık efkârımızı aydınlatan çocuklar! Büyüklerin gözlerinde hüznün de neşenin de aynası olan çocuklar!

Biz niçin ayrıldık yurdumuzdan? Zulümden mi, korkaklıktan mı? Kalan ömrümüzde görebilecek miyiz vatanımızı? Ya ben, zulmün elinde ölen babamın, dedemin mezarlarına gidip diz çökerek okşayabilecek miyim kabirlerinde büyüyen otları?..

Ay ışığında yeşil çayırın çimenlerinde kimi ayaklarına köstek takılmış kimi serbest hâlde atlar yayılıp iştahla otluyorlardı. Sanki bir insana kelepçe takmak gibi ben atlara köstek takmayı hiç sevmiyordum. Yeryüzünde hayvanlara bizim kadar değer veren, merhamet eden, seven, haklarını veren başka bir millet olduğunu zannetmiyorum. Eskiden her Dağlı bir hayvan uzmanı, bir veteriner idi. Onlar hayvanlara verdikleri önemi biraz da

[19] 19. yüzyılda Dağıstan, Karaçay ve Adıgey'de gerçekleşen Rus-Kafkas savaşları.

siyasete verselerdi az nüfuslu bir millet olsak da şimdi hür ve bağımsız olacaktık. Şu anda biz de o ayaklarına köstek vurulmuş atlar gibiyiz. Vatanımızı terk etmemizin baş sebebi de odur kanaatindeyim. Atların ise hiçbir şeyden haberi yok, kaygısızca otluyorlar. Canım-gözüm atlar! Kafkas Dağları'ndan Alp Dağları'nın bu derin vadisine bizi getiren atlar!..

Kafkas Dağları'nda Karaçay Atları

Biz "at çobanları" bir söğüt ağacının altında halka şeklinde dizilip oturduk. Ay dağın arkasına gizlenip bizden ışığını saklamaya başladığında, kimimiz atlara kimimiz de arabalara doğru hareketlenip dağılmaya başladık. Atların ayaküstünde uyuklamaları karınlarının doyduğuna ve gecenin ağırlığının kaybolmak üzere olduğuna şahitlik ediyordu. Karanlık soğuk gökyüzünde yıldızlar çayırda yanan ateşlerin ışıkları gibi parlıyorlardı…

Biraz kestirmek niyetiyle arabanın yanında annemin hazırladığı yatağa uzanıp berrak gökyüzünü seyre daldım. Göğün derinliklerinde Kafkasya'da gördüğüm yıldızların eski yerlerinde durmakta olduklarına hayret ettim. Ne kadar yollar, nehirler aşıp geldiysem de yıldızların da beni takip ettikleri hissine ka-

Kafkaslar'ın İki Sembolü / Elbruz Dağı ve Kuban Irmağı, Karaçay

pıldım. Büyükayı, Demirkazık yıldızları düşüncelerimi Kafkaslar'a taşıdılar. Sanki köyümde Şhaytı[20] tepesinden onlara bakıyordum. Sürekli esen serin rüzgâr da sanki Kuban Irmağı'ndan doğru esiyordu. 1943 yılı Ocak ayının 9, 10, 11'inci günleri aklıma geldi. Ne kadar acı ne kadar soğuktu o günler. Doğduğum köy Kart Curt, Kuban Irmağı, Elbruz Dağı, ebedi ayrılık, sonu belirsiz yolculuk! Gidiyordum, Kırım'ın, Ukrayna'nın, Beyaz Rusya'nın, Polonya'nın, Avusturya'nın, İtalya'nın yollarını ardımda bırakarak. Sonra yine geriye, Avusturya'ya geldim. 3 yıllık yolculuktan sonra bizi ne bekliyordu? Ey yalan dünya, ilk fırsatta gönlümden geçenleri kâğıda aktaracağım. Zihnimde düşünceler birbirini kovalarken gökyüzünde son kalan yıldızlar da şafağın nurunda eriyip yok oldular, güneşin ışıkları gönlümü huzurla doldururken göz kapaklarımı okşayarak beni uykuya daldırdılar…

Seslere uyanıp saatime baktığımda 10'u geçiyordu. Drau'da elimi yüzümü yıkayıp bedenimi tazeleyip kahvaltımı yaparak kendimi yeni güne hazırladım. Karaçaylılar bir araya toplansınlar diye bir haber geldi. Toplantıda Kafkasyalılar kolonisine yeni

[20] Şhaytı: Karaçay'da yazarın doğduğu Kart Curt köyünün arkasındaki yüksek tepe.

başkanlar seçileceği duyuruldu. Biz diktatörlükte yetiştiğimizden demokrasiden habersizdik. Herkes kendi aklını, fikrini beğeniyor, kendisini yüce bir dağ olarak görüyordu. Neyse ki eski âdetlerimizde olduğu gibi yaşlıların kararıyla kendi iç işlerimiz için beş kişiyi seçtik. Kafkasyalılar kolonisi başkanlığına da halkın büyük kısmının oylarıyla Sultan Kılıç Girey[21] tayin edildi…

Askerî bir araçtan dört kişi indi. Üçü Amerikan, İngiliz, Fransız subay üniformalı, dördüncüsü ise sivil giyimliydi. Onun giyim tarzı ve davranışları bir Rus olduğunu gösteriyordu. İngiliz subayını dünden beri tanıyorduk. Bizi Drau'nun kıyısında durdurup uzun yolculuğumuzun burada sona erdiğini haber veren kişiydi. Arkadaşlarından biraz öne çıkıp: "Kafkasyalılar! Avrupa'ya nasıl geldiğinizi biz biliyoruz. Kiminiz komünist rejimden kaçıp, kiminiz Almanlara esir düşüp onlardan kurtulup geldiniz. Bazılarınızı da zorla kendilerine kattılar. Kimileriniz ise 1917 Bolşevik İhtilali'nden kaçanlarsınız. Demek istediğim biz sizi iyi tanıyoruz. Hepiniz silahlarınızı merkeze kaydettirip teslim edin. Sadece yüksek rütbeli subaylarınız tabanca taşımakta serbesttirler. Silahlarını teslim etmeyenler tespit edildiğinde cezası da ağır olacaktır." dedi.

Herkes "Bundan ne anladınız?" der gibi birbirine baktı. Gençlerden biri, "İngilizler biz komünistlerden kaçtığımız için silahlarımızı almayacaklar haberi yalan çıktı öyleyse." dedi. Bir diğeri, "Yaşlı, çocuk, kadın demeden hepimizi askerî esir saymaları hiç hayra alamet değil." dedi. Üçüncüsü, "O sivil giyimli olan kudurmuş köpek gibi bakıyordu etrafına. Allah bilir onun NKVD elemanı olduğundan ben eminim."

---

[21] Sultan Kılıç Girey: Bolşeviklere karşı hürriyet savaşının lideri general. 1920'de Kafkasya'yı terk etmeye mecbur kalıp Türkiye üzerinden Avrupa'ya geçti ve 25 yıl boyunca Kafkasya'nın bağımsızlığı için mücadele etti. Kafkasyalı mültecilerin Drau'ya geldiklerini öğrenince onlara katıldı. 28 Mayıs 1945'te İngilizler onu Stalin'e teslim ettiler. 1947'de Moskova'da idam edildi.

Ağır, korku verici bir hava sanki üzerimizi bastı. Hiçbir şey konuşmadan dağıldık…

At ve Silah: Dağlının Kanatları

Kafkasya Dağlıları kadar silaha değer veren başka bir millet yoktur. Silahlar babadan evlada, ondan da torunlara miras kalmıştır. Onları göz bebeği gibi korumuşlardır. Silahtan daha kıymetli bir hediye de olmamıştır. Altın ve gümüşle işlenmiş silah kültür zenginliğimizin bir işareti ola gelmiştir.

Almanlar onu bildikleri için, kendileri silah vermeseler de Dağlıların eski silahlarını da almamışlardı. Her zaman olduğu gibi bu uğursuz savaşta da o silahlar Dağlılara arkadaş olmaktan geri kalmadılar. 1930 yılından beri gizlediğimiz eski tabancalarımızı, tüfeklerimizi İngilizlere teslim etmek bizim için o kadar kolay değildi. Üzerlerine Kafkaslar'ın kokusu sinmiş silahlardan ayrılmak herkes için çok zordu. Karşımda birbiri üzerine yığılmış silahlar! Kandan ırmaklar akıtmış silahlar! Bir milleti diğerine köle hâline getiren silahlar! Hitler gibilerin, Stalin gibilerin domuz dişleri silahlar! Canımızı kurtaran, canımızı alacak olan silahlar! Sevgilim gibisiniz, böyle görmeye dayanamıyorum sizi! - diyerek silahlarımı teslim edip hüzünle döndüm geriye…

Generalin de Silahlarını Aldılar

General Kılıç Girey ile üç arkadaşının bizim kamp alanına doğru yürümekte olduklarını görüp ben de arkalarından oraya yöneldim. Kampta epeyce adam toplanmıştı.

General, ince vücuduna çok yakışan boz renkli bir Kafkas kıyafeti giymişti. Geniş omuzları ve ince beli onun hâlâ oldukça genç olduğunu ve gerçek bir askerî yeteneğe sahip olduğunu gösteriyordu. Başında kahverengi bir astragan kalpak, göğsünde

ise beyaz fişeklikler vardı. Üzerinde gümüş bir kın içinde muhteşem bir kama asılı olan yaldızlı bir kemerle kuşanmıştı. Yan tarafında gümüş işlemeli bir Mavzer tüfeği göze çarpıyordu. Generalin ayakları parlak, yumuşak ve kaliteli Kumuk çizmeleriyle kaplıydı. Gerçek bir Kafkas generali olduğu hissediliyordu. Generali millî Kafkas kıyafetlerimiz içinde görmek bizim için büyük bir mutluluktu.

Kılıç Girey:

- Aferin Karaçaylılar! Bana yirmi üç yıl önce ayrıldığım Karaçaylı cesur babalarınızı hatırlatıyorsunuz. Halkımızı ve vatanımızı terk etmek zorunda kaldığımız zor günlerdi. Ama Allah'ın izniyle tekrar buluşma şansına sahip olduk.

General selam verip el sıkışarak hâl hatır sordu. Onun somurtkan yüzü üzücü bir hadiseye şahitlik ediyordu.

O, Kadı Bayramuk'a[22] dönüp:

-Sizin beni bir ağabeyiniz gibi görüp hatırımı saymanıza, yaptığınız insanlığın karşılığını vermeye, gönlümü tatmin edecek bir söz bulamıyorum. Benim sizden razı olduğum kadar Allah da sizden razı olsun. Kalplerimiz bir, dertlerimiz de bir. Allah hepimize yardım etsin!

Gümüş işlemeli kılıfıyla birlikte gümüş işlemeli mavzer tüfeğini uzatıp Kadı Bayramuk'u kucakladı. Gözleri yere bakarken:

- Bu tüfeğin tarihi senin için de unutulmaz benim için de unutulmaz. I. Dünya Savaşı'nda Balkanlarda Vahşi Tümen'de birlikteyken ağabeyin Catday'a[23] hediye edilmişti. Ben kendi elle-

---

22 Kadı Bayramuk: Karaçay'da Sovyetler Birliği'ne karşı 1930'da başlayıp 1943'e kadar devam eden isyanların lideri.

23 Catday Bayramuk: Kadı Bayramuk'un ağabeyi. 1920 isyanlarının Karaçay'daki en önde gelen komutanlarından. 1922'de Bolşeviklere karşı savaşırken öldürüldü.

rimle vermiştim. Catday, Vahşi Tümen'in en cesur askerlerinden biriydi. Kahramanlığı için verilmişti bu ona. Kafkasya'ya götürüp ustalara gümüşle süsletmişti. Öldürüldüğünde de rahmetlinin yanındaydı. Catday'dan sana kalıp senin de 25 yıl sonra Balkanlarda tekrar bana hediye etmen Yüce Allah'ın bir hikmeti değil mi? Catday için, senin için bu tarihi tüfeği korumayı arzu ettim ama olmadı. Bugün İngiliz karargâhından bildirdiklerine göre tüfeği teslim etmek zorundayım. Elimden bir şey gelmiyor, emre uymak mecburi. Benim yerime sen kendi ellerinle teslim et diye geldim.

Gözlerinden akan yaşı kimseye göstermeden silmeye çalıştı. O anda ben de vücuduma elektrik verilmişçesine titredim. Herkes birbirine hüzünlü gözlerle bakıyordu.

Kadı Bayramuk tüfeği alırken:

Kıymetli General, senin ya da benim teslim etmemin arasında ne fark var?

Kılıç Girey:

- Kafkas kıyafetini, kalpağını, kemerini de yarın sabah gönderirim. Allah senden razı olsun, ne kadar teşekkür etsem azdır.

- O ne demek? Benim daha bir dolu Kafkas kıyafetim var. Onları bana niçin geri veriyorsun. Elbiselerimizi de soyup almazlar herhâlde?

General cevap vermeye hazırlanır gibi biraz oyalanınca Kadı Bayramuk sözü başka tarafa çevirmek maksadıyla:

Gelin, oturup bir şeyler yiyelim, dedi.

Kadı Bayramuk'un sözüyle bir ağırlık üzerinden kalkmış gibi General:

Sağ olun, biraz önce yemek yedik, yiyeceğimiz var.

Gitmeye hazırlandı. Yaşlılardan biri:

Öyle şey olur mu, bir ayran da içmeden?

Kılıç Girey:

Kafkasya'da olsak oturmadan gitmezdim. Çok kez yemeklerinizi tattım, ayranınızı içtim, sağ olun! Dünyada Karaçay'ın ayranı gibi var mı?

Yaşlı adam:

Kıymetli General, Karaçay yoğurdunun mayasını buraya da getirdik. Alp Dağları'nın otları da Kafkaslar'ınkinden geri kalmaz.

Sözünü bitirirken 14-15 yaşlarında bir genç kız elinde tepsi, üzerinde de ayran dolusu büyük bir kâse ile generalin önünde dikildi. Kılıç Girey ilerleyip kızın başını okşayarak kâseyi alıp ayrandan içti.

-Ey, Allah sizden razı olsun, bu kadar yıldan sonra tadı damağımdan gitmeyen ayranı tekrar tattırdınız. Çok yaşayın Dağlı kardeşlerim. Hoşça kalın!

Nazikçe selamlaşarak Kılıç Girey, Kadı Bayramuk'u da beraberinde alıp götürdü…

İngilizler dostumuz derken Kafkas kolonisinin lideri Kılıç Girey'in bir tabanca bile taşımasına güvenmemeleri inanılır gibi değildi. Kafamda düşünceler birbirini kovalarken atlarımı Drau Irmağı'na götürüp su içirip, otlağa yaydım…

Bu ne acele?

Kafkas kolonimizin karargâhının yanında sabahın bu vaktinde epeyce insan toplanmıştı. O tarafa döndük. Büyüklerden biri bizi karşıladı. Selamlaştık.

- Sizi burada görmem iyi oldu. İngiliz karargâhından biri gelip haber verip gitti. "Saat 11'de Kafkas kolonisinin bütün baş-

kanları hazır olsun, komiserler gelecek. Feldmareşal H. Alexander, koloni liderlerini konferansa davet ediyor. Tanışmak, görüşmek istiyor. Geleceğinizle ilgili kararlar alınacak. Gideceğimiz yer bir saatlik mesafede. Akşama dönersiniz." dedi.

- General Kılıç Girey bu konuda ne diyor, diye sordum.

- Morali çok bozuk. Geç haber verdikleri için canı sıkıldı. "Hepimiz gitmeyip her gruptan birkaç kişi seçilse, öyle gitsek olmaz mı?" diye sordu ama İngiliz subay: "Bütün liderler katılmak zorunda, emir öyle, hazırlanın." deyip cipine atladı gitti…

Irschen Kasabası

O sabah birkaç arkadaş üzerimize yeni kıyafetler diktirmek için kamp yakınlarındaki Irschen kasabasında bir terziye gidip ölçülerimizi aldırmıştık. Dönüşte yolda yüksekçe bir tepenin üzerinden kolonimizi gördüm. Bahar güneşi ısıttığında karıncaların yuvalarından çıkıp koşuşturmaları gibi insanlar da telaş içindelerdi. Onlar ihanete uğradıklarından habersiz, aceleyle konferansa hazırlanan koloni liderlerimizdi. Bizim karargâhın yanında da bir askerî birlik dizilmişti. Onlar sözde bizim liderlerimizi Feldmareşal H. Alexander ile tanıştırmaya götüreceklerdi.

Aniden askerî araçların motorları çalışıp harekete geçtiler. Onlar gözden kaybolur kaybolmaz etrafta bekleyen askerî birlikler ortalığı kapladılar. Küçük zırhlı araçlar, tam teçhizatlı askerler her yeri doldurdular. Kolonimiz sıkı bir biçimde kuşatılmıştı.

Sabahtan bu yana geçen iki saatte her şey değişmişti. Üzerimize bir felaketin yağdığını anlamıştım. İngilizlerin liderlerimize oynadığı oyunu, bizi onlardan ayırıp beysiz arı kovanına çevirdiklerini açıkça görmüştüm. Bütün bedenimi derin bir korku sardı, olduğum yerden kımıldamak istemesem de yüreğim vazifemi aklıma getirip ayaklarımı harekete geçirdi. Ben tepeden inip yola çıkıncaya kadar 9-10 asker taşıyan üstü tenteyle kapatılmış 10 tonluk kamyonlar hızla geçtiler. Kamyonlardan gelen boğuk insan seslerini Rusça konuşmalara benzettim. Onlar yanımdan geçer geçmez hızla kampa doğru yöneldim. İngiliz muhafızlar girişte üstümü başımı yoklasalar da bir şey söylemediler. Yola yakın bir tepenin üzerinde arkadaşlarımdan birini fark ettim. Ben onun yanına varıncaya kadar yoldan öncekinden de kalabalık bir kamyon konvoyu geçti…

- Ne yapıyorsun burada? O geçen kamyonların nereye gittiklerini anlayabildin mi?, dedi.

- Bir felaketle karşı karşıyayız. Ben kasabadan geliyorum, - dedim.

- Ne elinin körüne geliyorsun? Etrafımızı kuşattıklarını görmüyor musun? Serçe bile uçup çıkamaz buradan. Allah, Allah görüyor musun Drau'nun karşı kıyısındaki hareketi? - diyerek karartıları gösterdi. – Nehirden geçip dağa kaçıp kurtulma imkânı da yok desene! Zavallı liderlerimiz, nasıl da kandırılıp gittiler. Ne fena aldatıldık! Senin arkadaşlarına da gel demedikleri hâlde liderlerin peşinden bir cipe binip onlar da gittiler. "Başınızı belaya sokmayın, durun." desem de beni dinlemediler.

O sözünü bitirmeden sol taraftan gelen bir gürültü dikkatimizi o yöne çekti. Yanımızdan geçen kamyonlardan: "Kaçın! Bizi Stalin'e sattılar! Kaçın kurtulun!" diye Rusça haykırışlar duyuldu. Benim duyduğumu sen de duydun mu diye arkadaşımın gözlerine baktım.

- Duydum, duydum, korktuğumuz başımıza geldi,- diye kendi arabalarının olduğu tarafa koşarak gitti. Ben de telaşla kendi arabamıza doğru yöneldim. Acı haber tez yayılmıştı. Feryat figan, haykırışlar, birbirini kucaklayıp ağlayanlar, kendinden geçip, bayılıp yere düşenler, onları ayıltmaya çalışanlar, ne olduğunu anlayamayıp ağlayan günahsız çocuklar, yüzleri endişeli yere bakan yaşlılar…Ben at arabamıza doğru dönmüşken yanımdan sanki uçan bir kartal süratinde bir arkadaşım atıyla Drau Irmağı'na doğru koşturdu. Onun peşinden koşarken: Hey Alan[24] (dostum-kardeşim), nereye koşuşturuyorsun? Bekle biraz, neler olduğunu bir anlat, diye seslendim. Yavaşlayıp durdu, ben de arkasından yetiştim.

- Ne olduğunu elbette biliyorsundur. Kaçmamız lazım. Bizi Stalin'e kurban ettiklerini bilmiyor musun yoksa?

- Alan, Allah rızası için biraz sabırlı ol. İnan ki, "Bizi Stalin'e sattılar!" diye haykıranları ben de işittim.

- Peki, öyle ise daha neyi sorup duruyorsun?

- Biliyorum, yüreğim olacakları da hissediyor. Ama sen Drau Irmağı'na doğru ne amaçla koşturup gidiyorsun? - dedim.

- Drau'dan geçip, kaçıp kurtulma imkânı var mı diye bir çare aramaya gidiyorum.

- Peki, sen kaçıp kurtulup da gidersin. Ailendeki güçsüzler, çaresizler ne yapacaklar? Drau'dan geçmeyi unut, başka bir çare aramamız gerek,- dedim.

---

[24] Alan: Karaçay-Malkarlılar birbirlerine dost-kardeş-soydaş anlamlarında Alan diye hitap ederler.

- Evet, doğru söylüyorsun, deyip kendi ailesinin yanına doğru hareketlendi.

Haber, saman yığınına ateş düşmüşçesine yayıldı. Ben de insanların toplandığı yere gidip onlara katıldım. "Olacak oldu. Daha ne bekliyoruz?", diye birbirlerine endişeyle soruyorlardı. Liderlerimizin gidişinin üzerinden iki saat geçmişti ki hoparlörden "Karargâh yanında toplanın!" emri geldi. Hepimiz oraya yığıldık. İngiliz subayı:

- Kafkasyalılar! Liderlerinizi Sovyetler Birliği'ne teslim ettik. Siz de 3-4 gün içinde teslim edileceksiniz. Düzeni bozmayın! Etrafınızın nasıl kuşatıldığını görüyorsunuz. Kaçmaya kalkışanlar oldukları yerde vurulacaktır. Biz Sovyetler Birliği ile müttefikiz. Siz vatanınıza dönmek zorundasınız, biz de sizi göndermekle mükellefiz, diyerek son sözlerini biraz daha sertçe vurguladı.

"Biz Rus değiliz! Biz Kafkasyalıyız! Dinimiz, dilimiz, her şeyimiz onlardan farklı. Biz Rus komünist haydutlardan kaçan siyasi mültecileriz. Siz hainsiniz!" feryatları arasında İngiliz subaylar arabalarına binip Oberdrauburg'a doğru gözden kayboldular. "Ölmüş eşek kurttan korkmaz." atasözümüzde olduğu gibi, "Stalin'in elinde ölmektense başka yerde ölmek iyidir." diye düşüncelere dalarak ailemin kaldığı yere doğru yürüdüm.

28 Mayıs 1945

Kafkasyalıların yurtlarından uzakta, Avrupa'nın ortasında, 1945 yılının Mayıs ayının 28'i, İngilizlerin Kafkasya tarihinin acı bir sayfasını yazdıkları gündü.

Ailesi olanın da olmayanın da hepimizin derdi, tasası, üzüntüsü farklı farklıydı. Mahzun ve ümitsizdik. O kandırılıp "konferansa" aceleyle götürülüp akşama dönecek liderlerimizin selamlaşıp vedalaşamadan kıyamete kadar ayrıldıkları ailelerinin acısını, kederini kendi gözüyle görmeyen anlayamaz…

NKVD'den[25] bile görülmemiş yalan, hile ve kurnazlığı İngilizlerden görüp onlardan iğrenmeyen, lanet okumayan kimse yoktu. Bu hainliği onlardan hiç kimse beklemiyordu. Her şey olup bittikten sonra, her bir dakika bizim için çok değerliydi. Kaçmamız gerektiği fikri yüreklerimize işlemişti. Hayatta her şey yaşam ile ölüm arasındaysa, biz de iki ateş arasında kaldıysak yalnız Allah'tan yardım dileyip gözlerimizi gökyüzüne çevirmekten başka çaremiz var mıydı? Geçmiş asırlarda halkımızın tarihinde de böyle kara günler çokça yaşanmış, onlar da göğe bakıp Allah'a daha yakın olalım diye Kafkas Dağları'nın en yüksek yerlerine çıkıp yerleşmişler herhâlde diye düşüncelere dalarken Alp Dağları'na baktım…

Drau Vadisinde Şafak Sökerken

Şafağın sökmesine az kalmıştı, vadinin iki yamacında da ayın ışığı görünmüyordu. Vadi karanlıklar içinde olsa da gökyüzünde yıldızların ağaran günün içinde kaybolmaya başlamaları tan vaktinin geldiğini gösteriyordu. Ben de kampımıza dönüp

[25] NKVD: Sovyetler Birliği'nde İçişleri Halk Komiserliğine bağlı gizli polis teşkilatı.

yatağıma girdim. Annemin uyumadığını biliyordum. Bu gece onun gibi çoklarının gözüne uyku girmiyordu. Kederli düşünceler beyinlerini kemiriyordu. Zavallı öksüz halk!

Annem yavaşça gelip, üzerimi örtüp, yanağımdan öperken gözyaşları alnımı ıslatıyordu. "Canım Anam" diye haykırarak onu kucaklayıp ağlayasım geldi. Kendimi zor tutup başımı battaniyenin altına sokup sessizce ağladım…

Siyah Bayraklar

Hoparlörden "Yiyeceklerinizi almaya gelin!" anonsunu duyup uyandığımda güneş Alplerin yüksek zirvelerinden ışıklarını dik yamaçlara doğru gönderiyordu. Atlarımı Drau Irmağı'na götürüp kendim de elimi yüzümü yıkayıp canlandım. Atları arabaların arasındaki çayıra salıp kampımıza döndüm. Kampta biz 16 kişiydik. Dört at arabamız, 11 atımız vardı. Annem çoktan kahvaltıyı hazırlamıştı. Herkes sofrada yerini almıştı. Yalnız iki kişinin yeri boştu. Onlar dün aceleyle "konferansa" gidip dönmeyen zavallıların yerleriydi. Sanki ikisi iki tarafımdan gelip sofraya oturmuşlar gibi yüreğimi bir hüzün kapladı. İsimlerini haykırıp bağırmak geldi içimden. Etrafıma bakınıp bir erkeğe yakışmayacak tarzda davranmamak için acımı yüreğime gömüp oturdum.

Büyüklerimizden biri bana bakarak: "Hoparlörden söyleneni işittin mi? dedi.

- Duydum, gidip yiyecek payımızı alsak iyi olur.

- Bütün koloninin yemekleri boykot ettiklerini bilmiyor musun?

- Biliyorum, bundan bir şey çıkmaz. Almasak- İngilizlere yarar. Bizim açlık grevine gitmemiz kimin umurunda? Ona kıymet verecek olsalardı biz bu günlere gelmezdik. Dün açlık grevine gideceğimizi bildirmiştik. Karşı çıkan ya da hâlimize acıyan oldu

mu? Kendimizi hazır tutup fırsatını bulduğumuzda buradan kaçmalıyız,- diyerek sözümü tamamladım.

"Kuzey Kafkaslılar" kolonisinin her yerine siyah bayraklar asalım!" düşüncesinin de çaresizce bir çabalama olduğundan kuşkum yoktu.

Otoyol ve demiryolu hattı boyunca ve koloninin her tarafına siyah bayraklar asıldı. Koloninin ana merkezinin üzerinde büyük harflerle İngilizce olarak yazılmış bir poster vardı: "Bizler, Stalin'in kurduğu komünist rejimden kaçtık. 25 yıldır babalarımız, dedelerimiz, kardeşlerimiz sistematik baskılara maruz kaldı! Aynı kader bizi de bekliyor. Bize, yaşlılara, kadınlara ve çocuklara merhamet edin! Bizi Stalin'in teröründen kurtarın!"

Bu veya buna benzer posterler İngilizlerin en çok görebileceği yerlere asıldı. Bunlar İngilizce, Rusça ve Almanca yazılmışlardı.

Bir Karaçay-Malkar atasözü şöyle der: "Avcı ayının kendisini görüyordu ama hâlâ izini takip ediyordu." Burada da durum aynıydı: Herkese üç ya da dört gün içinde Sovyetler Birliği'ne teslim edileceğimiz açıkça söylense de insanlar hâlâ asılan bayrakların ve posterlerin yardımını umarak başka bir karar bekliyorlardı. Demir parmaklıkların arkasına atılmış, dişleriyle metal çubukları çaresizce kemiren aslanlar gibiydik...

Dağlardan süzülen dereyi geçip ağaç yığınının içinde bir ağaç kovuğuna bir şey gizlemeye çalışan arkadaşımı fark ettim. Ürkütmeden yavaşça yaklaşıp selamlaştım.

- Niyetimi anladın mı? - dedi o.

- Her neyse de bir şey saklamaya çalışıyorsun.

- Doğru. İnsanın darağacında boynuna ilmeği geçirseler de ümidi yok olmaz. Önümüz ne kadar karanlık ne kadar belirsiz olsa da boş vermeye gelmez. Kim bilir, ya sağ kalırsak? Bize ya-

ramasa da başkasının işine yarar. Allah'ın işi belli olmaz! - diyerek tabancasını ağaç kovuğuna gizledi.

- Seni sevindirecek iyi bir haberim var,- diyerek durakladı. "Hadi ne söyleyeceksen çabuk söyle!" der gibi gözlerine dik dik baktım.

- Sen de tanıyorsun, bizim grupta genç bir çocuk var. Bir İngiliz askeriyle ahbap olmuş. Başımıza gelen bu felaketi gören asker ona: "İstersen kaç, ben göz yumarım." demiş. Ben çocuğun kendisini görmedim, bir arkadaşımdan işittim bu hikâyeyi.

- Allah senden razı olsun. Çok müthiş bir haber verdin. Ben de kaçma niyetindeyim. O çocuğu ben de bir göreyim,- dedim.

Cögetey adlı bu çocuk 13-14 yaşlarında, sevimli, yakışıklı, kahverengi gözlü, sakalları yeni yeni çıkmaya başlayan bir delikanlıydı. Edepli, hürmetkâr, büyüğü, küçüğü, yaşlıyı, genci ayırt edebilen, çocuklara, kadınlara saygılı, arkadaşları arasında sevilen, onlara örnek olacak biriydi. Kamplarına vardığımda at arabalarını daire şeklinde dizmiş, ortada yanan ateşin etrafında beş kişi oturuyordu. Cögetey ortalıkta yoktu. Selam verip aralarına otururken Cögetey'i görmek için geldiğimi söyledim. Biz sohbet ederken Cögetey de çıka geldi. Uykusuz olduğu gözlerinin kızarmasından belliydi. Selamlaştık. Tamada (grup lideri) ikimize de oturun diye işaret edince yerlerimize oturduk.

Ona buradan kaçma niyetinde olduğumu, bana yardımcı olabileceğini söyledim. Tanıştığı İngiliz askerinden bahsetti. İçine düştüğümüz felaket karşısında onun çok üzüldüğünü ve kaçıp kurtulmak isteyenlere göz yumacağını anlattı. Her gece saat 1 ile 3 arasında nöbetçi olduğunu ve nöbet yerinin bir planını kendisine verdiğini söyledi.

Aklımdan bin bir türlü düşünceler geçerek kampımıza döndüm. Annemi bir tarafa çekip olan biteni anlattım. Uzun uzun

düşündükten sonra; "Siz erkekler mutlaka kaçmalısınız. Biz kadınlar, çocuklar, yaşlılar size ayak bağı oluruz. Mutlaka peşimizi bırakmazlar, yakaladıklarında da bir kötülük ederler. Siz erkekler kaçın, kalanlar da başının çaresine baksınlar. Allah'ın dediği olur. Kaderiyle karşılaşmayacak hiç kimse yoktur! – dedi.

Uzun süre birbirimizin gözlerine bakamadan durduk. Annem sessizliği bozarak: "Acele etmemiz lazım. Bu gece kaçmalısın. Ben seni yola hazırlayayım." dedi.

- Anam, canım, ben sizi bırakıp nasıl gideyim? Ne olursa olsun birlikte olacağız,- diyerek direndim.

- Oğlum, kadınlarla, çocuklarla kim uğraşacak? - diye ısrar etti.

Arkadaşlarımdan bazıları da kaçmak için hazırlıklara başlamışlardı. Ata yurdumuza gidelim, ne olsak da orada oluruz düşüncesinde olanlar da az değildi. Ne olacağını kimse bilmiyordu. Allah peygamberlerine bile bildirmemişti geleceği. Biz de kalbimizin sesini dinleyerek hareket ediyorduk.

İngilizler kampın etrafındaki Avusturya köylerinde bizi kötülüyor, kaçaklara yardım edilmemesini ve görüldüğümüz takdirde ihbar edilmemizi istiyorlardı. Bir taraftan da Sovyet propagandası yayılıp Kafkasyalılar kolonisi ikiye bölünmüştü.

Tam belirlenen saatte kaçmaya niyetlenen grup olarak toplandık. Ormanda birbirimizle nasıl irtibat kuracağımızı kararlaştırdık. Buradan kaçıp kurtulduktan sonra ne olacağını görürüz deyip birbirimizle kucaklaşıp ayrıldık.

Ne Lanet Asırda Doğduk Biz…

Kampımıza dönerken bütün bedenim soğuk bir hisle titredi. "Annemden, kız kardeşlerimden nasıl ayrılacaktım? Avrupa'nın ortasında, Alp Dağları'nın derin bir vadisinde, Drau Irmağı kıyı-

larında, üç yıllık eziyetli bir yolculuktan, on bin kilometre yolun soğuk kışlarına, sıcak yazlarına tahammül ederek gelip annemi, kız kardeşlerimi kime emanet edip gidecektim? Bu kadar zaman yanlarından bir dakika bile ayrılmayıp şimdi onları ejderhanın ağzına atıp nasıl bırakacaktım? Biz garipler ne lanet bir yüzyılın içine doğmuştuk. "Bu acıları yaşamaktansa bu dünyaya doğmasaydım keşke…" diye kendi kendime konuşarak yürüyordum. O gecenin hüznünü kendi yaşamayan insan anlayamaz. Allah düşmanıma bile vermesin öyle ayrılığı.

Saat gece yarısı 1'i geçmişti. Annem çantalarımı hazırlamış at arabasının yanında bekliyordu. Kız kardeşlerim de hüzün içinde yanımda sessizce ağlıyorlardı. Birlikte kaçacağımız arkadaşlarım da hazırlardı. Artık benim de vedalaşma vaktim gelmişti. Kalbim sızlıyor, hüngür hüngür ağlamak istiyordum. Başıma bir ağrı saplanıp gözlerim karardı, öylece dikildim. Son gücümü toplayıp dayanmaya gayret ederek bizi uğurlamaya gelenlerle kucaklaşıp annemle kız kardeşlerimin yanına geldim. Kız kardeşlerime sarılıp gözyaşlarına boğulmuş gözlerinden öpüp sonra anneme döndüm. Onun gözlerine bakamadım, başımı göğsüne yaslayıp öylece durdum. O da başımı okşarken ılık gözyaşlarının boşandığını hissediyordum. Vücudum titriyordu.

Annem: "Haydi geç oluyor, arkadaşların da bekliyorlar. Allah hepinize yardım etsin. Bunları unutma." diyerek çantaları uzattı. Bir elime çantaları alırken bir elimle de boynuna sarılıp gözlerine baktım ve alnına bir öpücük kondurup annemden ayrıldım.

Yedi arkadaşımla sessizce yola dizildik. Nöbetçi askerin olduğu yerden sıkıntısızca geçip Alp Dağları'nın ormanlık yamacına gizlendik. Diğer gruplardan bizim gibi kaçmaya teşebbüs eden kimse görünmüyordu. Onlar hâlâ bir yerden bir yardım geleceğini ümit ediyorlardı. Arkadaşlarımla saklandığımız yer sık ormanla kuşatılmış bir kayalıktı. Kafkas kolonisi yukarıdan avu-

cumuzun içi gibi görünüyordu. Dürbünümle gözetleyerek hiçbir şeyi gözden kaçırmadan kolonideki ve İngiliz askerleri arasındaki hareketliliği takip ediyordum. Kamptan yakındaki kasabaya gidenlerin üzerlerini arayarak onlara çıkış izni veriyorlar, kasabadan dönenleri aramadan kampa alıyorlardı. Geri dönüp ailelerimizi de kaçırabiliriz düşüncesi beynimi kemiriyordu. Epeyce düşünüp, plan yapıp, akşam tekrar kampa dönüp kalanları da kaçırmaya karar verdim. Ne olursa olsun birlikte olmalıydık, son pişmanlık fayda vermezdi. Kaderimi zorlamalıydım, Allah'ın izniyle kurtuluruz diye düşündüm. Arkadaşlarıma da fikrimi açıklayarak: "Ben annemi ve kız kardeşlerimi de kurtarmalıyım. Biz ölsek de kalsak da beraber olmayı kararlaştırmıştık. Zavallı annemi, kız kardeşlerimi terk edemem. Ben sizden ayrılıyorum. Siz başınızın çaresine bakarsınız, kadınlar, çocuklar da size engel olmazlar. Hiçbirimizin birbirine gönlü kırılmasın." dedim. Kimse tek kelime etmedi. Arkadaşlarımızdan biri: "Gençler, ben bu yabancı yurtlara alışamadım. Gideyim de ata yurdumda beni öldürürlerse öldürsünler. Nasıl olsa bir gün öleceğiz, hiç olmazsa ata yurdumun toprağına gömsünler beni. Ben şimdi kampa geri dönüyorum." diyerek kararlı bir biçimde düşüncelerini açıkladı.

- "Olacakla öleceğe çare yoktur", yüreğin ne söylüyorsa onu yap."- dediler gençler.

Ben de: "Bu gece ben de kampa ineceğim. Allah rızası için anneme ısrar et. İki atımızı eyerleyip hazırlanıp beni beklesinler. Ben gelir gelmez yola çıkacağımızı iyice bir anlat ona." dedim.

Arkadaşımız hepimizle teker teker kucaklaşıp, helalleşip vadiden aşağı inip gitti. O benim emanetimi yerine getirmişti. Akşam karanlığında kampa indiğimde annem ve kız kardeşlerim her şeyi hazırlamış beni bekliyorlardı. Annem gerektiğinde kullanmak üzere üç ayrı yere erzak gizlediğini söyledi.

Tereddüt içinde olan ailelere onların da kaçabileceklerini anlattım. İngiliz karargâhından gelen haberlere göre bizim grubu Ruslara iki gün sonra teslim edeceklerdi. O iki gün içinde pek çok aile kaçıp canlarını kurtarabilecekti.

O sırada komşulardan birinin oğlu gelip: "E.H. (adını vermek istemiyorum) seni çağırıyor." dedi. E.H. bizimle birlikte Karaçay'dan Avrupa'ya kaçan mültecilerdendi. Bir süre önce ayağı kırılıp arkadaşları buraya kadar onu taşımışlardı. Bizim kaçtığımız gece onun arkadaşları da firar etmişlerdi. Onlar kaçmadan E.H. ile konuşup onu da götürmek istemişler ama E.H. "Ben hepinizden razıyım, Allah da sizden razı olsun. Siz kaçın kurtulun." diyerek gelmeyi kabul etmemişti. Yanına vardığımda döşeğinde yatıyordu.

- Sağ ol yeğenim, geldiğin için. Epeyce düşünüp kararımı verdim. Eğer dünyada sağ kalan bir akrabamı görürsen durumumu anlatırsın diye seni çağırdım. Acelen olduğunu biliyorum. Görüyorsun kımıldayacak hâlim yok. Hiç günahım olmadığı hâlde beş yıl Stalin için Volga-Moskova kanalında mahkûm olarak çalıştım. Bir gün bile karnım doymadı. Açlıktan ölen arkadaşlarımın cesetlerini kanal bendine payanda yaptık. Sağ kalsam da artık bunları kaldıracak gücüm kalmadı. Gidip de hasret içinde ölmektense burada ölmeyi tercih ettim. Kendimi Drau'nun sularına atıp intihar etmekten başka çarem yok artık. Cesedim balıklara yem olsun." dedi.

- Neler söylüyorsun? Çok günah bu dediklerin, kimse duymasın. Seni ata bindirip ormana çıkarayım. Ondan sonra Allah'ın dediği olur, – diye ne kadar dilesem, ısrar etsem de sözümü dinletemedim.

- Kararım kesin. Sen git, sağ ol. Allah yardımcınız olsun, bizi unutmayın!- diyerek elini uzattı. İki elimle elini avcuma alırken gözyaşları içinde oradan zor ayrıldım. Ertesi gün ormanda onun

komşularından birine rastladım. Bizim kaçtığımız gece E.H.'nin kendini Drau Irmağı'na atarak intihar ettiğini anlattı.

Böylece Drau bizden ilk kurbanını alıp balıklara yem etmişti.

Drau Nehri

Bizi Burada Öldürün!

Gece yarısı atlarımızı yükleyip kendimiz de sırtımıza çantalarımızı, heybelerimizi bağlayıp birbiri peşi sıra yola dizilmiştik. At arabalarının yanından geçerken tanıdığımız bir ailenin büyük kızları, ailesinin kendisiyle birlikte kaçamayacağını anlayıp çantasını hazırlamış yol kenarında bekliyordu. Birlikte gidebileceği tanıdık bir yüz arıyordu herhalde. Karanlıkta beni tanıyamadı. Bir taraftan ailemin sorumluluğunun ağırlığı, diğer taraftan geleceğimizin belirsizliği yüreğimi sıkıştırdı, o kızcağıza "Gel bizimle." diyemedim. Sanki kalbime bir kara kama saplandı. O küçük kızın sıfatı kalbimde silinmez bir yara oldu. Kendi nasibini aramak üzere karanlık gecede yola çıkan günahsız bir can! O cehennem gecesinde yardıma muhtaç kaldı o Dağlı kız… Bugün de o kadersiz Dağlı kız yüreğimde bir pişmanlık yarası olarak yaşıyor. Onu Drau'nun derin girdapları mı yuttu, yoksa Orta As-

ya'nın kumları mı üzerini örttüler ya da Sibirya'nın taygalarında bir çam ağacına mı dönüştü hatırası?

Nöbetçilerden kimseye rast gelmeden yoldan geçip dağlara yöneldik. Şafağın aydınlığı zirveleri kızıla boyarken biz de dağın yükseklerine çıkarak çam ormanına daldık. Ben aileme: "Ateş dumanı çıkarmamalıyız, arkanızda iz bırakmadan yürüyün, birbirinizle sessizce bakışlarınızla anlaşın." diye talimatlar veriyordum. "Allah'a şükür artık özgürüz." derken Alp Dağları'nı Kafkas Dağları'na benzetmeye çalışıyordum. Ama Alp Dağları gözüme hiddetli görünüyorlardı. Biz ne kadar ona kendimizi sevdirmeye çalışsak da Alp Dağları bizi üvey evlat gibi görüyor diye düşünüyordum. "Tatlı dilli kuzu iki anayı emer." Karaçay atasözümüzde söylendiği gibi biz de bütün kaderimiz sizin ellerinizde diyerek Alplerin kucağına sığınmıştık.

Bugün Mayıs ayının 30'u olmuştu. İngilizler saat 14.00'te Kabardeyleri Ruslara teslim edeceklerini bildirmişlerdi. En hayret ettiğim şey – vaziyeti gördükleri hâlde Kabardeyler kamptan kaçmaya teşebbüs etmeyip İngilizlerin emirlerine niçin boyun eğmişlerdi? Rusya'da ne iyilik göreceklerini umut ediyorlardı zavallılar? NKVD'nin propagandasına nasıl inanmışlardı? Bizim kaçtığımızı görerek onlar da kaçarlar diye ümit ediyordum. Drau vadisini yukarıdan gören tepeye çıkıp çalıların arasına gizlenerek aşağıya bakıyordum. İngiliz muhafızlar yolda hızla yürüyorlardı. Kabardeylerin kampı birden karıştı. Bir araya toplanmaya başladılar. Gördüğüm kadarıyla 250-300 kişi varlardı. Çocuklar, kadınlar ve yaşlılar epeyce fazlaydı. Onları bir gruba, yetişkin erkekleri başka bir gruba ayırmışlardı. Hepsini bir sıraya dizmişlerdi. Öğlen namazı vakti girince namaz kılmaya başladılar. Namaz bitince zikir söylemeye koyuldular. İngiliz askerleri etraflarını kuşatmış bekliyorlardı. Saat tam ikide askerler çemberi daralttılar. Zikir bir süreliğine durdu sonra tekrar devam ettiler.

Kabardey yaşlılarından biri İngiliz subayı ile bir şeyler konuşmaya çabalıyordu. Subay ellini sallayınca 30-40 kadar İngiliz askeri Kabardeyleri tutup çekiştirerek kamyonlara doldurmaya başladılar. Kamyondakiler yere atlayıp kaçmaya çalışıyorlardı. İngiliz subayı eline bir sopa alarak kaçanlardan birini vura vura geri döndürünce askerler de ondan gördüklerini yapmaya başladılar. Yere serilenler gittikçe çoğalıyordu. Onları da sürükleyerek kamyonlara atıyorlardı. Yurduna dönmek istemeyen insandan daha nasipsiz kim vardır?

Kendi Hainlerimiz

İngiliz komutanlığı bizim Alp Dağları'na, ormanlara kaçtığımızı bildiği, gördüğü hâlde artık pek umursamıyordu. Doğrusu kaçmak isteyen bilhassa son zamanlarda kolaylıkla dağlara saklanabilecekti. İngiliz subayları bize pek acımamakla birlikte bazı İngiliz askerlerinin bize merhamet gösterdikleri açıktı. Onların içinde hâlâ insanlık hissini kaybetmemiş olanlar vardı. Onlar bizim ihanete uğradığımızı görüp üzüntü duyuyorlardı. Eğer onlar göz yummasalardı tek bir kişi bile kamptan kaçıp kurtulamazdı.

Ama bizim içimizde de Stalin'e çalışan hainlerimiz vardı. Onlar artık kendilerini gizlemeyip açıkça gösteriyorlardı. Bizi çeşitli propagandalarla dağlardan indirip Sovyetler Birliği'ne götürmek için mücadele ediyorlardı. Sovyet büyükelçisi İngiliz kumandanlığına bir protesto mektubu göndererek, Kafkasyalı mültecilerin kamplardan kaçmalarına izin verdikleri için onları kınamış diye haberler yayılıyordu. İngiliz kumandanlığı NKVD'ye çalışan bizim hainleri silahlandırıp peşimizden dağlara göndermişti.

Bu hainler topluluğu bizim arkamızdan dağlara tırmanmaya başladı. Onların geldiğini gören mülteciler ormanların derinlik-

lerine, dağların zirvelerine doğru kaçtılar. Kaçamayan güçsüzler birer birer yakalanıp esir kampına geri götürüldüler, Stalin'e kurban edildiler. Bu hainlerin çabasıyla içimizden pek çokları ebediyen dünyadan ayrıldılar. O dağlarda birbirinden ayrılan ailelerin acısı bütün âleme yayılmıştı. Babalar, anneler, evlatlar, kardeşler birbirlerine hasret kalarak birer tarafa dağılmışlardı. Sovyetlerin eline düşenler Sibirya'ya, Orta Asya'ya sürülmüşlerdi. Alp Dağları'nda yakalanmadan gizlenebilenlerin kaderleri de onları Türkiye'ye, Almanya'ya, Amerika'ya savurmuştu. Biz Kafkas halklarının dış düşmanlardan ziyade iç düşmanlardan çok zarar gördüğüne Alp Dağları da şahitlik etmişti…

Kafkasyalı Mülteciler Alp Dağlarında

Biz, insanoğlu çıkardık komünizmi de faşizmi de. Biz kendimiz yücelttik Lenin'i, Stalin'i, Hitler'i, Mussolini'yi, onlar gibi başka diktatörleri. Kendi kendimize birer kasap bulduk, onlara boynumuzu kestirdik. Onlara itaat etmek, onlara yalvarmak düşüncesinden kendimizi alamıyoruz.

İnsanoğlunun o düşüncesizliği, ihtiyatsızlığıdır bizi yurdumuzdan koparıp 10 bin kilometre yol kat ettirip Drau'ya getiren, oradan da Alp Dağları'na çıkaran. Şimdi Alp Dağları'na yayılıp, insanlardan bir fayda görmeden kendimizi Apsatı'ya[26] (Av Tanrısına) emanet ettik. Birbirimizden haberdar olacak şekilde, imkân olursa birbirimizi görebilecek biçimde saklanıyorduk. Alp Dağları Kafkas Dağları gibi olmasa da yavaş yavaş alışıyorduk. İçimizden pek çokları kaçak hayatını Kafkaslar'da da tecrübe ettiğinden deneyim sahibiydik. Allah'a şükür, o yüzden dağlarda her türlü ihtiyacı karşılamayı biliyorduk. Her aile yanına iki-üç haftalık yiyecek almıştı. Kaçak hayatımızın daha da uzaması hâ-

[26] Apsatı: Eski Karaçay-Malkar inançlarında dağlardaki av hayvanlarını koruyan Av Tanrısı.

linde çocukların, kadınların ve yaşlıların sıkıntı çekmelerinden endişe ediyorduk. Yine de ne olursa olsun özgürdük. Dört bir tarafımız yalçın kayalar, derin uçurumlar olsa da güçsüzleri Allah korur diye ona güveniyorduk.

Möll Vadisi

Açlık çekmesek de peşimizden takip eden hainler bize rahat vermiyorlardı. Bir kısmımıza yetişip yakaladılar ve kamplara geri götürdüler. Dünyadan habersizdik. Yerel köylülerle karşılaşmaktan, bizi ihbar ederler diye korkuyorduk. Kaçak hayatı ata yurdumuzda da zordu ama başka topraklarda gündüzümüz de gece, gecemiz de geceydi. Ne yaparsak yapalım Allah'ın takdirine kalmıştık. O biliyordu ne yapacağını.

Kafkasya'dan çıkıp Drau vadisine gelene kadar en az zayiat veren topluluk Karaçay-Malkarlılardı. Karadeniz kıyılarına ulaştığımızda gemiyle Kırım'a geçip oradan da Ukrayna'ya varma düşüncemiz çok isabetli olmuştu. Diğer Kafkasyalı milletler Rostov'a

gidip, Azak Denizi'nin kuzeyinden Ukrayna'ya ulaşmayı hesap etmişler fakat Kızıl Ordu'nun ağzına düşüp çok insan kaybetmişlerdi. Sonra onlar da geriye kaçıp bizim yolumuzu takip ettiler. Drau'ya ulaşan Kafkasyalıların yüzde yirmi beşini Karaçaylılar ve Malkarlılar teşkil ediyorlardı. Alp Dağları'na ilk kaçışı da biz başlatmıştık. Diğerleri bizi izlemişlerdi. Onların gücüne gitmesin, doğrusu dağlarda rehberlik, önderlik edenler de bizdik.

Dağlarda kaçak hayatını iyi bildiğimizden, bir gece kaldığımız yeri hemen terk edip başka bir yere yerleşiyorduk. İçimizden birçoklarının İtalya'ya geçtikleri haberleri geliyordu. Bir kısmımız da Avusturya içlerine dağılmıştık. Biz de Drau vadisinden Irschen kasabasının arkasındaki yüksek zirvelerden aşıp Möll vadisine, Rangersdorf ormanlarına geçip saklanmıştık. Yiyeceğimiz azaldığında, birkaç gözü pek delikanlı Drau'ya dönüp, oradan atları alıp geldiler. Biz de atları kesip onunla geçinmeye başladık. Gençlerin getirdiği habere göre İngilizler Kafkasya kolonisini Drau'da tamamen ortadan kaldırmışlardı. Kafkasyalılardan kalan atlara bakmak için 15-20 askerden başka kimse kalmamıştı. Ama İngilizler hâlâ izimizi sürüyorlardı. Lienz'den çıkıp Möll vadisinde gizlenen pek çok aileyi yakalayıp kamplara göndermişlerdi. O yakalananlardan biri tekrar kaçıp bizim komşu kaçak grubuna katılmıştı.

Lanetli Vadi

Birgün, sabah kahvaltı için bir araya geldiğimizde annem: "Azığımız birkaç güne kadar bitecek. Ben kamptan ayrılmadan bazı yerlere yiyecek sakladım. O lanetli vadiye gidip onları alıp gelebilir misin?" diye gözüme baktı.

Sofradakilerden biri annemin sözünü keserek: "Allah senden razı olsun Kulistan, "Lanetli Vadi" diyerek ne güzel isim verdin oraya." dedi.

O günden sonra o vadinin adı Lanetli Vadi olmuştu. Bugün bile oradan sağ kurtulanlar o vadiye bu adı veriyorlar.

O gün Lanetli Vadi'ye inmek üzere beş delikanlı kendimizi hazırladık. Her zaman olduğu gibi yola çıkmadan önce annem bizi bir araya toplayıp duasını etti. Drau kampında sakladığı Kur'an-ı Kerim'i de mutlaka getirmemi istedi.

İkindi vakti civarı birbiri peşi sıra dizilip yola çıktık. Möll vadisinin kuzey tarafında, 2623 metre yükseklikteki Krevzenhöle dağından, Irschen kasabasının üzerinden Lanetli Vadi'ye baktık.

Güneşin ışığı azalırken Drau'nun kuzeyindeki zirveleri kızıla boyadı. Yükseklerde henüz gün ışığı varken vadi birdenbire kararadı. İçimden "Cehennem karanlığı diye buna diyorlar herhalde." dedim.

Oturup biraz dinlendikten sonra 100-150 adım arayla yeniden aşağıya doğru dizildik. Karanlıkta birbirimizi yoklayarak acele etmeden gece yarısı eski kampımıza ulaştık. Atların kişnemelerinden başka ses duyulmuyordu. Şansımıza sakladığımız her şey olduğu gibi duruyordu. Alabildiğimiz kadarını alıp geldiğimiz gibi birbirimizin peşi sıra dönüş yoluna koyulduk. Dağlardan aşağı inmek nispeten kolay olsa da sırtında yükle yukarı tırmanmak hepimizi yormuştu. Şafak sökerken ormanın yukarı tarafında dinlenmek üzere oturduğumuzda üç el silah sesi hepimizi telaşa sürükledi. Ancak daha sonra bunun sığır sürüsü güden bir çobanın kırbacının şaklama sesi olduğunu anladığımızda rahatladık.

Annemin Mektubu

Güneşin iyice ısıttığı bir yer bulup oraya uzandım. Annemin "Kur'an-ı Kerim'imi alarak gel." talimatını yerine getirmiştin. Buna ne kadar sevineceği gözüme görünüyordu âdeta. Kur'an-ı Kerim'in olduğu bohçayı açıp, Kur'an'ın dışındaki nakışlarla

işlenmiş deri kapağına hayranlıkla baktım. Ona ne kadar emek harcamıştı annem. Arap harflerini altın sırma ipliklerle işlemişti üzerine. Kur'an'ı açınca içinden katlanmış bir kâğıt düştü. Kâğıdı açıp baktım, üzerinde adım yazıyordu. Benim kamptan ayrıldığım ilk gece annem şunları yazmış:

"Hamit. Dünyaya gelen her insan vadesi dolduğunda toprağa girecektir. Annenin, babanın, evladın birbirlerine karşı vazifeleri çok büyüktür. Birbirlerinden razı olmaları gerekir. Gece gözüme uyku girmeden ağlaya-ağlaya sabahı ettim. Ne kadar çok düşünsem o kadar kötü şeyler geliyor gönlüme. Kendini öldürmekten büyük günah yoktur, biliyorum. Ama o köpeklerin elinde eziyet çekip ölmektense…bu iki çocukcağız olmasa, kolaylıkla yapardım. Onların ikisini de kendime bağlayıp Drau'nun melun dalgalarına atlayıp gitme düşüncesi beynimi kemiriyor. Yüce Allah her canlıya bir şey buyurup yaratmış. O evlatlarım da kendi kaderlerini yaşamak zorundalar. Onları yaratan Allah onlara ne olacağını da bilir diye düşünerek kendimi teselli ediyorum. Kadı Bayramuk gelip seni sordu. Kaçtığını söylediğimde kaçabilen herkesin kaçıp kendisini kurtarması gerektiğini söyledi. Hayvan vagonlarında perişan olup, ölülerimiz köpeklere atılacağına dağlarda özgür olarak ölmek iyidir dedi. Allah'ın işini kimse bilemez. İnşallah sağ kalırsınız. Sana bir vazife veriyorum, burada bize yapılan kötülüğü unutma. İhanete uğradık. Allah yardımcın olsun. Annen"

Annemin mektubunu okurken soğuk soğuk terledim, bütün bedenim titredi, gözlerimden yaşlar boşandı. Annemin bu hüzünlü satırları 20. yüzyılda bizim Sovyet Rusya'da yaşadığımız hayatı ifşa ediyordu. Allah kullarına acıdığında onlara ne kadar çok hayırlı yollar açtığını görüyordum.

Akşamüstü tekrar yola koyulup ay ışığında dağları, ormanları aşıp kampımıza geldik. Annem bana bakıp Kur'an'ımı getirdin

mi diye sordu. Çantamı açıp Kur'an'ı anneme teslim ettim. İçini açıp bakıp bakmadığımı sorunca, ona mektubu bulduğumu söyledim. Keşke yırtıp atsaydın, bizim yaşadıklarımızı yaşamayanlar söylediklerimi farklı yorumlayabilirler dedi. Ben de: "Doğru söylüyorsun anam, ben de öyle düşünüp yırtıp attım." dedim.

Ondan sonra 28 yıl boyunca bir daha o mektuptan hiç söz etmedik.

Mektubu elbette yırtmadım, sevgili annemin parlak ve hüzünlü bir anısı olarak hâlâ saklıyorum... Aradan on dört yıl geçti. Ve bütün bu süre boyunca, her gün onun anılarıyla yaşıyorum ve paha biçilmez bir aile yadigârı olarak sakladığım, çoktan sararmış bir kâğıt parçasından güç alıyorum...

Yolunuz Açık Olsun!

Hayatımızda pek bir değişiklik olmasa da artık İngiliz askerlerini daha az görür olmuştuk. Ama hâlâ atmacadan korkan civcivler gibi kayalıkların, ağaçların dibinde saklanmaktan geri durmuyorduk. Kulağımıza gelen haberlere göre Alp Dağları'na kaçanların bir kısmı İtalya'ya, Avusturya'nın başka bölgelerine, Almanya'ya geçmişlerdi. İki gün önce esir kampından kaçıp bize katılan arkadaşımızın bildirdiğine göre, Amerikan komutanlığı Salzburg şehrinde Rusya'dan kaçan mültecilere resmî belgeler hazırlayıp veriyordu.

Salzburg şehrine bir iki kişi gönderip haberlerin doğruluğunu teyit etmeye karar verdik. Arkadaşlardan üç genç talip oldular. Üçü de taşı sıksa suyunu çıkaracak yiğit delikanlılardı. Ellerinde hiçbir kimlik belgesi olmadığı için Salzburg'a kadar dağlardan, ormanlardan gizlenerek gitmek zorundaydılar. Bir haftada gitseler bir haftada da dönerler diye hesaplıyorduk. İki hafta sonra burada buluşamazsak belli yerlere nerede olduğu-

muzu bildiren notlar bırakmayı kararlaştırdık. "Yolunuz açık olsun!" diyerek üç arkadaşımızı Salzburg'a uğurladık.

Bizim yiyeceğimiz bol olsa da komşularımızın hâli fenaydı. Onlara elimizden geldiği kadar yardım etmeye çabalıyorduk. Neyse ki at eti bol bulunuyordu. Lanetli Vadi'ye gömdüğümüz yiyecekler de bize aylarca yeterdi. Salzburg'a gidenler dönünceye kadar Drau'ya inip azık getirmek için gece yarısı tekrar yola çıktık.

"Dağda yaşayan dağ geçitlerine de usta olur." dedikleri gibi biz de Alp Dağları'nın geçitlerinin ustası olmuştuk. Hiç sıkıntı çekmeden kampımıza döndük. Orada burada Avusturyalılara rastlasak da dil bilmediğimiz için doğru dürüst bir haber öğrenemiyorduk.

Salzburg'a gidenlerin üzerinden iki hafta geçti ama hâlâ dönmemiş olmaları bizi endişelendirdi. Bir hafta daha onları beklemeye karar verdik.

Salzburg'a gidenlerin dönüş vakitlerinin üzerinden bir hafta daha geçti. Endişe içinde bekliyorduk. Winklern şehrinde bizim gibi mültecilere geçiş belgeleri verilip Amerikan, İngiliz, Fransız bölgelerine gitmelerine izin veriliyor diye bir haber aldık. Biz de bu belgelerden almak için Winklern'e gitmeye karar verdik. Winklern temiz bir şehirdi. Burada yaşayanlar İtalyanlar kadar cömert değillerse de dostluklarına söz yoktu. Kampımız ile Winklern'in arası 20 kilometreydi. Ailelerimiz için yeni isimler, soyadları uydurup onları ezberlemeye çalıştık. Kendime Vladimir İslamov adını verdim. Biyografimde ailemin yirmili yıllardan itibaren Polonya'da, ardından Arnavutluk, Yugoslavya ve İtalya'da yaşadığını belirttim. Her birimiz benim gibi kendimize yeni bir biyografi icat ettik.

Sabah erkenden üç kişi yola çıktık. Üç aydan beri ilk defa insanların arasına karışıyorduk. Her gördüğümüzden korkarak,

şüphelenerek, sanki bütün dünya bizi gözetliyormuş hissiyle öğlen saat 12'de Winklern'e girdik. Araya sora İngiliz kumandanlığını bulup bizden önce gelenlerin arkasından sıraya geçtik. Sıra bize gelince üçümüzü birden içeri aldılar. İngiliz kumandan 30-35 yaşlarındaydı. Orta boylu, sarışın adamın bakışlarıyla bizi dikkatlice izlemesinden onun bizim kim olduğumuzu anladığına şüphem kalmadı. Bize dönüp İngilizce bir şeyler söyledi. Anlamadığımızı görünce yanındaki tercümanına baktı. O da Almanca sözler sarfetti. Ben, İtalyanca olarak anlamadığımızı söyleyince kumandan da İtalyanca "Nereye gidiyorsunuz?" diye gülümseyerek sordu. "Salzburg'a gidiyoruz, 12 kişiyiz."- dedim.

Winklern

Kumandan sekreterine bazı belgeler yazdırırken bize bakıp manalı bir şekilde sırıtıyordu. Sonra, "Kim olduğunuzu biliyorum. Gözümün önünden hemen kaybolun." der gibi 12 kişilik belgeyi bana verdi.

Dışarı çıkınca hepimiz derin bir nefes aldık. Dönüşte saklanıp gizlenmeden, korkmadan ürkmeden yolun ortasından yürüyerek kampımıza ulaştık. Üç aydan beri bu yollarda yürüyenlere dağların zirvelerinden bakıp imreniyorduk. "Ya Allah, bize de bu yollarda özgürce yürümek nasip olur mu?" diye onlara özeniyorduk. Yolda karşılaştığımız Avusturyalılar bize tanıdık gözlerle bakıyorlar ve İngilizlerin bize ettiği hainliği bildiklerini belli ediyorlardı.

Ey Allah'ım, O Günlere Ulaştır Bizi!

Winklern'de İngiliz komutanlığından yol izin belgesi aldığımız haberini her tarafta yaydık.

İngilizlerden endişe duymayan, onlardan iğrenmeyen kimse yoktu. O sebepten ne olursa olsun Salzburg şehrinin yakınlarında Amerikan bölgesi civarına yerleşip birbirimizden de haberdar olmamız gerektiği fikri kabul görmüştü.

1920'de Rusya'dan Avrupa'ya kaçan Karakin adlı bir mühendisin, Amerikan askerî komutanlığı ve şehrin yöneticileri ile anlaşarak çeşitli işlerde işçi çalıştıran bir firma sahibi olduğunu öğrenmiştik. Firma iş vermekle kalmayıp mültecilere giyim, yiyecek, gerekli resmî belgelerin temini gibi yardımlarda da bulunuyordu.

Salzburg'dan dönen arkadaşlarımızın bir gün dinlenmelerine izin verip, ertesi gün iki atımızı eyerleyip bulabildiğimiz erzakı da yükleyip Möll vadisinin yolunu tuttuk. Akşamüzeri Lamnitz adlı küçük bir köyün yanına inip "Hoşça kalın Alp Dağları!" diyerek köyün kenarında mola verdik. Köyün en dışındaki bir eve misafir olduk. Ev sahibimizin çok fakir olduğu gözden kaçmıyordu. Bizi ağırlamaktan ziyade bizden bir şeyler bekliyor gibiydi. Ailesi de aç ve fakir görünüyordu.

Şansımıza, yanımızda yeni kurutmaya başladığımız at etimiz vardı. Annem de ev sahibine yardım etti, hep birlikte yemek hazırlayıp karınlarımızı doyurduk. Köyden muhtar ya da polis gelip yoklayıp bizim rahatımızı bozmadı. Huzur içinde sabahı ettik. Arabaya bir atımızı koşup, bütün eşyamızı da üzerine yükleyip dizginleri anneme verdik. Biz de arabanın peşi sıra, 14 kişi Möll vadisinden yukarı Winklern'e doğru harekete geçtik.

İkindi vakti Winklern'e girdik. Günlerdir kuru at etinden başka bir şey yememiş olsak da dayanmaya çalışıyorduk. Şehirde biraz yemek bulup karnımızı doyurduk. Ertesi gün şafakla birlikte yola düzülüp Grossglockner dağ geçidinden geçip Salzburg eyaletinin Zell am See kasabasını gördük. Bu eyalet Amerikan askerlerinin elindeydi. Amerikalıları hiç tanımamakla birlikte İngilizlerin elinden kurtulduğumuza şükrederek derin bir nefes aldık. Dünyaya yeniden gelmiş gibi hissettik.

Zell am See'de bizimkilerden epeyce arkadaşa rastladık, onlar da Salzburg'a doğru gidiyorlardı. Akrabalarımızdan iki kişi bizim gruba katıldı, 16 kişi olduk. Buradan Salzburg'a iki farklı yol gidiyordu. Biri büyük vadiyi ve demiryolunu takip eden kara yoluydu. Bu yol çok uzun ve dolambaçlıydı. Dağların arasındaki vadiyi takip eden ikinci yol kısaydı ama Almanya'nın Bavyera eyaleti topraklarından geçip Salzburg'a ulaşıyordu. Yolcu belgemiz 12 kişilikti fakat biz 16 kişi olmuştuk. Benim ısrarımla arkadaşlarım da kabul edince bu yoldan gitmeye karar verdik. Yolda nöbetçiler belgelerimize bakıp ilerlememize izin vermediler. Kumandanlıktan yeni yol belgesi almamız gerektiğini söylediler. Kumandana gidip ricacı olunca adamcağız hâlimize acıdı ve yolcu belgelerimizin üstüne "Gitmelerine izin verilmiştir." gibi bir şeyler yazdı. Sonra bize Bavyera sınırına girdiğimizde yoldan ayrılmadan dosdoğru Salzburg'a gitmemizi söyledi. Biz de "Danke!" (Teşekkürler) deyip oradan ayrıldık.

İçime iyi bir his doğdu. Almanya sınırından geçince Bavyera'da kalma fikri aklıma yerleşti. Avusturyalıları epeyce denemiştik. Şimdi bir de Almanları tecrübe edelim diyordum kendime. Arkadaşlarıma düşüncemi açıkladım. Biraz tartıştıktan sonra benim fikrim kabul gördü, yolumuzu Almanya'ya, Bavyera'ya çevirdik. Arkamıza bakıp, "Elveda Avusturya, hoşça kalın Alp Dağları, bizi bağrınızda saklayıp korudunuz, sağ olun." Diyerek Bavyera'ya doğru yola koyulduk.

Cehennemden çıkıp cennete girmiş gibiydik. Dar vadinin yukarısındaki düzlüğe çıktığımızda ikindi oluyordu. Yola yakın bir eve doğru yöneldik. 45-50 yaşlarında, düzgün görünümlü bir adam karşımıza çıktı ve bizi dikkatlice süzdü. Bize acıyormuş gibi bakıyordu. Üç aydan beri saç sakal birbirine girip insanlıktan çıkmıştık. O adam bizi evine misafir etti. 16 kişiye elinden geldiği kadar baktı. Bizi mükellef bir biçimde ağırladı. Üstümüzü, başımızı yıkamaya, temizlemeye yardım etti.

Bavyeralı Alman'ın bize gösterdiği hürmet her milletin iyisi de kötüsü de vardır sözüne şahitlik ediyordu.

Böylece biz, 1945 yılının Eylül ayının sonlarında ormanlardan çıkıp, köylere, şehirlere yerleşmeye başladık. Müttefik devletlerin, Kızılhaç ve Kızılay teşkilatlarının yardımlarıyla mülteciler için kamplar kuruldu. 1938 yılından beri yurtlarından ayrılanlara o kamplarda belgeler düzenleniyordu. Biz de birer türlü hikâye uydurup, isimler, soyadları icat edip kendimizi kaydettirdik. Böylelikle Kafkasyalı mülteciler olarak üç devletin topraklarına yayılmıştık.

1- Avusturya'da Salzburg ve Klagenfurt.

2- İtalya'da Bari ve Napoli.

3- Almanya'da Münih (Bavyera).

Lanetli Vadi – Drau Faciası üç perdelik bir oyundu. O oyunun iki perdesini İngilizler oynadılar.

Birinci perdede, 28 Mayıs 1945 günü, saat ikide Kafkas kolonisinin liderlerinden 350 kişinin hayatını söndürdüler. Onların ölüm emrini veren İngiliz 8. Ordu'su kumandanı Feldmareşal H. Alexander idi.

İkinci perdede, 28 Mayıs'tan 1 Haziran'a kadar dört gün içinde yedi bin Kafkasyalı mülteciyi kadınlar, çocuklar ve yaşlılar da dâhil olmak üzere zorla hayvan vagonlarına bindirip Oberdrauburg ile Dellach şehirleri arasındaki düzlükte katlettiler.

Üçüncü perdede, Kafkaslılar Lanetli Vadi'den kaçarak Alp Dağları'na tırmanıp üç ay boyunca orada saklanıp hayatta kalmayı başardılar.

Yurdumuzda yaşamamıza izin vermeyen zalimlere Allah kıyamet gününde hesabını sorar demekten başka bir şey gelmiyor elimden. Eğer sağ kalırsam bir gün ata yurduma gidip, yurtlarını göremeden yollarda ölenlerden dağlarıma selam veririm. Ey Allah'ım, o günlere ulaştır bizi!

1987-89 New York.

Kaynakça

Botaşlanı Hamit (1993), Haram Tala - Dokumentli Hapar.-Nalçik: Elbrus.

Botaşev, Hamit (1993), Proklyata Polyana (Roman-Hronika).-Moskva: Novosti.

Hamit Botaş / New York ABD

Hamit Botaş'ın Karaçay-Malkar Dilinde Yazdığı "Haram Tala" (Lanetli Vadi) Adlı Kitabı / Nalçik 1993

MACİR KOÇKAR'IN *CEHENNEMİ GÖREN İNSANLAR* ADLI KİTABINDAN HATIRALAR [27]

Özetleyen
Ufuk TAVKUL

Maddi ve manevi imkânsızlıklar karşısında çalışarak yazdığım birinci kitabımda[28], kendi ailemizden bahsetmemiş ve Kafkasya'ya ait olan hatıralarımı da saklamış olduğumu birçok okuyucularım haklı olarak söylemektedirler. Bununla beraber "Korkmuyor musunuz" diyenler de eksik değildi.

Evet, hakikati anlattığım için belki Ruslar beni bir gün yok ederler, belki bana dolayısıyla bir yakınlığı varmış diye ellerine geçirdikleri birçok Müslümanı işkenceler altında öldürürler, fakat bu eserlerde açıklamaya muvaffak olduğum hakikati yok edemezler.

Şimali Kafkasya'dan bahsetmek için evvel emirde o memleketin millî karakterinden kısaca bahsetmek icap etmektedir. Tabii güzelliği ve havadarlığı bakımından İsviçre'den daha yüksek olan bu ülkenin toprakları verimlidir. Büyük miktarda petrol, kömür, demir, bakır, gümüş, altın ve daha birçok madenleri mevcuttur. Mükemmel kereste çıkan çam ormanları ve pek çok çeşit faydalı maden suları meşhurdur.

---

27 Cehennemi Gören İnsanlar / H. Kafkaslı.-Eskişehir: 1949.

28 Sovyet Rusya'da Hayat. Komünistler ve Halk / H. Kafkaslı.-Eskişehir: 1948

Kafkas Dağları / Karaçay-Malkar

Dağlılar[29], evlerini mükemmel ve sağlam bir surette sıvarlar. Sık sık beyaz badana yaparlar. Odalarının içerisinde silahlar duvara asılır ve evin en mühim süsünü teşkil ederler. Yerde, renkleri parlak ve Dağlı kadınlar tarafından dokunmuş kilimler, halılar serilir. Rafta tabaklar, sahanlar, tepsiler ve bir kenarda bakır leğen ve ibrik görülür. Oturmak için minder kullanıldığı gibi sandalye de vardır. Kuş tüyü yatak ve yastık çok kullanılır.

Dağlılar çalışkan insanlardır. Dağların yüksek noktalarında kayalar arasında güzel bahçeler yaparak buradan aldıkları mahsul ile fevkalade geçinirler.

Dağlıların aile hayatları İslam dinine göre tanzim olunmuştur. Kızların ve erkeklerin pek çoğu 16-17 yaşında evlenirler. Babanın aile bireyleri arasında mutlak bir otoritesi vardır. Bununla beraber, kadın da hareme kapatılmış, sığıntı bir mahlûk değildir. Örtünmede aşırılık yoktur, fazilet esastır. Genç kızlar düğünler-

[29] Dağlı: Karaçay-Malkar halkı kendisini Tavlu (Dağlı) olarak adlandırır. 19. Yüzyılda Ruslar da bütün Şimali Kafkasya halklarını Dağlılar adıyla tanımlamıştı.

de ve bayram günlerinde erkeklerle el ele dans ederler. Dağlı kadınlar ve genç kızlar tarla ve bahçelerde çalışırlarsa da esas itibariyle vazifeleri; dokuma, örgü, dikiş ve yemek pişirmektir.

Bashan Vadisinde Ot Biçen Dağlı / Malkar

Şimali Kafkasyalıların kılık kıyafetleri hem kullanışlı hem de şıktır. Gömleğin üzerine önü ve yakası kapalı, kollu fakat dar bir yelek giyerler. Pantolonları hareket kolaylığını bozmayacak şekilde dar ve uzundur. En üstlerine çuka denilen yünlü dokumadan yapılmış bir pardösü giyerler. Bunun gövde kısmı kopçalarla iliklenir ve vücuda adeta yapışır. Yakası açıktır, kollarının yenleri genişçedir. Belden aşağısı gittikçe genişleyerek zarif bir şekilde dizden daha aşağılara kadar iner. Göğsünün iki tarafında barut tüpleri sıralanır ki bunlar gümüşten ve yahut fildişinden, ince sanatkârlar tarafından yapılır. Tüfeklerin ağızdan dolma usulü olduğu zamanlarda bu tüplere belirli ölçüde barut konur, her atım için bir tüp namluya boşaltılır, torbadaki kurşun da konduktan sonra sıkıştırılırdı.

Başlık ve Yamçı Giyen Dağlı

Belde ince bir kemer bulunur, tokası ve sağdan soldan sarkan diller hep savatlı gümüşten yapılmıştır. Sağındaki tabanca, önündeki kama da aynı şekilde süslenir. Ayaklarda hafif meşin çizmeler bulunur. Başlarına astragan veya kıvırcık kuzu derisinden kalpak giyerler. Onun üzerine herkesin bir adet yağmurluğu olur ki bu da bir başlıkla yamçıdan ibaret olup kışın soğuktan, yazın yağmur ve sıcaktan korur. Yünlü dokumadan yapılan başlığın rengi değişir fakat yamçı her zaman siyah olur ve dış tarafı tiftik gibi kıllı olur. İcabında süvariye hem yatak hem de yorgan vazifesi görür.

Kadınlara gelince, onların kıyafetleri de genellikle göğüs kısmı dar, fakat topuklara kadar inen etekleri kıvrım kıvrım ve geniş olarak yapılır. Entarilerinin üzerine giydikleri dar yeleklerinin önü savatlı gümüşten güzel yapılmış iri kopçalar ve tokalarla iliklenir. Başlarına bayağı zamanlarda beyaz bir örtü atarlar,

peçe kullanmazlar. Düğün ve bayram günlerinde ince endamlı, uzun boylu, süzgün yüzlü genç kadınların bir elleri ile eteklerini azıcık kaldırarak ve başlarındaki saçaklı ve uzun ipek şallarını dalgalandırarak geçişleri pek güzel olur. Bilezik, yüzük, küpe ve iğne gibi takılarla da süslenirler.

Kafkas Milli Kıyafetleri İçinde Karaçaylılar

Kafkas Dağları'nda Bir Koş / Karaçay

Bütün Şimali Kafkasyalıların giyimleri budur. Kullanış ve estetik bakımından o kadar güzeldir ki Rus Kazakları tarafından alınmış ve Rus saraylarına kadar girmiştir. Hatta Çarların bu kıyafette göründükleri hakikattir.

Kahramanlık ve misafiri sevmek Dağlıların başlıca parlak vasıflarıdır. Doğduklarından beri daima mücadele ettikleri ve tehlikede oldukları için yürekleri çelik gibidir.

Kahramanlık ve cesarette kadınlar erkekleri teşvik ederler. Korkak veya kahramanlık göstermemiş delikanlılar, genç kızlar tarafından hakir görülür.

Her erkek çocuk, hayalinde bir atın üstünde tepeden tırnağa kadar silahlanarak vatan hizmetine koşacağı günün hasretini çeker.

Dağlıların misafirlere karşı olan hürmet ve fedakârlıkları o kadar yüksektir ki rastladığı zaman hemen öldüreceği ve bundan dolayı zevk duyacağı bir kişi evinin kapısından içeriye girip

ona misafir oldu ise artık selamettedir. Ev sahibi misafirin uğrunda her türlü fedakârlığa hazır olur.

Dağlıların her biri, toplum içinde aynı haklara sahiptir. Yaşça büyüklere saygı şarttır. Hürmet ve itaat kazanmak için gerekli olan vasıflar şunlardır: Cesaret, dürüstlük, çalışkanlık ve fedakârlık.

Bu cesur ve hür milletin millî birliğini parçalayarak zayıf düşürmek isteyen Çarlık Rusya'sının istila siyasetini takip eden Bolşevikler de ayrı bölgelerde oturan Kafkasyalıların ayrı milliyetler olduklarını iddia ederek; Dağıstan, Çeçenistan, Osetya, Kabardey, Karaçay, Adıge-Çerkesya gibi küçük muhtariyetlere ayırdılar.

Şimali Kafkasyalıların tek bir milliyet olduklarına, kendilerinden elli misli büyük olan Rus İmparatorluğu'na karşı asırlarca süren parlak istiklal savaşları tam bir delildir. Ahlak, âdet ve yaşayışlarının incelenmesi de aynı derecede kuvvetli deliller verir. Din birliği ise, millî birliğini ve Bolşevik terörüne karşı koydukları mücadeleyi besleyici bir güç teşkil eder.

***

1917 yılındaki Rus deviminden faydalanan Kafkaslılar, çoktan beri kaybetmiş oldukları istiklale kavuştular. Fakat önce Çarlık taraftarı olan Denikin ile sonra da Bolşeviklerle yıllarca dövüşen Şimali Kafkasyalılar 50 binden fazla şehit verdikten sonra mağlup oldular. Bolşevikler Kafkas denilen kalenin şimal kapısından içeriye girdiler ve böylece Kafkasya tekrar zapt olundu.

Rusya'nın başına kıyametin koptuğu 1917 yılının yazında ben "Koş" adını verdiğimiz yayla evinde bulunuyordum. Buradaki görevim buzağıları gütmekti. Gece dedem Koş'taki işleri denetlemek üzere at sırtında kasabadan[30] çıka geldi. Ertesi gün

[30] Yazarın bahsettiği kasaba, ailesinin yaşadığı Karaçay'ın Ogarı Teberdi kasabasıdır.

"koş tamada" dediğimiz yayla evinin yöneticisiyle at, koyun, sığır sürülerinin durumlarını değerlendirdi. Akşamları yayla evinin çobanları ve diğer çalışanlarla birlikte yemekten sonra toplanıp geç saatlere kadar Karaçay şarkıları söylüyorlar, Kafkas dansları eşliğinde eğleniyorlardı. Gündüzleri de at yarışları, güreşler, silahla hedefe atış yarışmaları yapılıyordu.

Cigit

Binicilik oyunlarında usta biniciler dörtnala koşan at sırtında ayağa kalkıyorlar, yere uzanıp madeni parayı alıyorlar, atın karnının altından geçip tekrar eyere oturuyorlardı.[31] Bu oyunların hepsini büyük heyecan içinde seyrediyor ve küçük olduğum için kendim yapamayacağıma üzülüyordum. Bir hafta sonra dedemle birlikte ben de Koş'tan kasabaya indim.

Eve geldiğimiz zaman, kasabada eskisinden başka türlü bir hayat sürdüğü fark ediliyordu. Kasabanın sokaklarında ve evlerinde elektrik yanmıyordu. Kasabada erkekler yok gibiydi. Benim çok özlediğim amcalarım, dayım, babam ve daha birçok akrabalarımın Ruslarla savaşa gittiklerini öğrendim. Ertesi gün

[31] At sırtında yapılan bu binicilik hünerlerine Karaçay-Malkar dilinde "cigitlik" adı verilir. Bu terim Rusçaya "cigitovka" olarak geçmiştir.

yayla evinden bizimle gelen amcam kasabada toplanan bir kalabalıkla beraber askere gitti. Dedemin ihtiyat olarak getirdiği üç binek atı da asker olmak için at bulamayan fakir gençlere verildi. Bunlar Şimali Kafkasya'nın yeni teşkil edilen savunma güçlerine katılacaklar ve istilacı Ruslarla savaşacaklardı.

Kanlı Terör Nasıl Başladı?

Benim dedem, kendisini dürüstlüğü ve fedakârlığı ile tanıtan, memleketin saygıdeğer bir insanı olmakla beraber, mülkiyet bakımından Kafkasya'nın pek zenginlerinden değildi. Harp yıllarında kendisine vazife olarak, babaları asker olan fakir aileleri barındırmak için elinden gelen yardımlarda bulunmayı kabul etmiş, bu hareketinin de Kafkasyalıların kalkınmasında faydalı olacağı düşüncesindeydi.

Babam, iki amcam, bir dayım ve diğer akraba ve koşularımızdan da silah kullanabilecek durumda olan bütün erkekler Şimali Kafkasya'nın istiklal savaşına koşmuşlar, Ruslarla çarpışıyorlardı. Kafkasyalıların bu kutsal savaşı yıllarca sürdü.

Kafkasyalılar için Denikin'in Beyaz Ordusu, Menşevikler ve Lenin'in Bolşevikleri, hepsi aynı idi. Bunlar, birbirine zıt oldukları hâlde Kafkasya hakkında çizdikleri istila planı ve bize karşı takip ettikleri emelleri birbirinden farksızdı. Onun içindir ki Kafkasyalılar, din ve namuslarını kurtarmak için bu kutsal savaşı kabul etmiş, yılmadan hepsiyle dövüşüyorlardı.

Sonra birdenbire barış oldu, Kafkas orduları dağıldı. Babam ve amcalarım da eve dönmüşlerdi. Binbaşı rütbesindeki babam bir gün köylerden ziyarete gelen aksakallı misafirleri kabul etmişti. Ben de elimden geldiği kadar babamın odasında kalmaya çalışır, görüşmeleri dinlerdim. Kendim de harp yıllarında büyümüş, 12 yaşında olduğum hâlde tabanca, tüfek, hatta mitralyöz

kullanmasını bilen, en sert atları koştura koştura yıldıran bir delikanlı olmuştum. Babamın bu ihtiyarlara verdiği şu acıklı izahat hâlâ kulaklarımdadır:

- Bolşeviklerle anlaştık. Bu anlaşmamıza göre Bolşevik Rusya Kafkasya'yı bir komşu ve dost cumhuriyet olarak tanıyacak. Son savaşta vazife gören adamlarımıza ve silahlarımıza dokunmayacak. Bütün iç işlerimizi kendi hükûmetimiz idare edecek. Ordumuz ve dış siyasetimiz onlarla bir olacak. Onun için aramızdaki sınırlar açık kalacak. Fakat ister askerî olsun ister sivil olsun 15 kişiyi geçen bir Rus kalabalığı toplu olarak memleketimize giremeyecek, - diye daha birçok maddelerden bahsettikten sonra kendi fikirlerini söyleyerek:

- Bu anlaşmamız doğru uygulanacak olursa fena değildir, ama "Suya dayanma, gâvura inanma." dedikleri gibi Bolşeviklerin bu anlaşmadaki vaatlerine pek inanmıyorum. Çok kalabalık olan kâfirlerle yıllardan beri savaştık. Komşu ve kardeş memleketlerden umduğumuz kadar yardım alamadık. Emrimizde kalan savaş malzemesi bitti. Başka çaremiz kalmadı, boynumuzu eğdik,- dedi.

Çok sürmeden köy ve kasabalarda komünist propagandası şiddetlendi. Bolşevik taraftarları çoğaldı. Serserilerden ve soysuzlardan birçoğu komünist olduklarını ilan ettiler. Bunlar, memleket aleyhinde casusluk etmeye başladılar ve Rus efendilerinin yardımıyla bütün devlet makamlarını zapt ettiler. Rus komünistleriyle birleşerek Kafkas milliyetçilerini avlamaya başladılar.

Bolşeviklerin Saldırısı Müslümanları İsyana Zorluyor

Her hâlde zavallı dedem de Bolşeviklerle yapılan barışın arkasından neler geleceğini hissetmişti ki bütün ailesini toplayarak Teberdi kasabasından uzaklaştı ve çoluk çocuklarını da

köylerden birine yerleştirdikten sonra oğullarıyla birlikte Koş'a (yayla evine) gitmek bahanesiyle dağlara saklandı. Çok zaman geçmeden köye ÇEKA[32] müfrezesi girdi. Köylerden varlık vergileri istedi. Bu vergileri kolaylıkla toplayabilmek için hiçbir suçu olmayan köylülerden rast geldiklerini kurşuna dizmeye, köy meydanlarında ağaçlara asmaya başladılar. Bir taraftan da çoktan beri Rusya'da yangın hâlinde yayılan tifüs hastalığını bizim köye kadar getirmişlerdi.

Annem ve küçük kardeşlerim hep birden tifüsten hastalanmış yatıyorlardı. Babam da aynı hastalığa tutulup eve geldiği gece attan iner inmez kapıdan içeriye kendisini zor atabilmişti. Evdeki büyüklerin hepsi hastalandığından onlara dayımın kızıyla beraber bakıyorduk. Dayım on gün önce tifüsten vefat etmişti.

Babam bodrumda yatıyor ve burada olduğunu kimseye söylememezi tembihliyordu. Bir taraftan tifüs salgını alabildiğine yayılırken bir taraftan da Bolşevik terörü devam ediyordu.

Yerli Bolşeviklerden Maksut üç Bolşevik ile beraber bizim tarafa doğru geliyordu. Dayımın kızı bana:

- Sen erkeksin, dışarıya çık, onlar eve girmek isterlerse babanın evde olmadığını ve evdekilerin de tifüsten ağır hasta yatmakta olduklarını söyle, – dedi ve kendisi de karyolaya çıkarak hastaymış gibi yattı.

Kapıdan dışarıya çıktım. Çok sevdiğim köpeğim de yanımdaydı. Maksut kapının kilidini açtı, dördü birden avluya girdiler. Bunları gören köpeğim havlayarak önlerine geçti. Bolşeviklerden biri tabancasını çekerek köpeğe bir el ateş etti. Köpeğim acı içinde inleyerek ahıra kaçtı. Bu ölüm saçan Bolşevikler evin

[32] ÇEKA: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ilk istihbarat ve güvenlik teşkilatı. Resmî ismi "Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Halk Komiserleri Konseyine bağlı Bütün Rusya Karşı-Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu" şeklindedir.

kapısına doğru geliyorlardı. Üçü de iri yarı sarışın adamlardı. Başlarındaki sivri şapkaların ön kenarında kırmızı çuhadan birer yıldız dikilmişti. Yıldızın köşelerinin birleştiği noktada orak, çekiç resmi fark ediliyordu. Sol taraflarında kılıçları, sağ taraflarında tabancaları, kat kat fişeklikleri ve omuzlarında tüfekleri vardı. Maksut önlerine geçti ve eliyle beni göstererek "İşte oğlu!" dedi. Ben arkamı kapıya vermiş, korkudan dona kalmıştım. O anda kapı açıldı ve içeriye doğru düştüm. Elini uzatan Bolşevik beni göğsümden yakaladı. Sert bir hareketle dışarı aldı. Bir topacı döndürür gibi önümü kapıya çevirdi ve iki ağır eliyle omuzlarımdan tutarak:

- Baban nerede? diye sordu. Her ihtimale karşı beni kendisine siper yapıyordu.

- Babam evde yok. Evdekiler de tifüsten hasta yatıyorlar.

Çok zorladılar ama benden başka bir ifade alamadılar. Tifüsten çekinip eve de giremediler.

Bolşevik terörü şiddetini artırıyordu. Köyün bütün yiyeceğini toplayıp giden bir müfrezenin yerine başka bir Bolşevik müfrezesi geliyordu. Bıçak kemiğe dayanınca yer yer isyanlar çıkmaya başladı. Bütün Kafkasya'da olduğu gibi bizim köyde de Bolşevik olmayanlar yavaş yavaş köyü terk edip dağlara çekildiler. Dağların derinliklerinde silahlı direniş çeteleri kurulmaya başlandı. Bu direniş çetelerinin yönetimi kasabada bir yer altı gizli komitesine bağlandı. Böylece kasaba ve köylerimizi işgal altında bulunduran Bolşeviklere bir saldırı hazırlandı.

Dedem, amcalarım ve hasta yatağından yeni kalkan babam, hepsi dağlarda gizleniyorlardı. Yalnız biz çocuklar ara sıra hayvanları otlatmak bahanesiyle köyden uzaklaşır, ormanların derinliğinde belirli yerlere gelir, orada bizi bekleyen büyüklerle buluşur, köyde olan bitenlerden haber verirdik.

Öyle günlerin birinde beni ormanın daha derinliklerine götürdüler. Birkaç kişinin huzurunda Azret amca bana bir vazife verdi. Kasabada dayımın kızı Babuh Hanım'ı görüp ona silahlı çetenin saldırıya hazır olduğunu bildirmemi istedi.

Babuh, uzun boylu, ince endamlı, temiz ve ak yüzlü bir kızdı. Uzun kirpikleri, büyük ve parlak gözleri, uzun ve simsiyah saçları vardı. 25 yaşlarında olduğu hâlde evlenmemişti. Birinci Dünya Savaşı başlar başlamaz askere çağrılmış olan nişanlısını beklediği için en yiğit delikanlıları reddettiği söyleniyordu. Nişanlısı Rus ordusundan Kafkas ordusuna geçmiş, burada düşmanla savaşırken şerefini arttırmış, Batı Kafkasya'daki askerî birliklerin tanınmış ve sevilen bir kahramanı olmuştu.

Babuh beni görür görmez niçin geldiğimi anladı ve kendi odasına götürdü. Gece yarısı 40 yaşlarında iki adam eve geldiler.

- Yarın inşallah saldırıya geçeceğiz. Bu çocuğun geldiği bölgeye bu emri vaktinde yetiştirebilir miyiz? dediler.

Bu görevi Babuh Hanım üstlendi. Hemen o gece erkek Kafkas kıyafetleri kuşanarak at sırtında Kuban Irmağı'nın azgın sularından geçip saldırı emrini hazır bekleyen silahlı çeteye yetiştirdi.

Düşmanın ayağı altında ezilerek namussuz ve dinsiz ölmektense kutsal bir savaşta şehit olmayı tercih eden Dağlılar, kararlaştırılan gün ve saatte memleketimizde bulunan işgal kuvvetlerine hücum ettiler. Bolşeviklerin yollarını kestiler ve binlerce düşmanı kılıçtan geçirerek memleketi temizlediler. Bizim mıntıkada Bolşeviklerin başkomutanı Çeremuhin ağır yaralı olarak zor kurtulmuştu.[33]

Sovyet hükûmetinden beklendiği gibi, Kafkasya'da çıkan isyanlara karşı ordular göndermedi. Kurşun ve mermi yerine be-

[33] Bu olay 1920 yılında Karaçay'da gerçekleşmişti.

yannameler (listovkalar) göndermeye başladı. İsyanlar hakkında yazılan bu mektuplarda sorumluluk zulüm yaparak Kafkaslıları isyana zorlayan Bolşevik komutanlara ve askerlere yükleniyor, bütün Kafkasyalıların affedildiği ileri sürülüyordu. Sovyet hükûmeti adına Kafkasya'daki devlet makamlarına bundan sonra komünistlerin değil, halk tarafından seçilen kimselerin geçeceği ilan ediliyordu. İlk anlaşmanın olduğu gibi uygulanacağı vaat ediliyordu.

Kendi başlarına kalan Kafkasyalılar bütün dünyanın kapısını çaldılar, yardım eden olmadı. Yıllarca süren savaşlar, tifüs salgını, Bolşevik baskısı, onun sonucu olan açlık, silahların azlığı, kışın gelip çatması Dağlıların çelikten sert bellerini büktü. Yalan da olsa, özgür hayatı temin edeceğinden bol bol bahseden Bolşevik teklifini kabul etmeye zorladı. Şimali Kafkasyalılar, Allah'a sığınarak silahlarını bıraktılar ve böylece Bolşevik terörüne yeniden geniş bir meydan açıldı.

Bedelsiz Dökülen Müslüman Kanı

Kafkasya'daki isyanları bu şekilde önlemeyi başaran Sovyet hükûmeti, Kafkasya'da Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dâhil edilen birçok özerk bölge ilan etti. Dağıstan, Çeçenistan, Osetya, Kabardey, Karaçay ve Çerkesya Moskova'ya bağlı birer özerk bölge oldular ve aralarında sınırlar çizildi. Ortaya bir arazi davası attılar ve Sovyet hükûmeti bu davaları büyüttü, bir düello hâline getirmeyi başardı. Bu şekilde parçalanan Şimali Kafkasya'nın bölgelerini tek tek boğazlamak için hazırlık yaptı.

Tekrar barıştıktan sonra Bolşevikler babamı özel olarak şehre[34] çağırdılar ve kendisini Emniyet Müdürlüğüne tayin ettiler. Bu hareket Şimali Kafkasya'nın ileri gelen adamlarının halk için-

[34] 1922'de kurulan Karaçay Özerk Bölgesi'nin başşehri Mikoyan Şahar. Günümüzde Karaçayevsk olarak adlandırılır.

Naib Koçkar / Yazarın Ruslar Tarafından Öldürülen Dedesi

de saklandıkları uzak köylerden inerek kasaba ve şehirlere dönmelerine sebep oldu. Kafkaslı subaylara Bolşevikler tarafından birer vazife verildi. O günlerde biz de kasabaya dönmüştük.

Bir gün şehirden gelen acı bir haberde babamın Bolşevikler tarafından tutuklandığı söylendi. Dedem ve amcalarım hemen şehre koştular. Fakat babam tutuklandıktan sonra ne olduğu konusunda hiç kimsenin bilgisi yoktu. Dedem ve amcalarım çok gayret sarf ettikten sonra babamın öldürülmüş olduğu kanaatine vardılar. Fakat niçin, nerede, nasıl öldürüldüğünü öğrenemediler. Cenazesini bulamadan kasabaya döndüler.

Annem gençti, çocukların en büyüğü bendim. 10 yaşında bir kız kardeşim, biri 6, ötekisi 3 yaşında iki erkek kardeşim, dört çocuk hepimiz yetim kalmıştık. O memleketin âdetlerine göre genç kadınların ölen kocalarına ağlamaları ayıp sayılıyordu. Zavallı annem bütün gün odasında kapalı kalır, gizli gizli ağlardı.

Bundan sonra da birçoklarının aynı şekilde yok edilmiş oldukları hakkında havadisler çoğaldı. Halk telaşa düştü. Yerli komünistler yeniden başkaldırdılar ve yok edilenlerin mevkilerini ele geçirmeye başladılar. Bu sırada komünistlerden biri öldürüldü. Mücadele tekrar başladı. Kasabamızın Budyonni Ordusu[35]

[35] Semyon Mihayloviç Budyonni: Bolşevik zaferinde önemli rol oynayan Kızıl Süvari Birliğini kurdu. 1922'de Kuzey Kafkasya Askerî Bölgesi'ndeki bütün birliklerin komutanı oldu. Sovyetler Birliği'nin 5 ünlü Mareşalinden biriydi.

tarafından baskına uğrayacağını öğrenen dedem bütün çoluk çocuğu toplayıp atlara bindirdi ve dağların derinine çıkarıp yerleştirdi. Kısa zamanda kasaba ve köylerden ayrılan ailelerle burada yaklaşık 150 hanelik yeni bir köy oluştu. Köyün adı dedemin ismine izafeten Naib köyü oldu.

İlkbahara doğru kasabaya Budyonni Ordusu girdi. Şimdi önceki gibi erzak değil, isyanlara katılanları arıyorlardı. Bir gecede 114 kişinin öldürüldüğünü öğrendik.

Bir sabah erken saatlerde saklandığımız köyün her tarafından içeri Bolşevik süvarilerinin saldırdığını gördük. Amcalarım kendilerini sık ormanlara atıp kurtuldular fakat 65 yaşındaki dedem kurtulamadı ve yakalandı. Ele geçirdikleri 15 aksakalı muhtarlığa kapattılar. Kendilerine karşı bir hareket olursa ilk önce bu ihtiyarları yok edeceklerini söylediler.

Ertesi gün öğleye doğru bütün köylüleri muhtarlığın önünde topladılar. Her tarafı tüfekli askerler sardı. Sonra kumandan listesini çıkararak bir yoklama yaptı.

- Sizin köyünüz haydut köyüdür. Şu adamları teslim edin,- diyerek bloknotundan isimleri okudu. Listede benim üç amcam da vardı. Sonra dedemi içeriden çıkardılar. Bir asker "Sola dön!" diye emir verdi ve tüfeğin namlusuna bir fişek sürdü. Zavallı dedem bu celladın maksadını anlamıştı. Kelimeişehadet getirip kaçmak ister gibi bir hareket yaptı. Asker arkasından ateş etti. Kurşun dedemin tam sırtından bir delik delerek girdi ve göğsünden daha büyük bir delik açarak çıktı. Bu yaralardan kan fışkırdı. Mart ayının çamurlu bir günüydü. Dedem çamura düştü ve hareketsizce orada kaldı. "Dedem" diye haykırdım ve düştüğü yere koştum. O cellat tüfeğini bana doğru çevirdi ve bir el ateş etti. Ayaklarımın altından yüzüme çamurlar sıçradı. Sonra tüfeğin namlusunu göğsüme çevirdi ve küfrettikten sonra:

- Git, yoksa seni de öldürürüm,- dedi. ÇEKA kumandanı parmağıyla dedemin cenazesini göstererek:

- İşte köyünüzün babası. Benim istediğim adamları vermezseniz, hepinizi öyle yapacağım,-dedi.

Dedemin cenazesinin kaldırılmasına izin verilmemişti ve Bolşeviklerin köyde bulundukları üç gün boyunca ilk düştüğü yerde çamurlar içinde kalmıştı. Köyün en dürüst, en namuslu ve en Müslüman bir insanı, yürekten sevilen bir babası düşmanlar tarafından öldürülmüş ve çamurlara karışan kanın içinde yatıyordu.

Bu hareket, köy halkını etkilemek için Bolşevik kumandanın seçtiği bir taktikti. Aynı zamanda, bu cellat ısrarla dağlara çekilen adamların da teslim olmalarını istiyordu. Aksi takdirde, elinde rehin bulunan ihtiyarları, kadın ve çocukları öldüreceğini, köyü de yakacağını söylüyordu.

Bu iş Bolşeviklerin yapabilecekleri bir işti. Fakat Bolşeviklerin elinde rehin kalan köydeki yaşlılar, dağlara kaçarak canlarını kurtaran gençlere:

- Bolşeviklere teslim olun. Onlar sizin başınızı uçursunlar,- diyebilecekler miydi? Yoksa namus için, din için, Kafkasya denilen o mukaddes memleketi gavurlardan kurtarmak için kutsal savaşlarda kendilerini feda etmekten çekinmeyen bu yiğitler, şimdi saklandıkları dağlardan çıkıp teslim olmaya korkacaklar da babalarını, annelerini, çocuklarını da "öldürün" diye düşmana bırakacaklar mıydı?

Fazla düşünmeye zaman kalmamıştı. Bolşeviklerin istedikleri adamlar teslim oldular. Onlardan biri de amcam İsmail'di. Bundan sonra Bolşevik müfrezesi aceleyle köyden ayrıldı ve elindeki tutsakları şehre getirerek hepsini kurşuna dizdi. Köy ve kasabalarda Bolşevikler tarafından vurularak ve kesilerek can veren binlerce zavallının kanı eriyen kar sularına karışarak akıyordu.

Böyle geçirdiğimiz birkaç yıldan sonra ÇEKA rejimi değişti, yerini NEP adı verilen "Yeni Ekonomik Politika" rejimine bıraktı. Demir perde yönetiminde insanlar için yeni bir dönem başladı. Halk yeniden hayat ümidine kapıldı, neticesini düşünemedi ve arılar gibi çalışmaya başladı.

NEP Dönemi

Bolşevik baskınına kadar kasabada ilkokulu bitirmeyi başardığımdan iyi Rusça biliyordum. Köyde benden başka Rusça bilen kalmamış gibiydi.

Bir gün köyümüze karısı ve iki çocuğu ile bir Rus öğretmen geldi. Adı Dubov idi. Bu yabancılara ilk günlerde tercümanlık yaptım. Böylece başlayan dostluğumuz gittikçe arttı ve öğretmen beni bir öz evladını sever kadar sevdi. Benden Kafkas masalları anlatmamı ister, dikkatlice dinlerken konuşmamdaki hataları düzeltirdi. Öğretmen buraya sürgün olarak gelmişti. Üç yılın sonunda benim Komsomol[36] teşkilatına yazılarak liseye gitmemi önerdi. Ona göre hayatımı ancak böyle kurtarabilirdim.

Annemin de rızasını alarak Komsomol oldum. Bütün kalbimle çalışarak Sovyet hükûmetine hizmet etmeye başladım. Köy gençlerinden birçoğunu kandırdım. 24 kişiden oluşan bir "Komsomol Ocağı" kurdum. Çalışkan bir Komsomol kurucusu olarak babamın, amcamın, dayımın ve dedemin Bolşevikler tarafından öldürüldüklerini merkezden gizledim. Ailemizin köyün fakirler sınıfına dâhil olduğunu bildirdim. Bu arada Krasnodar şehrinde "işçi fakültesi" adı verilen liseye kabul edildim. Şehirde kendimi yeni bir hayat, yeni bir toplum içinde buldum. Görüp geçirdiklerim, korkunç bir rüya gibi geride kaldı. Artık körü körüne bir komünist olmuştum. 1928 yılında okulun son sınıfına iyi notlarla geçmiştim. Yaz tatilinde köye giderken sınıf arkadaşım

[36] Komsomol: Leninist Genç Komünistler Birliği adlı teşkilat.

Pavel Garbunov, bana memleketimizi gezmek istediğini bildirdi. Onu da yanımda götürüp ailemle tanıştırdım. Bir Rus genci diye bakmamalarını, en samimi, can ciğer arkadaşım olduğunu söyledim. Köyün gençleri iki ay boyunca onu ata bindirip memleketimizin en güzel yerlerini gezdirdiler. Ben de tatili arkadaşımla geçirmekten ve onu memnun etmekten bahtiyardım.

Dersler başlamadan bir gün önce okulun öğrencileri toplantıya çağırıldılar. Bu toplantıda da her yıl olduğu gibi öğrenciler arasındaki gizli Sovyet karşıtı talebeler meselesi konuşulacaktı. İlk konuşmacı olarak arkadaşım Pavel Garbunov kürsüye çıktı ve benim hakkımda konuşacağını söyledi. Toplantı başkanı ismimi okuyarak orada olup olmadığımı sordu. Kan yüzüme hücum etti, bütün vücudum ateş gibi yanıyordu. Ayağa kalktım ve "Evet, buradayım." dedim. İki bin öğrencinin hepsi bana bakıyordu. Başkan beni kürsüye davet etti.

-Gel bakalım, senin ne olduğunu öğrenelim,- dedi.

Pavel, bütün öğrencilerin önünde bu yaz tatilinde bir casus gibi benim köyüme gittiğini ve orada benim bütün ailemin Sovyet devrimi aleyhtarı olduklarını öğrendiğini açıkladı. Bütün salon benim vatan haini ve Sovyet halkının düşmanı olduğumu yüzüme haykırırken okuldan kovuldum. Toplantıdan ayrıldığım gibi Komsomolların şehir komitesine oradan da Komünist Parti sekreterliğine koştum. Ancak beni "Düşman tohumu, defol!" diyerek kovdular.

İlk olarak aklıma gelen intihar oldu. Fakat içimdeki ümit bu rejimin çok sürmeyeceğini fısıldıyordu. Bolşevik rejimden kurtulacağımız o mukaddes güne kadar yaşamak arzusuyla köye döndüm.

Bu yıl zarfında Sovyet okullarından kovulan öğrencilerin sayısı yüz binleri bulmuş, hapishaneler ve sürgün kampları işçi

ve köylülerle dolmuştu. Az bir zaman için halka hür bir hayat ümidi veren bu tuzak, yani NEP devri böylece sona ermiş ve yerini muazzam bir saldırı dönemine bırakmıştı. Ölüm ya da kalım mücadelesi yeniden şiddetlendi.

Komünistlerin 1929 yılında köylülerin mülklerini "kolhoz" adı altında birleştirip devletleştirdikleri saldırı bütün dehşetiyle ilerliyordu. Bu işi yapmak üzere köylere gönderilen komünistler herhangi bir köylüyü dövmek, Sibirya'ya sürmek hatta öldürmek yetkisine sahiplerdi. Komünistler köylüler arasından rejim taraftarı olanları seçerek bunlardan aktif gruplar teşkil eder, onları korurlardı. Ben de bu sırada yerli Komsomollardan birinin kız kardeşiyle evlenmiştim, arkam kuvvetliydi. Fakat en küçük bir ihbar bu kuvveti devirebilirdi. O yüzden tanınmadığım Rus köylerinden birinde öğretmen olarak vazifeye tayin olmayı başarmıştım.

Yeni görevime gitmeye hazırlandığım günlerin birinde, köyümüzü kolhozlaştırmak için üç komünist geldi ve bir toplantı düzenlediler. Toplantıda sırayla birçok kimsenin aleyhinde konuşulmaya başlandı. Her 15 dakikada, bir ailenin ocağı söndürülüyordu. Batal adında bir yerli komünist söz alarak beni devrim düşmanı olarak itham etti ve ailemin geçmişini dile getirerek bana saldırmaya başladı. Komsomol kayınbiraderimin de bize faydası olmadı ve amcamı, ailesiyle birlikte yeni teşkil edilmiş kolhozdan çıkararak Sibirya'ya sürmeye, malına mülküne el koyarak kolhoza devretmeye karar verdiler.

Bir taraftan köylüleri zorla kolhoza kaydediyorlar, kolhozu kabul etmeyenleri dövüyor, sürgün ediyor, hatta öldürüyorlardı. O günlerde bir köylü için kolhozu reddetmek demek ailesiyle birlikte intihar etmek demekti.

Köylüler üzerlerine yürüyen korkunç bir selden kaçar gibi dağlara çekilip Abreklere (isyancı çetelere) katılıyorlardı. Komünistlerin zulmü Dağlıları genel isyana, gazavata zorluyordu.

Abrekler (Şafak Tavkul çizimi)

Böylece Kafkas Dağları yine Abreklerle doldu. Komünistler Dağlıların bu hareketinin önüne geçebilmek için Abreklerin köyde kalan baba, anne, eş hatta çocuklarını tutuklayarak, haftalarca aç, uykusuz bırakarak, döverek işkenceler yapıyor, Abrekleri teslim olmaya zorluyorlardı.

İsyan

Şimali Kafkasya'nın Çeçenistan, Kabardey ve Karaçay-Malkar bölgelerinde 11 Mart 1930 sabahı taarruza geçen Abrekler köy ve kasabaları kurtararak yıldırım süratiyle ilerlemeye başladılar.

Abreklerin dağlardan kuzeye doğru ilerledikleri haftalarda tehlikeye düşen mıntıkalarda okullar ve sivil daireler kapatılmış, bütün memurlar isyancılara karşı silahaltına çağırılmışlardı. Ben bu tehlikeli günlerde kayınbiraderimin yardımıyla kasabamızın komünistler ve memurlardan teşkil edilen savunma bölüğüne nakledildiğim için kendi kasabamızda bulunuyordum. Uzun nöbetlerde bulunduktan sonra 4 saatlik izin alarak eve gelip uyuduğum bir gecenin erken saatlerinde annem beni uyandırdı ve: "Şafaktan beri kasabada bir savaş oluyor. Şimdi ateş kesildi ama sokaklarda birçok silahlı süvari dolaşıyor." dedi. Yataktan kalkıp koridora çıktığımda, avlumuza giren üç Çerkes süvarisi 13 yaşında olan küçük kardeşimi "Sizin evde komünist var mı?" diye sıkıştırıyorlardı. Beni görür görmez her üçü de silahlarını bana çevirdiler ve "Kıpırdama, Komünist misin? Nüfus cüzdanını göster!" diye bağırdılar. Rusya'da herkesin nüfus cüzdanına komünist olup olmadığı yazılırdı. Ben nüfus cüzdanımı gösterdim. Annem dışarı çıkıp bana sarıldı ve kendini bana siper yaparak: "Bırakın Allah aşkına. Babasını, dedesini, amcasını komünistler öldürdüler. Kendisi de okuldan kovuldu." diye yalvardı.

Bu anda sokaktan geçen süvarilerden ikisi beni tanıdı, koşarak avluya girdiler. Çerkesleri yanımdan uzaklaştırdılar. Çok dostane şekilde ellerimi sıktılar ve onlarla beraber olacağıma emin olduklarını söyleyip ayrıldılar. Böylece ben de asilerin tarafına geçmiş, sonradan da silahlanarak müfrezeye katılmış bulunuyordum.

Alman-Rus Harbi

Ben 1930 yılından İkinci Dünya Savaşı'na kadar görüp geçirdiğim acı gerçekleri, birinci kitabımda iyi bir şekilde ele aldığım hatıralarımı şimdi tekrar edecek değilim. Kısaca İkinci Dünya Savaşı'na ait olan hatıralarıma geçeceğim.

21 Haziran 1941'de saat tam 12'de, Molotov radyodan yaptığı konuşmada faşist Almanya ordusunun Sovyetler Birliği sınırını geçerek ilerlemekte olduğunu açıkladı. O anda benim vazifede bulunduğum Grozni'de[37] bütün memurlar parti odalarına toplanarak Molotov'un beyanatını dinliyordu. Toplananların hepsi Sovyet vatanlarını ve Stalin'i korumak için son nefeslerine kadar savaşacaklarını söylediler. Bu toplantı gürültülü bir mitinge döndü. Toplantıda vicdanen hareket eden hiç kimse yoktu. Herkes bu savaşın başlamasının genel olarak iç temizliğe yol açacağını sezerek evvela bu felaketten kendilerini garantiye almak için parti komitesini ve NKVD'yi[38] aldatmaya çalışıyordu.

Ülkede genel seferberlik ilan edildi. O andan itibaren bütün Sovyet Rusya'da iş güç hepsi unutuldu. Parti komitesi halkı orduya sevk etmeye başladı. O mezbahaya sevk edilirse oradan sağ salim ailesine döneceğini kimse ummuyordu.

Birkaç ay zarfında Şimali Kafkasyalı olup 16-60 yaş arasındaki bütün erkekler savaşa gönderildi. Sıra kadınlara ve kızlara geldi. Onlara da savunma hattında yapılan kanalları kazdırmaya başladılar. Bizim mıntıkada Staryurt ve Novyurt denilen Çeçen köyleri vardı. Bu köylerin halkı çalışmak için oraya getirilen bütün Müslümanlara gece kalacakları yerleri temin ettiler. Fakat Hristiyanlar tamamen açıkta kaldılar.

Benim o güne kadar savaştan geride, eğitimci olarak kalmama sebep yukarıdan gelen bir emirdi. O sırada maarif müdürleri, lise yöneticileri ve lise öğretmenlerinden olup 40 yaşını geçen veyahut daha genç olduğu hâlde doktorca tespit edilen bir rahatsızlığı olanlar orduya sevk edilmez, görevine devam ederdi. Ben gözlüksüz iyi göremediğimi ispat etmiş, 1942 yılına kadar

---

37 Çeçen-İnguş Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti'nin başşehri. Günümüzdeki Çeçenistan'ın başkenti Cohar-Kala şehri.

38 NKVD: İçişleri Bakanlığı Halk Komiserliği

saklanabilmiştim. Sonra Stalin'in yeni bir emri çıktı. Eli silah tutabilecek herkesin cepheye gönderilmesi istendi.

Almanlar süratle doğuya doğru taarruza devam ediyorlardı. Aşağı yukarı bir aya kadar benim esas memleketim olan Kislovodsk (Narsana) şehrine geleceklerdi. Almalardan önce benim oraya ulaşmam lazımdı. Yaz tatili bahanesiyle çoluk çocuk ve eşyalarımı memlekete gönderdim. Kendim de sabırsızlıkla Alman ordusunun gelişini takip ediyordum. 1 Ağustos'ta Almanlar Don Nehri'ni geçtiler. Bir sabah ben de istasyondan Kislovodsk yönüne giden kereste yüklü trenin vagonlarından birine atladım. Alman uçaklarının bombardımanı altında birkaç tren değiştirerek bir haftada şehrime ulaştım.

Kislovodsk Şehri

Kislovodsk'a geldiğimde Sovyet makamları şehirden çekiliyorlardı. Burada yaşayan halamın kızının vasıtasıyla, Sovyet ordusundan firar ederek dağlarda saklanmakta olan Karaçay[39]

[39] Yazar orijinal kitabında 1949 yılının Türkiye halkına hitap ettiği için, burada Karaçay yerine Türk adını kullanmayı tercih ediyor. Olayların gidişatından Karaçaylılardan bahsettiği anlaşılıyor.

gençleri ile temasa geçtim. Bunlardan 40 kadar savaşçıyı şehre indirmeyi başardım. Onlara şehri işgal ederek ele geçirme vaktinin geldiğini anlattım. Ancak bu gençler Almanlar şehri ele geçirdiklerinde ortaya çıkabileceklerini söyleyerek ümidimi kırdılar. Aynı sırada Kuznetsov adlı bir Rus da gizlice kurduğu bir komite ile şehrin yönetimini ele geçirmeye çalışıyordu. Bir taraftan şehirde kaos ortamı şiddetleniyor, soygunculuk artıyor, şehir talan ediliyordu. Doğuya doğru kaçan Sovyet subayları da halkı soygunculuğa teşvik ediyor ve "Dağıtın, yakın, yıkın! Düşmana kalmasın."- diye emir veriyordu.

Ani bir kararla şehrin meydanına gittim. Önünde binlerce insanın toplandığı şehir bankasının geniş merdivenlerine çıkıp var gücümle;

- Dikkat! – diye seslendim. Bütün halk yüzünü bana çevirdi ve hayretle bakmaya başladı.

- Ben Kafkaslıyım. Alman ordusunun Baş Kumandanlığı tarafından bu şehre reis tayin edildim. Sizleri, Bolşevik teröründen kurtularak serbest ve hür bir hayata kavuşmuş olduğunuzdan tebrik ederim. Bu dakikadan itibaren artık hürsünüz. Bundan sonra çalışarak hayatını kazanmak, zengin olmak yasak değildir. Sizin kazandığınız servete kimse sahip çıkmayacaktır.

Konuşmama biraz ara verip kalabalığı gözden geçirdim. Bütün halk yerinde dona kalmış beni dinliyordu. Ben devamla: - Çeyrek asırdan beri yasak olan dinimiz artık serbesttir. İbadet ediniz, dinin şartlarını küçüklere öğretiniz. Bundan sonra memleketimizde ayrıcalıklı bir grup olmayacağı gibi aşağı bir sınıf da olamayacaktır. Herkes hürdür ve eşit haklara sahiptir.

Halk sessizliğini koruyordu. Ben cesaretlenmiş ve sesime kuvvet vererek: - Kimseden korkmayınız, tanrıya ibadet ediniz, zengin olunuz.- dedim ve basamaklardan inmeye başladım.

Halk bana doğru dalgalandı. Yaşasın bağırışları arasında birkaç kişi etrafımı sardı. Kendilerinin de koyu komünist düşmanı olduklarını ve benim kuracağım hükûmette hizmet etmek arzusunda bulunduklarını bildirdiler.

Şehirde gösterilen ve komünizm aleyhinde kaynaşan bu hareket özel olarak hazırlanmış bir gösteri değil, Bolşevizm teröründen kurtulmaya çalışan halkın kalbinden gelen ve bütün Rusyalı insanların o gün arzusunu ifade eden bir hareketti. O gün insanlar Bolşeviklerle savaşanlar Alman ordusu değil de komünizmle savaşan şeytanlar ordusu olsa bile kendilerini şeytanların kucağına atarak kurtulmaya çalışırlardı.

Benim demecim şehrin her yanına yıldırım hızıyla yayıldı. Çeyrek saat geçmeden her tarafımı Karaçaylılar ve bazı Ruslar sardılar. Herkes benden iş istiyor, kendisinin Bolşevik düşmanı olduğunu anlatıyordu. O gün içinde herkese birer görev verdim, aynı zamanda itimat ettiğim Karaçaylılardan bir güvenlik teşkilatı kurmaya başladım.

Hazırladığım beyannameleri sabahın erken saatlerinde şehrin her yerine dağıttırdım. Sonra kendim de ata binerek bir şehir gezisine çıktım. Bu anda 100 Karaçay atlısı hepsi Kafkas kıyafetinde ve tepeden tırnağa kadar silahlı mahiyetimde yürüdü. Emniyet teşkilatını havale ettiğim zatı yanıma çağırdım ve:

- Bu aslanları nereden buldun? diye sordum.

- 500 Kafkas yiğidi, hepsi de aynı derecede atlı ve silahlı olarak emrinizdedirler, dedi.

Her gün şehre binlerce Rus askeri ve subayları geliyor, Sovyet ordusunun tamamıyla dağılmakta olduğunu anlatıyor ve silahlarını da teslim ederek evlerine dönüyorlardı. Subaylar, memurlar, işçiler, köylüler Komünistlerin kızıl teröründen kurtulan herkes bizimle iş birliği yapmak arzusunda olduklarını anlatı-

yor, her şey yolunda gidiyordu. 30 yıldır görmediği serbest ve bol bir hayata kavuşan şehir halkı yeni hükûmeti alkışlıyordu.

Kislovodsk İstasyonu

Aynı zamanda bende sıkıntı artıyordu. Bizim millî emellerimiz makamlarımızı Rus kadrosu ile doldurmak değildi. "Kafkasya Kafkasyalılarındır" prensibi ile bütün idarenin Karaçaylıların eline verilmesi lazımdı. Yalnız, bunu yapabilmek için kadrom mevcut değildi. Millî prensiplerimize aykırı olsa da bir zaman için Ruslardan memur kabul etmek zorundaydım.

14 gün sonra şehrimize (Kislovodsk'a) Almanlar geldi. Almanların şehir komutanı beni makamımda ziyaret ederek kendisini tanıttı. Yarbay rütbesinde olan bu zat ilk ziyaretinde nazik tavrını muhafaza etmeye çalışıyordu. Fakat o günlerdeki Alman ordusuna mensup Nazilere mahsus bir gurur da her hareketinden hissediliyordu.

Ertesi gün beni komutanlığa davet ederek bütün programlarımın neden ibaret olduğunu sordu, kısaca anlattım. Bundan sonra komutan, kendilerinin bizim şehrin iç işlerine karışmayacaklarını bildirdi ve bizden de askerî işlerine karışmamamızı rica etti.

Bu şekilde işlerimiz usulen yürüyordu. Halk neşeleniyor, geleceğimiz bizi daha fazla sevindiriyordu. Birkaç ay sonra karşılaşacağımız felaketi göremiyorduk.

Birdenbire Felaket

20 Aralık 1942'de şehrimizde bulunan Alman komutanı Yarbay Pool beni makamımda ziyaret ederek yukarıdan gelen bir emir üzerine kendisine ait olan kıtasıyla şehrimizi terk edeceğini söyledi.

Onun yerine gelen yeni şehir komutanı Binbaşı Litko, daha benimle görüşmeden eski komutanın vaatlerine aykırı bir tebligatta bulundu. Bütün idareyi kendi eline alacağını ve benim de hükûmetimle birlikte onun emrinde olacağımı bildirdi. Sonradan anlaşıldığına göre Alman ordusu Kafkasya'dan geri çekilmeye karar vermiş ve bu hareketleri de ordunun geri çekilme planının bir parçasıymış. Fakat Naziler bunu bizden saklıyorlardı. Ben birdenbire ortaya çıkan bu değişikliğin sebebini anlayamıyordum.

Macir Koçkar ve Nazi Subayları / Kislovodsk 1942

Binbaşı Litko'nun tebligatını protesto ederek Kafkas Cephesi'nin başkumandanı General Feldmareşal Klaus'a gidip istifamı verdim. Kendisinden taraftarlarımla beraber Türkiye'ye gitmeme izin vermelerini istedim.

Kislovodsk'a döner dönmez bütün kasaba ve köylerimize haber göndererek hazırlanmaya başladım. Halkın çoğunluğu Türkiye'ye gitmeyi kabul etti. 5 gün içinde 2 bin kişilik bir kalabalık Abuk köyünde toplandı. Bunların çoğunluğu aileleri ile birlikte yola çıkmış Karaçaylılardı.

Almanlar tarafından şehre belediye başkanı tayin edilmiş olan Kayıtbiy oğlu Kadı Bayramuk[40], Mikoyan-Şahar şehir komitesinde Karaçaylıların temsilcisiydi. Karakter ve yaş itibariyle de çocuk olan bu zat birdenbire yüksek bir adam olduğunu zannederek: "Halkı dağıtmayacağım." diye kalktı ve köylerine dönmeye mecbur etti.

5 Ocak 1943''te şehirden çekildiğim zaman iki yüz atlı ile kendi ailemden başka yanımda kimse kalmamıştı. Almanlar at arabalarıyla gitmemize izin verdiler, biz de o şekilde yola çıktık. Bir hafta sonra Alman ordusunun Kafkasya'yı terk edip batıya doğru çekilmekte olduğu anlaşıldı.

Yollar batıya doğru yürüyen asker ve başıbozuklarla doldu. Bir köprüden geçebilmek için 15-20 gün beklediğimiz oluyordu. Soğuk bütün şiddetiyle devam ediyor, yolda soğuk ve açlığa dayanamayıp ölenlerin sayısı artıyordu. Haftalardır geçtiğimiz yolların iki tarafı cesetlerle doluydu. Yollarda Rus uçakları üzerimize bombalar atıyor, mitralyözle ateş ediyorlardı. Yollar insan kanıyla boyanmış, her tarafımızda ölümden başka bir şey görünmüyordu. Böylece dört ay mücadele ederek Ukrayna'ya ulaştık fakat rahata kavuşamadık.

---

40 Kadı Bayramuk: 1930 Karaçay isyanının komutanlarından. İkinci Dünya Savaşı'na kadar Kafkas Dağları'nda bağımsızlık uğruna çete savaşları yaptı. 1942'de Karaçay Milli Komitesi üyesi oldu.

Alman ordusunun geri çekilme planının sona erdiği ve Kuban Irmağı boyunca bir savunma hattı yapılarak yeniden 1943 saldırısına geçecekleri haberleri çıkmaya başladı. Gerçekten de batıya doğru çekilen Alman orduları durduruldu. Bizim için yeni bir hayat ümidi ufukta parlamaya başladı.

Ukrayna'nın Melitopol şehrinde bulunan Almanların genel komiseri, resmî olarak bütün Kafkas mültecilerinin Melitopol'a toplanmalarını istedi. Şerefimize bir ziyafet verdi ve komünist rejimden kaçan Kafkasyalı mültecilere her türlü yardımda bulunulacağını bildirdi. Bütün gençlerimizi askere vermek ve asker olmayanların da işçi olarak çalışmak suretiyle Almanlara yardım etmek ve böylece Alman milletiyle müttefik olma hakkını kazanma fırsatının elimizde olduğunu söyledi. Bu haber bizi sevindirmedi çünkü bütün planlarımıza aykırı idi. Buna peki dersek hepimiz cephelerde ve fabrikalarda mahvolacaktık ve bir daha vatanımız Türkiye'ye gitme yolunu bulamayacaktık.

Genel komiserin sözlerine karşılık vermek için söz aldım ve Kafkaslı mültecilerin şefi sıfatıyla hemşerilerime gösterdiği yakınlık için kendisine teşekkür ettim. Bütün Kafkasyalıların arzusunun vakit kaybetmeden Türkiye'ye gitmek olduğunu bildirdim.

Alman komiseri ile yaptığım sohbetten iki hafta sonra Berlin'den Ukrayna'ya gelen yüksek rütbeli bir zat beni ziyaret etti ve 4 arkadaşımla birlikte bizi Berlin'e davet etti. Arkadaşlarımdan ikisi Kabardey ikisi de Karaçaylı idi. Karaçaylılardan biri Almanların kurduğu Millî Komite'nin temsilcisi Kayıtbiy oğlu Kadı Bayramuk idi. 1 Mayıs 1943'te Berlin'de Santral Oteli'nde bulunuyorduk. "Doğu Bakanlığı" adına bizi karşılayan Doktor Schulz, her gün bizi ziyaret etti ve henüz yıkılmamış Berlin'in güzel yerlerini gezdirdi. Nazilerin bizden ne istediklerini henüz anlayamamıştık. Berlin'de 10 gün kaldıktan sonra Doktor Schulz

bize güney Almanya'daki dağ memleketlerini ve çiftlikleri gezdirdi. 15 gün süren bu seyahatimiz de gayet düzenli ve rahattı, fakat bundan da maksat anlaşılmıyordu. Tekrar Berlin'e geldik. Burada bizi Doğu Bakanlığı genel müdürlerinden Profesör von Mende kabul etti. Bize Kafkasyalılar ile Almanlar arasındaki samimiyetten bahsetti.

- Görüyorsunuz ki, sınırlarından uzakta muzaffer savaşlarına devam eden Alman milleti, içeride rahat bir hayat sürmektedir. Doğu cephesinde stratejik bir çekilme planının uygulanmasından başka sarsılmış bir tarafımız yoktur. Rusları muhakkak yeneceğiz. Komünizmin kökü kesilecektir. Buna şüphe yoktur. Kafkasya'ya istiklalini bağışlayacağız. Görüyorsunuz, sizi şimdiden müttefik kabul ediyoruz. Kafkaslıların bizimle birlikte iş birliği yapmak arzusunda olduklarını düşünerek Kafkas Tümeni'nin kurulmasına müsaade ediyoruz. Hatta size esir kamplarını dolaşarak bütün Kafkasyalı esirleri kamplardan kurtarıp Kafkas Tümeni'ne nakletmenize izin vereceğiz. Führer, Kafkaslılara da Alman milleti ile omuz omuza savaşarak Bolşevikliğin dünyadan defedilmesi şerefini veriyor. Kafkas Tümenlerinde hizmet eden subay ve askerlere Alman üniforması verilecektir, yalnız kollarında bir Kafkas sembolü olacaktır. Bu da Kafkaslılar için bir şereftir. Yarın Bakan Rosenberg sizi kabul buyuracak ve bu meseleler hakkında ayrıntılı izahatlar verecektir,- dedi.

Bundan sonra ben söz aldım. Bize karşı göstermiş oldukları yakınlıktan dolayı Führer'e ve bütün Alman milletine teşekkürlerimi sundum. Kafkasyalı mültecilerin şimdilik arzularının Türkiye'ye geçmek olduğunu, Kafkasya'daki yurdumuzu terk edip Türk göçmenleri sıfatıyla, savaşta tarafsız olan vatanımıza giderken Alman askeri olarak harbe katılamayacağımızı bildirdim.

Ertesi gün öğleye doğru Bakan Rosenberg'in makamındaydık. Doktor Schulz'un teklifi üzerine oraya Kafkas kıyafetleri-

mizle gelmiştik. Rosenberg hepimizin elini sıktı ve Alman milleti ile Kafkasyalılar arasındaki samimiyetten bahsetti.

- Alman milleti sizi ezici komünistlerin pençesinden kurtardı. Führer size şu güzel Kafkas kıyafetinizi taşımaya, camilerinizi açmaya, ibadet etmeye izin verdi. Evet, sizin vatanınız güzel Kafkasya kısa bir süre biçin düşmana terk edilmiştir, fakat bu stratejik bakımdan bir mecburiyettir. Yakında gerçekleştireceğimiz saldırı ile bütün Kafkasya'nın kurtulmuş olacağını göreceksiniz. Bolşevizme karşı koyduğumuz bu mücadelemize Kafkasyalıların da katılmaları, Alman üniformasında, Alman silahlarını kullanarak ve Alman askerleriyle omuz omuza savaşmaları Kafkasyalılar için büyük şereftir,- dedi.

Nazi şeflerinin Kafkasyalılara karşı besledikleri sempatik samimiyet ve bağışlamak istedikleri istiklal bundan ibaretmiş. Bu şeflere göre Kafkasyalılar bütün istiklallerini Kafkas kıyafeti ile camilerde arayacaklarmış. Alman askeri olmak, Alman üniformasında görünmek şerefi için savaşacaklar, kırılacaklarmış. Bu şeflerden Kafkasyalıların demokrasi fikirli, laik ve olgun insanlar olup hiç kimseye teslim olmadan Türkiye ile birleşmek tarafları olduklarını düşünen bir tanesi var mıydı acaba? Biz ne desek onların bildiklerini okuyacakları anlaşılıyordu.

Arkadaşlarıma baktım, onlar da müteessir olmuşlardı. Ancak Kadı Bayramuk neşeleniyor, her halde Alman üniforması giyeceğine seviniyordu. Bu cahil, atılıp ellerini sallayarak 70 kişiden fazla komünistin kafalarını bizzat kendisinin kopardığını anlatmaya başladı. Bundan dolayı mahcup oldum, canım sıkıldı.

Ayrılırken Rosenberg'e bir rapor takdim ederek 21 maddelik bir program dâhilinde Kafkasyalı mültecilerin Türkiye'ye gönderilmeleri hususunda tasdik rica ettim.

Bundan sonra Fransa ve Çekoslovakya'dan toplanan kalabalık bir eski Kafkas göçmenleri topluluğu ile karşılaştık. Bunlar

Almanların Berlin'de tertip ettiği Millî Komite'den olduklarını söylediler. Bizim tuttuğumuz yolun yanlış olduğunu, Alman ordusunun yenilmeyeceğini ve Kafkas mültecilerinin Almanlardan ayrılmasına izin vermeyeceklerini bildirdiler. Ertesi gün "Şimali Kafkasyalı Temsilcilerin Birinci Kongresi" adı altında bir toplantı düzenlendi. Toplantıya başkanlık eden Ahmet Nebi Magoma, Alihan Kantemir ile beraber kurduğu millî bir partiden söz ederek kendisinin Birinci Dünya Savaşı'ndan beri Şimali Kafkasya'yı kurtarmak için çalıştığından bahsetti.

Bundan sonra söz alan hatipler, ayrı bir Kafkas ırkından, hatta Kafkaslıların damarlarında "Aryan" kanının dolaştığından söz ederek Almanlardan ayrılmamıza izin vermeyeceklerini hatırlattılar. Benim genç ve tecrübesiz bir Kafkasyalı olduğumu, onlarla tanışmadan büyük meselelerle uğraştığımı, bilhassa Türkiye'ye gitmek meselesini çıkarmamın büyük bir hata olduğunu, bu hatayı hemen düzeltmezsem millî menfaatlerimizi kaybetmemize sebep olacağımı ileri sürdüler. Uzun süren münakaşalar neticesinde anlaşamadan dağıldık.

Almanya'dan tekrar Ukrayna'ya geldiğimiz zaman, bütün Kafkasyalıları oturdukları köylerde ziyaret ederek hadiseyi olduğu gibi anlattım. En kısa yoldan kendimizi Türkiye'ye atmazsak savaşmakta olan büyük güçlerin ayakları altında çiğnenerek mahvolacağımızı belirttim. Almanlar tarafından teşvik edilen Kadı Bayramuk, bu konuşmama Almanların aleyhine bir şekil verdi ve beni Alman Genel Komiserine ihbar etti. Bundan sonra Alman komiserinin benim aleyhimde tertip ettiği propaganda Kadı Bayramuk ve Alman yüzbaşısı Toyre tarafından ortaya atıldı.

Hayatım tehlikeye düştü, başka çare kalmadı, rastgele bir trene atladım ve Melitopol şehrinden uzaklaştım. Elimde bulunan vesikalardan faydalanarak bir Kafkas şefi sıfatıyla Ukray-

na'da bulunan Alman kamplarını gezdim. Oralarda bulduğum birçok Kafkasyalıyı kamplardan kurtardım.

Böylece seyahat ederek Odessa şehrine geldim. Buraya benden önce gelmiş 40 hemşerimle buluştum. O günlerde Odessa Romen hükûmetinin hâkimiyeti altında bir valilikti. Romen valisi Vasiliyu ile görüşüp Ukrayna'da kalan 160 Kafkasyalının Türkiye'ye gitmesi için topraklarından geçiş izni vermesini rica ettim. Bundan sonra tekrar Ukrayna'ya döndüm. Gizlice adamlarıma haber verip Almanlardan kaçmaya hazırlandık. Ancak bizi Almanlara ihbar ettiler. Kadı Bayramuk ile Alman yüzbaşısı Toyre evimi bastılar. Hazırladığım vesikaları aradılar ama bir arkadaşıma önceden gönderdiğim için bulamadılar. Bütün yollar kapatılmıştı. Ben çoluk çocuğumu yanıma aldım, bir araba yükü eşyamı, arabaya sarılmış hazır vaziyette bıraktım, gece karanlığında rastgele bir trene atlayıp kurtuldum. Kırım'da çok sevdiğim bir arkadaşım olan Muhacir ile buluştum.

İşte o günden sonra Alman komiseri cahil Kadı Bayramuk'u Karaçaylı mültecilere şef tayin etti. Bu düşüncesiz herif, körü körüne Almanlara hizmetçi oldu. Daha Ukrayna'da yüzlerce genç ırkdaşımızı zorla Almanlara sattı. Bu gençleri sopa altında Kırım'a topladı, oradan da Alman uçaklarına bindirip İç Rusya'ya gönderdi. Bunlardan hiçbir tanesi geri dönmedi. Hepsi de bir cahilin cahilliğine kurban gitti.

Ukrayna'nın Melitopol şehrinden ayrıldıktan sonra doğru Odessa şehrine geldim. Türk büyükelçiliğine başvurmak için ailemle beraber Bükreş'e gitmeye izin aldım. Bükreş'te büyükelçi Hamdullah Suphi Bey ile tanıştım. Burada anlatamayacağım çeşitli maceralardan sonra Makedonya-Üsküp ve Yunanistan-Dedeağaç üzerinden gece karanlığında bir sandalla kürek çekerek karım, oğlum ve ben Türkiye topraklarına kavuştuk. Sabahleyin iki askerle birlikte Dikili kasabasına gittik. Oradan bir vapurla

İzmir'e geçtik. İzmir'de tanıştığım Dağıstanlı bir Kumuk, Karaçaylı olduğumu öğrenince İzmir'de yaşayan iki Karaçaylıyı otele getirdi. Onlar benimle tanışıp kim olduğumu öğrenince, 42 sene evvel (1905'te) Türkiye'ye gelen Karaçaylıların Konya, Afyon, Eskişehir'de yaşamakta olduklarını ve benim öz teyzemin oğlunun da Konya Başhüyük'te yaşadığını söylediler. Telgrafla bildirilmesi üzerine teyzemin oğlu Musa[41] İzmir'e geldi ve bütün resmî işlemlerimizi hallederek Konya'ya gitmemizi sağladı.

Ondan sonra geçmişi geriye bıraktım, gözlerimi açtım ve dünyaya bakmaya başladım. Bütün Avrupa memleketlerinin harp bombalarıyla yıkılmış şehirleri, kolsuz, bacaksız adamlardan, kimsesiz kalan çocuklardan doldukları, bütün Avrupa halkının açlıktan kırıldığı zamanda Türkiye'de her şeyin bol olduğunu, Türk vatandaşlarının serbest ve şen bir hayat geçirmekte olduklarını, gürbüz çocukların okulları doldurduklarını görüp biz de sevinir ve Türkiye Cumhuriyeti'ni bir dünya cenneti hâline getiren büyüklerimize sağlıklar dilerdik. İlk aylarda her gece rüyamızda Ruslarla karşılaşır, onlardan kurtulmaya çalışırdık. Uyanırken kendimize gelir, birbirimizi yoklar, Türkiye'de kurtulmuş olduğumuzu hatırlar, şükürler ederdik.

Ne yazık ki ömrümün 40 yılını bir cehennemde geçirdim. Bu cehennemde hayatımı buhranlı bir mücadele ile kazandım. Bir zamanlar çok soğukkanlı bir adam olduğum hâlde, hayatın durmadan indirdiği şamarlar beni daima ecelini bekleyen ürkek bir mahluk yaptılar.

Vatanıma sığınarak selamete kavuştuktan sonra bile etrafımdaki serbest insanların taşkın neşeleri beni sıkıyordu. Nereye gitsem Rus ajanları da beraberimde geziyormuş, nerede ise öldüreceklermiş gibi hislerden kendimi alamıyordum. Tehlike artık

[41] Kafkasya doğumlu, 1905 muhacirlerinden Konya-Başhüyüklü Musa Baypolat.

vücudumun bir parçası hâline gelmiş, ruhumun derinliklerine kadar işlemişti.

Bazen kendimi 32 yıl geriye alıyorum. Dedemin ailesini, aile bireylerinin birbirine karşı besledikleri derin sevgiyi, fedakârlığı, büyüklere karşı saygıyı, doğruluğu, dürüstlüğü, Müslümanlığı, hakiki bir insanlığı, doğal neşeyi görüyorum. Kendi kendime "Bu yalan dünya böyle gider, sonu yoktur." diyorum.

Dost ve akrabalarımla iyi geçinebilirsem, evladımı iyi bir insan olarak yetiştirebilirsem, kendim çalışarak ihtiyarlığımda kimseye muhtaç olmayacak kadar bir servet kazanabilirsem, bu garip dünyada gözüm kalmazdı kanaatine geliyorum.

***

Macir Babulayeviç Koçkarov (Karaçayca söylenişi Koçharlanı Babula Ulu Macir)

Karaçay'ın Koçharlar sülalesinden Babula'nın oğlu Macir, 1 Kasım 1907'de Karaçay'ın önemli kasabalarından Yukarı Teberdi köyünde dünyaya geldi. 19. yüzyılın son çeyreğinde bu kasabayı kuran Bayçoralar sülalesinden Ojay Haci, Macir'in anne tarafından dedesiydi. Baba tarafından dedesi Koçharların Naib, Karaçay halkı arasında güçlü bir lider, sağlam iradeli ve asil ruhlu bir insan olarak tanınmaktaydı. Babası Koçharların Babula ise bütün Karaçay'da cesareti ve halkı yönetme becerisiyle halk tarafından çok seviliyordu.

Macir Koçkar, ömrü boyunca Karaçay-Malkar halkının bağımsızlığı, istiklali ve selameti uğrunda hayatını ortaya koyarken hem Sovyet-Bolşeviklerin NKVD teşkilatı hem de Alman-Nazilerin Gestapo teşkilatı tarafından takibata uğradı, defalarca ölümle burun buruna geldi.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ata yurdu Kafkaslar'dan kaçmak zorunda kalıp bin bir türlü maceradan sonra karısı ve tek oğlu ile Türkiye'ye iltica etmeyi Başaran Macir Koçkar, yaşadıklarının insanlığa ders olması gayesiyle, Hüseyin Kafkaslı adıyla iki kitap kaleme alarak Sovyetler Birliği ve Komünizm gerçeğini Türk halkıyla paylaştı. Her iki kitabı da bir süre yaşadığı Eskişehir'de yayımlandı. Kitaplarının künyeleri şöyledir:

Sovyet Rusya'da Hayat. Komünistler ve Halk / H. Kafkaslı.-Eskişehir: 1948.

Cehennemi Gören İnsanlar / H. Kafkaslı.-Eskişehir: 1949.

Macir Koçkar 1962 yılında ailesiyle beraber Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etti ve 3 Mart 1970'te orada vefat etti.

Sovyetler Birliği hükûmeti tarafından resmen "Halk düşmanı ve vatan haini" ilan edilse de halkın hafızasında bir kahraman ve vatansever olarak kaldı.

Asya Koçkarova / Karaçayevsk 2004

http://www.elbrusoid.org/articles/business/359821/

TANIDIĞIM DRAU FACİASI TANIKLARI

Yılmaz NEVRUZ

Önce Drau kamplarında toplanan Kafkas mültecilerinin sonu meçhul yolculukları hakkında kısa bilgi vermem yararlı olur.

1942 yılının Ağustos başlarında Alman ordularından bir kol Kızıl Ordu'dan fazla bir mukavemet görmeden Batı Kafkasya'nın dağ eteklerine kadar ilerledi ve ilk önce Maykop petrol tesislerini, sonra da tüm bölgeyi işgal etti. Alman kumandanlığı Sovyet yönetimini ilga etti ve işgal yönetimi başladı. Halk şaşkınlık içindeydi ve nasıl hareket edeceğini bile kararlaştırmakta zorlanıyordu. Eli silah tutan tüm yetişkin erkekler cephelerde olduğu için yerleşimlerde sadece yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve savaşta yaralanıp evlerine dönen sakatlar vardı. Bu hengâmede "Kadı Bayramuk" isimli bir kişinin Alman işgal yönetiminin gözetiminde yerel idareci tayin edildiği, lakin fazla bir etkinliğinin olmadığı rivayet olarak biliniyor.

Buna karşılık Doğu Kafkasya cephesinde Grozni petrol mıntıkasına yönelik taarruzlar şiddetli bir mukavemetle karşılandı ve Almanların ilerlemesi durduruldu.

Alman ordusunun ana ağırlığı Stalingrad'a doğru ilerlerken Harkov civarında Sovyet ordusunu bozguna uğrattı, 239.000 Kızıl Ordu askeri esir alındı. Ancak Alman ordusu da büyük güç kaybına uğramıştı. Sovyetler cepheye taze kuvvetler yığarken Alman ordusunda ikmal ve iaşe zorlukları başlamıştı. Sonuçta Kafkas

petrollerini ele geçiremeyen Almanya Stalingrad istikametine yoğunlaştı. 13 Temmuz'da Stalingrad'ı kuşattılar, sokak savaşları yaşandı ama Almanlar başarı kazanamadı. 19 Kasım'da Kızıl Ordu karşı saldırıya geçti ve yıl sonuna gelindiğinde, 6. Ordu tamamen çökertildi. 2 Şubat 1943'te Alman ordusu savaşı bıraktı ve Alman cephe kumandanı teslim oldu. Almanlar 200.000 asker kaybetti, 90.000 asker de Ruslar tarafından esir alındı

Stalingrad

Stalingrad'da durumun kötü gittiği anlaşılınca Kafkasya'daki Alman birlikleri sessiz sedasız geri çekilmeye başlamışlardı. Bu sırada beklenmeyen bir olay yaşandı. Cebri kolektifleştirme sırasında "kulak" (toprak sahibi zengin köylü) ilan edilerek Orta Asya ve Sibirya'ya sürgün edilen ailelerin reislerinden bazılarının aile efradı ile bir kısım yakın akrabaları ve Almanlarla ilişki kuran az sayıda insan ve bunların aileleri komünist rejimin takibine uğrayacaklarını düşünerek (her şeyi göze alıp) Alman birliklerinin peşine takılarak yurtlarını terk etmeye karar verdiler. At arabalarına yolda ihtiyaç duyacakları şeyleri ve değerli eşyalarını yükleyerek yola koyuldular.

1943 yılı Ocak ayının soğuğunda zahmetli bir yolculuğa göğüs gererek Kırım, Ukrayna ve Çekoslovakya üzerinden Almanya'ya ulaştılar. Orada Alman yönetimi tarafından Güney Almanya, Avusturya ve Kuzey İtalya'da geçici mülteci kamplarına nakledildiler. Takriben 3.000 km. olan bu uzun ve muhataralı yolu kendi at arabalarıyla kat etmişlerdi. Kamplarda da atlarını ve arabalarını sıkı bir şekilde muhafaza ettiler. İki yıl oralarda kaldılar. Anılan geçici kamplar savaş sonunda İngilizlerin hissesine düşmüştü. İngilizler 1945 yılının başlarında Sovyet Rusya'dan iltica eden sığınmacıları ve Almanlara esir düşen Sovyet askerlerini Avusturya'da Drau/Drava nehrinin sol yakasında Lienz kasabasından Oberdrauburg'a kadar uzanan alandaki toplama kampında bir araya getirdiler. Kuzey İtalya'nın Paluzza kasabasının çevresindeki geçici kampta bulunan Kuzey Kafkasyalılar ile diğer geçici kamplarda bulunanların hissesine Oberdrauburg'un İrschen ve Dellach köylerinin çevresindeki orman açıklıkları isabet etmişti ve oralarda arabalarını barınak hâline getirerek haklarında verilecek kararı beklemeye başladılar. Ama bu bekleyiş çok sürmedi.

Otuz bini aşkın mülteci Sovyet Rusya vatandaşının (bunların içinde 8.000 kadarı Kuzey Kafkasyalı) iltica talebini kabul ettikleri takdirde ortaya çıkacak iskân sorunu başta olmak üzere diğer sosyal ve ekonomik sorunlarla uğraşmak istemeyen İngiltere-Amerika ikilisi Yalta Konferansında (4 Şubat 1945) Stalin'in talebini kabul ederek tüm sığınmacıları Sovyet Rusya'ya iade etmeyi taahhüt ettiler. Aynı yılın (1945) Mayıs ayının sonlarına doğru iade eylemini gerçekleştirmeyi planladılar.

Endişeli Bekleyiş

Kafkasyalı sığınmacı aileler İrschen yakınlarında, büyük çoğunluğu Almanlara esir düşen askerlerden oluşan bekârlar da

Dellach köyü civarında barınıyorlardı. Durup dururken aniden bir araya getirilmeleri hayra alamet değildi. Görünüşe göre şimdilik onlarla kimse ilgilenmiyordu. Kampları korumakla görevli askerlerle bağlantıları yoktu. Bu vaziyette Mayıs ayının sonlarına yaklaştılar.

Başlangıçtan itibaren ailesiyle birlikte sığınmacıların arasında yer alan Botaşların Hamit (o sırada 20 yaşında) sonradan kaleme aldığı (kaçış eylemiyle ilgili) hatıralarında (Drau faciasıyla ilgili yazılarda açıkça değinilmeyen) ilginç bir olayı anlatıyor: "Tüm mültecilerin Rusya'ya iade edilecekleri söylentisi hepimizi can evimizden vurmuştu, ne yapacağımıza karar veremeden dolanıp duruyorduk. Bu hengâmede bir arkadaşım: Bizim grupta ortalıkta sık görünen genç delikanlı Cögetey'e (tanış olduğu bir İngiliz askeri) "istiyorsanız dağlara kaçın, ben yardımcı olurum." diyerek kendisinin nöbetçi olduğu mıntıkayı göstermiş ve belli bir saatte hep aynı mıntıkada nöbet tuttuğunu da eklemiş. Bu fırsatı hepimizin değerlendirmesi lazım, diye ilginç bir müjdeli haber verdi, diye yazıyor. Hamit bu habere çok çok seviniyor ve hemen koşup 15-16 yaşlarındaki genç Cögetey'i bulup haberi ondan duymayı istiyor. Buluşunca Cögetey şu bilgiyi veriyor: "Buraya geldiğimizden beri bir İngiliz askeriyle tanış oldum. İkimiz de yarım yanlış İtalyancamızla konuşup anlaşıyoruz. Bugün beni çok üzgün görünce "Ne oldu, üzgün görünüyorsun." dedi. Ben de "İade edileceğimiz söyleniyor, onun için üzgünüm." dedim. Samimi ahbabım olan İngiliz asker "İsterseniz dağlara kaçın, ben yardımcı olurum." dedi". Böylece haberin doğruluğu kaynağı tarafından teyit edildi.

Bundan sonra Hamit Botaş haberi herkese yayıyor ve kaçma hazırlığına başlıyorlar. Birkaç genç o gece İngiliz askerin tarif ettiği yoldan dağa çıkıp etrafı kontrol ediyorlar. Ertesi günü önemli eşyalarını paketleyip hazırlıyorlar ve akşam karanlığı basınca da

yüklerinin bir kısmını atlarına yüklüyorlar, kalanını da sırtlarına alıp dağ yolunu tutuyorlar. Karaçaylılardan başka Kafkas gruplarını da haberdar ettikleri için onlardan da katılanlar oluyor. Böylece ertesi gün başlayan tehcir işleminin hengâmesinde dağa kaçanlarla kimse ilgilenmiyor. Birkaç gün sonra onlar başka yollardan dağları terk edip Almanya'ya doğru yola koyuluyorlar. Avusturyalı köylülerden büyük yardım görüyorlar.

Benim kanaatime göre bu merhametli asker tek değildir, başkaları da vardır ve onlar da sürülme sırasında kaçabilenlere engel olmamışlardır. Eğer bu haber doğruysa (ben doğruluğuna inanıyorum) sığınmacılardan takriben 1.000 civarında veya biraz daha az insan Rusya'da kendilerini bekleyen katliam ve ikinci bir sürgün felaketinden kurtuluyorlar.

İade edilenlerden Karaçay-Malkarlıların ve Çeçen-İnguşların durumları diğerlerinden daha feciydi. Zira iki yıl önce Atayurt'ta yaşayan nüfuslarının tamamı Orta Asya ve Sibirya'ya top yekûn sürgün edilmiş, ama kimsenin haberi yok. Bu yüzden Ata yurda dönme şansları yoktu. Dert üstüne dert, acı üstüne acı. Öte yandan tarih boyunca yaşanan toplu sürgünlerde olayın sadece sürülme olmayıp genositin (soykırımın) de buna refakat ettiği tecrübeyle sabittir. O dönemlerde açlık, sefalet ve salgın hastalıklar ve iskân yerine intibak edememe yüzünden sürülen nüfusun yarısına yakını yaşamdan kopmuştur.

Mültecilerin Türkiye'deki Akrabalarıyla Bağlantı Kurma Çabaları

Sovyet Rusya'ya iade edilmekten kurtulan mülteci grupların işgal altındaki Almanya'da kalmaları çok zordu. Zira Almanya ve Avusturya'da devlet otoritesi kalmamıştı, galip devletler de kendilerine göre önemli gördükleri sorunlarla uğraşıyorlardı. Mültecilerin başka ülkelere gitmek için işgal yönetimlerinden izin alma-

ları gerekiyordu. Başka ülkelerde akrabaları ve yakınları onların kendilerini kabul edip sahiplenecek olan akrabalarından yazılı muvafakatname alıp izin-talep dilekçelerine eklemeleri gerektiği bildirilmişti. Bunun üzerine Türkiye'de yaşayan eski muhacirler ile bağlantı kurmak için yoğun bir çalışma başlatılmış.

1946 yılındaydı, köyümüzde[42] heyecan verici bir haber süratle yayıldı: Köyün tamadası (büyüğü) Karabaşların Said Bey'e Almanya'dan Karaçayca yazılı bir mektup gelmiş. Savaş sonunda Almanya'da sahipsiz kalan Karaçaylı mültecilerden söz ediyormuş. Esaret yaşamından kurtulup Türkiye'ye gelebilmeleri için Türkiye'deki yakınlarından (bakımlarını taahhüt eden) yazılı bir belge isteniyormuş. Said Bey 1905'te Türkiye'ye hicret eden Karaçaylılardan bir grubun tamadası (büyüğü) olan Karabaşların Tuvgan Biy'in oğludur. Takriben 20'li yaşlarında ailesiyle gelmiştir. Rus mekteplerinde okumuş Rusça bilen aydın bir insandı. O sıralarda köyümüzde Rusça okuma yazma bilen tek kişi Said Bey'di. Mektubu gönderen kişiye noterlikten tasdikli taahhütname gönderildi. Sonradan benzer mektuplar başka ailelere ve benim babama da geldi. Haniy isimli hanım mülteci Sılpagarlardan bize akraba olduğunu ve ailesine bakım taahhütnamesi gönderilmesini yalvararak rica ediyordu. Babam bu isimde bir yakın akrabaları olduğunu hatırlamasa da noterlikten tasdikli taahhütnameyi hazırlayıp bir zarfa koyup adresini de Said Bey'e yazdırıp postaya verdi. Başka Karaçay köylerinde yaşayanlara da mektuplar gelmiş, hemen hepsi taahhütname göndermiş. Sonradan öğrendiğime göre, Malkar asıllı merhum Yusuf Baksan Efendioğlu Malatya'da tek başına yaşıyordu, ona dahi ulaşmışlar. O da elinden geldiğince birçoklarına yardımcı olmuş. Zaten 1930'lu yıllarda Türkiye'ye Gürcistan üzerinden iltica edenler-

[42] Yılmaz Nevruz'un köyü, 1905 yılında Kafkasya'nın Karaçay bölgesinden göç eden muhacirler için 1907 yılında Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde kurulan Ertuğrul (Yakapınar) köyüdür.

dendi ve Rusça okuyup yazma bildiği için fazla sıkıntı çekmeden Almanya'daki Malkar mültecilerle haberleşmiştir.[43]

Ve nihayet 1947 yılında ilk mülteci Batçaların Halit köyümüze geldi. Şimdi de yazımın başlığına dönüyorum:

Tanıdığım Drau Faciası Tanıkları
Hüseyin Nevruz (Koçharların Macir / Macir Koçkarov)

1945 yılıydı. "Köyümüze Kafkasya'dan bir aile gelmiş, Rıza Hocaların Yakuplarda misafir imiş." diye bir haber yıldırım hızıyla yayıldı ve büyük merak ve heyecana sebep oldu. 40 yıldan beri Atayurt'ta kalan yakınlarıyla bağlantı kuramayan yaşlılarımız gözleri yaşararak misafir aileye "hol geldin" demek için adeta sıraya girmişlerdi. Benim babamla annen de gittiler. Zaten Yakup Ağa annemin ablasının kızı Fatimat ile evliydi, yakın akrabamızdı. Yakup'un kızları Pakize ile Zehra benden üş yaş büyük ablam ve benimle akran oldukları için sık sık görüşür ve birlikte oynardık. Biz de büyüklerimizin arkasından yola koyulduk, onların evleri bize bir hayli uzaktaydı. Rıza Hocaların evleri devlet tarafından yapılan iki muhacir evinden oluşuyordu ve köyümüzün mahdut sayıdaki geniş evlerinden biriydi. Oraya vardığımızda avlu bir hayli kalabalıktı. Ablamla ben arka kapıdan eve dahil olduk, kuzenlerimizle buluştuk. Onların yanında 13-14 yaşlarında bizden bir hayli büyük görünen tanımadığımız bir delikanlı vardı. Hemen tanıştık, adı Ahmet'ti, misafir ailenin biricik çocuğuymuş, güzel Karaçayca konuşuyordu. Hemen samimi oluverdik. Pakize bizi misafir odasının kapısına kadar götürdü, içerideki divanın (Karaçayca "tırkık") bir ucuna genç

[43] Yusuf Baksan Efendioğlu'nun Karaçay-Malkar mültecileriyle mektuplaşmaları şu kitapta yer almaktadır:
Mülteci Kamplarından Karaçay-Malkar Türkçesi Mektupları / İsmail Doğan.-Konya: Karaçay Kültür Derneği, 1993.

sayılacak bir erkek, diğer ucuna da genç bir kadın oturmuştu. Malûm bizim âdetlerimizde genç eşlerin yan yana oturması ayıptır. Onların aralarına da en yaşlılar oturmuştu. Diğerleri de bulabildikleri duvar diplerine ilişmişlerdi. Ne konuştuklarını hatırlamıyorum. Zaten dışarıdakileri bekletmemek için içerdekiler çabuk dışarı çıkıyorlardı. Ana temanın Kafkasya'daki akrabaları hakkında bilgi edinmek olduğu aşikârdır. Misafirlerin isimlerini de tanıtayım. Ailenin büyüğü Hüseyin Nevruz / Koçharların Macir[44], eşi Habibat, oğulları Ahmet. Aile bizim köye gelmeden önce Konya'ya bağlı Karaçaylıların oturduğu Başhüyük köyüne gidip anne tarafından yakın akrabaları olan demirci ustası (Teli Mussa) lakaplı Musa Baypolat'ın misafiri olarak bir süre kalmış, sonra da baba tarafından yakın akrabalarının bulunduğu bizim köye gelmiş. Yakup'un dedesi Mamusur (Mansur) ile Macir'in dedesi Nayıp (Naip) öz kardeşmiş.

Bu heyecanlı hoş geldin faslından sonra normal hayata dönüldü. Bu defa pek çok ailenin misafirleri akşam yemeğine davet etme faslı başladı. Ben kendi ailemin davetini kısaca anlatayım, bununla tüm davetleri anlatmış olurum. Babam besili koyunlarından birini misafirlere kurban olarak kesti, yüzdü, uzuvlarına ayırarak büyük bir tepsiye koydu. Misafirlere ilaveten bir iki akrabamız da davet edildiği için et kazanı biraz büyük olmalıydı. Babam ayrıca kendi el et makinası ile bol miktarda kıyma hazırladı. Bundan sonrası annemin işiydi. Önce haşlama yöntemiyle pişirilen iri kıyım et parçaları ve uzuvları (yan yana dizilip iplikle bağlanmış kabuksuz kamışlardan oluşan) doğal süzgecin üzerine konuldu ve soğumaya bırakıldı. Bundan sonra kaynamış sıvı yağda kızartılarak pişirilen peynirli-patatesli "gardoş hıçınlar" (bir tür Kafkas böreği) pişirilip aynı kamış süzgecin

[44] Rusya'da adı Macir Koçkarov olan bu Karaçaylı mülteci, Rus ajanlarına izini kaybettirmek amacıyla Türkiye'de Hüseyin Nevruz adını almıştı. Yazdığı iki kitabını H. Kafkaslı adıyla yayımlamıştı.

üzerine dizildi. Annem yakın akrabalarından iki yetişkin kuzenini de yardıma çağırmıştı. Zaten tek kişinin anılan yemekleri hazırlaması mümkün değildi. En sonunda babamın hazırladığı kıymadan 2-3 tepsi "et hıçın" (Kafkaslar'ın en ünlü yemeği) hazırlanıp ocaktaki tezek ateşine konuldu.

Sözün kısası Karaçay'dan ilk gelen mülteci aileye gösterilen izzet ve ikram kırk yıllık hasretin dışa yansımasıydı ve bu aşırı ilgi sonradan hiç kimseye gösterilmedi.

Bu ilk mülteci aileye kendiliğinden ilginç bir hediye furyası ortaya çıktı: Hali vakti müsait olan ailelerin her biri Nevruz ailesine birer kuzulu koyun hediye ettiler. Aile bir anda zengin oluverdi. O dönemde köyün nüfusu 900 kişinin üzerindeydi ve takriben 150 haneden oluşuyordu. Bunun üçte ikisi yoksulluk sınırındaydı, kalanını iyice ve iyi durumda olan aileler teşkil ediyordu. Köy zengini denecek durumdaki ailelerin sayısı 5-6'yı geçmezdi.

Hüseyin Nevruz'un (Macir Koçkar'ın) ilk eylemi köyümüze 1946 yılında ilk demir tırnaklı traktörü getirmesiydi. Yakup ağa köyün ikinci zenginiydi, traktörün ödemesini o yapmış. Ama traktör çok ağır hareket ediyordu (yaya hızıyla denk) pek kullanılamadı. Buna rağmen yılmadılar ve bir yıl sonra Türkiye'de ilk piyasaya çıkan lastik tekerlekli traktörlerden ilkini yine onlar köye getirdiler. Böylece köyümüzü teknolojiyle tanıştırdılar ve halkın gözünü açtılar. Yakup ağa zaten Cumhuriyet öncesi dönemin mekteb-i ibtidaiyesini bitirmiş aydın bir kişiydi.

Hüseyin Nevruz ilk geldiği yıllarda 32 sahifelik bir risale yayınlayıp dağıttı: "Sovyet Rusya'da 32 Yıl". Ben o sırada okuma yazma biliyordum, risaleyi merakla okudum. Hatırımda çok azı kalmış, ama Rusya'da insanlara zulmedildiğini ve onların mülklerinin ellerinden alındığını, vs. anlatıyordu. Bu da bizim için bir

yenilikti. Sonradan iltica macerasının safahatını kitap hâline getirip H. Kafkaslı müstear adıyla yayınlatmış.

Yazımın başlığı "Tanıdığım Drau Tanıkları" olmasına rağmen Drau Faciası'nda bulunmayan Hüseyin Nevruz (Macir Koçkar), ailesini alıp tek başına Kafkasya'dan ayrılan, uzun ve tehlikeli bir yolculuktan sonra (Balkanlar üzerinden) Türkiye'ye iltica eden ilk mülteci olduğu için onu ilk isim olarak buraya almayı uygun gördüm.

Halit Tüzün (Batçaların Halit)

Kafkasya'da Yejovizm[45] terörünün hüküm sürdüğü 1930'lu yılları ikinci yarısında yönetime baş kaldırıp dağa çıkan abreklerden (çeteci-gerilla) biridir. İkinci Cihan Harbi patlak verip Alman Orduları Kafkasya'ya gelinceye kadar gündüz dağda gece evde yaşamını sürdürmüştür. Adına ödül konulan isyancılardan olduğu için büyük takip altındadır. Alman ordusundan bir birliğin mukavemet görmeden Karaçay'ı işgal etmesi üzerine dağdan inip evine kavuşmuştur. Ama yine KGB'nin takibi altındadır. Stalingrad bozgunundan sonra Kafkasya'daki Alman birlikleri geri çekilmeye başlayınca yalnız olarak onlara katılmıştır. Almanlar savunma savaşlarına mecbur kalınca Rusya'dan Almanya'ya iltica edenler arasından Ruslara karşı savaşmaları için gönüllü birlikler teşkil ettiler. Halit de bunlardan birine katılmıştır. Çatışmalardan birinde kolundan yaralanmış ve tedavisi için diğer yaralılarla birlikte cephe gerisine nakledilmiştir. Hafif bir sakatlıkla iyileşmiş olsa da cepheye gönderilmemiş ve diğer Kafkas mültecilerin bulunduğu Güney Almanya ve Avusturya'daki mülteci kamplarından birine gitmesine izin verilmiştir. Drau Faciası

[45] Nikolay Yejov, 26 Eylül 1936'da NKVD'nin başına geçti ve Stalin'in Büyük Terör olarak adlandırılan 1937-1938 kitlesel imha operasyonlarının yöneticisi oldu

yaşanırken Abrek Halit'in ilk ormana sığınanlardan olduğunu tahmin edebiliriz. Türkiye'ye de ilkönce o geldi. Yanılmıyorsam 1947 yılında bizim köye geldi ve bir Batça ailesine misafir oldu. Kimseye yük olmadan kendini geçindirdi. Hünerli bir insandı, çeşitli el ustalığı isteyen işlerden, Sakarya ırmağında balık tutmaya kadar her işi yaptı. Borlaklar sülalesinden bir kızla evlendi, iki oğlu bir kızı oldu. Çocukları hayattalar. Sovyetler Birliği'nin dağıldığını gördü, Karaçay'daki ailesiyle bağlantı kurduğunu, orada doğan oğlunun Türkiye'ye gelip babasıyla buluştuğunu duymuştum. Almanlar safında Ruslara karşı savaşırken yaralanıp harp malulü olduğu için savaştan sonra Alman Devletinin harp malullerine bağladığı maaştan da yararlandı. Ölünceye kadar her ay Türkiye'deki adresine maaşı gönderilmiştir. KGB takibinden endişe ederek Amerika'ya göç eden mültecilere katılmadı. Ölmeden önce bizim köyde karşılaştım ve bir hayli sohbet ettik. Mutlu görünüyordu. Bana şöyle bir tavsiyede bulundu: Bu köyün nüfusunun büyük ekseriyeti Karaçay'ın Duvut köyünden gelmiştir. Rus yönetimi Duvut köyünü boşaldıktan sonra orayı "doğal park" olarak ilan ettiği için orman alanı olarak kalmıştır. Şimdi tam zamanıdır. Köyde her aileden bir kişi Karaçay'a dönüp ailesinin Duvut köyündeki harap evini onarsın ve oraya yerleşsin. Halit'in fikri yerindeydi ve çok uygundu, ama tatbik edilmesi mümkün değildi. Zira aşılmaz bürokratik engeller vardı ve herhangi bir teşebbüste bile bulunulmadı, öylece kaldı.

Mahmut Duda (Dudaların Mahmut)
Namı diğer Ramazan Karça / Mahmut Aslanbek

1948 mültecileri arasında (benim tanıdığım kadarıyla) en aydın ve en birikimli olanların başında geliyordu. Doğrudan Ankara'ya gelmiş ve orada özellikle Kazanlı bilim insanlarıyla (Hamit Zübeyir Koşay, Ayaz İshaki'nin kızı Prof. Saadet İshaki Çağatay

ve o çevredeki aydınlar) bağlantı kurmuştur. Karaçay muhacirlerinin meskûn olduğu köylerden Başhüyük ile bağlantısı evlilik dolayısıyla daha fazlaydı. Anılan köyde Sılpagarlar sülalesinden Tavbiy'in kızı Sevim Tüzer ile evlendi.

Mahmut Duda, Eşi Sevim, Kızı Aybike

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Rusça dersleri verdi. Bu sıralarda Mahmut Aslanbek müstear adıyla *Karaçay ve Malkar Türklerinim Faciası*, Ankara 1952, *Karaçay-Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununla İlgili Gelenekler*, TTK.Yayını 1954 Ankara kitaplarını yazdı. İkinci kitabı Hamit Zübeyir Koşay tarafından Türkçeye aktarıldı ve kitabın bir sayfası Karaçayca, bir sayfası da Türkçe olarak tertiplendi. *Karaçay ve Malkar Türklerinim Faciası* kitabını yazdıktan sonra bizim köyü ziyaret etti (1952) ve o sırada hayatta olmayan Tamada (köyün büyüğü) Said Bey'in kuzeni, köyümüzün eğitmeni Aytek Bey'in misafiri oldu. Muallim Aytek (biz böyle çağırıyorduk) onun kitabından bir tomarı okula getirip öğrencilere dağıttı. Ben de bir adet aldım ve okudum, kitabı

hâlâ saklıyorum. Duda oğlu Mahmut'un (Mahmut Aslanbek) kitabını okuyunca içime Kafkasya ateşi düştü. O tarihe kadar Nart efsanelerinden ve masallardan öğrendiğim muhayyel Ata yurdu Kafkasya'yı daha şuurlu olarak tanımaya başladım.

Mahmut Duda 1948 yılında bizim köye gelmiş ve Tamada Said Bey'in misafiri olmuştu. Said Bey'in evinin bulunduğu tepenin üzerindeki meydanda Said Bey, Mahmut Duda ve köyümüzün önde gelenlerinden Ijaların Ömer'in birlikte sohbet ederek gezindiklerini iyi hatırlıyorum. Tahminime göre Mahmut Duda Almanya'da iken Said Bey'le bağlantı kurmuştu, Türkiye'ye gelir gelmez onu ziyarete geldi. Aynı yıl içinde Said Bey hastalandı, tedavi için Bursa'ya götürdüler ve orada vefat etti, cenazesi de orada defnedildi.

Burada bir hatırlatmada bulunacağım: Mültecilerin önde gelenleri ile 1930'lu yıllarda takibe uğrayan ailelerin bireylerinde büyük bir KGB korkusu vardı. Özellikle Türkiye'de yaşanan 1960 Hükûmet Darbesi'nden sonra bu korku daha da arttı. Hemen hepsi bir yolunu bulup ABD'ye göç etti. Mahmut Duda'nın da bu korkuyu taşıdığını sanıyorum.

1964 yılında İstanbul'da *Birleşik Kafkasya* dergisini yayımlamaya başlayınca Barasbi Baytugan'dan adresini alıp kendisiyle bağlantı kurduk. Derginin yayınına elinden geldiğince yardımcı oldu, o yaşta abone toplamaya çalıştı, bizi teşvik etti.

Bu arada Radyo Liberty'de Kuzey Kafkasya Bölümünün şefi Barasbi Baytugan emekli olunca onun yerine münasip bir adam bulunamadı. Yanlış hatırlamıyorsam 1966 yılının başlarındaydı, en sonunda Mahmut Duda ikna edildi ve ABD'den Almanya'ya gelerek göreve başladı. Bir yıl sonra, İstanbul'da yaşayan Gazavat Kafkaslı da Çerkesçe yayın bölümünde görev aldı. Mahmut Bey uzun süre görevine devam edemedi. Böbrek tümörü sebe-

biyle bir böbreği alındı ve 1969 yılında emekliye ayrılıp tekrar ABD'ye döndü. Almanya'da iken mektuplaşmamız 1968 yılının sonlarına kadar devam etti, son yazdığı mektup 02. 11. 1968 tarihini taşıyor.

Mahmut Duda ve Ailesi

1975 yılının sonlarında ihtisas yapmak için Almanya'ya gittiğimde Karaçay-Malkar folkloruyla ilgili çalışma projemi (vakit buldukça) yavaş yavaş hayata geçirmeye başlamıştım. Bu hususta bana yardımcı olacak tek kaynak ve yol gösterici Mahmut Duda idi. Tam 10 yıl süren bir aradan sonra tekrar bağlantı kurdum. İlk önce bana kısa bir not yazdı (16.01.1978) ve çok sevindiğini bildirdi. Ayrıntıya girmeyeceğim, ancak bağlantımız bu defa kısa sürdü, bana son yazdığı mektup 24.10.1979 tarihini taşıyor. Son iki mektubuma cevap alamadım. Sevim Hanım'a mektup yazdım, ondan da cevap alamadım. 1981 yılında vefat ettiğini sonradan öğrenebildim. Mahmut Duda'nın, namı diğer Ramazan Karça'nın mektupları onun entelektüel kişiliğini yansıtan ve genelde Kuzey Kafkasya'nın, özelde Karaçay-Malkarlıların kültürel ve politik tarihine ışık tutacak değerli bilgiler içermektedir[46*]. Bu arada üzüntü duyduğum bir durumu ifade etmek istiyorum: Günümüzde Karaçay-Malkar'ın müstemleke aydınları Dudaların Mahmut'u (Mahmut Dudov) görmezden gelmeye devam ediyorlar.

Merhum Ramazan Karça (Mahmut Duda) ile birlikte yaptığımız folklor çalışmaları hakkında da kısa bilgi vermeyi uygun buldum.

Ramazan Karça 1981 yılında vefat edene kadar, Karaçay Halk Edebiyatı ve folkloruyla ilgili araştırmalarına devam etti. Benimle bağlantı kurduktan sonra elindeki (alan çalışması) yaparak topladığı özellikle manzum metinleri (eski cırla/eski şarkılar) benimle paylaştı. Amacımız bu metinleri esas alarak bulabildiğimiz diğer metinleri de ekleyerek kitap formunda yayımlamaktı. Mahmut Duda'nın hastalığının ağırlaşması çalışmamızı aksattı. Zamansız vefatı beni çok sarstı, ne yapacağıma karar vereme-

46 * Ramazan Karça'nın mektuplaryla ilgili araştırma yapanlar "Kafkasya Davasıyla İlgili Hatıralarım" Kafkas Vakfı Yayınları 2023, İstanbul, çalışmamda ayrıntılı bilgi bulabilirler.

den 1990'lı yıllara kadar kendim Mahmut Duda'nın daha önce gösterdiği ve beni yönlendirdiği ilkelere bağlı kalarak metinlerin tamamını yayına hazırladım. O sıralarda Eskişehir Karaçay-Malkarlılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin yayımladığı *Birleşik Kafkasya* dergisinin genel koordinatörlüğünü yapıyordum. *Eski Cırla / Eski Destanlar* adı altında özel bir sayı hazırlayarak kitap formunda olmasa da yayımladım. Büyük ilgi gördü. Sonradan online olarak da yayımladım[47]. Moskova'da yayın yapan Karaçay-Malkarca (Elbrusoid) web sitesi iznimi almadan metni online kitap hâline getierek Mahmut Duda'nın adını mümkün mertebe öne çıkarmadan yayımladı. Çok rahatsız oldum, ama ses çıkarmadım. Kendi sitemde yayımladığım Latin ve Kiril harfli metinlerin ön sözünde şu ifadeyi özellikle vurguladım: "Burada yayımlanan metinlerin büyük kısmının derlenerek yazıya geçirilmesi emeği tamamen merhum **Ramazan Karça**'ya aittir. Bana ise (yayına hazırlayan) titri yeterlidir".

Böylece tam istediği biçimde olmasa da merhum Mahmut Duda'nın vasiyetini yerine getirdim. Uzun yıllar dosyalarda saklanan metinleri online olarak geniş okuyucu kitlesinin kolayca erişebileceği bir şekilde okuyucularla paylaştım. Ne yazık ki kendisi de eşi Sevim Hanım da göremedi. Kızları Aybike muhtemelen görmüş olabilir, ama benimle bağlantı kuramadan o da bu dünyadan ayrıldı.

Merhum Mahmut Duda büyük bir vatansever ve milliyetperverdi. Son nefesine kadar Ata yurdunun ve öz halkının meseleleriyle ilgilendi ve onun acılarıyla kederlendi. Vatan hasreti içerisinde ve yad ellerde hayata gözlerini yumdu. Paterson şehrinde Müslüman mezarlığına defnedildi. Çok geçmeden eşi Sevim Hanım da vefat etti ve eşi Mahmut Duda'nın yanına defnedildi. Biricik kızları Aybike yapayalnız kaldı, psikolojik bunalım

[47] (yilmaznevruz.net)

içinde sıkıntılı bir hayat yaşadı. Geçenlerde (2024) vefat ettiğini duydum. Karaçay'daki kızları da vefat etmiş. Böylece Duda/Karça ailesinin trajedisi sona erdi.

Dr. Muhammed Mamçu (Mamçuların Muhammad)

1942 yılında Rostov Tıp Fakültesi'ni bitirir bitirmez (22-23 yaşlarında) askere alındı ve Alman Cephesine gönderildi.

Kendisinden duyduğuma göre bir askerî birliğin doktoru olarak savaş cehennemine katıldı. Savaş sırasında birlik komutanı Almanların bombardımanı sırasında öldürüldü, komutayı teğmen rütbeli bir subay aldı, o da öldürüldü. Subay kalmayınca görev tabip As Teğmen Muhammed Mamçu'ya kaldı. Bu olayı kendi ağzından şöyle anlatmıştı:

"Zaten çatışma sakinleşmiş ve birlik fazla yüksek olmayan bir tepenin eteğinde pozisyon alarak tetikte beklemeye başlamıştı. Bir ara karışık sesler duydum ve çevreye baktım, yanımdakiler tepeyi gösteriyorlardı. Hemen arkama döndüm bir de ne göreyim, bir Alman birliği tepenin arkasından dolanarak benim birliğimi kuşatıvermiş. Çatışmaya girişmek için zaman kalmamıştı, teslim olduk. Kumandanları benim yanıma geldi ve: Vay, vay! Bir doktor muharip birliği yönetiyor dedi. Almanca bildiğim için durumu kısaca anlattım ve görevimi yaptığımı söyledim. Silahlarımızı topladılar bizi önlerine katıp götürdüler. Daha sonra kendimi Polonya'daki esir kampında buldum."

Hikâyeyi anlatırken çok neşeliydi, Ruslar adına silah kullanmadan teslim olmasından dolayı memnun görünüyordu.

Türkiye'ye gelince hemen Sağlık Bakanlığına baş vurarak doktorluk diplomasının onaylanmasını talep etmiş, onaylanınca da İstanbul Tıp Fakültesi III. Dahiliye kliğinde dahiliye ihtisasına başlamış. Klinik şefi ünlü Yahudi asıllı Alman Prof. Dr. Erlich

Frank'ın maiyetinde çalışmış. Almanca bilmesi de işine yaramış, muhtemelen Dr. Frank kendisiyle Almanca konuşacak bir asistanının olmasını arzu ettiği için Muhammed Mamçu'yu tercihen asistan olarak kendi kliniğine almış. O da büyük bir şevkle ihtisasını başarıyla tamamlamış ve doçentlik yolu açılmış. İlmi çalışmalarını başarıyla ikmal etmiş ve öğrencilere ders verme hakkını kazanmış. Zaten o dönemin yönetmeliğine göre doçentlik imtihanının bir şartı da belirli bir konuyu belirli bir zaman içinde öğrencilere anlatmaktı. Günü gelmiş jüri önünde öğrencilere ders anlatmak için kürsüye çıkmış. Bütün gayretine rağmen Türkçe konuşmakta zorluk çekiyormuş.

Neticede başarısız sayılmış ve bir yıllık mecburi hizmetini tamamladıktan sonra tekrar doçentlik imtihanına girme hakkı tanınmış. Benim anladığıma göre bu süre zarfında Türkçeyi pratik olarak iyice konuşacak hâle gelmesi amaçlanmış olabilir. O da Karaçay muhacirlerinin de yaşadığı Konya'ya tayinini yaptırmış. Bu esnada muayenehane açıp serbest çalışmaya da başlamış. Bu arada tekrar doçentlik sınavına girme fikrini değiştirip işini İstanbul'a yakın Yalova ilçesine nakletmiş. İlçeye 4 km mesafede Karaçaylıların yaşadığı Çiftlikköy'de bir ev alıp oraya yerleşmiş.

Kabataş Lisesinde okurken bazen Çiftlikköy'de yaşayan yakın akrabalarımı ziyarete giderdim, kendisiyle orada tanıştım. Fazla bir sohbetim olmadı. Bilahare ben tıp fakültesinde iken büyük teyzemin torunu Pakize ile evlendi. Yalova'ya taşınmışlar, orada ziyaretlerine gitmiştim. Muhammed Mamçu biraz sebatsızdı, Yalova'dan da İznik'e taşınmış. İznik'te ziyaretlerine gittiğimde iki çocukları vardı, Dr. Muhammed Mamçu da eşi de beni içten karşıladılar. Niyetim uğrayıp geçmekti. Ama bırakmadılar, bir hafta misafir ettiler. Bu sırada bol bol sohbet ettik. Yanılmıyorsam Almanlara esir düşmesini orada anlatmıştı. Bizim Doktor Muhammed Mamçu İzmit'ten de Eskişehir'in Çifteler ilçe-

sine geçti, zannedersem en çok da orada çalıştı ve emekli olup Eskişehir'e taşındı.

Dr. Muhammed Mamçu daha orta yaşlarda iken multipl skleroz hastalığına yakalandı, ilerleyen spastik parapleji gelişti. Ömrünün sonuna kadar yürüme zorluğu çekti. Çiftlikköy'deki evinin yerine üç katlı bir apartman yaptırmıştı. Vefatına kadar orada yaşadı. Sovyetler Birliği'nin dağıldığını gördü. Kendisi Karaçay'a gidemedi, ama Karaçay'da yaşayan yakınları 1989'dan itibaren Türkiye'ye gelip onu ziyaret ettiler. Çocuk yaşlarında ayrıldığı kız kardeşlerini, savaştan yaralanarak kurtulan ağabeyini, hiç görmediği yeğenlerini görebildi. Acılarla ve özlemle dolu yıllarını yad ettiler. Babaları Sibirya'da ölmüş, anneleri ile beraber tüm aile Büyük Karaçay sürgününü yaşamışlar, ailenin bir kısmı da sürgünde hayatlarını kaybetmişti. En çok annesini hasret ve üzüntüyle anardı.

Dr. Muhammed Mamçu'nun kalabalık bir ailesi vardı. Baba Mamçuların Azret Aliy ile anne Çomaların Habibat'ın dört kız ve iki erkek çocukları olmuş. 1920-1935 yılları arasında Karaçay'da bir veya iki ferdi Sibirya'ya sürülmeyen aile yok gibiydi. Baba Azret Aliy de Sibirya'ya sürülenlere katılmış. Buna rağmen aile annelerinin çevresinde birbirlerine kenetlenerek ayakta kalmıştır.

Dr. Muhammed Mamçu kendisi gidemedi ama Karaçay'dan bazı yakınları Türkiye'ye gelip onu ziyaret ettiler. Ablalarını ve ağabeyini dünya gözüyle gördü. Yeğenleri vefatına kadar zaman zaman ziyaretine geldiler. En çok da annesini hasret ve üzüntüyle anardı, ama onu göremedi.

Musa Ramazan (1922-2004)

Tanıdığım müstesna insanlardan biridir, hani derler ya "On parmağında on hüneri var." tam öyle bir kişilik. 1962 yı-

Musa Ramazan

lında İstanbul Kafkas Kültür Derneği ile bağlantı kurdum, birçok Kafkas kökenli üniversite öğrencisiyle ve başka hemşerilerimle de tanıştım. Beyazıt'ta Marmara Kıraathanesinin arkasında bir binanın yarı-bodrum katında bulunan bir salonda derneğin Kafkas Halk Dansları çalışmaları yapılıyordu, ben de seyirciler arasında oturup çalışmaları seyre başladım. 40 yaşlarında, sempatik, atik tetik bir hoca topluluğu yönetiyordu. Türkçeyi kendine has bir aksanla konuşuyordu. "Haydi kizlar toplanın." komutu çok hoştu. Güler yüzlü esprili, mütevazı bir görünüşü vardı. Sonradan öğrendim ki son mültecilerdenmiş, Dağıstanlı Gazi Kumuk (Lak) asıllıymış. Tanıştık ve giderek artan bir dostluk ve dava arkadaşlığı gelişti.

Kendi hatıratında verdiği bilgilere göre Musa Ramazan Dağıstan'ın Lak bölgesinde Hülusma köyünde 1922 yılında dünyaya geldi. İlk ve orta okulu bitirdikten sonra Buynaks Ticaret Lisesinden mezun oldu. Almanya Rusya'ya saldırınca (22 Haziran 1941) henüz 19 yaşında iken askere alındı. Onun da dahil olduğu askerî birlik Karadeniz sahilindeki Tuapse'ye gönderildi. 1941 yılı başlarında gemi ile oradan Sivastopol şehrine nakledildiler. Orada Almanlarla savaşa giriştiler. Her gün Almanlar havadan bombardıman yapıyordu. Binlerce Sovyet askeri Almanlara esir düşüyordu. 1942 yılı başlarında Musa Ramazan da esir düşenlere katıldı. Burada esir düşenlerin çoğu Kafkas kökenliymiş. Kırım Almanların eline geçince savaş duruyor. Bir süre sonra 11.000 esir tren katarlarıyla günlerce süren bir yolculuktan sonra

yine Almanların işgali altındaki Batı Ukrayna'ya nakledliyor ve esir kampına yerleştiriliyorlar. Bir gün onların bulunduğu yere sivil giyimli bir kişi geliyor. Sivil adamı Alman subayı karşılıyor. Sonra bu sivil Kafkasyalı esirlere yaklaşıyor ve onları selamlıyor kendisini tanıtıyor: Malkar kökenli, Berlin'deki Kuzey Kafkasya Millî Komitesinin üyesi, adı da Ali Şahan. Amaçlarının Kuzey Kafkasya'da tüm yerel halkların katılımıyla bağımsız bir cumhuriyet teşkil etmek olduğunu; aynı şekilde Azeri, Ukraynalı, Gürcü, vs. halklarının da komiteleri olduğunu söylüyor. Komitemizin bir amacı da sizleri kamptan kurtarmaktır, biraz sabredin, diye de ekliyor. Sonra "Bugün aranızdan yüksek tahsilli 25 kişi seçmek istiyorum. Şimdi bu arkadaşlar ileri çıksın." diyor. Bunun üzerine sıradakilerin üçte ikisi öne çıkıyor. Kimsenin yanında diploması yok, bunu kontrol imkânı da yok. Yüksek tahsillilere (kurtuluş ümidiyle) olmayanlar da katılıyor, Musa Ramazan da bunların içindedir. Ali Şahan'ın işi zorlaşmıştır.

Musa Ramazan olayı şöyle anlatıyor:

"Esir kampından kurtulmak ümidiyle sesimi yükselterek Sayın Ali Şahan Bey, yüksek tahsilli değilim, ticaret lisesi mezunuyum. Vereceğiniz her görevi yapmak için kendime güveniyorum." Beni sükûnetle dinledi ve kaç yaşında olduğumu sordu. 20 yaşımdayım dedim. Hangi halkımızdansın dedi. Ben de Dağıstanlı Lak'ım, adım Musa Ramazan diye karşılık verdim. Cebinden çıkardığı deftere bir şeyler yazdı. Ben selamlayıp geri çekildim. Ali Şahan somut bir sonuç alamadan ayrıldı. Aradan 1,5 ay geçti, bir gün toplanma alanında bulunmamız emredildi ve toplandık. Görevlinin elinde bir kâğıt vardı, adını okuduklarım dikenli dışına çıkıp sıralansınlar, diye emir verdi. Ben dahil 27 kişinin adı okundu. Görevli bizi alıp kampın içinde temiz bir binaya götürdü. Biraz sonra diğer gruplardan seçilenler de getirildiler."

İsmen seçilenler biraz sonra yakındaki vagona bindiriliyorlar. Polonya'nın Kelt şehrine naklediliyorlar. Biraz sonra Ali Şahan Bey gelip misafirlerle selamlaşıyor. 78 kişiden oluşan Kuzey Kafkasyalılar (aralarında Komünist Partisi üyesi olanlar da varmış) arasında seçilen yüksek tahsilli aydınlar 1943 yılı başlarında lejyonlara gönderiliyor. Bu arada orta tahsillilerden bir Karaçaylı, bir Çeçen, bir Adıge ve Musa Ramazan'ı Berlin yakınlarındaki Wustrau şehrindeki kampa gönderiyorlar. Kampta Azeri, Gürcü, Ermeni, Rus, Ukraynalı vs. esirler de vardır.

Musa Ramazan buradan yakındaki bir başka kampa nakledilir. Kampın aşçısı Mahaç isimli Dağıstanlı bir Avardır. Kamp sakinleri genelde okumuş bilimli insanlardır. Sovyet generali A. Vlasov da buradadır.

Almanların amacı Sovyet esirlerini yaşlarına, mesleklerine ve kabiliyetlerine göre ayırıp Rusya'ya karşı kullanmaktı.

Bu arada (1943) Müttefik uçakları Alman şehirlerini bombalamaya başlamışlar, doğuda Alman ordularının hızı yavaşlamış, 6. Ordu Stalingrad'da imha edilmiş ve teslim olmuş, böylece Almanlar müdafaa savaşlarına mecbur kalmıştı. Almanlar Kafkasya'dan çekilmişler, onlarla iş birliği yapan bazı gruplar başlarına geleceği bildikleri için alel acele hazırlanıp aileler hâlinde Alman birliklerinin peşine takılarak yurtlarını terk etmek zorunda kalmışlardı.

Öte yandan Bolşeviklerin Rusya'ya hâkim olmasından sonra ülkelerini terk etmek zorunda kalan mülteci aydınlar, savaşın Almanlar tarafından kazanılması hâlinde Rus hâkimiyetinin son bulacağını, bu durumdan yararlanmak için hazırlıklı olmanın gerekli olduğuna inanarak ve her şeyi göze alarak Almanlarla iş birliği yaptılar. Bunlardan bazıları esir kamplarını dolaşarak Kuzey Kafkasyalıları örgütlemeye çalışıyorlardı. Ali Şahan bu aydınlardan biriydi. Berlin'deki Şimali Kafkas Millî Komitesi'nin

başkanlığını Dağıstan kökenli Prof. Ahmet Nabi Magoma yürütüyordu. Wustrau kampına ilk mültecilerden Malkarlı bilim adamı Tavsoltan Şakman ile Dağıstanlı ünlü Ressam Halil Bek Musa Yasul da gelip hemşerileriyle temasta bulundular. Kafkasyalı esirler kendi aralarında halk dansları grubu da teşkil ettiler. Onlara Muhammed Atalık, İbrahim Taymaz, Musa Ramazan öncülük yapıyordu.

Berlin'in bombardımanı yoğunlaşınca Alman yönetimi Kafkasyalı ve diğer milletlerden esir kadın, çocuk ve yaşlı esirleri İtalya'ya gönderme kararı aldı. Kuzey Kafkasyalı kadın, çocuk ve yaşlılar İtalya'ya, genç erkekler de Prusya'ya nakledildiler. Musa Ramazan da bunlara dahildi. Bunlara savunma siperleri kazdırdılar, zira Almanya taarruzu kaybedip müdafaaya geçmişti.

Siper kazma işi bitince erkek esirleri de İtalya'ya gönderdiler (Eylül 1944). Kafkasyalılar Kuzey İtalya'da Paluzza kasabası çevresinde kamp kurdular. Kendi güvenliklerini sağlamak için Kafkas asıllı Albay Ulagay Küçük'ün yönetiminde silahlı bir birlik oluşturdular. Bütün bu faaliyetleri Alman kumandanlığının bilgisi dahilinde yapıyorlardı.

Almanlara güvenerek vatanlarının kurtuluşu için onlarla iş birliği yapanlar sadece Kuzey Kafkasyalılar değildi. Boşnaklar, Sırplar, Hırvatlar, Rumenler, Gürcüler, Azeriler, Ukraynalılar da aynı iş birliği içindeydiler. Almanlar hızla yenilgiye yaklaşırken bütün bunların durumları ileri derecede kötüleşmişti. 1945 yılı başlarında İngilizler İtalya'nın güneyinden kuzeyine doğru tüm ülkeyi işgal ederek ilerliyorlardı. Bu durumda Kafkasyalılar buradan kurtulmak için çare aramaya başladılar. Paluzza-Villach yolu Titocu çeteler tarafından kontrol altında tutulduğu için tehlikeliydi. Bir yol daha vardı: Paluzza-Lienz. Aralarında yaşlılar, çocuklar ve kadınlar da olduğu için yolculuk çok sıkıntılıydı. Bu yol tercih edildi. Disiplinli bir konvoy teşkil edildi ve Paluz-

za'dan kuzeye doğru yola çıktılar. Fazla bir sıkıntı çekmeden dağ yolunu aşarak Avusturya'nın Mauten ve Kötschach-Mauten kasabalarını geçip Drau/Drava Nehri kıyısında bulunan Oberdrauburg kasabasına ulaştılar. Burası zaten Lienz şehrine bağlıydı. Burada nehrin kuzey tarafındaki Dellach ve Irschen köyleri arasında kamp kurular. Daha önce buraya gelenlerle buluştular.

Oberdrauburg Kasabası ve Drau Nehri

Kuzey Kafkasya'da yaşayan Kazaklar da Lienz civarında yerleştiler. İlk günlerde hiçbir müdahaleyle karşılaşmadılar. Savaş bitmiş Almanya kayıtsız şartsız teslim olmuştu. Bir gün başı açık cip üzerinde megafonla Rusça olarak savaşın bittiği, Yoldaş Stalin'in zafer şerefine genel af ilan ettiği, Sovyet vatandaşlarının güvenle geri dönmeleri için her türlü kolaylığın sağlanacağı anons ediliyordu, aynı konuda broşürler de dağıtıldı. Ama buna inananlar %20 bile değildi.

Kazak gruplarının başlarında sabık Kazak generali Vlasov, Kafkasyalıların başında da eski Çarlık generali Sultan Kılıç Girey ve Albay Küçük Ulagay vardı.

İngiliz işgal birlikleri kontrolü tam olarak el geçirdikten sonra kumandanlık bir açıklama yaparak savaşın bittiğini, silahlara gerek kalmadığını, hepsinin teslim edilmesini istedi. Saklanması ve taşınması zor ağır silahlar teslim edildi, diğerleri saklandı. Bundan 10 gün sonra İngiliz 8. Ordu Komutanı 18 Mayıs 1945 günü grup liderlerini ve önde gelenleri durumu görüşmek üzere toplantıya çağırdı. Belirlenen günde kamyonlarla grup şefleri Irschen köyüne doğru yola çıktılar. Çok geçmeden toplantının sonucunu merakla bekleyen sığınmacılara: "Yalta Konferansı kararlarına göre sizlerin tekrar yurdunuza dönmeniz gerekmektedir. Şefleriniz kendi rızalarıyla Sovyetler tarafına geçtiler. Herhangi bir devlet sizleri istemediğine göre tekrar ülkelerinize dönmek zorundasınız, yola hazırlanınız." dediler.

Halk zaten panik hâlindeydi, din adamları öfkeli insanları yatıştırmaya çalışıyordu. İnfial hâlindeki insanlar siyah bayraklar dikerek İngilizlerin bu şeytani zulmünü protesto ediyordu.

Liderler kumandanlığın davetine gitmeden önce Atalık ve eşi, Taymaz ve eşi, Barasbiy, Elbruz Gaytaoğlu ve Musa Ramazan Kazakların kampına geçmişlerdi. Durumdan habersiz Kazakların koroları ile birlikte bir folklor grubu oluşturmaya çalışıyorlardı. Ama ne acı ki onlar da aynı felakete sürükleniyorlardı. Musa Ramazan hatıratında şöyle anlatıyor:

"Bu karmaşa içinde İngiliz askerleri insanları kamyonlara bindirmeye başladılar. Ama bindirilenler tekrar kendilerini yere atıyorlardı. Bizim beş kişilik grup yakındaki dağlara kaçmaya karar verdik. Hemen yola çıktık. Hamile kadınlar hızlı yürüyemiyorlardı. Hepimiz silahlıydık, yollardaki İngiliz nöbetçiler başlarına bela almamak için küçük grubu görmezden geliyor, sırtlarını dönüyorlardı. Tesadüfen Kazak kampında olduğumuz için bizim tarafta olup bitenlerden haberdar değildik. Sonradan öğrendiğimize göre General Sultan Kılıç Girey'den kalan şefler

Sovyetlere teslim edilmiş, Ona, Sovyet vatandaşı olmadığı için serbest olduğu, dilediği yere gidebileceği bildirilmiş. Kılıç Girey de görevli İngiliz generaline: "Şahsınızda Büyük Britanya'nın bu alicenap davranışına şükranlarımı sunuyorum. Siz benim kader arkadaşlarımı ölüme gönderdiniz, bunu yaparken de onların sizin için yatıkları hizmetleri hiçe saydınız. Yüksek müsaadelerinizle kader arkadaşlarımın gönderildiği yere gidebilmem için bana bir cip tahsis ediniz." deyip gelen cipe binmiş ve talihsiz kader arkadaşlarına katılmış."

Sonradan Sultan Kılıç Girey'in cipe bindiği yerde (kendisi de mülteci olan) Münih İslam Cemiyeti Başkanı İbrahim Gacaoğlu'nun öncülüğüyle bir anıt yaptırılmıştır, anıtın bakımını Irschen Belediyesi üstlendiği için hâlâ iyi durumdadır ve ziyaret edilmektedir. [48]

Musa Ramazan ve arkadaşları kendileri gibi kaçan küçük gruplarla karşılaştılar, bunlardan kendilerine katılanlar olmuş ve sayıları 12'ye çıkmıştı. Büyük sıkıntılar içinde dağlık ormanlık arazide dolanıp durmuşlar. Bu arada oralarda yaşayan Almanlar ile bağlantı kurup yenecek içecek bir şeyler temin etmişler. Çok sayıda kaçak olduğu için zaman zaman politik haberler de alıyorlarmış. Amerika kamuoyunda mültecilerin Ruslara teslim edilmeleri büyük tepkiye sebep olmuş. Durum biraz sakinleşince çeşitli uluslara mensup sığınmacılardan bazıları bir araya gelip bu yurtsuz insanların sorunlarıyla ilgilenmek için "göçmen örgütleri" oluşturmaya çalışıyorlarmış. Köylerde, çiftliklerde ve hatta dağlarda bile kendilerini gizleyerek yaşam mücadelesi veren bu bahtsız insanlar azimle bir çıkış yolu arıyorlardı. Musa Ramazan ve grubu terk edilmiş barakalarda kalıyorlardı, tabii onlar

[48] İade edilenlerin akıbetleri hakkında bilgi için: "General Sultan Kılıç Girey, Bir Hanzadenin Kafkasya'dan Moskova'daki Darağacına Uzanan Trajik Yaşam Öyküsü / Cem Kumuk, Kafkas Vakfı Yayınları, 2023 İstanbul".

gibi başkaları da. Bir gün yanında yaya koruma askerleriyle at sırtında bir Amerikan albayı barakalara gelmiş ve sakinleriyle görüşmüş. İngilizce bilen Kazak sığınmacı tercümanlık yapmış. Albayın çevresine toplanan insanlar kendilerini Bolşevik İhtilalinden sonra ülkelerini terk eden göçmenler olarak tanıtmışlar. Albay pek inanmasa da iyi davranmış ve bir kâğıda bir şeyler yazmış ve giderken "Merak etmeyin size kimse zarar veremez." demiş ve çekip gitmiş. Musa Ramazan iki evli arkadaşı ile dağa çıktıktan kısa bir süre sonra hanımlarda doğum belirtileri başlamış. O civardaki bir çiftlik evinde yaşayan iyi kalpli yaşlı bir Alman onları at arabasıyla hastaneye götürmüş. İkisi de peş peşe doğum yapmışlar, bebeklerini kucaklarına alıp çiftlik evinin ahırında kalmaya başlamışlar. Geceleri kocaları ahıra geliyormuş. Gündüzleri de gruptakiler o civarda dolaşarak hanımların ve bebeklerin kaldığı binayı gözetim altına tutuyorlarmış.

Bir gün akşama doğru hanımların kaldığı binanın önüne bir cip gelmiş. Gözcüler cipten inen bir askerin birçok paketi cipten alıp ev sahibi yaşlı Almanın önüne koyduğunu görmüşler. Yaşlı adam paketleri alınca birilerini arıyormuş gibi çevresini kolaçan etmiş.

Gizlenenler hemen ortaya çıkıp evin önüne gelmişler. Paketleri getiren askeri tanımışlar: Albayın yanında gelen askerlerden biriymiş. Yaşlı adam bu paketlerin onlara gönderildiğini söylemiş. Gelen paketlerde konserve kutuları ve çeşitli gıdalar varmış. Ne kadar gizlenseler de onların bu civarda oldukları biliniyormuş. Çocuklar gibi sevinmişler ve ilk defa güvende olduklarını hissetmişler. Aradan üç gün geçmiş ki tanıdık İngiliz asker yanında bir subayla barakalara gelmiş. Subay Rusça biliyormuş. Halk oyunlarıyla ilgilenen birileriyle görüşmek istediğini bildirmiş. Avusturya'da çok sayıda İngiliz subayı ve askeri varmış, bunlar için eğlence düzenlemek istiyorlarmış. Gruptakiler her şeyi göze alarak bu işi yapabileceklerini bildirmişler.

Ertesi gün bir başka asker bunlara araba ile yiyecek getirmiş. Ayrıca konser için bir salon bulunduğunu, buranın hazırlanmasının gerekli olduğunu, arzu ederlerse kendilerinin de yardımcı olabileceklerini söylemiş. İyice rahatlayan grup gelmeyi kabul etmiş. Hemen çevredeki Kazak ve Kafkas sığınmacılardan bir topluluk teşkil edip salonda hazırlığa başlamışlar. Kazakların müzik korosu da bunlara katılmış. Eğlence günü gelince önde subayların oturduğu salonda program başlamış. Önce Kazakların müzik korosu sahnede yer almış. Peşinden Kafkas Halk Oyunları ekibinin gösterisi sunulmuş. Sunulan program büyük başarı sağlamış ve takdir toplamış. İngiliz subay rahat olmalarını hayatlarının güvende olduğunu bildirmiş.

Gösteriden 15 gün sonra iyice büyüyen grubu yakınlarda bulunan Judenburg kasabasındaki kampa yerleştirmişler. Her şey yolunda gitmeye başlamış. Aslında onları buraya getiren İngilizler değil, savaş sonrası mültecilere yardım için harekete geçen UNRA. IRO, KIZILHAÇ gibi kuruluşlar imiş.

Bütün bu kargaşa ve belirsizlik içinde endişe verici haberler de ortalıkta dolaşıyordu. Bir habere göre İtalya'daki sığınmacıların bir kısmının "Sizi Kanada'ya götüreceğiz." diye bir gemiye doldurulup Kanada yerine Karadeniz'deki Odessa Limanı'na götürülüp Sovyetlere teslim edildiği söyleniyordu. Buna karşılık Amerikan işgal bölgesindeki sığınmacıların daha rahat oldukları haberleri de geliyordu. Her ne kadar İngilizler güvence verseler de onlara güvenilmiyordu. Bu arada Belçika, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda gibi devletlerin maden ocaklarında çalıştırmak için genç göçmenleri işe alma girişimleri olduğu duyuluyordu. Üç yıllık çalışma sözleşmesi yapılıyormuş, beş yıl sonra da vatandaşlık hakkı veriliyormuş. Çok sayıda göçmen anılan ülkelere gitti. Musa Ramazan ve arkadaşları Amerikan işgal bölgesine dahil olan Salzburg'a gitmek için İngiliz kumandanlığından

izin talebinde bulundular. Olumlu cevap verildi ve hemen Salzburg'a gittiler.

Göçmenler Brezilya, Arjantin, Venezüella, Şili gibi uzak ülkelere de gitmeye başlamışlardı. Bir haber daha duyuldu: Balkan kökenli Türk adı taşıyan Müslüman göçmenler Türk uyruklu olarak kayda geçmeye başlamışlar. Bu haber yayılınca Amerikalılar ve İngilizler Mittenwald şehrinde bir göçmen bürosu teşkil edip Türk adı taşıyan göçmenleri oradaki bir kampta toplamaya başladılar.

Bu fırsattan yararlanmak için Kafkasyalılar dahil çeşitli Müslüman göçmen grupları anılan kampa katıldılar. Kampta hemen bir örgüt oluşturulup eski göçmenlerden Adıge kökenli Prof. Aytek Namitok başkanlığa, Kazan Tatarı asıllı Prof. İdris Efendi de yardımcılığına getirildi. Kazan Tatarları, Kırım Tatarları, Kafkasyalılar, Azeriler, Polonyalı Müslümanlar, Romanyalı Müslümanlar, Balkanlardan kaçan Boşnaklar ve Hırvatistan Müslümanları, v.s. den oluşan kalabalık bir topluluk oluşmuştu. Benzer kamplar Avusturya, İsviçre ve Fransa'da da kurulmuş. 1946'da kurulan bu kamplarda aileler, çocuksuz evliler ve bekârlar bir araya toplanmışlar.

Bu arada Türkiye'den Ali İhsan Aslan adlı bir subay Mittenwand kampına gelmiş, Aytek Namitok, İdris Efendi ve din adamlarıyla görüşmüş, mülteciler hakkında ayrıntılı bilgi almış, kampta incelemelerde bulunmuş. Bu arada Musa Ramazan Malkarlı halk dansları ustası Haşim Sottayev'i de gruplarına almıştı. Bir akşam Kafkas Halk Dansları Grubu ile diğer halkların benzer grupları Türk Albay'ın şerefine bir gösteri düzenlemişler. Albay duygulanmış ve sahneye çıkıp "Müslüman göçmenlerin durumlarını incelemek için TBMM tarafından görevlendirildiğini, geri dönünce intibalarını bir rapor hâlinde TBMM Başkanlığına sunacağını, Türk Halkının Türk ve diğer Müslüman göçmenleri Türkiye'de görmekten büyük memnunluk duyacağını" ifade etmiş.

Bu mutlu olaydan sonra Musa Ramazan ve arkadaşları folklor grupların dağıtmayıp daha da genişletmeyi kararlaştırıp Türkiye'den gelecek sevinçli haberi beklemeye başlamışlar.

1947 yılında Mittenwand kampındaki göçmenler Amerika işgal yönetimi ile İngiliz işgal yönetimi tarafından üç gruba ayrılıp Neu-Ulm, Schwabach ve Stutgard'taki kamplara gönderildiler. Bu üç gruba ayırmanın sebebi, muhtemelen kalabalık Türk grubunun bir arada bulunmasının sakıncalı görülmesiydi. Aytek Namitok'un liderliğindeki Kuzey Kafkasyalı göçmenler Schwabach kampına nakledildiler. Namitok'un çalışma bürosu aynı kampta idi. Çeçen asıllı bilim adamı Abdurrahman Avtorhanov da aynı kampta idi.

1948 yılına gelindiğinde İtalya'daki Kafkasyalı göçmenlerin Türkiye'ye gitmeye başladıkları duyuldu. Almanya'dakiler de Türkiye'den haber bekliyorlardı. 1948 yılının başında bir büyük elçi başkanlığındaki Türk heyetinin Türk mültecilerin durumunu görüşmek üzere Bonn şehrine geldiği haberi alındı. Çok geçmeden Heyet Schwabach kampına geldi. Aytek Namitok ve sekreteri Ramazan Traho ile diğer liderler tarafından karşılandı. Görüşmeler yapıldı, heyet ayrıldıktan sonra Aytek Namitok:

"Türkiye'ye gitmek için hazırlanmaya başlayın. Ancak Türkiye sizi hemen rahata kavuşturacak derecede zengin bir ülke değildir. Orada çok çalışmanız gerekeceğini şimdiden bilin. Ama huzur ve güven içinde yaşayacaksınız." dedi.

Hazırlanan programa göre güney Almanya'daki Augsburg şehri üzerinden İtalya'ya geçilecek, Cenova limanından gemiyle İstanbul'a gidilecekti. Böylece 6 ay içinde kalabalık göçmen topluluğu Türkiye'ye nakledilecekti. Türkiye yaşlı, sakat ayırımı yapmadan tüm göçmenleri kabul etmişti. Göçmenler mutlu ve sevinçliydiler, 6 yıldan beri çektikleri çileli hayattan kurtulacak-

lardı ve bundan böyle takibe uğramayacaklardı. Aytek Namitok da onlarla birlikte gelecekti. O, beş sandık dolusu kitaplarını da yanına almıştı. Kafileler Augsburg'da tren vagonlarına bineceklerdi. Namitok Hoca'nın kitaplarını gençler büyük bir heyecanla vagona taşıdılar. Augsburg'dan Cenova'ya varmaları ve İstanbul'a gidecek gemiye geçmeleri fazla zaman almadı. Felaket yolcuları artık mutlu ümit yolcularıydı. Hepsi gemiye binmişlerdi, Türkçe yapılan bir anonstan sonra gemi hareket etti. Gemi 1949 yılının Kasım ayında Galata rıhtımına yanaştı. Onlarla birlikte Kırım Tatarları, Kazanlılar, Azeriler ve Türkistanlı Türkler de gemideydiler. Herkes istediği yere gitmekte serbestti.

Türkiye'ye geldikten sonra Musa Ramazan ve halk dansları grubunda bulunan arkadaşları maişetlerini temin etmek amacıyla Bursa, İstanbul, Ankara gibi şehirlerde kısa bir süre gösteriler yaptılar. Ağırlık İstanbul'da idi. Bu arada Musa Ramazan 1921 muhacirlerinden İnguş asıllı kuyumcu Beksultan Batırhan ile tanışmış. O "halk dansları gösterileriyle devamlı geçim sağlanamayacağını, bir işe girmesini, arzu ederse kendisinin Kapalı Çarşı'daki iş yerinde çalışabileceğini" söylemiş, o da hemen kabul etmiş. Kapalı Çarşı'daki Dağıstanlı kuyumcularla da tanışmış, kendisini âdeta Dağıstan'da hissetmiş. İşi iyice kavradıktan sonra Beksultan Batırhan'ın Lak asıllı olan eşinin aracılığıyla Ankara'da yaşayan bir ailenin kızıyla evlenmiş. Eşi Zahide Hanım bir bankada memurmuş. Beksultan Beyin dükkânı birçok diğerleri gibi belediyenin izniyle caddeye çıkıntı halinde yapılmış dükkânlardan idi. Bu sıralarda mevcut belediye reisi bu muvakkat dükkânları yıktırmış. Beksultan Bey de "Musa ben yaşlandım, artık eve çekiliyorum, başının çaresine bak. Çarşıda geniş muhitin var, seni tanımayan yok, başaracağından eminim." demiş. Musa da yıkılan dükkândan arta kalan duvarın içine giren 2 m^3 lük dijital bir dolap yaptırmış, burada kuyumculuk yapmaya başlamış. Dolabın altında sürmeli bir tabla varmış, müşteri ge-

Musa Ramazan, 1997 Yılında Dağıstan-Mahaçkala'da İmam Şamil'in 200. Doğum Yıldönümü Töreninde

lince tablayı dışarı çeker, dolabın kapısını açar mücevherleri tablanın üzerine serermiş. Aslında satışın yanı sıra başka kuyumcuların siparişlerini alıp zanaatkâr kuyumculara siparişleri imal ettirip komisyon alırmış.

Musa Ramazan Türkiye ve İstanbul'a çabuk uyum sağladı. Kısa zamanda Kapalı Çarşı esnaflarının en tanınanları arasında yer aldı. Yeni ve eski Kafkas Muhacirleri arasında bağlantı kuran güvenilir bir kişilik hâline geldi. Kafkas derneklerinin kültür faaliyetlerinde, hatta yönetimlerinde aktif bir şekilde görev üstlendi. Özellikle Kuzey Kafkas Türk Kültür ve Yardım Derneğinde uzun yıllar faaliyet gösterdi. Biz üniversite gençleri olarak İstanbul'da *Birleşik Kafkasya* dergisini yayımlamaya başlayınca yanımızda o güzel insanı gördük. Dergiye en çok abone kaydeden kişi oldu. Kapalı Çarşı'daki dolabında bir tomar dergi bulundurur, bunları tanıdıklarına satıp parasını dergi görevlisine teslim ederdi. Eskiden ağır aksak giden folklor faaliyetleri ve Kafkas Halk Dansları gösterileri onunla birlikte inanılmaz bir canlılık kazandı. Musa Ramazan gerçek bir Kafkas vatanperver ve milliyetperverdi. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının arifesinde, Glasnost ve Perestroyka döneminde sınır kapıları açılır açılmaz ata yurduna gitti, Dağıstan ve Lak bölgesinde yakın akrabaları ve yakınlarıyla buluştu, hasret giderdi. Sağ gördüklerine sevindi, hayatta olmayanlara üzüldü. Orada büyük bir ilgi gördü. Onunla görüşmek ve tanışmak için

yakınlarının yanı sıra birçok tanınmış insan ziyaretine geldi, o da yaşlıları ve tamadaları (büyükleri) ziyaret etti.

Daha önce Türkiye'ye, genelde İstanbul'a seyrek gelen Dağıstanlı ziyaretçilerin ilk durak yeri Kapalı Çarşı'nın en tanınmış siması Musa Ramazan'dı. Sovyetler dağıldıktan sonra bu ziyaretler çok yoğun bir hâl adı. Musa Ramazan bıkmadan usanmadan ilerleyen yaşına rağmen (o sıralarda 70 yaşını geçmişti) gelenlerin hepsine yardımcı oldu, âdeta fahri mihmandarlık yaptı. Ben hayatımda onun kadar çok yönlü meziyetleri olan, iyiliksever, karşılık beklemeden (fisebilillah) insanlara iyilikte bulunan, halkına hizmet eden, insanı kâmil bir insan tanımadım dersem mübalağa olmaz, gerçeği yansıtır.

Vefatından birkaç yıl önce Şişli'deki evinde ziyaretine gitmiştim, çok sevindi ve duygulandı. O kabına sığmayan insan rahatsızlığı sebebiyle eve kapanmıştı. Ancak hayatı boyunca görmediği sıkıntı, zorluk, açlık, sefalet, çaresizlik kalmayan ve bunların hepsine inanılmaz bir direnç gösteren Musa Ramazan ağabeyimiz, hastalığını da metanetle karşılamıştı. Tebessüm ederek prostat kanseri sebebiyle ameliyat geçirdiğini, ameliyat sonrası tedavisinin devam ettiğini, kendini iyi hissettiğini anlattı. Çok üzüldüğümü belli etmemeye çalışarak "Anlattıklarına göre durum iyi seyrediyor, artık bu tür hastalıklar başarılı biçimde tedavi ediliyor, tek yapacağın şey kontrol randevularını aksatmamaktır." dedim. Eski günlerimizi anlattık, hasret giderdik. Masanın üstünde Rusça bir kitap gördüm, kapağında *İstorya Narodov Severnogo Kavkaza* / *Kuzey Kafkasya Halklarının Tarihi* yazıyordu. Tam da benim yararlanacağım bir kitap diye düşündüm ve "Musa ağabeyim bu kitabını kısa bir süre bana vermeni rica edeceğim, fotokopisini çektirip hemen iade edeceğim." dedim. Kitabı büyük bir zarfın içine koyup bana uzattı. Bir hayli oturmuştum, izin istedim, tekrar görüşmek üzere vedalaştık. O sı-

ralarda Eskişehir'de çalışıyordum. Geri dönünce tanıdığım bir fotokopi ustasına kitabın tamamının kopyasını çıkarttım ve verdiğim sözü tutarak taahhütlü posta ile Musa Ağabey'in adresine gönderdim, birkaç gün sonra telefon açıp kitabın eline geçtiğini öğrendim. Umumi Kafkas Tarihi yazma çalışmamı da anlatmıştım, çok sevinmiş ve inşallah çabuk tamamlarsın demişti. Kitabın ilk cildini 2013 yılında yayımlayabildim, ne yazık ki Musa Ağabeyime göstermek kısmet olmadı. Aradan 2-3 sene geçmişti, kayınbiraderim ve akranım, Musa Ramazan halk dansları ekibinin önde gelen elemanlarından Ahmet Tokoğlu ile sohbet ederken söz Musa Ramazan'a geldi. Hasta olduğunu söyledim. Ahmet afalladı ve duymadın mı 3-4 ay önce vefat ettiği haberini okudum ve çok üzüldüm dedi. Keşke duysaydım da cenaze törenine katılsaydım diyebildim, kısmet değilmiş. Musa Ağabeyi rahmetle, hürmetle anıyorum, yeri doldurulamaz bir insandı.

Malkarlı Haşim Sotay

Tanıyanlar Musa Ramazan'dan söz ederken Haşim Sotay'ı da hatırlarlar. Malkar asıllı Haşim Sotay (Sottaların Harşim) Musa Ramazan'ın akranıdır, onunla aynı tarihte II. Cihan Harbinde Alman-Rus Harbi patlak verince askere celp edilenlerdendir. Muhtemelen o da Kırım cephesinde Almanlara esir düşmüştür. Musa Ramazan'la esir kamplarında tanıştığı muhakkaktır. Askere alındığından esaretine ve Avusturya esir kamplarından Türkiye'ye gelişine kadar başından geçenler hakkında bilgim yoktur. Musa Ramazan ve arkadaşları Avusturya'dan Almanya'ya geçtikten sonra Schwabach esir kampında Musa Ramazan ve Mehmet Atalık'ın öncülüğünde kurulan *Kafkas Halk Dansları* grubuna Musa Ramazan aracılığıyla katılan halk dansları ustalarındandır. Ben kendisini Musa Ramazan'ın ünlü kuyumcu dolabının önünde tanımıştım. Düşünceli, çekingen, mutsuz bir gö-

rünüşü vardı. Tanıştık ama fazla konuşmadık. Onu hep Kafkas Halk Dansları gösterilerinde gördüm. Genelde ferdi oyun sergiler ve finalde "Kama Oyunu"nu sunar ve büyük alkış toplardı. Avusturya'da Musa Ramazan'ın aracılığıyla kendisi gibi Malkarlı bir ailenin kızı olan Maryam Şakman ile evlenmişti. Mariyam da aynı dans grubunun bayan icracılarındandı.

Musa Ramazan'ın hatıra kitabından öğrendiğime göre Türkiye'ye gitmek üzere yola çıkacakları günlerde Haşim Sotay'ın hamile eşinin doğum sancıları başlamış, hastaneye yatırmışlar. Haşim mecburen eşinin yanında kalmış, her ikisi de Türkiye'ye gidecek gemiye binememişler. Haşim-Maryam çiftinin bir kız çocuğu dünyaya gelmiş. Türkiye'ye nasıl geldikleri hakkında bilgim yok, lakin sonradan Türkiye'ye gelen gruplardan birine katıldıkları muhakkaktır.

Rivayete göre Haşim alkol almayı fazlalaştırınca evde huzur kalmamış, sonunda Haşim ailesinden ayrı yaşamaya başlamış. Ben tanıdığımda yalnız yaşıyordu ve oldukça sıkıntılı bir hâli vardı. Tamamen içine kapanmış, toplumdan kopmuş bir hâlde görünüyordu. Musa Ramazan sahip çıkmasa sefil duruma düşebilirdi. Sağ olası Musa, Haşimi gözetmiş, maişetini temin etmesi için bazı eğlence yerlerinde kama atma oyunu gösterisi yapıp oradan eline geçen parayla geçinmesine yardımcı olmuş. Harp yıllarında aralıksız bir şekilde her türlü acıyı, zorluğu gören, aile hasreti çeken, zulme uğrayan bir insanın bütün bu olumsuzluklara ömür boyu dayanması zordur. Haşim'in durumunda olanların sayısı sanıldığı kadar az değildir. Dahası ailesini geçindirmek için yeterli ve sabit bir işi olmayan bir erkeğin temelli yıkılması ve moral yönünden çökmesi sık görülen bir durumdur. Tüm bu sıkıntıların Haşim'i alkole ittiği kanaatini taşıyorum. 1968'de İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Haşim'den hiç haber alamadım, ne zaman yaşamdan koptuğunu dahi duymadım. Lanet olasıca dik-

tatörlerin ve kapitalist rejimlerin sebep olduğu uzun yıllar süren yerel savaşlar ile dünya savaşları sayısız mutlu aileleri parçalamış, dağıtmış perişan duruma düşürmüştür. Haşim de insanlık düşmanlarının sebep olduğu felaketlerin bir kurbanıdır. Aile fertleriyle hiç temasım olmadığı için akıbetleri hakkında bilgim yoktur, inşallah iyi durumdadırlar.

Abulhab Sılpagar (Sılpagarların Abulhab)

Ailesiyle birlikte 1949 yılında Türkiye'ye geldi. 1905 Karaçay muhacirlerinin meskûn olduğu Çifteler ilçesine bağlı Belpınar köyünde akrabalarının nezdinde bir müddet kaldıktan sonra Çifteler ilçesine yerleşti. Bizim de akrabamızdı.

Sovyet rejiminin 1930'lu yıllarda kolhozlara katılmak istemedikleri için takibe uğrayan ve mülkleri devleştirilen ailelerdendi. II. Cihan Harbinde, 1942 yılında Karaçay'ı işgal eden birliğin 1943 yılının Ocak ayında geri çekilmesi sırasında Almanların peşine düşüp kendi at arabalarıyla yurtlarını terk eden ailelerdendi. Kendisi, eşi, 3 kızı ve tek oğluyla yola çıkmıştı. Büyük sıkıntılar içinde Avusturya'ya ulaştılar. Sığınmacıların Alman Hükûmeti tarafından geçici kamplara dağıtılması sırasında Abulhab, Almanya'da bir kampa gönderilirken aile efradı da İtalya'ya gönderilmiş. 1943 yılından 1945 yılının Mayıs ayına kadar birbirleriyle haberleşemeden yaşama sarılmışlar. 1945 yılında İngiliz işgal ordusu kumandanlığının bütün sığınmacıları Avusturya'nın Oberdrauburg kasabası civarında temerküz kampına toplaması sırasında birbirlerine kavuşmuşlar. Ne var ki ailenin annesi İtalya'da hastalanıp vefat etmiş ve orada defnedilmiş. Drau vadisine annesiz gelmişler. Büyük kız Fatimat, ortanca kız Ayşat, küçük kız Hadijat ve erkek kardeş Umar, Drau kampında babalarına kavuşsalar da annelerini yabancı bir ülkede toprağa vermenin teessürü içindeymişler. 1945 Mayıs ayının

28'inde Sovyetlere iade faciasının yaşandığı günlerde bir yolunu bulup kaçanların arasına katılmışlar ve canlarını kurtarmışlar. Yukarıda anlatılan süreçte onlar da Türkiye'ye göç etmişler.

Yakın akrabam olan bu aileyi Çifteler'e yerleştikten 3-4 yıl sonra görebildim. Kızların en büyüğü olan Fatimat esir kampında bir Karaçaylı gençle evlenmiş. Büyük kızları orada mı doğdu yoksa geldikten sonra mı tam hatırlamıyorum, diğer çocukların Türkiye'de dünyaya geldiklerini biliyorum. Abulhab Amca orta boylu, oldukça şişman, gür sesli güzel konuşan bir insandı. Abulhab Amca'nın ortanca kızı Ayşat, Türkiye'de bekâr mültecilerden bir gençle evlendi. İkisi de tahsilli insanlardı, daha doğrusu kızların üçü de yüksek tahsilliydiler. Karaçay'dan ayrılırken Umar yaşı küçük olduğu için (7-8 yaşlarında) okula gittiğini sanmıyorum. Türkiye'de öğrenim görmüştür. Küçük kız Hadijat da en eski Kafkas muhacirlerinden bir Abaza ailenin oğlu ile evlendi. 1960'lı yılların başlarında Ayşat eşiyle birlikte, Umar da bekâr bir delikanlı iken ABD'ye göç ettiler. Abulhab Amca uzun süre tek başına yaşadı. Sonradan onu da ABD'ye götürdüler. Fatimat'ın çocuklarının hepsi de hayattalar. Hadijat'ın çocuğu yoktu, akciğer yetmezliği vardı. 1985 yılında ben Eskişehir Devlet Hastanesinde çalışırken durumu ağırlaşınca hastaneye yatırdık, ama çok geçmeden yaşama veda etti. O sırada baba Abulhab, Ayşat ve Umar Amerika'da idiler. Sadece abla Fatimat yanındaydı.

Abulhab Amca esprili hoş sohbet bir insandı. Türkiye'ye geldiğinde 50-55 yaşlarında olduğunu tahmin ediyorum. Bir türlü Türkçe konuşmayı öğrenememişti. Türkiye'ye geldiği ilk yıllara ait birkaç hatırasını anlatmıştı, bunlardan biri şöyleydi: Bizim Karaçaylılar eskiden Elbruz dağının eteklerine yakın vadilerde hayvancılıkla geçinerek yaşadıkları için tırpanla ot biçmeye çok usta idiler. Abulhab Amca geldiği ilk yılda başkalarına ücret karşılığı iş yaparak geçimini sağlıyormuş. Bir gün komşularından

biri "Benim çayırımdaki otu biçer misin?" demiş, o da kabul edip çayıra gitmiş. Komşusu çayırın yerini gösterdikten sonra kasabaya dönmüş. Abulhab Amca iki günde işi bitirmiş ve ücretini almaya gitmiş. İş sahibi kahvehanede oturuyormuş. Adama yaklaşmış "Çayırını çaldım, paramı ver." demiş. Oradakiler afallamışlar. Yahu bu adamcağız ne diyor? Hem çayırı çaldığını söylüyor hem de ücret istiyor! Birisi ona yönelmiş ve "Çayırı nasıl çaldın?" diye sormuş. O da iki elini tırpan tutar gibi tutmuş, biraz eğilmiş ve ot biçme hareketi yapmaya başlamış. Adamlar Abulhab Amca'nın ne dediğini anlamışlar ve kahkahayı basmışlar, bizim amca sinirlenmiş, bunlardan birini tutayım da şöyle bir savurayım, diye düşünmüş. Çok güçlü kuvvetli bir insandı, yapar mı yapardı. İş sahibi kalkmış, amca şimdi anladık deyip ücretini ödemiş. Sonra birlikte sohbete başlamışlar. Abulhab Amca da kendi konuştuğu dilde (Karaçaycada) "çalmak" kelimesinin "ot biçmek" anlamına geldiğini açıklamaya muvaffak olmuş. Çok hoş insandı, zaman zaman hatırlarım. Amerika'da önce Abulhab Amca vefat etti, onu genç yaşta Umar takip etti. En son Ayşat da onlara katıldı, hepsi yaşama veda ettiler. Umar, Yalova Çiftlikköy'den benim anne tarafımdan yakın akrabam olan bir ailenin kızıyla evlenmişti, çocukları olmuştu sayısını bilmiyorum, hepsi hayattalar.

Musa Hubiy (Hubiylerin Mussa)

Bizim köyümüzde Hubiyler sülalesinden belli başlı bir aile yoktu. Ama Musa Hubiy'in eşi Sılpagarların Leyla'nın öz dayısı Hızır Sılpagar bizim köyde yaşıyordu, evinin bahçesi bizim evin bahçesine bitişikti. Hızır Amca o sıralarda 65-70 yaşlarında vardı. Yoksul bir insandı, iki oğlu ırgat olarak çalışıp evi geçindiriyordu. Üç odalı evin bir odasını misafirlerine tahsis ettiler. Musa biraz rahatsızdı, çalışacak durumda değildi. Yakın akrabaların-

dan yardım eden de olmuştur, ben hatırlamıyorum. Kızları Zülfa yedi yaşlarında, oğulları Cengiz de beş yaşlarında idi. Ben her ikisiyle sık sık görüşür onları eğlendirirdim. Aile bir süre bizim köyde kaldı. Hızır Amca'nın ilk eşinden olan ve kasabada ikamet eden büyük oğlu İlyas abinin hâli vakti iyiydi, çok odalı geniş bir evi de vardı. Bir gün İlyas abi bizim köye geldi ve babasının misafirlerini bir araca bindirip kasabaya (Sivrihisar) nakletti. Orada daha rahat ve konforlu yaşadıklarından eminim. Yanılmıyorsan Çifteler ilçesine iskân edilmişler ve oraya taşındılar. Bir çocukları daha olmuş. Musa tahsilli mültecilerdendi. Türkiye'de fazla kalmadı, ABD'ye ilk göç edenler arasına katıldı. Leyla abla da Musa Bey de bir hayli hayatta kaldılar, yaşlanmış olarak vefat ettiler. Çocukları hayattalar. Zülfa 1995 yılında eşiyle birlikte Eskişehir'e gelmiş, duyunca kaldıkları otele gidip görüştüm. Ayrı geçen zamanın safahatını birbirimize anlattık, hasret giderdik. Zülfa'nın hayatta olduğunu duyuyorum, eşi ve kardeşleri hakkında bilgim yok.

Sohta Toturkul (Toturkulların Sohta)

Sohta, ailesiyle birlikte evleri bizim eve yakın Batçaların Osman'ın misafiri oldular. Osman Amca sıvacılık yapıyordu, ama köy yerinde fazla bir iş çıkmıyordu. Büyük oğlu Ahmet çok çalışkan bir gençti. Her ikisinin kazancı evin ihtiyacını zar zor karşılıyordu. Osman bizim köye sonradan gelmişti, ilk iskân yeri Başhüyük köyü idi. Dolayısıyla muhacir evi yoktu, kendisi 2,5 odalı küçük bir ev yapıp ona taşınmış, o sırada ben belki de dünyada yoktum. Bu küçücük evde yedi nüfus barınıyordu. Şimdi de üzerlerine yedi nüfuslu Toturkul ailesi gelip konmuştu. 14 kişinin o küçücük eve nasıl sığdıklarını hâlâ anlamış değilim. Sohta'nın babası Toturkullar sülalesinden, annesi de Batçalar sülalesindenmiş. Bizim köyde Toturkullardan kimse yoktu. Ben Sohta'nın ken-

disi ile büyük oğlu Hasan'ı ve en küçük oğlu Hüseyin'i tanıdım. Osman Amca da eşi de çok cömert insanlardı, ama evin darlığı en büyük sorundu. Mamafih Sohta'nın ailesi kısa bir süre sonra muhtemelen Çifteler'e taşındı. Küçük oğlu Hüseyin, Osman Amcalarda kalmıştı. Hüseyin benimle aynı yaştaydı, mevsim yazdı. Kısa zamanda samimi arkadaş olduk. Bana birkaç Almanca kelime de öğretmişti. Harman zamanı gelmişti, bizim harman yerimizle Osman amcaların harman yeri bitişikti. Çoğu zaman birlikte iş yapardık: Bir bize, bir onlara. 1949 yılı bolluk bir yıldı, tam bir ay Hüseyin de ben de döğen sürdük. Eylül başında harman işi bitti, rahat bir nefes aldık. Çok geçmeden Hüseyin ailesinin yanına gitti. Bir daha hiç görüşemedik, zira onlar en erken ABD'ye göç eden ailelere katıldılar. Toturkul ailesi hakkında ek olarak kısa bir malumat vereyim: Yazımın başlarında bahsetmiştim, Almanların Karaçay'ı işgal ettikleri dönemde "Bayramukların Kadı" isimli bir kişi Karaçay'ın yönetimini üstleniyor ve işgal yönetimiyle iş birliği yapıyor. Sonra da Almanların peşi sıra Almanya'ya iltica eden ailelere katılıp, Türkiye'ye kadar geliyor. Kadı Bayramuk Eskişehir'de yaşıyordu. Toturkulların Sohta, işte bu Kadı Bayramuk'un damadıydı, benim samimi çocukluk arkadaşım Hüseyin de torunu. Hüseyin ABD'de iyi öğrenim gördü, mühendis oldu, evlendi, çocukları varmış, hayatta olduğu hakkında haber alıyorum. Ama ne yazık ki bağlantı kuramadık.

Gaççi Kardeşler

Bizim köye gelen mültecilerden Biciler sülalesinin Gaççiler koluna mensup üç kardeş ilginç bir aile oluşturuyordu. Bunların üçü de Sovyet Yönetimi tarafından askere alınıp Alman cephesine gönderilenlerden. Büyükleri İbrahim, ortancaları Hızır, küçükleri Osman. İbrahim'in Kafkasya'da eşi ve çocuklarının olduğu söyleniyordu. Bizim köyde Bicilerin Çomur'un evine misafir oldular.

Çomur Amca'nın evi ile bizim evin arasında iki muhacir evi vardı, yani çok yakındık. Bici ailesi oldukça kalabalıktı: Baba ve anne, altı da çocuk. Üç odalı bir muhacir evinde oturuyorlardı. Üç yetişkin erkek misafir eklenince yer darlığını düşünün. Allah'tan onlar gelmeden kısa süre önce Çomur Amca'nın oğulları, evin bahçesine iki odalı bir ek bina yapmışlardı. Muhtemelen evli olan büyük oğul İsmail bu evde oturuyordu. Evi misafirlere tahsis ettiler. Bu ayrıntılardan söz etmemin sebebi, Kafkasya'dan gelen misafirlere köy halkımızın nasıl bir fedakârlıkla kucağını açtığını belirtmek içindir. Gaçci kardeşler, Çomur amcalara yük olmamak için nerede bir iş buldularsa çalıştılar. Ortanca kardeş Hızır atik tetik, cesur, azimli bir insandı. Köyümüzün yılkısını (at sürüsünü) gütme işine talip oldu. O dönemde atı, arabası olmayan kimse yoktu. İki atı olandan tutun da avlusunda 10-15 atı olanlar da vardı. Bizim iki çift arabaya koşulan atımız vardı. Onların 2-3 yaşındaki tayları ile yeni doğmuş taylarını da hesaba katarsak mevcutları sekizi-onu bulurdu. Sözün kısası köyde iş için kullanılan atların dışında 400-500 civarında hergele at vardı ve bunlar büyük bir yılkı teşkil ediyordu. Hızır atları topladı, köyün 10 km doğusunda akan Sakarya Nehri'nin kıyılarındaki otlaklara sürdü. Yardımcısı kim derseniz, Çomur Amca'nın 10 yaşındaki en küçük oğlu. Birkaç gün sonra yeni yılkıcımız (at çobanımız) Hızır, bizim eve gelip babamla bir şeyler konuştu. Evde kalan atlarımızın içinde köyün önde gelen aygırlarından al donlu bir atımız vardı, onu *gujdar acir* (lider aygır) yapmak istiyormuş. Babam da al donlu aygırı Hızır'a teslim etti. Babama sordum: "gujdar acir" ne demek? Şöyle cevap verdi: Yılkıdaki aygır seviyesine gelmiş erkek atlardan biri diğerlerine üstünlük gösterip baş aygır olur, diğerleri de ona itaat ederler. Aygır artık yılkının sahibidir ve lideridir, tehlikelerden korur, sürüyü çekip çevirir, diğer atlar otlarken o güvenliği sağlar. İşte bu aygıra "**gujdar**" adı verilir. Karaçayca "gujdar" kelimesinin anlamını o gün öğrendim.

Cılkıçı / At Çobanı (Şafak Tavkul tablosu)

Hızır al aygırı sadece gujdar olarak kullanmaz, aynı zamanda binek atı olarak da kullanırdı. Bir süre sonra Hızır, atı gem kayışından çekerek bizim avluya girdi, selam verip babama "*Azret, seni aciring alamat bir gujdar bolup kaldı, manga iş koymaydı, cılkını ol aylandıradı* //Azret senin aygır muhteşem bir (gözetçi aygır) oluverdi, bana iş bırakmadı, yılkıyı o çekip çeviriyor.", dedi. Köyümüzde 40 yıldan beri birçok yılkıcı gelip geçmiştir, ama hiçbiri Hızır gibi bir isim bırakamamıştır. Kafkasya'da rast gele bir adamı yılkıcı yapmazlarmış, cesur ve yiğit olan insanları seçerlermiş. Hızır'ın genç yardımcısı Gürbüz'den yıllar sonra duyduğum Hızır'la ilgili bir hikâyeyi de nakletmek istiyorum. Atları sulamak ve dinlendirmek için nehrin kenarına getirdikleri bir gün Hızır al aygıra binip bir yere gitmiş. Gürbüz (10 yaşında bir çocuk) tek başına yılkıyı gözetliyormuş. Komşu köylerden bir çoban koyun sürüsünü sulamak için nehrin kıyısına gelmiş ve Gürbüzün yanına giderek atları buradan çek, koyunlarımı sulayacağım, demiş. O da ben yılkıyı amcam gelmeden çekemem, atlar koyunlara bir şey yapmaz, koyunlarını sula diye cevap vermiş. Çoban sinirlenmiş ve Gürbüz'ü tokatlamış. Çok geçmeden Hızır gelivermiş, Gürbüz'ü ağlamaklı görünce sormuş o da olayı anlatmış. Gürbüz'ün kendi ifadesiyle nakledeyim: "Hızır Amca hızla çobana yaklaştı ve hemen altına aldı, yumruklamaya başla-

dı, adamın ağzı burnu kan içindeydi. Hızır Amcam bir taraftan vuruyor, bir taraftan da "*Seni öltüreyimmi ogese ırahın etibmi koyayım.*" (Seni öldüreyim mi yoksa sakat mı bırakayım.) diye bağırıyordu. Zavallı çoban ne dediğini anlamıyor ve bırakması için yalvarıyordu. Hızır Amca hıncını alınca "*Kob da ket bılaydan.*" (Kalk da git buradan.) diye çobanı kovdu."

Sonunda Gürbüz esprili bir biçimde şöyle demişti: Hızır Amcamın Türkçe konuşamadığı için Karaçayca bağırıp çağırmasını anlayamayan çobanın şaşkın hâlini hiç unutamıyorum."

Hızır iki yıl yılkıcılık yaptı. Bu arada Polatlı'nın bir köyünde Gaçci kardeşlerin iskân hakkı verildi. Önce İbrahim ve Osman bizim köyden ayrıldı, peşlerinden Hızır da yerleşeceği köye göç etti. Önce İbrahim Belpınar'dan bir kızla evlendi, peşinden Hızır bizim köyün en güzel kızı Leyla ile evlendi. Osman bekârdı, sonradan evlendiğini duydum. Yanılmıyorsam 60'lı yıllarda Hızır ailesiyle ABD'ye gitti, kardeşleri Türkiye'de kaldılar. Hızır'ın Paterson şehrinde gösterdiği dillere destan olmuş bir yiğitliğini de anlatayım. Bir gün şehirde evin birinde yangın çıkmış, alevler her yanı sarmış. İçerde bir çocuk kalmış, itfaiyeciler dahil kimse cesaret edip eve giremiyormuş, annesi feryat figan ediyormuş. Orada bulunan Hızır, hemen su hortumunun altına girip sıkıca ıslanmış ve yıldırım hızıyla eve dalmış, göz açıp kapayıncaya kadar çocuğu kucaklayıp dışarı çıkmış. Olay büyük takdir toplamış, hayranlık uyandırmış. Olay resimlerle gazetelerde yer almış, şehir yönetimi törenle Hızır'ı ödüllendirmiş. Cesurluğun yaşı olmaz, Hızır o sıralarda 50 yaşını geçmişti. Uzun ömürlü olmadı, vefat haberini duymuştum, eşi ve çocuklarının hayatta olduğunu sanıyorum.

Capbay Aybaz (Aybazların Capbay)

1949 yılının başlarında bizim köye Aybazlar sülalesinden üç amcazade geldi, isimleri: Avbekir, Oşdur (Osman) ve Capbay. İlk ikisi 40'lı yaşlarda, Capbay da 30'lu yaşlarda görünüyordu.

Köyümüzde onlara akraba olan, evli iki kız kardeş vardı, ikisi de Koçharlardan iki kardeşle evlenmişlerdi. Büyük kardeşin evi bize 300-350 m uzaktaydı. 1,5 odadan ibaret bir evde anne, baba ve 4 kız çocuk yaşıyordu. Yoksul bir aileydi, kimseyi misafir edecek durumları yoktu. Küçük kardeşin evi bizim semtte ve bize çok yakın bir yerdeydi. Evleri üç odalı muhacir eviydi, yanılmıyorsam evin bitişiğinde sonradan eklenmiş ambar gibi kullanılan bir oda vardı. Durumları da büyük biraderden biraz halliceydi, üç yetişkin adamı bu aile misafir etti. Kışın ilk aylarında iş güç olmadığı için çeşitli vesilelerle (doğum, sünnet, asker uğurlama, v.s.) düğünler yapılırdı. Birçok evde mülteci misafirler vardı. Düğünlere onlar da katılıyordu. Hem oyunlarda hem halk şarkıları okumada onlar üstün göründüler. Biz çocuklar da merakla seyrediyorduk. Avbekir güzel şarkı söylüyordu, Capbay millî oyunlarda ustaydı, Oşdur ise sohbet ustasıydı. Capbay çevik hareketlerle Kafkas oyunlarının en hareketli olanını sergilerken hayranlıkla seyrediyorduk. Bizim köyde fazla kalmadılar ve Polatlı'nın bir köyünde iskân hakkı verildiği için oraya göç ettiler. Çok geçmeden üçünün de evlendiğini duyduk. Capbay bizim köyün en güzel kızıyla evlenmişti zaten. Avbekir ile Oşdur Polatlı'dan ayrılmadı, Capbay ise kendi ifadesine göre 1958 yılında ABD'ye göç etti. Ailesiyle mutlu bir hayat yaşadığını, 90 küsür yaşında vefat ettiğini duymuştum. Eşi ve çocukları hayattalar.

Paterson'daki Karaçay-Malkar Derneği (AKBA)'nın dergisinde yayımlanan bir röportajda, Capbay savaş ve mültecilik yıllarını anlatmıştır. Orada verilen bilgilere göre Capbay zorunlu kolektifleştirme hareketine kadar varlıklı bir ailede yaşadı. 1930'lu yılların başlarında varlıklı köylü ailelerin toprakları ve malları devletleştirilip kendileri Orta Asya'ya sürgün edildi, Capbay'ın ailesi de bunların içindeydi. Sürüldükleri yerlerdeki devlet çiftliklerinde boğaz tokluğuna çalıştırılıyorlardı. II. Cihan Harbi patlak verince

Capbay da askere çağrıldı. Acemi askerleri kısa bir eğitime tabi tuttuktan sonra tren katarlarıyla Kırım Cephesi'ne gönderdiler. Bunların çoğunluğu Müslümanların yaşadıkları bölgelerden toplanan gençlerdi. Kırım'a Almanlar hâkim olduğu için on binlerce acemi asker savaşa giremeden Almanlara teslim oldu.

Esirler önce yeni işgal edilen topraklara (Ukrayna, Polonya, v.s.) gönderilerek oralarda çalışma kamplarında zorunlu çalışmaya tabi tutuldular. Açlık ve bulaşıcı hastalıklar yüzünden çok insan telef oldu. Sağ kalanların büyük kısmı Almanya'ya sevk edildi, oradan da Fransa ve İtalya'daki çalışma kamplarına nakledildiler. Savaş bitene kadar ihtiyaç duyulan yerlerde çalıştırıldılar. Savaş sona erince Capbay'ın da içinde yer aldığı esirler İtalya'nın kuzeyindeki Paluzza bölgesine gönderildiler. Çok geçmeden İngiliz işgal birlikleri kumandanlığının talimatıyla Alplerin kuzey eteklerinde Drau Nehri vadisinde toplanan Kafkasyalı esirlerin yanlarına gitmeleri emredildi. Capbay'ın içinde bulunduğu Karaçaylı grubun lideri daha önce de adı geçen Kadı Bayramuk'tu. 28 Mayıs 1945 tarihinde kamptaki sığınmacıların şefleri İngiliz kumandanı tarafından toplantıya çağrılınca Capbay'ın grubunun şefi Kadı Bayramuk, toplantının bir tuzak olduğunu ileri sürüp davete icabet etmedi ve çevresindeki sığınmacıları da uyardı ve dağlara kaçmayı önerdi. Diğer gruplar zorla Sovyetlere teslim edilmek üzere kamyonlara bindirilirken Kadı'nın tayfası dağlara tırmanarak kayıplara karıştı. Günlerce aç susuz saklandılar, ama hiç fire vermediler. Ortalık biraz sakinleşince eskimiş asker elbiselerini çıkartıp sivil elbiseler giydiler. Sonra da ihtiyatlı bir şekilde Amerika'nın işgali altındaki Almanya topraklarına geçtiler. Orada sıkıntılı 3 yıl geçirdikten sonra diğer mültecilerle birlikte İtalya üzerinden gemiyle Türkiye'ye iltica ettiler.

İbrahim Abayhan (Abayhanların Daday)

Abayhanlar sülalesi Karaçay'ın tanınmış sülalelerinden biridir. Anılan sülaleye mensup ailelerden hâli vakti iyi olanlar cebri kolektifleştirme sırasında Stalin yönetiminin hışmına uğramışlar ve mensuplarından bazıları ferdi olarak Sibirya katorgalarına (ağır çalışma kampları) sürgün edilmişlerdir. Bunlardan biri de Seyit, İbrahim ve Salih kardeşlerin babaları İshak'tır. İshak ve büyük oğlu Seyit (Deyuv) 1930'lu yılların başlarında ayrı ayrı sürgüne gönderildiler. Seyit 10 yıllık cezasını tamamlayıp Karaçay'a döndü. Ama baba İshak'ın cezası daha fazla olduğu için dönemedi. 1943 sürgününden sonra cezasını tamamlayan İshak, Kazakistan'da kızı Liza'yı buldu ve çok geçmeden ikinci sürgün yerinde vefat etti. Eşinin ve diğer çocuklarının 1943 yılı başlarında Alman birliklerinin peşine takılıp Karaçay'ı terk ettiklerini öğrendiğine kuşku yoktur. Çünkü onlar 1943 yılının başında ayrıldılar, kalan halk ise aynı yılın Kasım ayının 2'sinde topyekûn Orta Asya steplerine sürgün edildi. Görüldüğü gibi Rusya'ya egemen olan çeşitli isimler altındaki rejimler için Sibirya hem servet kaynağıdır hem de düzmece ithamlarla cezalandırılan vatandaşlarının cezalarını infaz için bir katorgadır. Kuzey Kafkasyalılar da bu yok etme sürgünlerinden fazlasıyla hisse almışlardır.

Zalimlerin zulümlerinin önü sonu yok, hâlâ devam ediyor.

İbrahim Abayhan//Abayhanların Daday (1913-2012) İshak'ın ortanca oğludur, büyük oğul Deyuv (Seyit) ile Daday arasında bir hayli yaş farkı var. Babası katorgaya sürgün edildiğinde 17 yaşındaydı, ağabeyi Deyuv da katorgaya sürüldüğü için evin yükü onun omuzlarına binmişti. Annesi Ayşat (Gıcı), ablası Asiyat, küçük kardeşleri Liza ve Salih büyük sıkıntı içinde yaşam mücadelesi verdiler. Asiyat ile Liza evlendiler.

Sürekli takip altında olan çaresiz aile 1943 yılının ilk ayında Karaçay'dan çekilen Alman birliklerinin peşine düşerek kurtu-

İshak Abayhan

luş yolculuğuna çıkarken Asiyat ile çocukları da onlara katıldı. Asiyat'ın kocası hakkında bilgi edinemedim. Liza ile kocası Karaçay'da kaldı. Salih de askere alındığından kafilede yoktu. Bu duruma göre aileyi anne Ayşat (Gıcı), Asiyat ile çocukları Muhammad ve Sofya temsil ediyordu. Daha önce de anlattığımız büyük sıkıntılar içinde geçen yolculuk 1945 yılı baharında Avusturya'nın Lienz ilçesinin Oberdrauburg nahiyesine bağlı ve Drau Nehri'nin kuzey yakasında bulunan Irschen ve Dellach köyleri arasında çok zorlu son toplanma kampında sona erdi. Ne var ki talihleri yaver gitti ve 28 Mayıs 1945 günü tüm mültecilerin Sovyetlere iade edilme faciası yaşanırken dağlara kaçarak kurtulanlar arasında yer aldılar. Askere alınan ve Almanlara esir düşen Salih de Drau'da ailesine kavuşmuştu. Sonrasında malum 3 yıl süren sonu belli olmayan stresli bir bekleyişten sonra 1948 yılında Cenova'dan Türkiye'ye giden gemiye bindiler.

Geçici Tuzla kampından (buna karantina demek daha doğru) Eskişehir'e geldiler. Oradan da (daha önce mektuplaşarak bağlantı kurdukları) Sivrihisar ilçesinin Ertuğrul köyünde yaşayan (1905 muhaciri) akrabalarına misafir oldular. Salih yüksek eğitim enstitüsünün (matematik-fizik) bölümünü bitirdiği için çok eylenmeden Ankara'ya gidip işe girme işlemlerine başladı.

Anne Gıcı, Daday, eşi Liza ve oğulları küçük Raşit anne akrabaları (daha önce Hüseyin Nevruz / Macir Koçkar ailesinin de konuk olduğu) evleri bizim evin yakınında bulunan Abusüf-Safiyat çiftinin misafiri oldular. Safiyat Koçharlar sülasine mensup-

tu, aynı şekilde misafir ailenin annesi Ayşat (Gıcı) da Koçharlar sülalesindendi. Köyde Abayhanlardan üç kardeş vardı, ancak uzun süre misafir ağırlayacak durumları yoktu.

İbrahim Abayhan, ailesiyle birlikte iskân yerine taşındı. Köye modern çiftçiliği getirdi, kendi toprağının dışında başkalarının topraklarını da icar veya ortaklık usulüyle işleterek çok miktarda mahsul üretti. Kısa zamanda Polatlı ve Ankara'da gayri menkuller aldı. İlk eşinden olan oğlu Raşit'i okuttu, hatta lise son sınıfta iken İstanbul'da iyi bir özel liseye kaydettirdi. O sırada ben üniversite öğrenimi görüyordum. Önceden bağlantımız olduğu için Raşit'i bana getirip tanıştırdı. İlgilenmemi istedi, ben de memnuniyetle kabul ettim. Hatta harçlığını bana bıraktı ve Raşit'e "Her hafta sonu Yılmaz ağabeyini ziyaret et ve haftalık harçlığını da al." diye tembihledi. Raşit, zeki ve aile terbiyesi görmüş bir çocuktu. Liseyi başarıyla bitirdi ve Ankara'ya döndü. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesini kazandı. O sıralarda komünist gençlik hareketi üniversitelerde terör estiriyor, cinayetler işliyordu. Daday, Kafkasya'da komünist terörünü yaşadığı için oğlunun başına bir felaket gelebilir düşüncesiyle Raşit'i ABD'ye gönderdi ve orada okuttu. Hükûmetler komünist terörü bir türlü önleyemiyorlardı. İbrahim Abayhan, büyük endişe içindeydi, malını mülkünü elden çıkarıp ailesiyle birlikte ABD'ye göç etti ve North Carolina'da yerleşti. Türkiye'de iken ilk eşinden ayrılmış ve benim de yakın akrabam olan bir kızla evlenmişti. İlk eşinden olan ikinci oğlu Muzaffer Abayhan, gazetecilik ve yazarlık alanında başarı sağladı, ün kazandı. 1980 yılında ABD'den Türkiye'ye döndü, televizyon programları yaptı. Mizahi hikâyeleriyle tanındı, ödüller kazandı. TV dizilerine, filmlere senaryo yazdı, halen yazarlığını başarıyla sürdürüyor. Muzaffer Abayhan, ismi Türk edebiyatının tanınmış isimlerindendir. İbrahim Abayhan'ın ikinci eşinden olan çocukları ve eşi Amerika'da yaşıyorlar ve hayattalar. Kendisi 2012 yılında 99 yaşında vefat etti.

Salih Abayhan (1922-1967)

Kafkasya'da öğretmen okulunu bitirmişti. Diplomasının muadeletinin tanınması için Millî Eğitim Bakanlığına başvurdu. Talim Terbiye Başkanlığı tarafından 28.02.1950 tarihinde muadeleti kabul edildi.

Ancak öğretmenlik yapmadı. Rusça bildiği için Genelkurmay Başkanlığında görev aldı. Bu arada, Başhüyük köyünde ikamet eden Sılpagarların Deli Mussa lakaplı Musa Baypolat Amca'nın kızı Saadet ile evlendi. 1965'te Mustafa Zihni Hızal'ı anma törenine katılmak için Ankara'ya gittiğimde Salih'in de Türk Ocağı Salonunda olduğunu gördüm. Törenden sonra İstanbul'a dönecektim, ama Salih bırakmadı ve evlerine davet etti. Geceyi onlarda geçirdim, ertesi günü İstanbul'a döndüm. Saadet abla sıcak bir akrabalık ilgisi gösterdi, Karaçay yemekleri ikram etti, henüz oyun çağında olan bir kızları ve bir oğulları vardı. Salih genç yaşta ağır bir hastalığa yakalandı, 6 Temmuz **1967** tarihinde hakka yürüdü. Henüz 45 yaşındaydı, emekli bile olmamıştı. İstanbul'dan ayrılınca bağlantım kesildi, halen ne durumda oldukları hakkında bilgim yoktur. Abayhan ailesinin diğer fertleri Asiyat ve çocukları Muhammad ve Sofya aynı yıllarda ABD'ye göç ettiler. Sofya Mahmut Duda'nın amcazadesi Prof. Sadık Duda ile evlenmişti. Bunların çocuklarının hayatta olduklarını duyuyorum, ilk neslin tümü artık hayatta değil. Deyuv (Seyit), eşi Fayruz ve oğulları İsmail de Amerika'ya gidenlere katılmışlardı, Fayruz'un vefat ettiğini duymuştum. Deyuv ise uzun yaşama rekoru kırarak Daday'dan birkaç yıl önce 110 yaşında vefat etti. Deyuv'un Rusya da gördüğü işkenceler ve katorgalarda çektiği çileler masal gibi anlatılırdı. Demek ki işkence görmek, zindanlarda çürümek ömrü kısaltmıyormuş.

Kaziy Sılpagar (Sılpagarların Kaziy)

Kaziy Sılpagar 1940'lı Yıllarda Kafkasya'da[49]

Günlerden bir gün köyümüze 1948'de gelen mültecilerden iki genç adamın geldiği duyuldu. Biri Sılpagarların Canıbekler kolundan Aslanbiy'in oğlu Kaziy, diğeri Ijalar sülalesinin Lepşoklar kolundan Soltan. Ijalar sülalesinden olan köy muhtarı Ahmat Hoca ikisini de misafir etmiş. Kaziy'in babasının Sılpagarlardan, anasının da Koçharlardan olduğu anlaşılınca yakın komşumuz Koçharların Yahya ile babam Azret, misafirlerle görüşmeye gittiler. Kaziy'in annesi Zalihat'ın babası ile Yahya Amca'nın babasının öz kardeş oldukları belirlendi. Karaçay'dan 20 yaşında bir genç olarak gelen Yahya Amca bu akrabalığı kesin olarak teyit etmiş ve Kaziy'in en yakın akrabası olması sebebiyle onu kendi evine davet etmiş. Bizimle Sılpagar akrabalığı dördüncü ataya dayandığı için, misafiri konuk etme hakkı Yahya Amca'nın oldu. Ama evimiz yakın olduğu için sık sık bize gelirdi.

Kaziy'in köylüler için ilginç olan iki cihazı vardı: Biri bisiklet, diğeri fotoğraf makinası, ayrıca saat tamirciliği de yapıyormuş. Çocuklar hem bisiklete binmeye hem de resim çektirmeye can atıyorlardı. Köyde Kaziy'e Yahya Amca kadar yakın akraba olan üç aile daha vardı: Yahya Amca'nın kız kardeşinin kızı Aminat'ın ilk eşi Çomaların Zekeriya'dan olan çocukları Haci Bekir, Muzaffer ve Nazire. Onlar da çok yakın ilgi gösterdiler. Diğer

[49] " Mingi Tav Cıyım" adlı derginin 2018 yılı, 4. sayısının 23. Sayfasından alınmıştır.

iki aile ise Yahya Amca'nın amcazadeleri Muhtar Sımayıl'ın oğlu Haşim, Kaziy gelmeden 3-4 ay önce genç yaşta (48) vefat etmişti. Sımayıl'ın kardeşi Mayıl'ın oğlu Abdullah da Haşim gibi akrabasıydı. Haşim'in tek oğlu, benden 5 yaş büyük Hilmi, Kaziy'in yanından ayrılmazdı. Sonunda Kaziy'in bisikletini satın aldı ve mahallenin çocuklarına hava attı. Ama çabuk anlaştık, iyi kalpli hatırnaz Hilmi arada bizleri de bisikletine bindirirdi. Sözün kısası köyümüze ilk bisiklet ile ilk fotoğraf makinasını Kaziy getirmişti. Kaziy'in Türkiye'de bir akrabası daha varmış: Konya Ereğlisi'nin küçük bir köyünde (Orhaniye) yaşayan Koçharlardan Sarıbaş, namı diğer Sadullah. Babam hemen hatırladı, buraya bizimkilerle birlikte gelmiş (Başhüyüklü olmalı). Büyük ihtimalle aynı köye daha önceden giden birkaç Kafkas ailesi vardı, Sarıbaş'ın eşinin Kabardey muhaciri olması bunu teyit ediyor.

Kaziy hazırlık yaptı, yol harçlığı da temin edildi ve köyümüzden ayrıldı. Gidiş o gidiş bir daha geri dönmedi. Kaziy uzun boylu, sporcu, atletik, güreş tutan genç bir insandı. Konuşmaya başlayınca kekeler, sonra açılırdı. Düğünlerde Capbay ile ikisi seri Kafkas oyunu Canñız/İstemey/Lezginka oyununu harika hareketlerle oynayarak sükse yaptılar. Kaziy güzel şarkı da söylerdi. Mültecilerden birinin yazıp bestelediği uzunca bir küyü (ağıt / mersiye) okumaya başlayınca yaşlılar ağlamaya başlardı.

I	I
Kaçhınçılanı Küvleri	**Mültecilerin Ağıtı**
İşlene turganlay oyub koydula	Yapılırken yıkıverdiler
Botaş Hamzatnı üylerin	Botaş Hamzat'ın evlerini
Siz tıngılagız men aytayım	Siz dinleyin ben söyleyeyim
Kaçhınçılanı küylerin	Mültecilerin mersiyesini
Kökde bargan carık a culduz	Gökte kayan parlak yıldız
Altı kesek bolub çaçıldı	Altı parça olup saçıldı

Karaçaynı ongsuz kartlarına	Karaçay'ın güçsüz yaşlılarına
Sürgün eşikle açıldı	Sürgün kapıları açıldı
Keçeleri uzun künleri kısha	Geceleri uzun günleri kısa
Atmay tebredi tangları	Atmaz oldu tanları
Sibiryada çirib ketdile	Sibiryada çürüyüp gitti
Carlı kartlarıbızını sanları	Yaşlılarımızın bedenleri
Alaman da gavur İngiliz da gavur	Alman da İngiliz de gâvur
Tengiz caga bek boldu	Deniz sahili çetin oldu
Orusha Allah nalat etgeyed	Rus'a Allah lanet etsin
Küç cetmezley köb boldu	Güç yetmez gibi çok oldu
Meni ong koluma ok tiygendi	Sağ elimde kurşun yarası var
Sol kolum şkok atadı	Sol elim tüfek atıyor
Canımdan süygen halal tenglerim	Candan sevdiğim arkadaşlarım
Eki canımda ölüb catadı	İki yanında ölüp yatıyor
Orusdan kelgen haparla	Rusya'dan gelen haberler
Cürek cavlanı aşayla	Yüreklerin yağını yakıyor
At belinde oynavçu caşla	At koşuşturan gençlerimiz
Orus kamplada caşayla	Şimdi Rus kamplarında yaşıyor
Allıbız çeget artıbız çeget	Önümüz orman arkamız orman
Kara çegetni sınayık	Karanlık ormanı sınayalım
Karaçayga bolluk bolgandı	Karaçay'a olan olmuş
Biz endi kimge cılayık	Biz şimdi kime ağlayalım

Şarkı oldukça uzundu, birçok genç öğrenmişti, ben de Kaziy Ağabey'in kendisinden öğrenmiştim. Ne yazık ki şu anda birkaç mısraından kalanını unuttuğumu fark ettim.

Kaziy Sılpagar / Konya Ereğli'de

Kaziy ile birlikte bizim köye gelip Ijaların Ahmat Hocalarda misafir olan Lepşok Soltan köyden erken ayrıldı ve izini kaybettirdi. Çok sonraları, Almanya'ya geçtiği, Rus işgalindeki Doğu Berlin'den Rusya'ya gittiği, akıbetinin belli olmadığı haberi yayıldı. Sovyetler dağılınca Soltan'ın kız kardeşi ağabeyini arayarak Türkiye'ye gelmiş, kendisine Soltan'ın iyi korunmuş bir fotoğrafı gösterilmiş, o da bu resimdeki adamın kesinlikle ağabeyi Soltan olmadığını söylemiş. Böylece Soltan'ın gerçek Soltan'ın adını ve soyadını kullanan bir sahtekâr ve karanlık bir adam olduğu (belki de KGB ajanı) anlaşıldı.

Abayhanlanı Ahmat

Ailece iltica edenler arasında Batçalar sülalesi ile Abayhanlar sülalesinin başı çektiği dikkati celbediyor. Abayhan Ahmat kendisinden büyük ablaları Marziyat, Safiyat ile eşi Umar ve kızları Bella, Hasanat, Hafizat ve ağabeyi Üsüp (Yusuf) ile birlikte yola çıkmış. O sırada birkaç yıllık evliydi, Biciler sülalesinden Habiy isimli bir kızla evlenmişti, henüz çocukları yoktu. Ailenin yollarda geçirdiği sıkıntıları İtalya'dan Türkiye'ye gelişlerini anlatmıyorum, zira daha önce anlattıklarımın aynısı.

Abayhan Ahmat, uzun boylu, atletik vücutlu yakışıklı bir insandı. Ses tonunun güzelliği etkili hitabetini daha da kusursuz hâle getiriyordu. Ailenin tam bir trajedi olan yaşamı büyük acılarla dolu gerçek bir dramatik hikâye oluşturur. Ailenin babası

Abayhanlar sülalesinden Ahlav, annesi Tekeler sülalesinden Boldu (Fatimat) idi. Evlilikleri 1890'lı yıllara dayanır. 12 çocukları olmuş, bunlardan biri küçük yaşta vefat etmiştir. Ahmat Abayhan'ın oğulları Mehmet (79) ile Erol (73) ailenin evlatlarını yaş sırasına göre şöyle sıraladılar: Marziyat, Yusuf, Safiyat, Hasanat, İsmail, Umar, Mamatay, Hafizat, Ahmat, İbrahim, Kemal. Ben bunlardan Safiyat, Hafizat ve Ahmat'ı tanıdım. Anne Boldu 1958 yılında Eskişehir'de Hakk'a yürüdü.

Marziyat Avusturya'da bir kaza sonucu vefat etmiş, geride Rebzon isimli biricik oğlu kalmış. Rebzon Türkiye'ye geldi. Çiftlikköy'de Cigeyler sülalesinden Hatice ile evlendi. ABD'ye ilk gidenlerden oldu. Yusuf, Eskişehir merkezde bir eczanede kalfa olarak bir hayli çalıştıktan sonra Amerika'ya taşındı, ben kendisiyle tanışmadım.

Safiyat'ın eşi Umar, yüksek tahsilli ve mevki sahibi bir kişiymiş. Zaten doğrudan Ankara'ya gelmiş ve kısa zamanda Mahmut Duda gibi devlet memuriyetine kabul edilmiş, kendisini hiç görmedim. Umar ile Safiyat'ın Bella isimli bir kızları vardı, Türkiye'ye geldiğinde 18-19 yaşlarında olduğunu tahmin ediyorum. Umar genç denecek bir yaşta Ankara'da vefat etti, mezarı Ankara'dadır. Umar'ın vefatından sonra Safiyat ve kızı Bella Amerika'ya göç ettiler. Bella genç yaşında uzun süren bir hastalıktan sonra vefat etti ve cenazesi Amerika'dan Türkiye'ye getirilerek babasının yanına defnedildi. Annesi Safiyat, Bella'nın vefatından önce felç geçirmişti ve yatalak durumdaydı. Bella vefat edince Türkiye'ye döndü ve dul kız kardeşi Hafizat ile birlikte yaşamaya başladı. Ben o sıralarda Eskişehir'de doktor olarak çalışıyordum, arada bir ziyaretlerine giderdim. Bir hayli yaşadı, aklı başında idi, konuşması düzgündü, görmüş geçirmiş bir kadındı. Eşini ve biricik evladını kaybetmesine rağmen metin bir görüntü veriyordu. Bir seferinde eşi Umar'ın Karaçay'da iken kitap yaz-

dığını, basıldığını söylemişti, bu kitabı görmek isteyince, anılan kitabın yanında olmadığını, ilk fırsatta getirtip (muhtemelen Amerika'dan) bana vereceğini söyledi. Ama sözünü yerine getiremeden vefat etti, kitabın adını bile öğrenemedim.[50]

Kız kardeşlerden Hasanat'ın oğlu Koçhar, Çiftlikköylü, benim ana tarafımdan yakın akrabam olan bir ailenin, Lepşokların Bekir'in kızı Fatima ile evlendi ve aile ABD'ye göç etti, Hasanat 1991 yılında orada vefat etti. Koçhar da annesinden evvel 1982 yılında genç denecek bir yaşta vefat etmişti, Fatimat'ın 2023 yılında vefat ettiğini sonradan öğrendim.

Tekrar Abayhan Ahmat'a dönelim. Yanılmıyorsam Yunak'ta iskân edilen aileler arasındaydı, ama hep Eskişehir'de yaşadı. Toprağını işletti, başka işlerde de çalıştığını tahmin ediyorum, şehrin iyi bir mahallesinde ikamet ediyordu. Abayhan ailesin İtalya'da bulundukları sırada (1946) bir oğlu olmuş, adını Mehmet koymuşlar. 1952 yılında bir oğlu daha oldu, ona Erol ismini verdiler. Ahmat'ın eşi Habiy kısa boylu, güler yüzlü, aklı başında bir hanımefendi idi, lakin iltica yollarında çeşitli hastalıklar ve ameliyatlar geçirmiş sağlığını kaybetmişti, sürekli bakım altındaydı. Eşi Ahmat, ona çok iyi bakıyordu ve bu yüzden toplumda takdir toplamıştı. Aradan yıllar geçti, kızları Zülfan büyüdü, evlenme çağına geldi, günün birinde benim kayınbiraderim Av. Ahmet Tokoğlu ile evlendirdiler. Genç evlilerin peş peşe dört kız çocukları oldu. Hepsi yüksek tahsil yaptılar ve sonradan İstanbul'a yerleştiler. Ahmet avukat emeklisiydi, gençliğinde kabına sığmayan hareketli, sosyal, uyumlu bir insandı. Lakin kronik bir hastalığa yakalandı, yıllarca evden dışarı pek çıkamadı. 2010 yılında Hakk'a

[50] **Editörün notu:** Yazarın burada bahsettiği Umar, Karaçay aydınlarından Bayrımkullar sülalesinden Umar Bayrımkul adlı mültecidir. Bahsedilen kitabı, 1931 yılında Kislovodsk'ta yayımlanan *Karaçay Tilni Grammatikası* (Karaçay Dilinin Grameri) adlı bilimsel eserdir. Umar Bayrımkul hakkında kitabımızın ilgili bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

yürüdü. Ondan 6-7 yıl sonra da eşi Zülfan vefat etti, kızları hayattalar. Zülfan, sosyal faaliyetlere katılan, yardımsever ve çevresi tarafından sevilen bir insandı. Eskişehir Kafkas Hanımlar grubu arasında da çok sevilirdi. Çocuklarını güzel eğitti.

Ahmat Abayhan, kızı Zülfan evlendikten bir hayli zaman geçtikten sonra Amerika'ya göç etti. Zaman zaman Türkiye'ye gelir kızının yanında bir süre misafir kalıp dönerdi, benimle sohbet etmeyi severdi, ama sohbet konumuz güncel meseleler, Türkiye'deki ideolojik sürtüşmeler, vs. gibi konulara yönelirdi. Büyük oğlu Mehmet, Amerika'da bir mülteci ailenin kızıyla evlendi, serbest çalıştı, tekstil üretimiyle ilgili iş yaptı ve birçok Karaçaylı göçmeni sigortalı olarak çalıştırdı. Yaşı kemale erince kendini emekliye ayırdı. Küçük oğlu Erol, yüksek tahsilini Amerika'da tamamladı, bir bankada çalıştı, mevki sahibi oldu. Şimdilerde yeni emekli olduğunu öğrendim. Bu yazıyı hazırlarken Erol da ağabeyi Mehmet de bana telefonla, mesajla oldukça detaylı bilgi verdiler. Erol isteğim üzerine eski fotoğraflar gönderdi. Mehmet de Erol da aile terbiyesi görmüş, övgüye layık insanlar. Amerika'da yaşıyorlar. Tarihini hatırlayamıyorum ama önce Abayhan Ahmat'ın eşi Habiy vefat etti, Ahmat da bir hayli sonra Hakk'a yürüdü. Torunlarının mürüvvetini gördü, oğulları ona çok saygılıydılar ve babalarına iyi baktılar.

Abayhan Ahmat'ın küçük ablası Hafizat, Kafkasya'da iken evliymiş, çocukları olmamış. Eşi vefat ettiği için Alman birlikleri Karaçay'dan çekilirken annesine ve kardeşlerine katılmış ve mülteci kamplarında sıkıntı içinde 6 yıl geçirmiş. Hafizat da Amerika'dan geri dönen ablası felçli Safiyat ile birlikte yaşadı. Önce Safiyat sonra da Hafizat fani dünyadan ayrıldılar. Sözün burasında bir hususa açıklık getireyim: İlk kuşak mültecilerden hayatta kalan yok, benim yaşıtım olan ve 5 yaşında Karaçay'dan ayrılan Toturkul Hüseyin de 3-5 yıl önce vefat etmiş, yeni habe-

rim oldu. 80 yaşın üzerinde az sayıda insan olabilir, ancak bunların tamamı küçük çocuk iken Karaçay'dan ayrılanlardır.

Aradan uzun yıllar geçtikten sonra, 2020 yılında Ahmat'ın küçük oğlu Erol Abayhan, Kafkasya'ya gidiyor, Karaçay'ın her tarafını dolaşıyor. Akrabaları ile bağlantı kuruyor, durumlarının iyi olduğunu öğreniyor.

Bayçoraların Aslanbiy

Yalnız gelen mültecilerdendi. 1905 yılında Türkiye'ye gelen ve kendi arzusuyla münferit olarak Ankara'ya yerleşen ve ticaretle uğraşarak bir hayli zengin olan Bayçoralar sülalesinden Kızıl İlyas, ilk eşi vefat edince tahminime göre 1925 veya 1926 yılında bizim köylü Ijalardan Hadijat isimli bir dul kadınla evlenmiş, ondan da Melahat adı verilen bir kızı olmuş. Bir süre sonra geçinemeyip ayrılmışlar. Hadijat kızını alıp köye dönmüş. Bir süre sonra yine eşi vefat eden Kipkelerden bizim de akrabamız olan ve köyün varlıklı ailelerinden İdris isimli bir adamla evlenmiş. Kızı Melahat erişkin çağa geline Çomalardan Avbekir (Çakır) ile evlenmiş. Bayçoraların Aslanbiy bizim köye gelince bu aileye misafir oldu. Orta boylu, güzel konuşan neşeli bir insandı. O da Sovyet ordusunda asker olup Almanlara esir düşenlerdendi. Aslanbiy'in anne tarafından benim babama akraba olduğu da anlaşıldı. Benim orta okul talebelik yıllarımda, yaz tatillerinde sık sık karşılaşır ve sohbet ederdik, mektepte okuduğum için bana büyük değer verirdi. Karaçayca güzel şarkı söylediği gibi hiciv içerikli manzumeler de söylerdi. Köyün varlıklı adamlarının eksik taraflarını komik bir biçimde hicveden bir şarkısı uzun zaman dillerde dolaşmıştı. Ben de birazını biliyordum, ama unutmuşum. Sevdiği kızın babasını övmek için düzdüğü kısa manzumenin bir beyti hatırımda kalmış, o sırada köyün mescidine minare inşa ediliyordu (bunu da hatırlatan) beyit şöyleydi:

Voy minaraçı cangı minaradan kıçırçı bir azan
Kızı Zaynepni manga berse haci bolsun Ramazan

***

Ey minareci yeni minareden okusana bir ezan
Kızı Zeynep'i bana verirse hacı olsun Ramazan

Aslanbiy, Polatlı'nın Rengoğlu köyüne iskân edildi, çiftçilikle uğraştı. Zeynep'le evlenemese de o taraflarda tanıştığı bir kadınla evlendi. Karaçay'da eşi ve çocukları olduğu söyleniyordu, onlarla hiç bağlantı kuramadı. Bizim köye nadiren gelip gidiyormuş, hiç karşılaşmadık. Vefatını da sonradan duydum. Hoş bir insandı, ailesinden ve yurdundan uzakta olmanın verdiği acıyı içinde saklayıp neşeli görünmeye çalışırdı. Hani derler ya pişmiş tavuğun başına gelen, bizim mültecilerin başlarına gelenler pişmiş tavuğun başına gelmemiştir.

Çomaların Aliy (Çomaların Kart (İhtiyar) Aliy)

Benim tanıdığım mültecilerin en yaşlı olanıydı, bembeyaz saçları, hafif kırışmaya başlamış yüzü ve ciddi bakışlı çehresiyle dikkat çekiyordu. Ortadan uzuna yakın boylu, göbeksiz, dik yürüyen bir adamdı. Çomalar sülalesindendi, yaşlı olmasına rağmen yalnız gelmişti. Benim tahminime göre doğum yılı 1890'lı yılların ortalarına rastlamalıdır. II. Cihan Harbi başladığında en az 45 yaşındaydı, 1942'de oğlu veya oğullarıyla birlikte askere çağrıldığı kesin. Daha önce adı geçen Batçaların Muhammad ile birlikte Rusların Stalingrad savunmasına katılmışlar. Onların amacı Rusların zafer kazanması değil, kendi canlarını kurtarmaktı. Savaşın şiddetli kışa uzanan bölümünde bir yolunu bulup karşı tarafa geçmek için şanslarını denemişler. Batça Muhammad'ın anlattığına göre, kaçış sırasında yaşlı Aliy adım atamayacak durumlara düşmüş. Genç ve güçlü Muhammad onu sırtında taşımak zorunda kalmış. Talihleri yaver gitmiş Al-

manlara gönüllü tutsak olmuşlar. Alman kuvvetlerinin henüz bozguna uğramadığı bir zaman olmalı ki onları diğer esirlerin olduğu yere göndermişler. Gidiş o gidiş, Polonya ve Avusturya kamplarına, oradan da İtalya kamplarına gönderilmişler. Sonrası malûm, Türkiye'ye ve bizim köye kadar gelmişler. Çomaların Tişsiz lakaplı Bekmırza adlı, hâli vakti yerinde olan yakın akrabasına misafir olmuş. Bekmırzalarda yıllarca kaldı, 1952 veya 1953'te Kart Aliy'i evlendirdiler, o da eşini alıp iskân yeri olan Polatlı'nın Rengoğlu köyüne gitti ve orada vefat etti. Kart Aliy görmüş geçirmiş renkli bir insandı. Geride bıraktığı ailesinden ve kendisiyle birlikte cepheye gönderilen oğullarından hiçbir haber alamadan ömrünü tamamladı. Sovyetlerin dağılmasından sonra arayanı da çıkmadı. Muhtemelen oğulları savaşlarda yaşamlarını yitirdiler, Karaçay'daki aileleri de muhtemelen top yekûn sürgün sırasında büyük kayıplar vermiş olabilir. Babam da annem de muhaceret sırasında (çocuk yaşta) ebeveynlerini kaybettikleri için bize anlatacak derli toplu bilgileri yoktu, mesela bizim Nart efsaneleri hiç anlatılmadı, annem bir iki çocuklara anlatılan masalı bilirdi. Ben Nart efsanelerini Kart Aliy'den dinledim. Büyük ablam ailenin büyük oğlu ile evli olduğu için onlara geceleri çekinmeden giderdim. Yemekten sonra çocuklar Aliy Amca'nın etrafında toplanırlar o da çok güzel konuşmasıyla bıkmadan usanmadan Nartları anlatırdı. Dinleyicisi sadece biz değildik, Bekmırza Amca başta olmak üzere evin büyükleri ve yakın akrabaları da sık sık bu masal dinleme fasıllarına katıldılar. Zaten efsane ve masal anlatma seansları Aliy Amca'nın geldiği yılın kış ayları boyunca devam etti ve kesildi. Efsanelerden hiç unutamadığım bir cümle nakledeyim:

"*Emegen katın* (dev anası kadın) oğullarına azık götürmek için ekmek teknesini omuzuna attı ve yola koyuldu, *Nart Sosurka*, atlı olduğu hâlde ona yetişemiyordu. *Emegen katın* (dev anası kadın) onu da atını da teknesine attı ve yoluna devam etti."

Bunun dışında Kafkas örf ve adetleri ve diğer folklorik konularda derin bilgi sahibiydi, ne yazık ki bu bilgileri yazıya geçirecek okumuşluğu olan bir kişi yoktu. Kart Aliy'in hayatı Sovyetler Birliği ve onun içinde Kuzey Kafkasya Halkları ahalisinin çektikleri onulmaz acıları dile getiren tipik çileli bir yaşam örneğidir.

Koçharların Oku (Yakup Koçhar)

Türkiye'ye geldiğinde 50 yaşlarında olduğunu tahmin ediyorum. Cepheye çağrıldığında 40 yaşın üzerinde olduğu kesin. Alman orduları yıldırım hızıyla Rusya içlerinde ilerlemeye başlayınca Sovyet Yönetimi eli silah tutan erkekleri (yaşına bakmadan) askere çağırmıştır. Oku da bunlardan biridir.

Bizim köyde Goştüyme Nine'nin (o sıralarda 90 yaşındaydı) oğlu Umar'ın (Koçharlar sülalesinden) misafiri oldu. Sonradan yukarıda adı geçen Abuyusuflara intikal etti. Eşi ve çocukları Kafkasya' da kalmıştı. İlerlemiş yaşına rağmen Borlaklar sülalesinden bir kızla evlendi. Peşinden iskân yeri Rengoğlu'na taşındı. İyi çiftçilik yaptı, kısa zamanda Polatlı'da bir ev, Eskişehir'de bir daire aldı. Bir kızı iki oğlu vardı. Kızını 1968 yılında benim Sivrihisar'da ikamet eden teyzemin torunu Acilerin Gürbüz ile evlendirdi. Burada ilginç bir olayı anlatmak istiyorum. Bir gün teyzemi ziyarete gitmiştim. Bir de ne göreyim, Oku Amca ile teyzem sokağa bakan pencere tarafındaki divana oturmuş bir şeyler konuşuyorlardı, misafire hoş geldin deyip onların karşılarında oturan Gürbüz'ün ağabeyi Alpaslan'ın yanında bir sandalyeye iliştim. Sohbet sırasında Alpaslan'ın 4-5 yaşlarındaki oğlu gelip babasının dizleri arasında dikilmeye çalışıyor, o da ellerinin sırtıyla öne doğru itiyordu, ben müdahale ettim ve çocuğu kendi kucağıma aldım, ama fazla durmadı, kucağımdan indi yine babasına koştu, ben yine çektim. Bilindiği gibi genç babaların büyüklerin yanında çocuğunu kucağına alması ve sevmesi büyük

ayıptır. Oku Amca da çaktırmadan bizi seyrediyormuş, birden gençler size bir şey anlatacağım, diye söze başladı:

- Ben Kafkasya'da iken çocuklarımın hiçbirini kucağıma almadım ve sevemedim, niye? Çünkü büyük ayıptı. Günün birinde savaş cephesine gönderildim ve çocuklarımdan ebediyen ayrıldım. Şimdi benim onlardan, onların benden haberleri yok. Şimdiki aklım olsaydı o batıl âdeti dikkate almaz, çocuklarımı doya doya severdim. Siz siz olun, bu gereksiz âdete uymayın.

Evde bir şaşkınlık ve buz gibi bir hava esti. Kısa bir sessizlikten sonra başka bir konuya geçti ve sohbet devam etti. İşte bu tablo lanetli Rusya'nın insanları ne hâle getirdiğine, onlara tahammül edilmez ne acılar çektirdiğine somut bir delildir. Bizim garip mülteci soydaşlarımız bütün bu acılara sabrettiler, metanet gösterdiler, ayakta kalabildiler. Biz onların trajik hikâyelerini dinlerken bile sonsuz hüzne kapılıyoruz.

Oku, kızını evlendirdikten sonra eşi ve iki oğluyla birlikte ABD'ye göç etti, Sovyetlerin dağılmasından çok önce vefat etti. Yanılmıyorsam Demirperde aralandıktan sonra Oku Amca'nın oğulları Karaçay'daki büyük kardeşleriyle bağlantı kurmuşlar.

Halit Abayhan (Abayhanların Halit)

Savaş başladığında Halit evli barklı bir adamdı. Askere çağrılınca çaresiz gitmiş. Onunla birlikte benim Karaçay'da kalan öz halamın (babamın ablası) Safiyat'ın oğlu Kipkelerden Azret Aliy de kafiledeymiş, hepsi toplanma yerine yaya gidiyormuş, çevrelerinde silahlı Rus askerleri varmış. Azret ile Halit yan yana yürüyorlarmış. Azret durmadan "Ben Rus ordusuna katılmayacağım, savaşa gitmeyeceğim ve kaçacağım." diyormuş. Ben bu hikâyeyi bizzat Halit Abayhan'dan dinledim. Azret daha 22-23 yaşlarındaymış ve gittikleri yeri iyi bilmiyormuş. Halit şöyle di-

yor: Azret sen buraları iyi tanımıyorsun, yanlış bir şey yaparsan seni arkandan vururlar. Birazdan dar bir patika yola gireceğiz. Kaçman için en uygun yere gelirsek, ben ayakkabımın bağını bağlıyormuş gibi yere çökerim, sen hemen yolun sağındaki dik yamaçtan aşağı doğru atla ve arkana bakmadan ağaçların gövdeleri arasında zikzaklar çizerek kaç, askerler arkandan koşmaya cesaret edemezler, sadece silah atarlar, ama isabet ettirme şansları çok az. Allah yardımcın olsun. Anılan yere geldiğinde, Halit ayakkabısının gevşeyen bağını sıkılamak için yere çökünce Azret dik yamaçtan aşağıya doğru atlamış. Halit Amca şöyle diyordu: "Azret çok çevik ve güçlü bir gençti, göz açıp kapayıncaya kadar gözden kayboldu. Askerler yamacın başına koştular, silahlarını boşalttılar, ama peşinden gidemediler. Konvoy yoluna devam etti." Aradan 40 yıl geçti, Sovyet Rusya dağıldı, Demirperde açıldı. Ben Safiyat halamın ikinci kızı Hafsat'ın tek evladı olan Sonya ile mektuplaştım. Ona Azret'in sağ olup olmadığını sordum, o da askere çağırmışlardı, gitti ve geri dönmedi, hâlâ bir haber yok, diye cevap verdi. Biraz önce Ahmet Abayhan'ın Rus ordusuna katılmamak için dağa kaçtığını, Almanlar Karaçay'ı işgal edince eve döndüğünü anlatmıştım. Görünüşe göre Azret Aliy eve dönmemiş, askere katıldığını da sanmıyorum. Muhtemelen NKVD ajanları bir yerde kıstırıp onu katletmişlerdir. Şayet cephede savaşırken ölseydi mutlaka ailesine "Kahramanca savaşarak (?) can verdi." diye haber verilirdi. Esir düşseydi diğer esir askerler gibi Drau kampına gelir ve mutlaka iadeden kaçanlara katılır, Türkiye'ye gelir, öz dayısı benim babam Azret Ali'nin evine misafir olurdu. Babam onu hiç yanından ayırmaz ve çocuklarından daha çok ihtimam gösterirdi. Zaten ismini de babamın isminden almış.

Halit Amca'nın annesi Zabithan'ın babası Bolurların Biysoltan ile benim babaannem Ayşat'ın babası Tavsoltan öz kardeştir. Bize misafir oldu, sonra Kilise köyüne giderek annesinin öz

kardeşi Bolurların Harun'a misafir oldu. Herhâlde bizim köye biraz geç gelmiş olmalı ki çok geçmeden Rengoğlu köyüne iskân edildi ve hemen gidip toprağını sahiplendi. Traktör tamirciliğinden anlıyordu, çiftçilik tecrübesi de vardı. Kısa zamanda maddi durumunu düzeltti. Arada bize gelip giderdi. Yanlış hatırlamıyorsam, 1950'li yılların sonlarına doğru akciğer kanserine yakalandı, babam Ankara'da hastanede yatarken ziyaretine gitti, bir de hatıra resmi çektirmişler, Halit Amca bir deri bir kemik hâline gelmiş. Yanından hiç ayırmadığı, Almanya'da aldığı meşin çantasını babama hediye etmiş. Çok geçmeden vefat haberi geldi. Karaçay'daki ailesinin akıbeti hakkında bir bilgi alamadan garip bir hâlde yaşamdan koptu, ben de nedense çok üzülmüştüm. Sonradan babam çantayı bana verdi, ben de lise yıllarında o çantayı kullandım.

Batçaların Muhammat

Savaş çıkınca seferlik kapsamında askere çağrılan 40 yaşın üzerindekilerden. Evliymiş, eşi ve çocuklarıyla kendi hâlinde yaşıyormuş. Askerler cephelere dağıtılırken bunun şansına Stalingrad cephesi çıkmış. Kendisinden daha yaşlı Kart Aliy ile birlikte savaşın sıkıntılarına katlanmış. Kış bastırıp durum daha da ağırlaşınca askerler hem düşmanla hem de soğukla mücadele etmek zorunda kalmışlar. Bir ara nasıl olmuşa Almanlara yaklaştıklarını anlamışlar. Kurtulma ümidiyle Kart Aliy de Batça Muhammat da teslim olmaya karar vermişler. Muhammat yolda zaman zaman Kart Aliy'i sırtında taşımış. Karşılaştıkları Almanlara teslim işareti vererek yaklaşmışlar ve teslim olmuşlar. O sırada Alman ordusu henüz bozguna uğramamış olmalı ki Rus esirleri cephe gerisine gönderirken bunlar da kafilelere dahil edilmişler. Ukrayna ovaları ve Polonya üzerinden Almanya'ya nakledilmişler. Bundan ötesi malum, Avusturya, Güney Almanya, Kuzey İtal-

ya ve tekrar Avusturya'da Drau toplama kampı. Orada kaçıp kurtulanların arasına katılmışlar. Doğru hatırlıyorsam 1948'de bizim köye gelmişlerdi. Anne tarafından akrabaları daha çok olduğu için onlarda misafir oldu. Çekingen ve durgun bir insandı, nereye iskân edildiğini bilmiyorum. Ama bizim köyden pek ayrılmadı, kendisinden çok genç bir kızla evlendi, çocukları oldu. Köye 7-8 km uzakta olan Sakarya Nehri'nde balık tutarak geçimini sağlamaya çalışıyordu. Polatlı'da toprak verilmiş de olabilir, ama topraktan yararlandığını sanmıyorum. Tanıyanlar Kafkasya'da bıraktığı ailesini hiç unutamadığın, kendisini içkiye verdiğini, Türkiye'deki ailesine de yeterince bakamadığını söylüyorlar. Uzun boylu, ince bir insandı, Kafkas oyunlarını güzel icra ederdi. Mamafih çocukları akıllı ve becerikli çıktılar, anneleri onları çekip çevirdi, zannedersem okuyanlar da oldu. Kızlarının evlenip şehre yerleştiklerini, bir kısmının da ABD'ye göç ettiklerini duymuştum. Batça Muhammat rahat yüzü göremeden Karaçay'daki çocuklarının hasretini çekerek yaşama veda etti.

Erikgenlerin Üzeyir

Genç askere gidenlerden, Almanlara esir düşen tayfalara dahil olmuş. Kamplarda karşılaştığı tek çocuklu bir Malakan[51] kadınla evlenmiş. Bizim köye geldiğinde Abrek isimli 3-4 yaşlarında bir oğlu vardı. Eşinin ilk eşinden olan oğluna muhtemelen sonradan Kadir adını vermişler. Üzeyir anne tarafından akrabası olan Koçharlardan Umar (Çorna)'ın misafiri oldu. Umar ağa onları boş bir eve yerleştirdi, ev darlığı çekmediler. Çorna es-

[51] Malakanlar: Rusların Ortodoks inancına göre, haftada sadece iki gün süt içme geleneği vardı. Rus Çarı I. Petro'nun uygulamalarına karşı çıkarak oluşturulan bir dinî hareket ve hayat tarzı olan Molokanizm'i hayat felsefesi olarak kabul eden Malakanlar, bu inanca itiraz ederek haftanın her gününde süt içilebileceğini savunuyorlardı. Rusçada **Moloko** kelimesi süt, **Molokan** ise süt içen anlamına gelir.

mer, siyah anlamına gelir.[52] 1905 muhaceretinden önce yakın bir Rus köyünde (Kardenik) çalışmış, güzel Rusça öğrenmiş. Okuma yazma bilmediği hâlde malumatlı bir insandı, güzel Kur'an okurdu. Muhacerette 22 yaşında olduğu için Kafkasya hakkında çok şey biliyordu. Mülteci akrabası Üzeyir gelince unutulmaya yüz tutan Rusçasını canlandırdı, unuttuğu kelimeleri hatırladı. Üzeyir ortadan kısaya yakın boylu, ama çok kuvvetli, güreş tutan bir insandı. Kafkas danslarını çok güzel icra ettiği gibi Karaçay şarkılarını da bas sesiyle güzel okuyordu. Mültecilerin Mersiyesi şarkısını da çok güzel okuyordu. Rengoğlu köyüne iskân edildi ve oraya taşınarak çiftçilikle geçindi. Sonrasında pek görmedim.

Batçaların Hızır

Bizim köye gelmediği için hiç görüşmedim. Önce Belpınar köyüne gelmiş, oradan da Çifteler ilçesine geçmiş. Muhtemelen orta tahsilli bir insandı, Duyduğuma göre bir ebe hanımla evlenmiş. Çifteler ilçesinde toprak verilenlerden. Sonradan ilginç bir tanışmamız oldu. İstanbul'da *Birleşik Kafkasya* dergisini yayımlarken bir mektup geldi, gönderen: Hızır Batça yazıyordu. Zarfı açtım, kısa bir tanışma mektubu ve uzunca bir manzume metni: Karaçay Halk Edebiyatı'nın en ünlü destanlarından "Candar" şarkısının bir versiyonu. Yayımlanmasını rica ediyordu. Çok sevindim, ama yayımlayamadık, zira o günlerde (gelecekte tekrar neşretmek) ümidiyle derginin yayımına son vermiştik. Hızır Batça ismi yabancı gelmiyordu, abone listemize baktım ve adını buldum. Meğer bizi takip ediyormuş, önceden tanışmadığıma çok üzüldüm. Çok sonradan vefat ettiğini duydum, şimdi "Niye gidip tanışmadım?" diye kendimi suçluyorum. Allah rahmet eylesin, çocukları olup olmadığını da bilmiyorum.

---

[52] Rusça "siyah" anlamına gelen **черный** (çernıy) kelimesinden.

Mamafih Eskişehir'de 1995-2000 yılları arasında tekrar neşrettiğimiz *Birleşik Kafkasya* dergisinin ilk sayılarından birinde, Batça Hızır'ın gönderdiği "Candar" şarkısının tam metnini neredeyse 35 yıl gecikmiş olarak yayımladım. Çok geçmeden derginin *Eski Cırla* (Eski Destanlar) özel sayısına da aldım ve Hızır Batça hakkında kısa bir tanıtım yaptım. Hızır Batça sağ olsaydı bizimle mutlaka bağlantı kurardı, ama hiç ses çıkmadı. Büyük ihtimalle hayatta değildi. Allah rahmet eylesin.

Bunların dışında yakından tanımadığım, isimlerini duyduğum veya bir defa ayak üzeri karşılaştığım bir hayli mülteci var. Ancak haklarında tanıtım yapacak kadar bilgim olmadığı için atıfta bulunmakla yetiniyorum. Bu çilekeş insanların hepsini saygıyla, rahmetle anıyorum. Hayatta olan evlatlarına da sevgi ve saygı duyuyorum.

***

DRAU'DAN KURTULAN MÜLTECİLER: PEÇEŞFO MAHMUT VE ARKADAŞLARI

Mehdi N. ÇETİNBAŞ

Tarihin en yüz kızartıcı sahnelerinden birinin yaşandığı, Drau Faciası ya da Drau Katliamı olarak anılan olay, maalesef yeterince bilinmemektedir. Çerkes (Kafkas) toplumunun tarihte yaşadığı sayısız katliam ve soy kırımlardan sonuncusu sayılabilecek olan Drau Katliamı; diğerlerinde olduğu gibi, maalesef dünyada yeterince yankı bulamamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan Yalta Anlaşması neticesinde, Almanlara esir düşen ya da Alman ordusuyla birlikte ülkesini terk eden Sovyetler Birliği vatandaşlarının, Avusturya-İtalya sınırında Drau Irmağı kenarında kurulan, İngiliz askerlerinin kontrolündeki bir kamptan, zalim Stalin rejimine teslim edilmesi sırasında yaşanan olaylar, Kuzey Kafkasya halkları arasında derin bir travma oluşturmuştu. İngilizlerin kontrolündeki bu kampta yaşayan, Sovyet mültecisi Kuzey Kafkasyalıların başına gelen dramatik olaylar hakkında, maalesef yeterince yayın yapılmamıştır.

Ben bu dramın ve facianın yakın tanığı mültecilerden birçoğunu yakından tanıdım. Bir tanesinin ise kucağına doğdum sayılır. Bizim evimizin misafir odası Kuzey Kafkasyalı mültecilerin zaman zaman bir araya gelebildiği mekânlardan bir tanesiydi. Drau Faciası'nın canlı tanıklarından biri olan Peçeşfo Mahmut, İkinci

Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra, mülteci olarak geldiği Türkiye'de, 1950 yılında İzmit'in Uzuntarla köyünde bulunan evimizde tam tamına on dokuz yıl misafir olarak kalmıştır. Aslında hiçbir akrabalık bağımız yoktu. Tek bağımız, 1905 yılında Krasnodar Hapishanesinde idam edilmeyi beklerken firar edip kaçak yollarla Türkiye'ye gelebilen Kadir dedemin Kafkasya'daki köyümüzde kapı komşusu olmasıydı. Klasik Çerkes evlerinin misafir odaları, kapısı, dışarıdan bu odaya açılır biçimde yapılırdı. Peçeşfo Mahmut da bizim evin misafir odasında yatıp kalktığı için, köyümüzde Çerkesçe *Haçe Amca* (Misafir Amca) adıyla çağırılıyordu.

Ana sütü emmeyi bıraktığım andan itibaren, ilk okula başlayana kadar diyebilirim ki hep Peçeşfo Mahmut'un (Haçe Amca) koynunda yattım. Bu sebepten, büyümemde ve Kafkasya ile ilgili çalışmalara yönelmemde onun çok büyük etkisi olmuştur. Ben doğduğumda (Haziran 1954) dört yıldır bizim evimizde kalıyordu. Diyebilirim ki ben onun kucağında, onun koynunda büyüdüm. 1969 yılında af çıkıp ülkesine geri döndüğünde on beş yaşlarında bir çocuktum.

Haçe Amca ile ilgili gözlemlerimi, duyduklarımı ve bildiklerimi, tarihin sisli sayfaları arasında kalan Drau Katliamı'nın daha iyi anlaşılması için geniş bir portre çalışması ve hatırat tarzında sizlere sunmak istiyorum. Yazıda adları geçenler bizzat benim yüz yüze tanıdığım gerçek kişilerdir. Peçeşfo Mahmut'un etrafındaki tanıklardan, Bjeduğ Kasım, Neğoy İslam, Berzek Nurbi ve Guçetl Hazret ile daha sonraları da yüz yüze görüşülerek bazı bilgilerin teyitleri yapılmıştır.

Peçeşfo Mahmut sayesinde tanıdığım çok sayıda mülteci olmuştur. Bu mültecilerden birkaç tanesi ile yakın ilişki içinde oldum. Bazı mültecileri de farklı zamanlarda bir iki kez görmüşlüğüm oldu. 1974 yılında üniversite okumak için İstanbul'a geldiğimde ise, Sultanahmet semtinde bulunan Kuzey Kafkasyalı-

lar Türk Kültür Yardımlaşma Derneği'nde Musa Ramazan isimli bir başka mülteciyi yakından tanıdım. Musa Ramazan Amca ile dernek çalışmalarını beraber yürüttük. Yazı işleri müdürlüğünü sürdürdüğüm dernek yayın organı *Kuzey Kafkasya* dergisinde, Kafkasya ile ilgili yayınlar yaptık. Musa Ramazan ile de dernek faaliyetleri çerçevesinde altı yıla yakın birlikte çalıştık. Musa amcadan bizzat dinlediğim Avrupa mülteci kamplarındaki yaşantılar ve Drau Katliamı zihnimde daha da derin bir iz bıraktı.

Yazarımız Mehdi Nüzhet Çetinbaş 1954 yılında Peçeşfo Mahmut ve köyden bir akrabasıyla birlikte.

Evimizde kalan Haçe Amca ile Musa Ramazan yakından tanışıyorlardı. Hatta bir kez Musa Ramazan, ben doğmadan önce 1952 ya da 53 yılında bir kez Uzuntarla köyündeki evimize Haçe Amca'yı görmeye bile gelmiş.

Musa Amca 1922 doğumlu ve babamın akranıydı. Musa Ramazan yirmi yaşında Rus ordusunda askere alınarak Kırım'ın Sivastopol şehrindeki askerî birliğindeki on bin Rus askeri ile birlikte Almanlara esir düşmüştü. Musa Ramazan Amca, Drau

Faciası da dahil olmak üzere hatıralarını anlattığı *Bir Kafkas Göçmeninin Anıları* adlı bir kitap yazdığı için onunla ilgili fazla bir bilgi verme durumunda değilim. Onun sayesinde de Süleyman Baştimur, Sefer Aymergen gibi bazı Dağıstanlı mültecileri tanıdım. Musa Amca vasıtasıyla tanıdığım en ilginç mültecilerden biri de Sefer Amca dediğim Sefer Aymergen'di. Sefer Amca çok kültürlü bir insandı. Musa Amca gibi o da Lak asıllı bir Dağıstanlı idi. İkinci Dünya Savaşı'nda yedek kuvvetler arasında askere alındığında, Dağıstan'daki *Dagestanskaya Pravda* gazetesinde editör olarak çalışıyordu. Sefer Amca uzun ömürlü oldu. 14 Şubat 2020 tarihinde 104 yaşında vefat etti. Allah rahmet eylesin. Sefer Aymergen'in de kalemi oldukça güçlü idi. Savaş sırasında yaşadıkları ve mülteci kamplarında başından geçenleri anlattığı iki adet anı türünde romanı vardır. *Son Köprü* ve *Tayga Mahkumları* romanları çok önemlidir.

Peçeşfo Mahmut (Haçe Amca) ile ilgili farklı zamanlarda küçük çaplı, birkaç sayfadan oluşan değişik sosyal medya portallarında yazılar da kaleme aldım.

Sovyetler Birliği'nin yıkılışından sonra yapmış olduğumuz Kafkasya seyahatlerinde, Haçe Amca, Neğoy İslam, Bjeduğ Kasım ve Berzek Nurbi'nin ailesi ve çocukları ile görüşmeler gerçekleştirilerek bu yazı kaleme alınmıştır.

Peçeşfo Mahmut, Sovyetler Birliği'nin Adıgey Özerk Bölgesinin Şovgenovski ilçesine (Hakurne Hable) bağlı Hatujkoay köyünde 1898 yılında dünyaya geldi. Adıgey'in ünlü din alimi Hatko Canhot Efendi'nin medresesinde kuvvetli bir din eğitimi almıştı. Daha sonra da Canhot Efendi'nin damadı olmuş, köyün hatırı sayılır sözü geçen insanları arasına girmişti. Peçeşfo Mahmut'un kayınbiraderi de Adıge edebiyatının kurucularından, aynı zamanda Adıge Dram Tiyatrosu'nun da kurucusu sayılan Hatko Ahmet idi.

Hatko Canhot Efendi (solda), Kunih Çelemet (ayakta), Homkoho Hüseyin (sağda)

Adıgey'in hatırı sayılan ailelerinden olan Canhot Efendi ve ailesi, 1917 Bolşevik Ekim Devrimi'nden sonra iktidara gelen komünist sistemin radarına girmiş, sürekli olarak tacizlere ve takibata maruz kalmıştı. 1936 yılına gelindiğinde, Stalin diktatörlüğünün başlatmış olduğu "Burjuvaları ortadan kaldırma" operasyonları sonucu, Canhot Efendi hâlâ akıbeti bilinmeyen bir şekilde ortadan

kaldırılmıştı. Canhot Efendi'nin oğlu ünlü yazar Hatko Ahmet, komünist partisi üyesi olmasına ve komünizmi öven yazılar yazmasına rağmen, sırf Canhot Efendi'nin oğlu olduğu için, güven vermeyen bir burjuva devrimcisi olarak yaftalanmış; çeşitli suçlamalarla soruşturmalara maruz kalarak tutuklanmış, konulduğu ceza evinde kan kusarak hayatını kaybetmiştir.

Damat olan Peçeşfo Mahmut da rejimin baskılarından nasibini almış, ağır baskılar altında işkencelere maruz kalmış, üç yıla yakın hapiste yatmış, komünist partide üst düzeyde, yönetimde bulunan bir akrabası sayesinde canını kurtarmış, köyünde kendi hâlinde bir hayat sürüyordu. Kuvvetli bir din eğitimi olan, yarı hafız derecesinde Kur'an okuyan Peçeşfo Mahmut, komünist sistemin dine karşı açtığı savaş sırasında büyük zorluklar yaşadı. Çok zor şartlar altında gizli gizli namaz kılıyordu. O derece gizlilik içindeydi ki, namazını çocuklarından da saklıyordu. Ramazan ayında oruç tutmasını engellemek için, kendisine defalarca zorla su içirilmişti. Canhot Efendi, bu durumda orucun bozulmayacağı fetvası vermesine rağmen, Peçeşfo Mahmut ve arkadaşları Ramazan ayı dışında tutamadıkları oruçlarını kaza ediyorlardı.

Peçeşfo Mahmut, büyük zorluklar içinde hayatta kalma mücadelesi içindeyken, İkinci Dünya Savaşı patlak vermişti. 1942 yılının Temmuz ayında Alman orduları Kırım ve Kafkasya'yı işgal etmişlerdi. Almanlar Kafkasya'yı işgal ettiklerinde, kendilerine göre bir düzen kurma çabalarına girmişlerdi. Şehir, kasaba ve köylerde atama yoluyla yeni yönetimler oluşturuyorlardı. Almanlar yaptıkları araştırma sonucunda, Hatujkoay köyü yönetiminin başına atama yoluyla Peçeşfo Mahmut'u muhtar olarak tayin etmişlerdi. Mahmut başlangıçta bu görevi kabul etmek istemese de Almanların baskısı ve çevresinin telkinleri sonucu kabullenmek zorunda kalmıştı. Peçeşfo, muhtarlığı süresince, köyünü korumaya çalışmış, Alman yönetimine mesafeli bir tavır

almıştı. Kafkasya işgal altına girdiğinde Peçeşfo Mahmut kırk beş yaşlarında idi.

Sovyet devrimi sırasında on dokuz yaşlarında bir genç olarak, her şeyi canlı olarak yaşamıştı. Kızıllar ve Beyazlar arasında meydana gelen çatışmalarda Canhot Efendi'nin bağlıları bağımsızlık yanlısı olarak her iki gruptan da uzak durmuşlardı. Canhot Efendi ve çevresi ağırlıklı olarak, bağımsızlık taraftarı bir tutum takınmışlardı. Kafkasya'nın bağımsızlığı için toplanan kurultayların bir iki tanesinde Canhot Efendi de yer almıştı. Çarlığı yıkıp yönetimi ele geçiren kızılların yaptıkları unutulacak gibi değildi. Canhot Efendi'nin ailesi neredeyse yok edilmişti. Kendisi de damat olarak her türlü işkenceye maruz kalmıştı. Bütün bunları bilen Peçeşfo, çok temkinli hareket ediyordu.

Almanların Kafkasya'yı işgalinden bir müddet sonra, Bolşevik Ekim Devrimi sırasında Kafkasya'nın bağımsızlığı için savaşan orduların komutanı olan, Kafkasya'yı terk etmek zorunda kalan General Sultan Kılıç Girey, Adıgey'e gelmişti. Kılıç Girey, Kafkasya'yı terk ettikten sonra bir müddet Türkiye'de yaşamış, daha sonra Paris'e yerleşmişti. Burada Sovyet karşıtı faaliyette bulunan Kafkasyalıların önde gelen liderleri arasında sayılıyordu. Kılıç Girey, Adıgey'de çeşitli toplantılar yaparak halkın nabzını tutmaya çalışıyordu. Birçok eski dostuyla buluşarak durum değerlendirmesi yaparak geleceğe dair okumalar yapmak istiyordu.

Peçeşfo Mahmud, kayınpederi Canhot Efendi'nin yakın dostu olan, 1918 yılında kurulan Şimali Kafkasya Cumhuriyeti zamanından tanıdığı Kılıç Girey ile Hatujkoay köyüne gelişi sırasında özel olarak görüşmüştü. Kılıç Girey, Canhot Efendi ve ailesinin başına gelenlere çok üzülmüştü. Peçeşfo, Kılıç Girey ile uzun bir görüşme gerçekleştirmişti. Kılıç Girey bu görüşmede, Almanların geleceğinin pek parlak olmadığını söylemiş, Peçeşfo'nun dikkatli olmasını tembihlemişti. Kılıç Girey'in öngörü-

sü doğru çıkmıştı. Almanlar bir yılı bile doldurmadan Kafkasya'dan geri çekilmek durumunda kalmışlardı. Avrupa ve Kuzey Afrika gibi çok geniş alana yayılan Almanlar, Amerika'nın da savaşa dahil olmasıyla, mevzilerinden geri çekilmeye başlamışlardı. Alman işgali altında kısa süren Kafkasya'daki geçici bahar havası, yerini korku ve paniğe bırakmıştı. Stalin diktatörlüğü altında büyük sıkıntılar yaşayan birçok rejim mağduru, ister istemez Almanlarla iş birliği yapmıştı. Ayrıca on binlerce Sovyet askeri, Alman ordusu karşısında tek mermi bile atmadan esir olmuş, Kırım'ı teslim etmişti. Peçeşfo gibi Almanlar tarafından oluşturulan yönetim kademelerinde isteksizce bile olsa görev alanlar da tehlike altında kalmışlardı.

1943 yılının başlarında kademeli olarak Kafkasya'dan ayrılmaya başlayan Alman orduları, kendileriyle birlikte ayrılmak isteyen yöneticileri de yanlarına alıyorlardı. Peçeşfo Mahmut, çok zor durumdaydı. Kendi mantığına göre kesinlikle Almanlarla iş birliği yapmamış; tam tersine köylülerini elinden geldiğince korumaya çalışmıştı. Acaba bunu Stalin yönetimine anlatabilir miydi? Ailesi ve dostlarıyla yaptığı uzun müzakereler sonucunda, ülkede kaldığında zalim Stalin yönetimi tarafından kesinlikle ölüm cezasına çarptırılacağı kanaatine vararak ülkesini terk etmeye karar verdi. Peçeşfo, kırk beş yaşında evli ve iki çocuğu vardı. Hamit on dört, Huriyet on iki yaşlarındaydı. 25 Mart 1943 Perşembe sabahı, ailesi ile son kez geniş bir toplantı yaparak vedalaştı. Göz yaşları içinde oğlu Hamit'e ve kızı Huriyet'e sıkı sıkı sarıldı. Birkaç parça eşyasının bulunduğu tahta bavulu alarak kapının önünde bekleyen iki atın çektiği at arabasına doğru yürüdü. Yola çıkacağı sırada, kapı komşusu olan adaşı Thağapsov Mahmut, önüne çıkarak kendisini durdurdu. Elinde bulunan bir kâğıt parçasını Peçeşfo'ya uzatarak "Burada ağabeyim Thağapsov Kadir'in adresi yazılı, eğer Türkiye'ye gitme imkânı bulursan mutlaka ara." diye tembihledi.

Peçeşfo'ların kapı komşusu olan Thağapsov ailesinin çocukları Kadir, 1905 yılında köyün kızlarına laf atan biri Ermeni diğeri Rus iki çerçinin linç edilerek öldürülmesi olayına karıştığı gerekçesiyle, idama mahkûm edildiği Krasnodar Hapishanesi'nden firar ederek kaçak yollarla Türkiye'ye gitmişti. Thağapsov Mahmut ve babası Thağapsov Pşıpiy, çeşitli defalar pasaportla Türkiye'ye gelip Thağapsov Kadir'i ziyaret etmişlerdi. Kadir, İzmit'in Uzuntarla köyüne yerleşip hayatını kurtarmıştı. Thağapsov Mahmut ve babası, en son 1924 yılında Türkiye ziyaretini bitirip Rusya'ya döndükten sonra, Sovyetler Birliğinin yurt dışına çıkışı sınırlaması üzerine bir daha Türkiye'ye gelememişlerdi.

Peçeşfo Mahmut, Thağapsov Kadir ülkeyi terk ettiğinde yedi yaşlarında bir çocuktu. Olayı da çok iyi hatırlıyordu. Kendisine uzatılan adres yazılı olan kâğıdı dikkatlice katlayarak cebine koydu. Peçeşfo, atlı arabaya binerek köye yaklaşık elli kilometre mesafede bulunan Beloreçensk tren istasyonuna geldi. Almanların büyük çoğunluğu Adıgey topraklarından çekilmişti. Son Alman birliği de Beloreçensk kasabasında çekilmek üzere hazırlık yapıyordu. Burada büyük bir Alman karargâhı vardı. Karargâhtaki komutan ile görüşerek Rusya'dan ayrılma kararını bildirdi. Alman ordusuyla birlikte ülkeyi terk etmek isteyen bazı gruplar, at arabasına yükledikleri bazı eşyalarıyla birlikte hareket ediyorlardı.

Peçeşfo büyük bir köyün muhtarı olarak, üst düzey komutanları yakından tanıyordu. Kendisi gibi Almanlar tarafından çeşitli görevlere getirilen arkadaşlarıyla birlikte trenle seyahat etmesine izin verilmişti. Peçeşfo'nun yolculuğu, gerçeğini söylemek gerekirse, bazı ailelerin aksine oldukça sıkıntısız geçmişti. Peçeşfo, Alman ordusuna esir düşen Kafkasyalı askerlerin statüsünde olmadığı için kendisine oldukça iyi davranılıyor, yolculuğu genellikle tren ile yapıyordu. Almanlar kademeli olarak geri

çekildikleri için, belli yerlerde duraklayarak, hareket ediyorlardı. Kırım'da, Sivastopol'de bir müddet kaldılar. Daha sonra Polonya'da durakladılar. Çok farklı yerlerde çeşitli kamplarda kalarak yıl sonunda Berlin'e ulaştılar. Berlin'de ilk yerleştirildikleri kampta, Sovyetler Birliği'nin her bölgesinden insanlar vardı. Rus Kazakları çoğunluk olmak üzere Gürcü, Tatar, Kırgız, Özbek, Ukraynalı v.s., kısacası her milletten insan mevcuttu. Kampta doğal olarak Kuzey Kafkasyalılar mümkün olduğunca bir araya gelmeye çalışıyorlardı.

Almanlar bu kamplarda bulunanlar arasından, Ruslara karşı savaşmak isteyenlerden gönüllü lejyoner birlikleri oluşturuyorlardı. Peçeşfo, yaşı gereği bu oluşumların hiçbirinin içinde yer almadı. Yer almak isteyenleri de elinden geldiğince engellemeye çalıştı. Kamplarına Bolşevik Ekim İhtilali sırasında Sovyetleri terk eden birçok ünlü isim de uğruyordu. Sultan Kılıç Girey ile Berlin kampında da karşılaşıp sohbet etmişti. Kılıç Girey, farklı kamplarda bulunan bütün Kafkasyalıları bir araya getirmek için çalışmalar yürüttüğünü söylemişti.

Berlin bir süre sonra güvenliksiz bir yer hâline gelmişti. Amerikalıların savaşa girmesi sonucu Alman ordusu geri çekilmeye başlamıştı. Berlin, müttefik kuvvetler tarafından bombalanmaya başladığında buradaki kamplar artık güvenli olmaktan çıkmıştı.

Almanlar hem beraberlerinde getirdikleri esirleri hem de onlarla iş birliği yapan Sovyet vatandaşlarını Berlin'de tutma imkânını kaybetmişlerdi. Almanlarla birlikte Sovyetleri terk eden topluluklar, zaman içinde kendi aralarında bir koordinasyon oluşturmuşlardı. Alman Genelkurmayı ile irtibatta olan Sultan Kılıç Girey, farklı kamplarda bulunan Kuzey Kafkasyalıları bir araya getirmek için gayret gösteriyordu. Alman müttefiki olarak savaşa giren İtalya topraklarının kuzeyinde, Paluzza kasabası yakınlarında kurulan bir kampta Kuzey Kafkasyalılar bir araya getirilmeye

çalışılıyordu. İtalya toprakları dışında, İsviçre, Fransa ve Avusturya topraklarında da farklı yerlerde Kuzey Kafkasyalı mülteciler bulunuyordu. Değişik Alman kamplarındaki Kuzey Kafkasyalılar, 1944 yılının Nisan ayında Paluzza kampında toplanmışlardı. Peçeşfo Mahmut da Berlin'den Paluzza'ya gelmişti. Paluzza kampı da sıkıntılı bir yerdi. Buranın iyi tarafı kamptan çıkarak dışarıda çalışma imkânının olması idi. Paluzza küçük bir İtalyan kasabası idi. İtalya'nın kuzeyinde hemen Avusturya sınırında bulunuyordu. Kampta bulunanların bir kısmı, yakınlarda bulunan çiftliklerde günlük işlerde düşük yevmiyelerle çalışıyorlardı.

Kampa gelişinin iki ya da üçüncü gününde Peçeşfo Mahmut, büyük bir sürprizle karşılaşmıştı. Kampta dolaşırken, bir anda köylüsü Hatujkoay köyünden Berzekler'in oğlu Nurbi ile karşılaşmıştı. Nurbi on dokuz yaşlarında deli dolu bir gençti. Rusya'dan kaçan bazı ailelerin peşine takılarak Alman ordusuyla birlikte Kafkasya'yı terk etmişti. Tamamen macera amaçlı olarak ülkesinden ayrılmıştı. Nurbi, Peçeşfo'yu görünce çok sevinmişti. Bir köşeye oturup uzun uzun sohbet ettiler. Daha sonra Nurbi, Hakurne Hable'den Neğoy İslam'ın da burada olduğunu söylemişti. İslam, Hatujkoay köyüne yakın, Labe Irmağı kıyısında bir Tatar köyünde doğmuştu. Küçük yaşında Hakurne Hable köyüne taşınıp orada büyüdüğü için çok iyi Adıgece konuşuyordu. Peçeşfo, Neğoy İslam'ı çok iyi tanıyordu. Peçeşfo ile Nurbi kısa bir aramadan sonra İslam'ı buldular. İslam ile Peçeşfo'nun karşılaşması çok duygusal olmuştu. İki arkadaş birbirlerine sıkıca sarılarak dakikalarca öyle kaldılar…

İslam'ın babası, komşuları tarafından rejim düşmanı olarak Stalin yönetimine şikâyet edilmiş, 1935 yılında tutuklanarak akıbeti bilinmez bir şekilde yok edilmişti. Almanlar Kafkasya'yı işgal ettiklerinde, İslam bir fırsatını kollayarak, komşuları olan iki kardeşi kıstırarak kimsenin görmediği bir yerde öldürmüştü.

Bu olayın şahidi yoktu ama herkes bu cinayetleri İslam'ın işlediğine kesinlikle emindi. Alman yönetimi olayı kısa bir şekilde araştırmış; olayın geçmişini de göz önüne alarak basit bir kovuşturmayla geçiştirmişti. Bu olayın soruşturması sırasında, Peçeşfo Mahmut da Neğoy İslam lehine görüş belirtmişti.

İslam, Mahmut'tan birkaç yaş küçüktü. Bu buluşmanın ardından birbirlerinden hiç ayrılmadılar. Nurbi'yi oğulları gibi görerek sürekli bir dayanışma içinde oldular. Peçeşfo Mahmut, Paluzza kampına gelişinin birinci haftasında geniş bir arkadaş halkası oluşturmuştu. Bjeduğ bölgesinden, Şebenehable'den Guçetl Hazret, yine komşu köylüleri Nuh, Zepş, Tahtamukoay'dan Bjeduğ Kasım, İdris gibi bazı yeni insanları da tanımıştı. Kamplarda doğal olarak insanlar kendi aralarında komşu köylüleri başta olmak üzere yakın dostluklar kuruyorlardı. Kafkasyalıların kampında, her bölgeden mülteci vardı. Adıge, Çeçen, Oset, Karaçay, Dağıstanlı kısacası Kafkasya'nın her bölgesinden insanlar bir aradaydı. Bu şekilde oluşan gruplar sayesinde, insanlar yardımlaşarak kendi imkânlarıyla birkaç kişinin bir arada kalabileceği barınaklar inşa ederek daha rahat bir yaşam sağlamaya çalışıyorlardı.

Peçeşfo Mahmut, Paluzza'da yaşlı bir saat tamircisinin dükkânında boğaz tokluğuna da olsa iş bulmuştu. Kendi köyünde, eski Serkisof marka köstekli cep saatlerinin tamirinden biraz anlıyordu. Dükkân sahibi, yoğun bir işi olmasa da ona iş vermişti. Zamanla az da olsa kendisine biraz para da vermeye başlamıştı. Bir taraftan da savaş bütün şiddetiyle devam ediyordu. Paluzza kampındaki hayat gittikçe zorlaşıyordu. Bulundukları kamptaki Alman kontrolü de gittikçe zayıflamıştı. Durumları gerçekten çok kötü idi. Mültecilerin bir kısmı, yavaş yavaş, Avusturya sınırını geçip, içinden Drau Nehri'nin aktığı bir vadinin içinde yeni bir yerleşim yerine doğru gitmeye başlamışlardı. Alman iş-

galinden kurtulan Avusturya topraklarında, İngiliz askerlerinin kontrolünde kurulan bu yeni kampın çevresinde yer alan köyler sebebiyle daha çok yiyecek bulma imkânına sahip oluyorlardı.

1945 yılının Nisan ayının başlarından itibaren Almanya'nın savaşı kesin olarak kaybettiği anlaşılmıştı. Sultan Kılıç Girey, Paluzza'daki Kuzey Kafkasyalı mültecilerin Avusturya'daki Drau vadisinde oluşturulan kampa gitmelerini teşvik ediyordu. Drau vadisinde, Sovyetleri terk eden çeşitli halklara mensup birçok kamp kurulmuştu. Peçeşfo Mahmut ve arkadaşları da Nisan ayının başlarında Drau kampına katılmıştı. Avusturya'da Drau Nehri kıyısında kurulan, Sovyet vatandaşı farklı milletlere ait onlarca mülteci kampı mevcuttu. Buradaki kampların sorumluluğu İkinci Dünya Savaşı galiplerinden olan İngilizlere verilmişti. İngilizler, kampta kendilerine göre bir sistem kurmuşlardı.

Drau kampında Kafkasyalıların en üst derecedeki sorumlusu Sultan Kılıç Girey idi. Kılıç Girey, kampı yöneten İngiliz subayları ile sürekli irtibat hâlindeydi. Onun dışında da grup sorumluları mevcuttu.

Peçeşfo Mahmut, Bolşevik Ekim Devrimi sonrası Adıgey'i terk eden ünlü yazar Profesör Aytek Namitok'u da iyi tanıyordu. Zaman zaman onunla karşılaşıp sohbet ettiği anlar da oluyordu. Aytek Namitok ile Peçeşfo arasında beş altı yaş fark vardı. Namitok biraz daha büyüktü. Peçeşfo'nun, Canhot Efendi'nin damadı olması ve dinî ilminin yüksek olması sebebiyle Adıgeler arasında tanınma oranı yüksekti. Kamplarda oluşturulan küçük mescitlerde namaz kıldırma işlemini genellikle Peçeşfo Mahmut yerine getiriyordu. Kampta bulunan mültecilerin çoğunluğunu yirmi beş yaş civarı insanlar oluşturuyordu. Yaşı kırk beşi aşan Peçeşfo da mülteciler arasında tamada (büyük / önder) sınıfında saygı görüyordu.

Aytek Namitok, sürekli kampta kalmıyor, zaman zaman uğruyordu. Kendisi Rusya'dan Bolşevik Ekim Devrimi sonrası ayrılmış, Türkiye'ye gelip Türk vatandaşı olmuştu. Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti kadınlar kolu liderlerinden olan Hayriye Melek Hunç Hanım ile evliydi. İkinci Dünya Savaşı başladığında, Avrupa'ya geçip, çeşitli siyasi görüşmeler yapmış, mültecilerin dertleri ile hemhâl olmuştu. Savaş boyunca Türkiye'ye beş yıl hiç gelmemiş ailesiyle de görüşememişti.

Drau Nehri kenarında oluşturulan Kuzey Kafkasyalılara ait mülteci kampında, on bini aşkın insan bulunuyordu. Kampta bulunan barakalar son derece yetersizdi. İnsanlar ağaç dallarından barınaklar yapıyorlar; üzerlerini çadır bezleri ile örtüyorlardı. Çevrede geniş bir orman örtüsü olması sebebiyle insanlar ormandan topladıkları kuru ağaçları yakarak ısınmaya çalışıyorlardı. Çok yeterli olmasa da İngilizler tarafından korunan kampta düzenli bir yemek servisi vardı. Peçeşfo ve sekiz arkadaşı, el birliği ile ormandan kestikleri ağaçlardan sağlam bir barınak inşa etmişler, çadır bezi ve buldukları naylon parçaları ile barınağı korunaklı bir hâle getirmişlerdi. Genç Berzek Nurbi'nin kamp yakınlarındaki bir köyden bulduğu eski delik soba ve delik borulardan kurdukları soba sayesinde ısınma problemini de çözmüşlerdi. Mülteciler geçmiş dönemde farklı kamplarda çektikleri sıkıntıları göz önüne getirdiklerinde, İngiliz kampından memnun sayılırlardı. İngiliz askerlerinin mültecilere davranışı oldukça nazikti.

Peçeşfo'nun köyünden ayrılmasının üzerinden iki yılı aşkın bir zaman geçmişti. Öyle yoğun bir zaman geçirmişti ki, hayatta ve ayakta kalma mücadelesi verirken geleceğe ait hiçbir şey düşünememişti. Karısı ve iki çocuğunu geride bırakmıştı. Almanlar Kafkasya'dan ayrıldıktan sonra neler oldu bir türlü kestiremiyordu. Şayet Stalin yönetimi tekrar geri dönmüşse; karısı,

akrabaları ve çocuklarına acaba bir şey yaparlar mı diye düşünmeden edemiyordu. Bazı geceler rüyasında küçük kızı Huriyet'i görüyor, onun "Baba niye gittin, niye bizi terk ettin?" sitemlerine maruz kalıyordu. Bazı geceler de kabuslar görüyor, gece yarısı kalkıp abdest alıyor. Sabaha kadar Kur'an okuyordu.

Savaş devam ederken, kurdukları düşler ve gelecekleri ile ilgili bütün projelerde Almanlar mevcuttu. Kendi kaderleri ile Almanların durumunu sürekli bir arada düşünüyorlardı. Paluzza kampını terk edip Drau'ya geldiklerinde, Peçeşfo'nun morali büsbütün bozulmuştu. İngilizlerin koruması altındaki bir kampta yaşıyorlardı. Almanlar İngilizlerle düşmandı. Kendileri de Almanlarla iş birliği yapan durumundaydılar. Savaş bitip anlaşma imzalanırsa durumları ne olacaktı. Bununla ilgili kampta farklı dedikodular dolaşıyordu.

1945 yılının yedi mayısında, Almanların teslim olduğu bütün kampta konuşulur olmuştu. Haber duyulur duyulmaz büyük eğlenceler tertip edilmeye başlanmıştı. Mızıkalar çalınıyor, oyunlar oynanıyor, kampta büyük bir coşku yaşanıyordu. İngiliz askerleri de bu eğlenceleri gülerek izliyorlardı. Dünya politikasından biraz anlayanlar, savaşın bitmesiyle kendi problemlerinin çözüme kavuşmayacağının farkındaydılar. Almanlarla birlikte ülkelerini terk etmişler, şimdi ise Almanları mağlup eden İngiliz askerlerinin koruduğu bir kampta yaşıyorlardı. Savaşı kazanan ülkeler ile savaşı kaybeden Almanya masaya oturmuştu. Almanya kendisine dayatılan bütün şartları kabul etmişti. Stalin, anlaşma hükümleri göre Sovyetleri terk edenlerin kendisine iade edilmesi için ısrar ediyordu.

Stalin yönetiminin zalimliğini çok iyi bilen batılı müttefikler, uzun müzakereler sonucunda Alman ordusuyla birlikte ülkelerini terk eden Sovyet vatandaşlarının iade edilmesine karar vermişti. Bu haber kısa sürede kampa ulaşmış, üst düzey yönetici-

ler arasında konuşulur olmuştu. Bjeduğ Kasım'ın köylüsü olan, Alman ordusunda lejyoner olarak görev yapan, 23-24 yaşlarında bir genç olan Kerim Sobzokov'dan İngilizlerin muhtemelen yaşadıkları kampı Ruslara teslim edecekleri bilgisini öğrenmişti. Bjeduğ Kasım, bu bilgiyi Peçeşfo ve diğer arkadaşları ile paylaşmıştı. Sekiz kişilik arkadaş grubu Ruslara teslim edilmeleri durumunda neler olabileceğini tartışmaya başlamışlardı. Peçeşfo en kısa zamanda Sultan Kılıç Girey'i görme çabasına girmişti. Kamptaki İngiliz karargahının önünde adeta nöbet tutar olmuşlardı. Sonunda Kılıç Girey'i İngiliz kamp komutanıyla görüşmeye geldiği sırada ayak üstü de olsa görmeye muvaffak olmuştu.

Kılıç Girey bu kısa görüşmede olumlu konuşmuş, Kuzey Kafkasyalıların Ruslara teslim edilmemesi için görüşmelere devam ettiğini belirtmiş, İngiliz ve Amerikan yönetimi ile müzakereler yürütüldüğünü söylemişti. Mayıs ayının sonlarına doğru, Alp Dağları'nın eteklerindeki vadide akan Drau Nehri'nin kenarlarında mor renkli çuha çiçekleri açmış, baharın müjdecisi olan sümbüller de boy göstermişti. Bazen yağmur yağıyor, bazı günler de yaz güneşine benzer sıcak havalar görünüyordu.

Mayıs ayının yirmi beşinden sonra İngiliz askerlerinin kampa takviye birlikleri göndermesi, kampın etrafını çeviren tel örgülerin yanında nöbet tutan asker sayısının çoğalması dikkat çekiyordu. 26 Mayıs 1945 günü, Drau vadisinde yer alan bütün mülteci kamplarında bulunan Sovyet vatandaşlarının, Yalta anlaşması çerçevesinde Stalin yönetimine teslim edileceği kararı kamp yönetimlerine tebliğ edilmişti. Bu haber Kuzey Kafkasyalıların bulunduğu kampa bomba gibi düşmüştü. Kampta yalnız başına olan bekar erkeklerden başka, çok miktarda kadın, çocuk ve aileler mevcuttu. Herkes çaresiz, ne yapacağını bilmez hâlde bekliyordu. 28 Mayıs 1945 sabahı kampa sayılamayacak miktarda İngiliz askerî kamyonları girmişti. İngilizler verilen emirler

gereği bu kamyonlara mültecileri bindirerek belirlenen noktada Sovyet güçlerine teslim etmekle görevliydi.

Açık kasa bir kamyonetin, arkasına binen bir asker, Rusça anons yaparak kampı dolaşıyordu. Savaş sonunda imzalanan anlaşma çerçevesinde, Sovyet mültecilerin ülkelerine dönebilecekleri anons ediliyordu. Zalim Stalin yönetimini yaşayan, 1930'lu yıllarda birçok akrabasını açlıktan, bir kısmını da akıbeti bilinmez bir şekilde evinden alınıp bir daha geri dönmeyerek kaybeden insanlar ne yapacaklarını bilemiyorlardı. Son dakikaya kadar büyük bir ümitle bekleyen talihsiz insanlar karşılaştıkları bu durum karşısında ne yapacaklarını bilmez durumdaydılar. Bazı aileler çaresizce boyun eğerek araçlara binmeye başladıkları sırada, kampın giriş kapısının biraz uzağında bir kargaşa meydana gelmiş, bağırışlar ve haykırışlar başlamıştı.

Bazı mülteciler, İngiliz askerlerinin üzerine yürüyüp onlarla tartışıp itiş kakış hâlinde bir ortam oluşmasına sebep olmuşlardı. Olaylar öylesine büyümüştü ki, askerler sürekli havaya ve mültecilerin ayaklarının yanında yerlere ateş ediyorlar, ortalık feryat seslerinden inliyordu. İngiliz askerleri, çembere alarak yakaladıkları mültecileri kamyonlara yüklüyorlar, bu eylem sırasında dipçik darbesi kullanarak bazı insanların yaralanmasına sebep oluyorlardı. Peçeşfo ve arkadaşlarının barakası, kampın biraz içerisinde ormana sınır olan tel örgülere yakın bulunuyordu. Kargaşa başladığında bir müddet çaresizce etrafı gözlemlediler. Bazı İngiliz askerleri öylesine insafsız ve zalimane bir tavırla hareket ediyorlardı ki, kadınları yerlerde sürükleyerek yarı baygın bir hâlde kamyonun kasasına atıyorlardı. Kamyon kasasına zorla bindirilenlerin bir kısmı geri atlıyor, atlayanlar yerde İngiliz askerlerinin dipçik darbelerine maruz kalıyordu.

Peçeşfo'nun aklına kıyamet günü geldi. Gerçekten de kıyameti yaşıyorlardı. Stalin rejiminden kaçan aileler, yeniden ona

teslim edildiklerinde başlarına gelecek olanları tahmin edebildikleri için, hiç tereddüt etmeden Alp Dağları'ndan inen erimiş kar sularının aktığı soğuk Drau sularına atlıyorlardı. Bazı kadınlar, henüz kundakta bulunan çocuğunu sırtına bağlayarak bu şekilde suya atlıyorlar, Stalin'in kurşunları ile ölmek yerine ölümü tercih ediyorlardı. Bu kargaşa yedi binden fazla insanın yaşadığı kampta saatlerce devam etti. Mülteciler şuursuz bir şekilde hareket ediyorlardı. Bazı mülteciler İngiliz askerinin karşısına geçerek, göğsünü açıp beni vur işareti yaparak, Rus'a teslim edilmenin ölmekle eş değer olduğunu anlatmaya çalışıyordu.

Peçeşfo Mahmut, bir an Drau'nun soğuk sularına atlamayı düşündü. Kırk yedi yıllık hayatı saniyeler içinde bir film şeridi gibi gözlerinin önünden geçti. Bir anda küçük kızı Huriyet aklına geldi. Onun büyük bir sevgi halesiyle boynuna sarılışını, bırakmadan dakikalarca duruşunu hatırladı. Hem bile bile intihar günahtı. Milyonda bir ihtimal dahi olsa, küçük kızı ve ailesi için hayatta kalmaya çalışacaktı. Bu düşüncelerle suya atlama fikrini hemen zihninden çıkardı.

Bağırma, çağırma, feryat figan ve silah sesleri ortalığı inletmeye devam ediyordu. Drau Nehri'nin üzerinde çoğunluğu kadınların başlarından sıyrılan başörtüler olmak üzere rengarenk cisimler yüzüyordu.

Peçeşfo ve arkadaşları göz yaşları içinde sonlarının geldiğini, her şeyin bittiğini zannederken, bir iki yüz metre uzaklarındaki tel örgünün açılıp insanların oradan kaçtıklarını gördüler. İngiliz askerleri ateş ediyor ama, göstermelik olarak havaya atış yapıyorlardı. Bazı İngiliz askerleri, gördükleri manzara karşısında daha fazla dayanamamış, mültecilerin tel örgüleri parçalayarak dışarı çıkmalarına göz yummaya başlamışlardı. O kargaşa sırasında çok miktarda mülteci kaçmayı başarmıştı. Peçeşfo ve arkadaşları, hiç vakit kaybetmeden İngilizlerin gevşettiği bu böl-

geye doğru koştular. Hızlı bir şekilde kendilerini kampın dışına attılar. Bu kargaşa esnasında, Nurbi ile Guçetl Hazret barakada bulunan birkaç adet battaniyeyi yanlarına almaya muvaffak olmuşlardı. Sekiz arkadaş hızla ormana dalmışlardı. Yarım saatlik bir yürüyüşün ardından, ağaçların arasından kampı gören bir tepeye ulaşmışlardı. Orada fark ettiler ki, kendilerinin kaçmış olduğu noktada İngiliz askerleri yeni birlikler getirerek tertibat almışlardı. Kampın dışına kaçan insanların takip edilmediğinden de emin olmuşlardı.

İşin gerçeğini ifade etmek gerekirse, orman mülteci kaynıyordu. Farklı milletlerden küçük gruplar hâlinde insanlar canlarını kurtarma derdine düşmüşlerdi. Drau Nehri'nin aktığı vadinin içinde, birbirine birkaç kilometre mesafede, Gürcü, Azerbaycan, Rus Kazağı, Türkistan ve daha birçok farklı Sovyet vatandaşının yaşadığı İngiliz askerlerinin kontrolünde kamplar mevcuttu. Ormanda ilerledikleri ve kaldıkları sürede, bunu daha iyi anlamışlardı. Bütün imkânsızlıklara karşın, herkes birbiriyle yardımlaşmaya çalışıyordu. Mayıs ayının sonu olmasına rağmen Alp Dağları'nın yükseklerinde hava soğuk ve yer yer sis görülüyordu.

Peçeşfo ve arkadaşları, kamptan kaçışlarının birinci günü akşam karanlığında açlıktan bitap bir şekilde yürürken dört kişilik bir grupla karşılaşmışlardı. Özbekistanlı bu grup, bir keçi çobanının sürüsünden bir keçiyi aşırıp pişirmeye çalışıyorlardı. Aslında, kendilerine yetecek kadar bir eti pişirip yiyeceklerdi, kalanı ise yanlarında götürmek niyetindeydiler. Peçeşfo Mahmut ve arkadaşlarını da davet ettiler. "Bu rızıkta sizin de nasibiniz varmış, buyurun beraber yiyelim, yarın da Allah rızkımızı verir." diyerek oturup afiyetle koca keçiyi yediler.

Geceyi küçük bir mağara kovuğunda geçirdiler. Hem ateş yaktılar hem de aldıkları beş adet battaniyeyi ortak olarak örtün-

meye çalıştılar. Peçeşfo ile birlikte olan grup toplam sekiz kişiydi. Bu hem iyi hem de kötüydü. Birlikten kuvvet doğar felsefesiyle kendilerini güvende hissediyorlardı. Kötü tarafı ise, sekiz kişinin, birlikte beslenme ve barınma işini çözmesinin zorluğu idi. Peçeşfo ile hareket edenlerin tamamı Adıge idi. Hatujkoay köyünden Berzek Nurbi, Hakurne Hableden Neğoy İslam, Tahtamukoay'dan Bjeduğ Kasım, Şebene Hable'den Guçetl Hazret, Mamhığ köyünden Nuh, Pşıçov'dan İdris ve Zepş birlikte hareket ediyorlardı. Genç Nurbi ve Guçetl Hazret dışında, çoğu kırk yaşına merdiven dayamışlardı. Peçeşfo kırk yedi yaşında grubun doğal thamadesi (önderi) olarak görünüyordu.

Kamptan kaçışlarının üçüncü gününde aç ve perişan bir şekilde, Alp Dağları'nın yükseklerinde birkaç evden oluşan bir yerleşim yerine varmışlardı. Nerede olduklarını da bilmiyorlardı. Nurbi'nin Almancası fena sayılmazdı. Çat pat da olsa birkaç kelime de İtalyanca biliyordu. Grup ormanın içinde beklerken, Nurbi yerleşim yerine gitmişti. Yarım saati aşkın bir zaman geçmişti ki Nurbi geri döndü. İsviçre topraklarındaydılar ve insanlar Almanca konuşuyorlardı. İsviçreli yaşlı bir Alman, karısı ve yarı zekâ özürlü kırk yaşlarında çocukları ile burada yaşıyorlardı. Okumuş olan çocukları Zürih'te çalışıyor, bazı zamanlar da buraya geliyordu. Ayrıca, hepsi yaşlı dört komşuları daha vardı. Hiç genç insan yoktu. Yaşlı insanlar kıt kanaat geçinmeye çalışıyorlardı. Nurbi'nin anlattığına göre, bu ailelere çalışarak yardım etme karşılığında barınma imkânına sahip olacaklardı.

Genç ve kuvvetli olan Hazret ile Nurbi, hayvan bakımı ve genel işlere destek olacaklar, bunun karşılığında da samanlıkta oluşturulacak olan bir yerde yatacaklardı. İki kişi köylüler gibi giyinip çalışırken, diğerleri hiç ortalıkta görünmeyeceklerdi. İsviçreli ailenin baba tarafı Alman, anne Fransız'dı. Ailenin çocukları şehirde çalışıyorlardı. Peçeşfo ve arkadaşları adeta hapis

hayatı yaşıyorlardı. Ailenin Zürih'te yaşayan oğulları da köye geldiğinde duruma vakıf olmuştu. İsviçre Alplerinin yüksek-lerindeki çiftlikteki gizlenme devam ediyor, ailenin Zürih'teki oğulları, bazı arkadaşları kanalıyla Sovyet mültecisi Kuzey Kafkasyalıların durumunu takip ediyordu.

İsviçre savaş dışında da olsa, Alman kanı taşıyan genç, Alman ordusuyla ülkelerini terk eden insanların durumuna çok üzülmüştü. Burada hiç kıpırdamadan kalabildikleri kadar kalmalarının yararlı olacağını söylemiş, Amerikan askerlerinin İtalya'da geçici barınma merkezleri oluşturmaya başladıklarını ifade etmişti.

Drau kampından kaçışlarının üzerinden bir aya yakın süre geçmişti. Yenilgiyi kabul edip teslim olan Almanya, Amerikan askerleri tarafından işgale uğramıştı. Almanya'da, Amerikalıların nezaretinde yeni bir Alman yönetimi oluşmuş, Bonn şehri başkent ilan edilmişti. Yalta anlaşması çerçevesinde mülteciler her ne kadar Ruslara teslim edilecek idiyse de bu durum öyle olmamıştı. Farklı sebeplerle Ruslara teslim edilemeyen binlerce Sovyet mültecisi farklı yerlerde kimliksiz olarak dolaşıyorlardı.

Stalin, savaşın galibi olarak, müttefikleri Amerika ve İngiltere'ye baskı yaparak Avrupa'daki Sovyet vatandaşı mültecilerin toplanarak kendisine teslim edilmesi için baskılara devam ediyordu.

İsviçre, savaşta tarafsız olduğu için bu ülkede kaçak olarak bulunmak bile çok riskliydi. Çiftlikteki kalışları üç ayı geçmişti. Savaşın resmen bitişinin üzerinden dört aydan fazla zaman geçmişti. Amerikan askerleri, savaşa Alman müttefiki olarak giren İtalya'ya çıkarma yapmış, farklı şehirlerde kamplar oluşturmaya başlamışlardı. Alman esiri Sovyet askerleri ve Almanlarla birlikte ülkesini terk eden Sovyet vatandaşları, çoğunluğu Drau kampın-

dan kurtularak İtalya ve İsviçre topraklarına sığınmış bulunuyorlardı. Avusturya, İtalya, Almanya ve Fransa dahil Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde dağınık ve kaçak olarak barınan on binlerce mülteci vardı. Amerikan askerleri mülteci problemini çözmek ve durumu kontrol altına almak için çareler arıyorlardı. Peçeşfo ve arkadaşları da aynı pozisyondaydılar. Bir an önce bu durumdan kurtularak resmî bir mülteci kampına girmeleri gerekiyordu. Ev sahiplerinin oğlu, Amerikalıların Bonn şehrinde mülteciler için bir merkez oluşturduklarını söylemişti. İsviçreli ev sahiplerinin desteğiyle Bonn şehrinde oluşturulan kampa ulaşmaya muvaffak olmuşlardı. Burası savaş sırasında bombalanan eski bir Alman askerî karargâhı idi. Kampa girişte hepsi de ortak ifade ile, asker olmadıklarını, Sovyetlerde can güvenlikleri olmadığı için kendi arzuları ile ülkeyi terk ettiklerini ifade etmişlerdi. Uzun araştırma ve tetkiklerden sonra kampta yaşamaya başlamışlardı. Bu kamp aslında çok sıkı güvenlikli bir kamptı. Dışarı çıkmak çok zor oluyordu. Belli bir süre sonra kamptaki disiplin gevşetildi. Amerikalılar, mültecilere fotoğraflı geçici kimlikler vermişlerdi. Mülteciler bu kimliklerle kamp dışına çıkarak gündelik işlerde çalışıp para kazanma imkânına sahip olmuşlardı. Almanya Bonn mülteci kampında az da olsa huzura ermişlerdi. Burada çeşitli sosyal faaliyetlerde bulunuyorlardı. Kampta zaman zaman eğlenceler de tertip ediliyordu. Bu eğlenceler sırasında mızıka çalınıp Kafkas oyunları da oynanıyordu. Amerikalılar tarafından yönetilen kampta, bir folklor ekibi bile kurulmuştu. Kamp yönetimi Kafkas ekibi için elbise dikimine de yardımcı olmuştu.

Bonn kampında, Kuzey Kafkasyalı mültecilerin liderliğini Prof. Dr. Aytek Namitok yapıyordu. Peçeşfo, Aytek Namitok'u yüz yüze tanıdığı için zaman zaman karşılaştığı oluyordu. Drau Kampından Ruslara teslim edilen insanların büyük bir kısmının, trenden iner inmez kurşuna dizildiklerini söylemişti. Ayrıca Sultan Kılıç Girey'in de 1947 yılının Ocak ayında Moskova'da idam

edildiğini ifade etmişti. Peçeşfo duyduklarını arkadaşlarına anlatırken, ne kadar büyük bir tehlike atlattıklarını da hatırlatmıştı.

Bu kampta uzun süre kaldılar. Bir taraftan da Avrupa'da bulunan mültecilerin ne olacağı konusunun da tartışıldığını haber almışlardı. Kampta yaşayanlar arasında sürekli farklı dedikodular dolaşıyor, mülteciler merak içerisinde bekliyorlardı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü toplanarak mülteci problemini çözme kararı almıştı. Sayısı on binlerle ifade edilen kimliksiz ve vatansız insanların gittikçe tehlike arz etmeye başladıkları görülüyordu. Bilhassa İtalya ve Fransa taraflarında, mülteci grupları hem kendi aralarında hem de yerli halkla yer yer çatışıyorlardı. Birleşmiş Milletler en sonunda çareyi bütün dünyaya bu mültecileri belli sayıda paylaşarak ülkelerine almaları çağrısında buldu. Amerika kıtası dahil, birçok dünya ülkesi belli sayıdaki mülteciyi ülkesine kabul edip onlara vatandaşlık verme kararı aldı. Türkiye de bu ülkeler arasındaydı.

1948 yılının yaz aylarından itibaren, bazı mülteciler, güney Amerika dahil, mülteci olarak dünyanın farklı ülkelerine kabul edilmeye başlanmıştı. Türkiye Cumhuriyeti de Sovyet Mültecileri arasında bulunan Türk soylu mültecileri ülkesine kabul etme kararı vermişti. Kafkas mültecilerinin kamptaki lideri Aytek Namitok, Bonn'daki Türk büyükelçiliğiyle temas hâlindeydi. Türkiye'den gelen diplomatları, Bonn mülteci kampında Aytek Namitok karşılamıştı. Türk diplomatlar, kamptaki Kırım ve Orta Asya Müslümanlarının listelerini çıkarmışlardı. Kuzey Kafkasya Müslümanlarının içinde, Karaçay, Malkar ve Kumuk asıllı Türk soylu insanlar vardı. Bunların dışında Adıge, Çeçen, Dağıstanlı, Oset asıllı, Müslüman ancak Türkçe bilmeyen insanlar mevcuttu. Aytek Namitok'un da girişimleri ile, bütün Kuzey Kafkasyalılar Müslüman isimleri ile listeye dahil edilmişlerdi. Hatta Kuzey Kafkasyalıların çok yakın arkadaşı olan bazı Ruslar bile Müslüman ismiyle listeye dahil edilmişlerdi.

Peçeşfo ve arkadaşları da Türkiye'ye gitme kararı almışlardı. Bunda en büyük etki, Peçeşfo Mahmut'un cebinde bulunan adresti. Bunun dışında da herkes bir şekilde büyük sürgün sırasında Türkiye'ye giden ailesinden bazı kimselerin Türkiye'de yaşadığını biliyordu. Artık listeler hazırlanmış, Türk hükûmetinin kararı bekleniyordu. Resmî işlemlerin tamamlanması için elbette bir süreç gerekiyordu. Başka ülkelere gönderilen mülteciler, genellikle İtalya limanlarından gemilerle gidecekleri yerlere gönderiliyordu. Bonn mülteci kampının dışında, İtalya ve Fransa'da da Amerikalıların kontrolünde başka kamplar mevcuttu. Türkiye kafilesi de gemi yolculuğu ile Türkiye'ye gideceği için, grubun buraya taşınmasına karar verilmişti.

1949 yılının Nisan ayında Napoli yakınlarında Emilya mülteci kampına tren ile nakledildiler. Burası son derece özgür bir ortamdı. Geniş bir arazi üzerinde barakalardan inşa edilmişti. Amerikalıların kontrolündeydi. Bütün mültecilere özel kimlikler verilmişti. İnsanlar bu kimliklerle İtalya'da serbestçe dolaşıyorlardı. Napoli, kampa yaklaşık olarak kırk beş dakikalık bir mesafedeydi.

Peçeşfo ve arkadaşları aynı barakada kalıyorlardı. Napoli'ye gidip iş arıyorlar, genellikle boya, badana ve inşat işlerinde günlük yevmiye ile çalışıyorlardı. Guçetl Hazret bir fırında iş bulmuş, orada düzenli olarak çalışmaya başlamıştı. Burada rutin bir hayata geçmişken, Drau kampında Ruslara teslim edilenlerin akıbeti hakkında daha önce öğrendikleri bilgilere ilave olarak yeni bilgiler edinmişlerdi. Bjeduğ Kasım'ın köylüsü genç Şobzoku Kerim[53] ile de farklı ortamlarda karşılaşıyorlardı. Kerim, bu kamptan Ruslara teslim edilenlerin büyük bir kısmının kurşuna dizildiğini, sayısı binlerle ifade edilecek insanın da nehirde boğulduğunu söylemişti. Şobzoku Kerim ayrıca Rus vatandaşı

[53] Çerim Soobzokov adıyla da tanınan Drau mültecisi. Kitabımızın ileriki kısımlarında onunla ilgili bir makale yer almaktadır.

olmamasına rağmen, Kılıç Girey'in İngilizleri protesto ederek mültecileri doldurdukları kamyonun önüne oturarak Ruslara teslim edildiğini. Rusların da onu 1947 yılının Ocak ayında idam ettiklerini söylemişti.

Peçeşfo ve arkadaşları duydukları karşısında çok üzülmüşlerdi. Peçeşfo, Emilya kampına yerleştikten sonra, 1949 yılının yaz aylarında, köyüne çocuğu Hamit adına bir mektup yazmıştı. Cevap geleceğinden pek umutlu değildi. Büyük bir sürpriz yaşanmış, oğlu Hamit'ten cevap gelmiş, çok kısa olarak sağlıklı ve hayatta olduklarını söylüyordu. Takribi olarak yedi sekiz satırdan oluşan bu mektubu Peçeşfo, günde en az birkaç sefer okuyordu. Bu mektup olayı moralleri düzeltmiş, gruptaki herkes ailelerine mektup yazarak hayatta olduklarını haber vermişti. Tek sıkıntıları mültecilikti. Bu düzende bir türlü gelecekle ilgili planlar yapamıyorlardı.

Artık her şey çorap söküğü gibi gelmeye başlamıştı. 1949 yılı sonlarına doğru resmî işlemler tamamlanmıştı. 1950 yılının Kasım ayında Cenova limanına yanaşan gemi, Sovyet Müslümanlarını Türkiye'ye getirmekle görevliydi. Gemiye binen kafile için, İstanbul Tuzla'da bir karşılama merkezi oluşturulmuştu. Daha sonraları, Tuzla Piyade Okulu arazisi içinde kalacak olan alanda kurulan baraka ve çadırlarda mülteciler geçici bir süre konaklatılacaktı. Cenova'dan gelen gemi Galata rıhtımına yanaşarak, bütün mültecileri burada indirdi. Mülteciler buradan otobüslerle Tuzla'da oluşturulan merkeze getirilmişlerdi. Mülteciler, hazırlanan geçici baraka ve çadırlara yerleştirildi. Genel politika, mültecilerin İstanbul, Ankara, İzmir gibi şehirlerin dışında Anadolu vilayetlerine yerleştirilmesi idi. Türkiye'de tanıdığı ya da kendisine sahip çıkacak bir ailesi olanlar, doğrudan buraya gönderiliyordu. Bunun dışında olan mülteciler, Anadolu'nun herhangi bir şehrine gitme imkânına sahiptiler.

Peçeşfo, kampa inişinin ertesi günü, yıllardır cebinde taşıdığı, yıpranmış zar zor okunabilen adrese kamptaki bir memur vasıtasıyla mektup yazdırdı.

Thağapsov Kadir adına yazılmış mektup, oğlu Rıfat'ın eline geçtiğinde, Rıfat büyük bir şaşkınlık yaşamıştı. Babası 1941 yılında vefat etmişti. 1905 yılında Kafkasya'da bulunduğu ceza evinden firar ederek Türkiye'ye gelen babası çileli bir hayat yaşamıştı. Eline geçen mektupta, Kafkasya'daki köylerinden bir komşularının Tuzlada mülteci kampında bulunduğu, ona ev sahipliği yapıp yapamayacağı soruluyordu. Böyle bir soru, bir Çerkes'e sorulabilir miydi? Hangi Çerkes, zorda kalan ve mülteci kampında bulunan bir komşusuna hayır diyebilirdi.

Thağapsov Rıfat, o sıralar yirmi sekiz yaşındaydı. İzmit'ten trene atladığı gibi Tuzla'ya geldi. Kampta babasının köyünden bir komşusunu görmenin heyecanını yaşıyordu. Kamp yönetimine uğrayarak Peçeşfo Mahmut'u buldu. Kendisini hiç görmeyen ve tanımayan, sadece babasının komşusu olmanın dışında hiçbir hukuku olmayan bu mülteci ile Thağapsov Rıfat'ın birbirine sarılarak dakikalarca öyle kalması görenleri de duygulandırmıştı. Thağapsov Rıfat, mülteci kampında birkaç saat kalmıştı. Peçeşfo Mahmut'un yanında bulunan arkadaşları ile de yakından tanışmıştı. Gerçeği söylemek gerekirse; Thağapsov Rıfat da geçmişte sefaleti dibine kadar yaşamış, yeni yeni kendine gelmeye çalışan biri idi.

Babası 1941 yılında vefat ettiğinde, on dokuz yaşında bir delikanlı idi. Annesi 1934 yılında öldüğünde ise on iki yaşlarında idi. Rıfat 1922, kardeşi İlyas 1926, kız kardeşi Mürvet 1928 doğumlu idi. Babasının ölümünden sekiz ay sonra askere gitmiş, İkinci Dünya Savaşı ortamında otuz sekiz ay askerlik yapmıştı. Askerdeyken, küçük yaşta öksüz ve yetim kalan kardeşlerine akrabaları ve komşuları bir şekilde destek çıkmışlar, ailesi ayakta kalmaya muvaffak olmuştu.

Kampta gördüğü Çerkes mültecileri evine davet etmek istiyordu, ancak durumu da ortada idi. Hepsinin sülale isimlerini öğrenip not etti. En kısa sürede onları da kamptan kurtarmak ümidiyle Peçeşfo'yu kamptan alarak köyüne geri döndü. Köye döndüğünde, yaşlılara danıştı. Burada bulunan Adıge mültecilere nasıl sahip çıkılabileceğini tartıştılar. Kampta bulunan Neğoy İslam da Uzuntarla'da bulunan Şavko ailesini Kafkasya'dan tanıyordu. Şavko ailesi de Türkiye'ye 1908 yılında gelmişti. Onlar da bir tanıdıklarının kampta olduğunu duyunca, kampa giderek Neğoy İslam'ı alıp köye getirdiler. Böylece Peçeşfo ile Neğoy İslam Uzuntarla'lı, Çerkesçe ismiyle Hacemko Hable'li olmuşlardı.

Daha sonra, İzmit merkezde yaşayan, hâli vakti yerinde olan bazı Çerkes esnaflar, güç birliği yaparak Tuzla mülteci kampından birçok mülteciye sahip çıkıp onları İzmit'e getirmişler, geçici işlere yerleştirmişlerdi. Peçeşfo Mahmut ile Neğoy İslam'ın Uzuntarla Nüfus Esas Defterindeki kayıtlarında" Bakanlar kurulunun 22-06-1950 tarih, 3-11473 kararı ile (Mahmut Baç) 3-11476 (İslam Nağbar) T.C vatandaşlığına kabul edildikleri" ibaresi yer almaktadır. Uzuntarla Nüfus Esas Defteri'ndeki kayıtta Peçeşfo Mahmut'un Türkçe soyadı BAÇ, Neğoy İslam'ın ise NAĞBAR olarak yer almaktadır.

Peçeşfo'nun Avrupa'daki mülteci kamplarında birlikte olduğu arkadaşlarının tamamına yakını İzmit ve civarına gelmişti. Berzek Nurbi, Ubıh kökenli idi. Türkiye'deki Ubıhların çoğunluğu Manyas'ta yaşıyorlardı. Aytek Namitok, Manyas'ın Dünbe (Tepecik) köyünde oturan Hayriye Melek Hunç Hanım ile evliydi. Köyünde Berzeklerin bulunduğunu söyleyerek Nurbi'yi Dünbe köyüne götürmüştü. Aynı şekilde Guçetl Hazret de Düzceli bir yakınları tarafından misafir olarak alınmıştı. Hazret de Düzce'ye yerleşerek Türkiye'de yeni hayatına merhaba demişti.

1954 yılının Haziran'ında ben doğduğumda, Mahmut Dede (Haçe Amca) bizim evin misafir odasında dört yıldır kalıyordu. Misafir odamızda konakladığı için komşularımız ona Haçe Amca (Misafir Amca) adını takmışlardı. Haçe Amca bize geldikten beş ay sonra babam evlenmiş, annemi istemeye giden grubun içinde Haçe Amca da yer almıştı. Diyebilirim ki, ben Çerkeslik ile ilgili bütün birikimimi küçük yaşta, evimizin Haçeş'inde (misafir odası) aldım. Peçeşfo, mülteciler arasında yaşça en büyükleri olduğu için, Adıge kökenli birçok mülteci onu ziyaret için bizim evimize gelirdi. Ben ise, bu mültecilerin arasında koşturarak yaramazlıklar yaparmışım.

Peçeşfo, gelir gelmez oğlu sayesinde Kafkasya ile bir mektuplaşma köprüsü kurmuştu. Oğlu Hamit, kolhozun bir üst kurumu olan Hakurnehable Savhoz'unda yönetim kurulunda vazife almıştı. Haberleşmenin oldukça güç olduğu Sovyetlerde, kurduğu üst düzey ilişkiler sayesinde, babası ile bir şekilde mektuplaşabiliyordu.

Mülteciler de Peçeşfo Mahmut sayesinde akrabalarından haber alma imkânı buluyorlardı. Bir araya geldiklerinde genellikle Rusya'nın durumu ile ilgili konuşmalar yapıyorlardı. Bazı zamanlar aralarında Çerkesçe bilmeyenler olduğunda konuşmaları Rusça yapıyorlardı. Türkiye'ye gelen mültecilerin tamamına yakını, düzenli ve sigortalı işlere girerek çalışma hayatına atılmalarına rağmen, Peçeşfo böyle bir girişimde bulunmamıştı. Babam Thağapsov Rıfat, onu kendi babası yerine koyarak bir dediğini iki etmemişti. Açmış olduğu bakkal dükkânının başına Peçeşfo Mahmut'u oturtmuştu. Kendisi de tarla ve bağ bahçe işleri ile ilgilenmişti. Dede çok dindar bir insandı. Her sabah namazından sonra bir cüz kuran okurdu. Düzenli olarak her ay hatim indirir, köyün camisinde hatim duasını yaptırırdı.

Ben çoğunlukla onun yanında yatardım. Bana Çerkesçe masallar anlatır, ninniler söylerdi. Bana Tıxo (Koç) adını takmış, her

zaman bu isimle çağırırdı. Hiç ismimle çağırdığını hatırlamıyorum. Gece yattığımızda, en az yarım saat, Ayet-ül Kürsi başta olmak üzere birçok sureyi okurduk. Küçük yaşta, o kadar çok sure ezberlemiştim ki, bazı zamanlar toplantılarda bana bu sureleri okuturlardı. Dede, sabah namazlarında bazen secdede o kadar uzun kalırdı ki, ben de yan tarafında onu taklit edip namaz kıldığım için ara ara bakar, sonunda bıkıp yan tarafına otururdum. Namazdan sonra dua faslına geçtiğinde, zaman zaman yüksek sesle ağlar, o ağlayınca ben de ona iştirak ederdim.

Mahmut dedeye sık sık mektup geliyordu. Bu mektupların içinden bazı zamanlar oğlu, kızı ve torunlarının resmi de çıkıyordu. Oğlu Hamit son zamanlarda gönderdiği mektuplarında babasına geri dönmesi için çağrılarda bulunuyordu. Peçeşfo Mahmut Dede, Kafkasya'dan ayrıldığı gün de dahil olmak üzere, hiçbir zaman kendisini Alman iş birlikçisi bir suçlu olarak görmemişti. Hep suçsuz olduğunu söylemişti. Bir gün geri dönme umudunu hiç kaybetmemişti. Türk vatandaşı olmuş ama, ruhu, kalbi hep Kafkasya'da kalmıştı. İmam nikahıyla birkaç ay süren kısa bir evlilik yapmış, bu evlilik de yürümemişti. Türkiye'de, tabiri caizse dikili bir ağaç bile olsa mal, mülk edinme çabası olmamıştı. Türkiye'ye gelişinin on dokuzuncu yılında, Rusya'da komünist sistemde yumuşamalar meydana gelmişti. 1969 yılında başa geçen Rus Komünist Partisi genel sekreteri Brejnev, Çarlık zamanı da dahil olmak üzere, ülkeyi terk eden bütün Rus vatandaşları için genel af ilan etmişti.

Ben bu sıralar, orta okul tahsili için Adapazarı'nda amcamın yanında kalıyor, hafta sonları köye gelebiliyordum. Dede ile çok sık görüşme imkânı bulamıyordum. Mahmut dedenin oğlu Hamit, sürekli mektup yazarak babasının geri dönmesini istiyordu. Arkadaşları ise, Peçeşfo Mahmut'u biraz daha vakit geçsin diyerek temkinli olmaya çağırıyorlardı. Peçeşfo'nun artık dayanacak

gücü kalmamıştı. Oğlu Hamit, davet mektubu dahil bütün evrakları tamamlayıp göndermişti. Mahmut dede için pasaportla Rusya'ya gitmekten başka yol kalmamıştı. Hafta sonu Adapazarı'ndan köye geldiğimde, Peçeşfo ile İslam Dede'yi tartışır hâlde bulmuştum. İslam dede bunun bir tuzak olduğunu düşünüyor, mektupların bile Rus yönetiminin kontrolünde yazdırıldığını iddia ediyordu.

Peçeşfo dede "Artık yetmiş bir yaşına geldim. Daha fazla dayanamayacağım. Ucunda ölüm de olsa gitmek istiyorum." diyordu. Haçe Amca, kesin olarak dönmeye karar vermişti. Önce pasaport çıkarma işlemleri ile uğraşmıştı. Babam onun Kafkasya'ya dönüşü için gerekli masrafları karşılamak için çaba sarf ediyordu. Bu durumu fark eden köylülerimiz, el altından yürüttükleri bir kampanya ile, İzmit'teki hâli vakti yerinde olan Çerkeslerin de katılımı ile para toplamışlardı. Bu kampanyada toplanan meblağ, Haçe Amca'ya teslim edilmişti. Peçeşfo, hızla hazırlıklarını tamamlamış, oradaki akrabalarına götürmek için çeşitli hediyeler de almıştı. Yolculuk tren ile yapılacaktı. O zamanlar Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki tek tren yolu ulaşımı, Kars üzerinden yapılıyordu. Kars, Akyaka'ya tren ile gidilecek, oradan sınır kapısından yaya olarak Ermenistan'a geçilerek yola devam edilecekti. Peçeşfo Mahmut Dede, günlerce sürecek uzun bir yolculuk sonunda Adıgey Cumhuriyeti'ne ulaşacaktı. Bu yolculuk sırasında da birçok kez tren değiştirecekti.

O sıralar on beş yaşlarındaydım. Kucağına doğduğum, elinde büyüdüğüm dedenin, Kafkasya'ya gidişine hem seviniyor hem de üzülüyordum. O benim hayatımın bir parçası olmuştu. Onsuz ne yapacağımı bilemiyordum. Tek tesellim, çevremizdeki bazı kimselerin "Peçeşfo oraya Türk pasaportu ile turist olarak gidiyor. Kimse kendisine dokunamaz. Durumu beğenmezse geri gelir." demeleriydi.

Peçeşfo Mahmut'un mülteciyken 1947 yılında Avrupa'da İsviçre'den aldığı cep saati. 1969 yılında Kafkasya'ya dönerken Mehdi N. Çetinbaş'a hediye etmiştir.

Nihayet vakit geldi. Sıcak bir Eylül günüydü. İzmit tren istasyonunda hatırı sayılır bir kalabalık toplanmıştı. Avrupa mülteci kamplarından birçok arkadaşı da tren istasyonunda uğurlamaya gelenler arasındaydı. Tam tamına on dokuz yıl ailemizin bir parçası olan Haçe Dedem gidiyordu. Ben şaşkın bir vaziyette tren istasyonunda olanları seyrediyordum. Trenin gelmesine kısa bir zaman kalmıştı. Haçe Dede, kalabalığın yanından ayrılarak bana doğru geldi. Geldiğinde yüzündeki ifadeyi ve gözlerindeki yaşları görebiliyordum. Ağlamamak için kendini zor tuttuğu belli oluyordu. Bana sıkı sıkı sarıldı. Başımı göğsüne bastırarak bir müddet bekledi. Sonra beni tarihî istasyon binasının yan tarafındaki tenha bir yere götürdü. Cebinden çıkardığı, İsviçre'de iken aldığı cep saatini elime tutuşturarak; "Tıxo ben Türkiye'de mal mülk sahibi olmadım. Bu saati İsviçre'de almıştım. Artık benim için Türkiye'de yaşadığım zaman durdu sayılır. Bunu sana veriyorum." Ardından cebinden çıkardığı, sürekli olarak namazlarda kullandığı doksan dokuzluk tespihi de elime tutuşturdu. "Sana öğrettiğim gibi namazını kıl, sakın hiç bırakma." dedi. Dede bunları söylerken ağlıyordu. O ağlarken ben de ağlıyordum. Ardından ilave etti "Dünya'nın hâli ne olacak, zaman neler gösterecek bilmiyorum, inşallah tekrar görüşebiliriz. Ben gider gitmez imkân bulursam mektup ya-

zacağım." diyerek hızla yanımdan ayrıldı. Daha fazla yanımda durursa, trene binmekten vazgeçebilir gibi bir hâli vardı. Tekrar kalabalığın yanına gitti. O sırada da Doğu Ekspresi uzaktan görünmüş, İzmit garına yaklaşıyordu.

Dede daha önceden herkesle vedalaştığı için, tren perona yanaştığında, İslam Dede ile babam iki adet büyükçe bavulu trene taşıyarak Peçeşfo Mahmut Dede'yi kompartımanına kadar yolcu ettiler. Peçeşfo Dede'nin, iki bavuldan başka eşyası yoktu. Bu bavullarda da akrabalarına götüreceği çeşitli hediyelik eşyalar mevcuttu. Ben tren geldiğinde, ne yapacağımı bilmeden donup kalmıştım. Hareket edemeden öylece duruyordum. Babam ile İslam Dede onu trene bindirirken onu yolcu etmek aklıma bile gelememişti. Bu olayın pişmanlığını sürekli içimde yaşadım. Öylesine şaşkın bir durumdaydım ki tren yavaş yavaş hareket edip de gözden kaybolana kadar yerimden hiç kıpırdamadan öylece durup kaldım.

Dede Kafkasya'ya döndüğünde, orta ikinci sınıftaydım. Hayatımda öyle büyük bir boşluk ve travma yaşamıştım ki, o yıl sınıfta kaldım. Ertesi yıl sınıf tekrarında yeniden sınıfta kaldım. Kendimi toplamam çok zor oldu. Beklemeye kalarak zor da olsa altı yılda orta okulu bitirebilmiştim. Tahsil hayatımdaki bu travmayı şükürler olsun ki çabuk atlattım. Lise ve üniversite tahsilim sorunsuz ve çok başarılı bir şekilde devam etti.

Kafkasyalı Dede memleketine döndükten üç ay sonra ilk mektubunu gönderdi. Mektupla birlikte karısı ile çekilmiş bir resmi, ayrıca kalabalık akraba grubunun resmini de mektubun içinde göndermişti. Dede sık sık mektuplar göndermeye başlamıştı. Gönderdiği bu mektuplarda, arkadaşları Neğoy İslam ve Bjeduğ Kasım'ın ailelerinden de haberler ve resimler mevcuttu.

Her mektubunda mutlaka ailesinden fotoğraflar da göndermeyi ihmal etmiyordu. Dedenin ailesi ile görüldüğü mutlu aile

resimleri bizleri de mutlu ediyordu. Dede bize bir şekilde mektupla ulaşmayı başarıyordu. Daha sonraları öğrendik ki; bizim kendisine gönderdiğimiz mektupların hiçbiri kendisine ulaşmamış. Ayrıca, dedenin köyünde yaşayan, babamın amcasının çocuklarına gönderdiğimiz mektuplar da her ne hikmetse akrabalarımızın eline ulaşmamış.

Peçeşfo Mahmut, kızı ve torunu ile Kafkasya'da

Aradan çok uzun zaman geçti. Ben Mahmut Dede'nin yanında almış olduğum Kafkasya sevgisi yanında, çok iyi Çerkesçe de öğrenmiştim. Lise yıllarımdan itibaren Kafkas dernekleri ve sivil toplum kuruluşlarında görev aldım.

Dede gittikten birkaç yıl sonra, Bandırma'da yaşayan Nurbi Amca'nın ablası ile yeğeni Aslan Türkiye'ye gelmişlerdi. Nurbi Amca uzun uğraşlar sonucu hazırladığı evraklarla onların Türkiye ziyareti yapmalarını sağlamıştı. Bu ziyaret sırasında lise son sınıf öğrencisiydim. Nurbi Amca'nın yeğeni Aslan benden

üç yaş büyüktü. İzmit'e bizim yanımıza da ziyarete geldiler. O zaman onları da ben gezdirmiştim.

Bunu takiben fazla zaman geçmeden Bjeduğ Kasım Amca'nın oğlu Mahmut da aynı şekilde davet mektubu yoluyla Türkiye'ye gelip babasını ziyaret etmişti. Artık Rusya bir anlamda dış dünyaya yeniden açılmaya başlamıştı.

1989 yılından itibaren Sovyetler Birliği çöküşe geçmişti. Çok sürmeden 1991 yılının Aralık ayında Sovyetler dağılmıştı. Babam o sıralar yetmiş yaşında, bir an önce babasının doğduğu topraklara gitmek için sabırsızlanıyordu. Artık akrabalarla da yeniden mektup yolu açılmıştı. Ben Kiril alfabesini öğrenerek zar zor da olsa Çerkesçe mektup yazmaya da başlamıştım. Zor şartlarda da olsa telefon ile konuşma imkânlarına kavuşmuştuk. Postaneden yazdırdığımız telefonu gece yarılarına kadar bekleyerek gece yarısı da olsa, akrabalarımızla telefonlaşma imkânı buluyorduk. Akrabalarımızla yazışarak, evrak hazırlamak birkaç ayımızı aldı. Rusya'ya akrabalarımızın gönderdiği davet mektubu vasıtasıyla gidebiliyorduk.

1992 yılının Temmuz'unda, Kafkasya'ya babamla birlikte gittik. Gerçekten de gidişimiz çok zor olmuştu. Türkiye'den kalkan bir uçakla Kafkasya'nın orta noktasında bulunan Mineralniye Vodı (Minvod) havaalanına indik.

İndiğimiz havaalanı, gideceğimiz yere yaklaşık dört yüz kilometre uzaklıktaydı. Buna rağmen babamın amcasının çocukları bizi karşılamaya gelmişlerdi. Karşılayanların arasında, Haçe Amca'nın oğlu Hamit de vardı. Hamit, kendi aracıyla oğlunu da alarak hava alanına gelmişti. Çıkışımızda kendimizi kalabalık bir grubun içinde bulmuştuk. Havaalanından çıkışımız gece yarısını bulmuştu. Akrabalarımızla büyük bir hasret içinde kucaklaştık.

Babamın ilk sorduğu şey, Haçe Amca'nın yaşayıp yaşamadığı olmuştu. Peçeşfo 1989 yılının mayısında vefat etmişti. Geri

döndükten sonra, ailesi ve çocuklarıyla yirmi yıl daha geçirmişti. İki yıl daha yaşasa biz de kendisine ulaşacaktık. Kafkasya seyahati ve akrabalarımız ile ilgili yaşadıklarımızı, esas dedem Thağapsov Kadir'in hayatının anlatıldığı basılacak olan roman çalışmamda genişçe anlattığım için o konulara girmeyeceğim.

Peçeşfo Mahmut Kafkasya'ya Döndükten Sonra Kur'an-ı Kerim Okuyor

Hava alanından hareket ettikten sonra, sabaha karşı Hatujkoay köyüne ulaşmıştık. Biz köye vardığımızda henüz hava ağarmamış olmasına rağmen, büyük bir kalabalık bizi bekliyordu. Kahvaltı sonrası, birinci gün dinlendik. Ertesi gün babam, Peçeşfo Mahmut Dede'nin kabrini ziyaret etmek istedi. Kolay değil, tam tamına on dokuz yıl, baba oğul ilişkisi yaşamışlardı. Mezarlığa gittiğimizde, elli kişiden fazla insanın toplandığını gördük. Babam ezbere Yasin okudu. Ben de kısa sureleri okudum. Ardından bütün mezarlıkta yatanlar için dua ettik. Dua bittikten sonra, adının daha sonra Ğuç Şarık olduğunu öğrendiğim yaşı doksana dayanmış bir dede, çok

duygulu bir konuşma yaptı." Bu mezarlıkta seksen yıldır böyle bir merasim yapılmamıştı. Burada yatan büyüklerimizin ruhunu şad ettiniz. Allah sizden razı olsun." dedikten sonra, babama sarılarak uzun uzun ağladı.

Haçe Amca'nın ailesi bizi hiç yalnız bırakmıyordu. Aslında bizi evlerinde yatırmak, orada konuk etmek istiyorlardı. Babamın öz amca çocukları varken onların evinde konuk olmamız uygun olmazdı. Bizim için tertip ettikleri özel davete icabet etmemiz gerekirdi. Belirlenen günde katıldığımız davette, sadece kuş sütü eksikti. Peçeşfo sülalesinin yanı sıra, Canhot Efendi ailesinden de kalabalık bir grup vardı. Bizim için ne yapacaklarını bilemiyorlardı.

Kafkasya'da, sofra adabının gereği yemek sırasında, bazı kimselere söz verilir, günün anlam ve önemine binaen konuşmalar yapılırdı. Babam ve diğer bazı konuklar iyi dilekler ifade eden konuşmalar yaptılar. Konuşma sırası bana gelince, ben biraz uzunca konuştum. Dedenin Kafkasya'ya dönerken bana bıraktığı cep saati ile tespihi de yanımda getirmiştim. İyi dilekler konuşmamı tamamladıktan sonra, cebimden çıkardığım saatle tespihi masaya koydum. "Ben doğup da gözümü açtığımda, Haçe dedeyi gördüm. O bana Kafkasya'yı sevdirdi. Dinî bilgilerimi bana o öğretti. Bana masallar anlattı. Şarkılar ninniler söyledi. Kafkasya'ya gelirken bu saat ile tesbihi bana bırakıp, inşallah Kafkasya'da görüşürüz demişti. Ben dedeye sağ olarak ulaşamadım ama bunları oğlu olarak size getirdim." dedim. Dede'nin oğlu Hamit, saati alıp öptü. Tespihi yüzüne gözüne sürdü. "Babam döndükten sonra, bu evde senin adının geçmediği bir gün bile olmadı. Her gün senin resimlerini çıkarıp onlara bakardı. Babam, ölüm döşeğinde bile senin resmini göğsüne bastırarak öldü. Bunları ben asla alamam. Emin ol seni belki de öz torunlarından daha fazla sevdi. Bu saat ve tespih sana layık! Bunları

asla alamam." diyerek geri iade etti. Ne kadar ısrar ettiysem de vermeye muvaffak olamadım.

1899 yılında Adıgey Cumhuriyeti'nin Hatujkoay köyünde hayata gözlerini açan Peçeşfo Mahmut'un 1989 yılında sona eren doksan yıllık serencamını sunduk sizlere.

İkinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybeden, başta Sultan Kılıç Girey olmak üzere, tüm Drau kampının Kuzey Kafkasyalı mültecilerine Allah'tan rahmet niyaz ediyorum. Rabbim mekanlarını cennet kılsın.

***

Haçe Amca'nın hayat hikâyesi anlatılırken, burada adları geçen, çocuklukta tanıdığım bazı isimlerle ilgili bildiklerimi kısaca da olsa tarihe kayıt düşmek adına burada zikrediyorum.

Haçe Amca ile on dokuz yıllık bir yaşanmışlık olduğu için, elimizde çok miktarda kayıt, bilgi ve fotoğraflar mevcut. Diğer mültecilerden de yakın ilişkide olduğum bir iki kişi hakkında bildiklerimi de burada kayıt düşmek istiyorum.

NURBİ BERZEK

Ben çocukluğumda onu Nurbi Amca diye çağırıyordum. Onun ailesi de bizim ailemiz gibi büyük sürgün sırasında Osmanlıya gitmek yerine, Karadeniz kıyısından yukarı Adıgey bölgesine gelen bir aileydi.

Berzek ailesi Kafkasya bağımsızlık savaşının öncü, lider aileleri arasında yer almıştı. Hacı Degumuko ve Hacı Giranduk Berzek gibi ünlü savaşçılar bu aileye mensuptu. Nurbi Amca'nın dedesi, ülkeyi terk etmek yerine, kuzeye çıkmış; Labe Irmağı kıyısında oluşturulan yeni yerleşim yerlerinden Hatujkoay köyüne yerleşmişti.

Nurbi Amca'nın babası Mahmut Berzek, 1936 yılında Stalin tarafından tutuklanmış ve bir daha kendisinden haber alınamamıştı. Nurbi Berzek, küçük yaştan itibaren aile içinde duyduğu şeylerden dolayı anti komünist olarak yetişmişti. Almanlar Kafkasya'yı işgal ettiklerinde, Nurbi Berzek on altı yaşını yeni bitirmişti. Lise muadili, makine operatörlüğü uzmanı yetiştiren bir okulun son sınıfında okuyordu. Krasnodar şehrinde yatılı eğitim gördüğü için bu şehirde bulunuyordu. Alman orduları Kafkasya'yı terk ediyor, birçok sivil de at arabaları dahil, çeşitli vasıtalarla onları takip ediyordu. Bir anlık çılgın bir düşünce ile o grupların arasına katıldı. Birkaç gün sonra Ukrayna içlerindeydi. Mülteci grupları içinde kendisine acıyıp yemek verenlerin desteğiyle kendisini Polonya'daki bir kamp merkezinde bulmuştu. Birkaç mülteci kampında kaldıktan sonra, Paluzza kampında köylüsü Peçeşfo Mahmut ile buluşmuş, bundan sonraki safhalarını Peçeşfo ile birlikte yaşamıştı.

Nurbi Amca, Tuzla kampına geldiğinde, nereye gideceğini bilmiyordu. Liderleri Aytek Namitok, Manyas'ın Dünbe (Tepecik) köyünde eşi Hayriye Melek Hanım'ın yanına gidecekti. Berzek sülalesi Manyas'ta yoğun olarak yaşıyor, benimle gel seni onlarla tanıştırayım dedi. Nurbi Amca ve birkaç genç, Aytek Namitok ile Dünbe köyüne gelmişlerdi. Birkaç gün Hayriye Melek hanımın çiftliğinde kalmıştı.

Manyas'ın Salur köyünden Berzek ailesinin tanınmış ve önde gelen şahsiyetlerinden Cevat Kanbolat, Dünbe köyünde Berzek ailesine mensup bir mülteci olduğunu haber alır almaz buraya gelmişti. Nurbi Berzek'i kolundan tuttuğu gibi alıp Salur köyüne götürdü. Cevat Kanpolat, Nurbi Amca için ikinci bir baba oldu. Sayılan, sevilen ve hatırı sayılır bir çevresi olan Cevat Bey, Nurbi Berzek için çok şeyler yaptı. İlk önce, tanıdığı müteahhit dostları kanalıyla, 1950 yılında Ankara'da inşaatı başlayan Hilton oteli inşaatında birkaç ay kepçe operatörü olarak çalıştı.

Cevat Kanpolat, bir taraftan da yirmi beş yaşına gelen Nurbi'yi evlendirmek için etrafında gelin adayı bakıyordu. Duraköy'de babası ölmüş, başlarında erkek olmayan Şapsığ kökenli Nebahat hanımın ailesine Nurbi Amca iç güveyi olarak girdi.

Nurbi Berzek ve Ailesi / Bandırma

Bir müddet köyde tarım ile uğraştı. Yine Cevat Kanpolat'ın desteğiyle Ankara'da kurulan Türk Traktör fabrikasında bir müddet çalıştı. Birçok değişik işlerde çalıştıktan sonra, 1967 yılında Bandırma Eti Bor tesislerinde tercüman kadrosunda işe başladı. Nurbi Berzek, Kafkasya'dan lise son sınıfta okurken ayrılmıştı. Çok zeki bir insandı. Rusça, Polonya dili Lehçe, Almanca ve biraz da İtalyanca dillerine hakimdi. Mülteci kamplarında bu dilleri öğrenmişti. Etibank'ta bu diller çok işine yaradı.

Emekli olana dek Bandırma Eti Bor tesislerinde çalıştı. Nebahat Hanım'la olan evliliğinden büyüğü Gülcan adında bir kızı, ortancası Mahmut, küçüğü Kaplan adlarında iki oğlu oldu. 1972 Yılında Nurbi Amca'nın kız kardeşi ile yeğeni Aslan ziyarete geldi. Aslan benden iki üç yaş büyüktü. Nurbi Amca akrabalarını bizim köye getirmişti. O sıralar liseye gidiyordum. Aslan'ı İzmit'te gezdirmiştim.

1990'lı yıllarda Sovyetlerin yıkılışından sonra Nurbi Amca da iki üç kez Kafkasya'ya gidip geldi. Kafkasya seyahatlerimin birinde Nurbi Amca ile Kafkasya'daki köyümüz Hatujkoay'da karşılaşmıştık. Türkiye'de güzel bir aile kurdu. Çocuklarının mürüvvetini gördü. Torunlarını da kucağına alarak sevdi. 2000 yılında yetmiş dört yaşında, on yedi yaşında terk etmek durumunda kaldığı vatanından uzakta hayata veda etti. Ev bark sahibi olduğu Bandırma'da defnedildi. Mekânı cennet olsun.

BJEDUĞ KASIM

Peçeşfo Mahmut Dede'nin yakın arkadaşlarından biri de Kasım Amca idi. Çok sık görmesem bile dede ile yakın ilişkileri olduğunu hatırlıyorum. Kasım Amca da yaş olarak Peçeşfo Mahmut Dede'ye yakındı. Dededen dört beş yaş küçüktü. Almanlar Kafkasya'yı işgal ettiklerinde, Bjeduğ bölgesinde Şebane Hable köyünde yaşıyor, evli ve dört çocuğu vardı.

İhtiyat kuvveti olarak Rus ordusu tarafından askere alındı. Kırım, Sivastopol'deki Rus birliğine katıldı. Daha doğru dürüst birliğine alışamadan, bağlı bulunduğu tümen topluca Almanlara teslim oldu. Kasım Amca bir müddet Alman esir kamplarında yaşadı. Daha sonra Almanlar tarafından oluşturulan lejyoner birliklerine katılarak Alman ordusu adına Rus ordusuyla savaştı. Savaşın bitiminden sonra, yine farklı yerlerde kaldıktan sonra, Peçeşfo Mahmut ile Drau kampında yolları kesişti. Türk hükû-

metinin mültecileri kabul etme kararının ardından Türkiye'ye geldi. Kasım Amca Türk vatandaşlığına geçtikten sonra Aras soyadını aldı.

Tuzla kampından İzmitli Çerkes ileri gelenlerinin girişimiyle alınarak misafir edildi. O zamanlar İzmit'te ünlü Seka Kâğıt Fabrikası'na yerleştirildi. Emekli olana dek, Seka Kâğıt Fabrikası'nın yemekhanesinde çalıştı. Kasım Amca, fabrikada çalışırken zaman zaman bize gelir, misafir odamızda kalırdı. Seka Kâğıt Fabrikası'nda çalışan Çerkes arkadaşları aracılığıyla, 1953 ya da 1954 yılında Ketenciler köyünden Naşe sülalesinden Zehra ile evlendi.

Ben küçükken babam İzmit'te Yenidoğan semtine taşınmış burada bir bakkal dükkânı açmıştı. Beş altı yaşlarında iken hatırladığım kadarı ile Kasım Amca bizim kapı komşumuzdu. Haçe dede ile bazen Kasım Amcalara giderdik, bazen de onlar bize gelirdi. Bu sırada Haçe dede de Ketenciler köyünden, Guğoj Hamit'in dul kalan kız kardeşi Nazife ile imam nikahı ile kısa süren bir evlilik yapmıştı.

Kasım Amca, Peçeşfo geri dönerken bu dönüşe pek olumlu bakmamıştı. Haçe Amca geri döndükten sonra, Kasım Amca'nın en küçük oğlu Mahmut ile birlikte çektirdiği bir fotoğrafını yollamıştı.

Kafkasya'da karısı ve dört çocuğunu bırakan Kasım Amca hiçbir zaman geri dönmeyi düşünmedi. Haçe Amca'nın geri dönüp ailesine kavuşmasını gördüğü hâlde yine de korkuyordu. Esir düştükten sonra Alman ordusunda lejyoner olarak hizmet etmesinden dolayı kendisini vatan haini olarak yargılayacakları ve kurşuna dizecekleri hissini taşıyordu. Kafkasya'dan birçok ziyaretçi gelip gitmesine rağmen bu duyguları değişmemişti.

1971 yılında rahatsızlanmıştı. Uzun tetkikler sonunda kanser hastalığına yakalandığı anlaşılmıştı. Kasım Amca Kafkasya'daki ailesiyle mektuplaşıyordu. Ülkeyi terk ettiğinde küçük

oğlu Mahmut üç yaşına yeni girmişti. Büyük kızı ve diğer çocukları daha büyük olduklarından babalarını iyi hatırlıyorlardı. Onların hepsinin babaları ile ilgili bir şekilde hatıraları mevcuttu. Mahmut ise babasını hiç hatırlamıyordu. Kasım Amca hasta hâliyle küçük oğlu Mahmut'un evraklarını hazırlayarak, davet mektubu gönderip onun Türkiye'ye gelmesini sağladı. Mahmut Türkiye'ye gelerek babasının yanında bir aya yakın kaldı. Kasım Amca Kafkasya'yı terk ettiğinde üç yaşına girmiş bir çocuk olan Mahmut, otuz iki yaşlarında bir delikanlı olarak babasının karşısına çıkmıştı. Oğlu Mahmut'u Kafkasya'ya uğurlamak Kasım Amca'ya çok zor gelmişti. Ailesinden birini yıllar sonra dünya gözüyle görmek onu biraz da olsa rahatlatmıştı.

Kasım Amca'nın hastalığı gün geçtikçe ağırlaşıyordu. Dünya gözüyle küçük oğlunu görmesi ona çok iyi gelmişti. Hatta bir ara iyileşir gibi olmuştu. Amansız hastalık kısa bir uykuya yatmıştı. 1972 yılının sonbaharında durum giderek ağırlaştı. Kasım Amca da vatanından binlerce kilometre uzaklıkta 1972 ekiminde hayata veda etti. Tek tesellisi 1864 sürgünüyle vatanından kopartılan Çerkes hemşerileriyle aynı mezarlıkta koyun koyuna yatacak olması idi.

Rabbim mekanını cennet eylesin.

GUÇETL HAZRET

Hazret Amca da çocukluğumda tanıdığım Drau'dan kurtulan mülteciler arasında, Peçeşfo Mahmut dedenin yakın dostları arasındaydı. Hazret amca da tanıdığım diğer mültecilere göre daha genç yaşlarda sayılırdı. Tahminime göre 1920'li yılların başlarında dünyaya gelmişti.

Adıgey'in Bjeduğ bölgesinde Şabanehable adlı bir çerkes köyünde doğmuştu. Doğduğu köy bugün Kuban nehri üzeri-

Guçetl Hazret

ne kurulan barajın suları altında kalmıştır. Guçetl adlı kalabalık bir Bjeduğ ailesine mensuptur. Günümüzde Unesco tarafından yaşayan kültür hazinelerimizden biri olarak tescil edilen, adıge müziğinin önemli enstrümanı "Şıkepşıne" ustası Guçetl Zamudin'in akrabalarındandır.

Hazret amca ikinci dünya savaşı başladığında yirmi yaşlarında bir delikanlı idi. Liseyi bitirmiş, yüksek okulun ikinci sınıfında okurken askere alındı. Kırım'a çıkarma yapan Alman birliklerine karşı savaş için Bahçesaray'a gönderildi. Kırımda Alman ordusuna karşı savaşmak için Rus ordusuna katılan Guçetl Hazret, tüm birliği ile birlikte Alman ordusuna esir düştü. Polonya'da bulunan esir kampına gönderildi.

Almanlar tarafından zalim Stalin rejimine karşı savaşmak amacıyla esirler arasından oluşturulan Kafkasya tümenine dahil olarak almanlar safında Ruslara karşı savaştı. Almanların yenilmesi ve teslim olması üzerine, Avrupa'nın çeşitli yerlerinde oluşturulan mülteci kamplarından İtalya'nın Paluzza kasabasındaki kampta Kuzey Kafkasyalılarla buluştu.

Burada Bjeduğ Kasım vasıtasıyla Peçeşfo Mahmut ve arkadaşlarının ekibine dahil oldu. Drau faciasından sağ olarak kurtulduktan sonra mülteci olarak Türkiye'ye geldi. Guçetl Hazret Türkiye'de Çerkeslerin yoğun olarak yaşadığı Düzce'ye gelerek buraya yerleşti.

Süleyman Demirel'in DSİ genel müdürü olduğu dönemde Ankara'da mütercim olarak çalıştı. DSİ'de çalışırken Düzce'li

Tülya Yeğen Hanım ile evlendi. Gucetl Hazret, Rusça'nın yanı sıra Almanca da biliyordu. Devlet memuru olarak iyi bir yaşamı vardı.

Eşi ailesinin tek kızı olduğu için, kayın validesinin Düzce'deki işleri takip edememesi sebebiyle, görevden ayrılarak Düzce'ye dönmek durumunda kaldılar.

Eşinin ailesinden kalan bir fırını işletmek zorunda oldukları için, Hazret amca anlamadığı fırın işinin başına geçmek durumunda kaldı. Fırıncılıkla hiçbir ilgisi olmamasına rağmen Düzce'de "Fırıncı Hazret" adıyla ün yaptı.

Guçetl Hazret Amca, Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesinde, fark derslerini vererek, Rus dili ve edebiyatı bölümünden belge de alarak resmi tercümanlık yaptı. Erzurum'da da yedek subay olarak askerliğini ifa etti.

Düzce'de tanınan bir iş adamı olarak "Fırıncı Hazret " namıyla geniş çevreler tarafından tanındı. Bir oğlu ve kızı dünyaya geldi. Düzce'de vefat etti. Kabri Düzce şehir mezarlığındadır. Rabbim mekanını cennet eylesin.

NEĞOY İSLAM (İSLAM NAĞBAR)

İslam Dede, bizim evimizde kalan Haçe Dede'nin akranlarından sayılırdı. O da Tuzla kampından Şavko ailesi tarafından alınarak köyümüze getirilmişti. İslam Dede, aslında Çerkes değil; Nogay (Tatar) asıllıydı. Adıgey'de, Labe ırmağı kıyısında bir Tatar köyünde doğmuştu. Annesi ise Hakurne Hable köyünden bir Adıge idi. Ailesi zamanın şartlarına göre oldukça varlıklı sayılırdı. O zamanın şartlarında, traktör ve biçerdöver makinaları tamiri ile ilgili bir okul okumuştu. Ekim Devriminde bütün topraklarına el konulmuştu. Bunun üzerine annesinin köyü olan Hakurne Hable'ye taşınmışlardı. Burada tam bir Adıge olarak

yetişti. Altın benzeri varlıkları sebebiyle hâlleri iyi sayılırdı. İslam Dede'nin babası, bir komşularının ihbarı yüzünden 1935 yılında tutuklanmış, evlerinde yapılan aramada, evde bulunan altınlara da el konulmuştu. Babasından bir daha haber alınamamıştı. İslam Dede daha sonra çok yoksulluk çekmişti. Alman işgali geldiğinde, babasının kaybolmasının üzerinden yedi yıl geçmişti. İslam Dede, dolaylı yollardan öğrendiği, babasını ihbar eden komşusu iki kardeşe kin besliyordu. Kendisinden dinlediğim kadarıyla, iki kardeş odun kesmek için ormana gittikleri sırada, İslam Dede de peşlerinden gidip iki kardeşi burada pusuya düşürerek öldürmüş. Herkes bu olayı Neğoy İslam'ın yaptığını konuşmuş. Kesin bir delil ve şahit olmadığı için, Almanlar yaptıkları basit bir soruşturma sonucunda bu olayın ardını bırakmış. İslam Dede o sırada evli ve Murat isminde bir çocuğu varmış. Alman ordusu yenilip geri çekilirken. İslam Dede de hem Sovyet yönetiminden hem de öldürdüğü insanların ailelerinden korkarak ülkeyi terk eden mülteciler kervanına katılmıştı.

Çocukluğumda bizim evin haçeşinde (misafir odası) Peçeşfo Mahmut Dede'den sonra en çok gördüğüm insan İslam Dede idi. Her ikisi de beni sevmek için adeta yarışırlardı. İslam Dede de Kasım Amca gibi Seka Kâğıt Fabrikası'nda motor teknisyeni olarak işe girmişti. İzmit'te kiralık bir evde oturuyordu. Hafta sonları köye geldiğinde bizim haçeşte (misafir odasında) kalır, bana leblebi, fıstık, lokum gibi şeyler getirirdi.

Şavko ailesi, İslam Dede'yi akrabaları olan, Türkçe adını hatırlamadığım, Çerkesçe adıyla Kuraç teyze ile evlendirmişlerdi. İslam Dede çalışkan bir adamdı. Köyümüzden bir arsa alıp üzerine de klasik bir Çerkes evi inşa etmişti. Peçeşfo Dede, Kafkasya'ya dönme kararı aldığında, onu caydırmaya çalışanların en başında İslam Dede vardı. İslam Dede müthiş bir Rus düşmanı idi. Ona göre ülkeyi hâlâ Stalin yönetiyordu.

Ben liseye giderken, bazı geceler köye dönmeden İslam Dede'nin evinde kalırdım. Bana Adıgey'deki eski yaşantılarını anlatırdı. Komünizm gelmeden önce yüzlerce dönüm arazileri olduğunu, gazla çalışan traktörleri ile tarla sürdüklerini, on beş on altı yaşlarında traktör kullandığını söylerdi. Bazı zamanlar oğlu Murat'ın Rusça olarak yazdığı mektupları eline alır, onları bana göstererek ağlardı. Kafkasya'ya dönerse kendisini sağ koymayacaklarını söyleyerek dönmek istemediğini söylerdi.

Rusya'dan Nurbi ve Kasım Amca'nın akrabaları gelmişti. İslam Dede de oğlunu getirmek istiyordu. Bu işi yapmak o kadar da kolay değildi. Birçok resmî prosedürü yerine getirmek gerekliydi.

İslam Dede'nin sağlığı da bozulmuştu. Nefes darlığı (koah) çok ilerlemişti. Bazı zamanlar hastaneye giderken bizzat yanında bulunuyordum. Yürümekte de çok zorlanıyordu. Oğlunun Türkiye'ye gelebilmesi için davet mektubu yazması gerekiyordu. Noter kanalıyla evrakların tertibi, bunun Kocaeli Valiliği tarafından onaylanması, evrakların Rusçaya tercüme edilerek Kafkasya'ya yollanması gibi uzun bir prosedür vardı.

Biz bu evrakları yaptırmak için çaba sarf ederken Kafkasya'dan mektup gelmişti. İslam Dede'nin oğlu, mektupta ısrarla babasını davet ediyordu. Kendisi için hiçbir tehlike olmadığını, birçok suçlu ve vatan hainliğiyle suçlananın Rusya'ya döndüğünü ve ellerini kollarını sallayarak dolaştıklarını söylüyordu.

Kafkasya'dan gelen Nurbi Amca'nın akrabaları da İslam Dede'yi Kafkasya'ya gitmek için yüreklendirmişlerdi. Haçe Amca da yazdığı mektuplarda onu Kafkasya'ya dönme konusunda cesaretlendiriyordu. İslam Dede, Kafkasya'ya oğlunun gönderdiği davet mektubuyla turist olarak gidecekti.

Karısı Kuraç, onun Kafkasya'ya gitmesine şiddetle karşı çıkıyordu. Oraya giderse geri dönmeyeceğinden kuşkulanıyordu.

Aslında İslam Dede'yi Türkiye'ye bağlayan bir şey de yoktu. Kuraç ile elli yedi yaşında evlenmiş, Kuraç'ın yaşı da dedeye yakındı. Çoluk çocukları yoktu.

Ben İzmit Lisesine her gün köyden gidip geliyordum. Yaklaşık her gün yirmi kilometre gidiyordum. Bazı geceler İslam Dede'de kalıyordum. İslam Dede, gece kendisinde kalmama çok sevinmesine rağmen, karısının benim gidişimden memnun olmadığını hissediyordum.

Yine bir gece ziyaretine gittiğimde, uzun beklemeden sonra kapıyı İslam Dede açmıştı. İçeri girdiğimde "çok hastayım, bugün ölüyorum zannettim" dedi. Kuraç da her zamanki gibi yine gezmelerdeydi. Dedeyi yalnız bırakıp iki üç günlük geziler yapardı. İslam Dede yemek konusunda sıkıntı yaşamazdı. Çok iyi aşçıydı. Karısı evdeyken bile yemek yapardı. Ama sağlığı çok bozulmuştu. İleri derecede nefes darlığı çekiyor; bazen boğulacak gibi oluyordu. İslam Dede o gün çok daralmış. Zar zor minibüs durağına gelip bir minibüse binmiş. Kendi ifadesine göre, ölürsem evde ne kadar kalırım kim bilir, Kuraç ne zaman gelecek belli değil, en azından minibüste ölürsem üzerimde kimlik var, beni rahat bulurlar demiş. İzmit şehir içinde üç tur atmış. Her son durakta yeniden para vererek İzmit'i dolaşmış. Sonunda mucizevi bir şekilde açılarak inip evine gelmiş.

İslam Dede artık Kafkasya'ya gitmeyi kesin olarak kafasına koymuştu. Karısının kendisini taciz etmelerine de karşı koyarak, yavaş yavaş hazırlıklar yapmaya da başlamıştı. Oğlu ile mektuplaşmaları da sıklaşmıştı. Ben 1973 yılının Ekim ayında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni kazanarak İstanbul'a gitmiştim. İslam Dede, 1974 yılının Nisan ayında, oğlunun gönderdiği evrakları Kocaeli Valiliğinde onaylatarak apostil denilen evrakı da hazırlamıştı. Bu evrakı Rusya'ya gönderdikten sonra, vize alabilmesi için gerekli evrak gelecekti.

1974 yılı Haziran ayında İslam Dede'yi evinde ziyaret ettiğimde, Kafkasya'ya akrabalarına götüreceği birçok hediyeyi almış durumdaydı. Masanın üzerine koyduğu güzel kutular içinde, on iki adet kol saati vardı. Hangi saatin kime ait olduğunu tek tek saymıştı. Bunların dışında, bir sürü gömlek, değişik kumaşlar, çocuklar için incik boncuk türü hediyeler vardı. Anlaşıldığı kadarıyla İslam Dede bir seneyi aşkın süredir gizli bir hazırlık yürütüyordu.

1974 yılı Ağustos ayında, İstiklal Caddesi'ndeki Sovyetler Birliği konsolosluğuna giderek, Musa Ramazan Amca sayesinde tanıdığım Dağıstanlı bir konsolosluk görevlisi sayesinde gerekli işlemler hakkında bilgiler edinmiştim. İslam Dede ile Eylül ayında konsolosluğa giderek, Dağıstanlı Avar asıllı memur ile görüştük. İslam Dede görüşmeden çok memnun kalmış, bütün korkuları da gitmişti. Oğlunun gönderdiği evraklar arasında eksik bir evrak vardı. Onu tamamlayıp tekrar gidip vizeyi alacaktık.

İslam Dede'nin beklediği evrak, Kasım ayının ilk haftasında gelmişti. İstanbul'a gidip vizeyi alacaktık ama; işler istediğimiz gibi gitmedi. Bir buçuk yıldır hastalığı iyileşti dediğimiz İslam Dede'nin nefes darlığı birdenbire nüksetmişti. Çok şiddetli öksürük nöbetleri geçiriyor, boğulacak gibi oluyordu. Hastaneye yatırdık, burada oksijen alıyordu. On beş güne yakın hastanede yattı. Taburcu olup eve geldi ama kesinlikle yorulmaması, hatta mümkünse fazla yürümemesi gerekiyordu.

Kafkasya seyahatini artık hiç konuşmuyorduk. Ziyarete gittiğimde konuyu açmaktan da korkuyordum. 1975 yılı Nisan'ında ziyaretine gittiğimde, artık yataktan da kalkamıyordu. Güçlükle konuşarak konuya girdi. "Tıxo (Koç anlamına geliyor. O da bana öyle hitap ediyordu.) ben artık ayağa kalkıp Kafkasya'ya gidemeyeceğim. Keşke Peçeşfo giderken ben de cesaret edip gitseydim. Sen gençsin inşallah bir gün oralara gideceksin. Oğlumu

görüp benim için öpersin." dedi. O gün uzun uzun konuştuk, karısı yine evde değildi. Geceleri onda kaldığımda yerde yattığım yün döşek ve yorganı bana verdiğini söyledi. Bunun dışında, öldüğünde Kafkasya'ya giderken götürmek istediği hediyeleri saklayıp benim götürmemi ve oğluna vermemi istedi.

Bu vasiyetleri karısı Kuraç'e söylemesini istedim. Biliyordum ki, karısı buna karşı çıkacaktı. Ben üniversitede okuduğum için her hafta sonu gelemiyordum. Yine de imkânım ölçüsünde İslam Dede'yi ziyaret etmeye çalışıyordum.

1975 yılının Mayıs ayının ortalarında İzmit'e geldiğimde, İslam Dede ağırlaşmış, Seka Devlet Hastanesinde yoğun bakıma alınmıştı. Hastaneye gittim ama görmek mümkün olmadı

25 Mayıs 1975 Pazar günü İslam Dede, vatanına geri dönme kararını yerine getiremeden çileler içinde geçen yetmiş üç yıllık ömrünü tamamlayarak dünyaya veda etti. Kendisini Uzuntarla köyü Çerkes mezarlığında toprağa verdik. Ölümünün üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra, vasiyetini karısına hatırlattım. Kuraç, İslam Dede'nin kendisine böyle bir şey söylemediğini ifade ederek beni duymazdan geldi. Bu vasiyeti benden başka iki kişiye daha söylemişti. Onlar bu durumu karısına da söylediğini ifade ettiler. Buna rağmen Kuraç, böyle bir şeyden haberdar olmadığını ifade etti.

Ben de bu konuyu bir daha konuşmamak üzere kapattım. Ardından bir iki sene sonra karısı da öldü. Evi ve eşyaları Kuraç'ın akrabalarına kaldı. Eşyalarına ne oldu bilmiyorum. İslam Dede hakkında bu yazıyı kaleme alırken, en azından bir kare fotoğraf istedim. Evi boşaltırken atılan eşyaların arasına karışmıştır dediler. Bize de yutkunmak ve susmak düştü.

Tek yapabildiğim şey, her nasıl olduysa başına dikilen ve okunmaz hâlde olan, yosun tutmuş mezar taşını temizleyerek bir fotoğraf çekmek oldu.

Ben yıllar sonra Kafkas Vakfının kurucusu ve başkanı olarak, birçok kez Kafkasya'ya gidip geldim. Bu gidişlerden birinde, İslam Dede'nin oğlu Muratla tesadüfen karşılaştım. Adıgey Cumhuriyetinin Giaginskay kasabasında oturan bir akrabamın yanına ziyarete gittiğimde, onun bir komşusu Türkiye'den geldiğimi duyarak gelmişti. Bana babası İslam'ı sorduğunda, bir anda büyük şaşkınlık yaşadım.

Körün istediği bir göz, Allah vermiş iki göz misali, İslam Dede'nin oğlu kendisi beni bulmuştu. Onu yakından tanıdığımı ve hatıralarımı anlattığımda, karşılıklı olarak oturup dakikalarca ağlaştık. Benden bir dahaki gelişimde babasının mezarının resmini ve oradan alınmış bir toprak numunesi istemişti. 1999 yılında yaptığım Kafkasya ziyaretinde, İslam Dede'nin mezarından aldığım toprağı, küçük bir kavanoz içinde oğlu Murat'a götürdüm. Murat kavanozdaki toprağı avucuna dökerek uzun uzun kokladı. Sanki babasının kokusunu hisseder gibi toprağı yüzüne gözüne sürmeye başladı. Yanında bulunan karısı, çocukları ve torunları da aynı hareketi yaparak yüksek sesle haykırarak ağlıyorlardı.

İnanın, İslam Dede'nin cenazesinde, ben bu kadar ağlamamıştım. Ben de bu koroya katılarak, karşılıklı olarak dakikalarca ağlaştık. Ertesi günü Hakurne Hable'ye giderek, Türkiye'den getirdiğim toprağı, Murat ile İslam Dede'nin annesinin mezarı üzerine serptik. Çok geç de olsa 1999 yılında, İslam Dede'nin bedeni olmasa da mezarından bir parçayı anavatanına ulaştırmaya muvaffak olduk. Bugün İslam Dede'nin toprağından bir parça annesinin kabrinde duruyor.

Rabbim mekânını cennet kılsın inşallah.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI MÜLTECİLERİNDEN SUPİYAN TEKE'NİN ANILARI

Karaçaycadan çeviren
Ufuk TAVKUL

Ben Kabardin-Balkar Cumhuriyeti'nde Töben Çegem köyünde doğdum. Babam Muhammad, Tekeler soyundan. 15 yaşına kadar orada okula gittim. İkinci Dünya Savaşı sürüyordu. Almanlar ele geçirdikleri yerleri kaybetmeye başlamışlardı. 1943 yılının başlarıydı. Nalçik'ten de çekiliyorlardı. O zaman bize şimdi çekilmek zorunda kaldıklarını ama tekrar geri geleceklerini söylediler. Bizim Dağlılar (Malkarlılar) da onlarla beraber gitmeye karar verdiler.

Çerkessk şehrine kadar gelerek tren vagonlarına binip gece yarısı Rostov şehrine ulaştık. Ruslar Rostov'a yaklaşmaya başlayınca bizi oradan Ukrayna'ya taşıdılar. Orada bizi Çarlık döneminin sonlarında Bolşeviklere karşı savaşan Beyaz Ordu'nun subayları karşıladılar. Onlar 1920'de Rusya'yı terk etmişler şimdi Berlin'de muhacir olarak yaşıyorlardı. Bizi askere almayı teklif ettiler. Oradan trene bindirip Varşova'ya getirdiler. Biz Kafkasya'dan yola babam Muhammad, ikiz kardeşim Omar ve ağabeyim Maştay ile beraber çıkmıştık. Varşova'da bizi askerî kampa aldılar. Yaşlılar bahçe işlerinde ve yemekhanede çalışırken biz de askerî eğitim görüyorduk. 7-8 aylık bir eğitimden sonra Varşova'dan yine Kafkasyalı eski subaylar gelerek bizi askerlikten

alacaklarını ve sivillerin arasına katacaklarını bildirdiler. Bizi trenlere bindirip tekrar Ukrayna'ya getirdiler. Orada bizimle gelemeyip kalan Kafkasyalılar çoktu.

Ruslar Ukrayna'yı ele geçirmeye başlayınca biz kaçıp Bela Rusya'ya (Beyaz Rusya'ya) geçtik. Oradan da kaça kaça Almanya'ya ulaştık. Almanya'dan bizi trenlere bindirip İtalya'ya gönderdiler. İtalya'da yaşlıları bizden ayırıp bakımevine aldılar. Biz de İtalyan partizanlarla savaşmak üzere cepheye gittik. Partizanlarla bir yıl kadar savaştık. Sonra harbin sona erdiği haberi geldi. İtalyanlar bize gelerek artık sizin için askerlik bitti dediler. İtalyanlarla çok savaştığımız için orada kalsak hiçbirimizi sağ bırakmazlardı.

Bulunduğumuz yer Avusturya sınırına yakındı. Beş bin kadar Kafkasyalı vardık. Atı olan at sırtında, arabası olan at arabasıyla Avusturya sınırına dayandık. Bizim peşimizden de Don Kazaklarının kafilesi geliyordu. Onlar da yaklaşık 40 bin kişiydi. Sınıra geldiğimizde bizi iki general ve subaylar karşılayıp durdurdular. Avusturya'ya geçmek istediğimizi bildirdik. Savaşın sona erdiğini ve silahlarımızı teslim etmemiz gerektiğini söylediler. Bizim başımızda da bir albay vardı. Onun ısrarlı davranması neticesinde hudut kapısını açtırıp İtalya'dan Avusturya'ya geçtik.

Bir iki gün dağları aştıktan sonra Drau Irmağı kıyısında bir vadiye geldik. Karşımıza İngiliz askerleri çıktılar ve bizi Drau Irmağı kıyısında bir düzlüğe yerleştirdiler. Kampımızı oraya kurduk, bir iki gün de öyle geçti. Bir gün İngiliz subayları gelip komutan generalimiz sizin subaylarınızla tanışmak, görüşmek istiyor. Hazırlanın sizi ona götüreceğiz dediler. Onlar başımızdaki liderlerimizi alıp gittikten sonra kampın yanındaki yoldan kamyonlara doldurulmuş Don Kazakları geçmeye başladılar. Bize seslenerek "Bizi Ruslara teslim ediyorlar, sakın siz gitmeyin!" diye bağırdılar. Liderlerimiz bir daha geri dönmeyince biz de başımıza gelecekleri anlayıp Alp Dağları'na kaçmaya karar verdik.

Aç susuz Alp Dağları'na sığındık. O dağlarda hiç kurt kalmadığından Avusturyalı köylüler koyun ve sığır sürülerini dağlarda başıboş otlamaya bırakıyorlardı. Hırsızlık da olmadığından hayvanlar güvendeydi. Sonbahara kadar başlarında çoban olmadan kendi kendilerine dağlarda otluyorlardı. Aydan aya birisi çıkıp hayvanlara tuz veriyordu. Biz o koyun sürülerinden gece koyun çalıp, kesip pişirerek yiyorduk. Gündüzleri ormanlarda saklanıyorduk. 45 gün kadar dağlarda dolaştıktan sonra Amerikan işgali altındaki Alman bölgesine gitmeye karar verdik. Dağları sis kapladığından etrafımızı göremez olmuştuk. Yüksek bir zirveye tırmanıp aşağıdaki vadiye baktığımızda nehir kenarında bir kasaba gördük. Oraya inmeyi kararlaştırdık.

Geceyi o kasabada geçirdik. Sabah kalktığımızda yoldan bir kadınla bir Amerikan subayının gelmekte olduklarını gördük. Bize savaşın sona erdiğini, artık kaçmamıza gerek olmadığını söylediler. Ertesi gün bir Avusturya polisi gelip bizi aldı ve Salzburg şehrine yakın bir yere götürdü. Orada bir askerî kampa yerleştirildik. Kampta bizim gibi kaçan Çerkes mültecilerle karşılaştık. Bize korkmayın, burada güvendesiniz dediler. Böylelikle bizi de kampa teslim ettiler. Kampta epeyce bir süre kaldık. Zaman zaman Rus subayları kampa gelerek Sovyetler Birliği'nden kaçanları arıyorlardı. Onların geleceklerini öğrenince biz yakındaki ormana kaçıp saklanıyorduk.

En sonunda kamptan ayrılıp Salzburg şehrine gitmeye karar verdik. Salzburg'da da bizi bir askerî kampa aldılar. Burada güvende olmayacağımızı anlayıp Almanya'ya geçmeyi planladık. Bir gece yük vagonlarına gizlice binip trenle Almanya'ya geçtik ve Münih'e vardık. Bizi oradan Regensburg'a götürüp bir askerî kampa yerleştirdiler. Biz orada Rusya'dan kaçtığımızı gizleyip Türk olduğumuzu ve Türkiye'den geldiğimizi söyleyerek kaydolduk. Bu ifademiz üzerine kamp yönetimi, Türkiye devleti yetkililerine kampta vatandaşlarının olduğunu haber vermiş.

Bir gün kampa binbaşı rütbeli bir Türk subayı geldi. Bizimle görüşerek kendisini Türk hükûmetinin gönderdiğini söyledi. Gerçekte kim olduğumuzu ve nereden geldiğimizi kendisine açıklamamızı istedi. Hepimizle tek tek görüşerek kimlik bilgilerimizi kaydetti. Türkiye'ye dönerken bu binbaşının uçağı Yugoslavya üzerinde düşmüş, kendisi yaralı kurtularak Türkiye'ye dönmüş. Döndükten sonra Türk hükûmetine bizimle ilgili evrakı teslim etmiş. Türk hükûmeti bizim Türkiye vatandaşı olmadığımızı görünce bizi almaktan vaz geçmiş.

O sırada bize Mısır sahip çıktı. Adam başı 30 kiloluk erzak yardımı gönderdi. Bu sırada IRO[54] teşkilatı Türkiye ile görüşüp mülteciler için Türk hükûmetine para yardımı yapacağını bildirdi. Bunun üzerine Türkiye bizi kabul etti. Babam ve kardeşlerim önden gittiler. Ben bir iki yıl daha Almanya'da kaldıktan sonra trenle İtalya'ya geçtim. Trieste şehrinden vapurla bizi İstanbul'a getirdiler.

1950 yılında Türkiye'ye geldim. Bizi Tuzla'da bir mülteci kampına yerleştirdiler. Babamla kardeşlerim geldiklerinde onları önce Bilecik şehrine oradan da Isparta'ya gönderip Sümerbank fabrikasında iş vermişler. Ben de kaydolurken Isparta'ya gitmek istediğimi bildirdim ama beni Antalya'da narenciye istasyonunda çalışmaya gönderdiler. 297 bin dönüm üzerine kurulmuş, Avrupa'nın en büyük portakal bahçesiydi. Müdürü İtalya'da okumuş, çok iyi bir insandı. Beni bir lojmana yerleştirdiler. Bir buçuk yıl orada çalıştım. Sonra oradan ayrılıp Antalya'da serbest çalışarak yağlı boyacılık yaptım. Orada tanıştığım bir arkadaş vasıtasıyla Ankara'ya geldim. Orada da üç yıl yağlı boyacılık yaptıktan sonra babamlarla birlikte Eskişehir'e gitmeye karar verdik.

Eskişehir'de besicilik yaptık ve kasap dükkânı işlettik. Bu sırada Almanya'dan Amerika'ya iltica eden arkadaşlarımla haber-

[54] IRO (International Refugee Organization): Uluslararası Mülteci Teşkilatı

leşiyordum. Bana Amerika'ya gelmem için ısrar ettiler. Bunun üzerine ben de müracaat ettim. Amerika'da Rusya'dan kaçan mültecilere yardım eden Tolstoy Vakfı vardı. Onlarla yazıştık ve bize yol harçlığı ve biletlerimizi gönderdiler. Böylece 1972 yılında Amerika'ya vardık. 1992 yılına kadar orada çalıştım. Bir trafik kazasında ayağım kırılınca beni 62 yaşında emekli ettiler.

Drau Katliamından kurtulam mültecilerden Supiyan Teke Eskişehir 2017

Ben Drau kampında İngilizlerin Kafkasyalıları öldürdüklerini görmedim. Biz dağlara kaçtıktan sonra kampta isyan çıkmış ve Ruslara teslim olmamak için binlerce insan intihar etmiş.

***

Supiyan Teke ile röportaj, 2017 yılı Mayıs ayında Eskişehir'de Şafak Tavkul ve Tekin Koçkar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ufuk Tavkul tarafından yazılı metin hâline getirilerek tercüme edilmiştir.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI MÜLTECİLERİNDEN FATİMAT BAYRIMKUL'UN (TAMBİY) HATIRALARI

Karaçaycadan çeviren

Yılmaz Nevruz

Bir gün benim torunum gelip bana "Büyükanne senden bir isteğim var." dedi. Ne istiyorsun dedim. "Sen uzun yaşamında çok yerlerde dolaştın, çok zorluklar gördün, türlü acılar çektin. Senin hayatını yazmak istiyordum. Bana anlatamaz mısın?" dedi. Ben de bu istek biraz geç oldu, aradan uzun zaman geçti, çok şeyi unuttum. Önceden söyleseydin her şeyi daha ayrıntılı anlatabilirdim. Öyle olsa da bildiğim, hatırladığım şeyleri anlatayım dedim.

Söze önce ailemi tanıtarak başlayayım. Ben Kafkasya Karaçay'da Kart Curt köyünde doğdum. Babam Bayrımkulların Biyaslan'nın oğlu Unuh, Annem de Caşeların Aliy'in kızı Kulistan. Biz altı kardeşiz, en büyüğümüz Hamit, onun küçüğü kız Ummukulsum, onun küçüğü Zuhrat, onun küçüğü ben, benim küçüğüm de sevgili küçük kardeşim Salih, en küçüğümüz ise Seydat. Küçük Salih çok tatlı, çok sevimli bir çocuktu. Kart Curt'ta yaşıyorduk. Bilindiği gibi büyük felaket (Bolşevik İhtilali) ortaya çıkınca aynı sıkıntıyı bütün insanlar birlikte yaşadı. Bu zorluklar bizim yaşadığımız Karaçay'a daha ağır bir biçimde geldi.

Ben yaşananları o zamanlar tam idrak edemiyordum. Böyle de olsa bir şeyler anlıyordum. Söylenenlere göre insanların/ailelerin malları, mülkleri neleri varsa gasp edilip devletin kol-

Biyaslan oğlu Unuh Bayrımkul

hozlarına verilmiş, yani bütün bu mallar ve mülkler "kolhoz" dedikleri devlet kuruluşunun envanterine kaydedilmiş. Bu umumi gasp eyleminden sonra ailelere sadece bir inek vermişler. Birçoklarına inek bile verilmemiş. Bizim bir ineğimiz vardı. O zamanlar hiçbir şeyi olmayanların nasıl yaşadıklarına da akıl erdiremiyordum. Ben o kolhoz zamanını pek iyi bilemiyorum. Ancak bildiğim şey, malları mülkleri gasp edilenlerden birçoğunun Orta Asya'ya sürgün edilmeleriydi. Böylece Özbekistan'a çok insanımız sürüldü. O zamanda insanların birbirlerinden ayrılırken ağlayarak vedalaştıklarını iyi hatırlıyorum.

Daha sonra önde gelen insanlarımızı, okumuşlarımızı, din adamlarımızı ve diğer değerli insanlarımızı, kısacası toplum içinde saygı gören insanlarımızı tutukladılar, bir kısmını Sibirya'ya, zorunlu çalışma kamplarına sürdüler, bir kısmını da katlettiler. Toplumun işe yarar insanlarını yok ettikten sonra işsiz güçsüz, tembel, iş bilmeyen insanları taltif ederek "Siz büyük öncüler, rehberler olacaksınız deyip." yüceltmişler ve onları toplumu yöneten kişiler hâline getirmişler.

Eh, böyle bir ortamda yaşamak kolay değil. Tam bir yokluk hüküm sürüyordu. İnsanlar her şeylerini kaybetmişlerdi. Bir ineği olan aile en şanslı aileydi. Evinin avlusunun bir köşesinde küçük bir bahçesi olan ondan yararlanmaya çalışıyordu. Arazilerin tamamını gasp etmişlerdi. İnsanlar küçücük bahçelerinde patates, mısır, sebze yetiştirip onunla karınlarını doyurmaya çalışıyorlardı, yani yarı aç yarı tok bir yaşam. Benim aklımın erdiği zaman işte böyle bir zamandı.

Eşleri tutsak olan kadınların çoğu küçük çocuklarıyla çaresizlik içindeydiler. Her şeylerini kaybeden insanlar zamanla kolhozlara katılmak zorunda kaldılar. Tutsak olmayan bazı insanların büyük çocukları da kendileri de kolhozlarda çalışıyorlardı. Onlara ücret yerine yaptıkları, ürettikleri şeylerden az bir miktar veriyorlardı. Ama eşleri tutulup ufak çocukları ile kalan kadınların ellerinde bir şeyleri yoktu. Herkes bir şeyler yapmaya çalışıyor ve zor durumda olan akrabalarına, yardım etmeye gayret ediyordu. Öyle bir zaman geldi ki yoksul insanlardan vergi alınması buyruğu çıkarıldı. Vergiyi ödemek için parası olmayanlar et, yün gibi şeyler vermeye zorlanıyordu. Kocaları sürülen kadınların vergi zamanı geldiğinde ağlamaktan başka ellerinden bir şey gelmiyordu. "Biz nereden bulup verelim, verecek bir şeyimiz yok, devlet bize yardım etmiyor, bir şey vermiyor, kendimizin de hiçbir şeyimiz yok." diye sızlanıyorlardı. Onlar evleri de gasp edildiği için nerede başlarını sokacak bir yer bulsalar orada yaşamaya çalışıyorlardı.

Benim annem çok yiğit ve becerikli bir kadındı. Eli ustaydı, onun bir Singer marka dikiş makinası vardı, makinayı âdeta konuşturuyordu, öylesine ustaydı. Elinden her iş geliyordu. Çaresiz kadınların ağladıklarını görüp üzülüyor, onlara yardım etmek istiyordu. Yün satın alıp kimine yünü yıkatıyor, kimine taratıyor, kimine eğirtiyor, sonra da iplikten halı kilim dokutup, seccade, torba, vs. gibi şeyler yaptırıp paraya çeviriyordu.

Başka yerlerde akrabalarımız çoktu, onların yanına çok giderdi. Pazarlara gidip oralarda gördüğü işe yarar şeyleri belleyip yoksul kadınlara tarif edip yaptırıyor, üretilen şeyleri satıp paraya çevirip emeği geçen kadınlara bölüştürüyordu. Kadınlar vergi zamanı geçince biraz nefes alıyorlardı. Vergisini zamanında ödeyemeyen kadınlar da tutuklanıyorlardı. Bu kadınlar "Kendimiz tutuklanıyoruz diye korkmuyoruz, kendi yaşantımız

önemli değil, biz tutuklanınca çocuklarımız ne olacak?" diye ağlıyorlardı.

Bayrımkulların Unuh'un kızı Fatimat Tambiy

Hamit Bayrımkul ve kız kardeşi Ummukulsum

Ben o zamanlar ilkokula gidiyordum. Ama sessiz sakin bir çocuktum. Ben hayatımda hiç oyun oynamadım, ne çocuklarla oynadım ne de kendim. Çoğu zaman annemle birlikte gidip o kadınların işlerini görünce onlara özenirdim. Bu yüzden annem oraya gittiği zamanlar ben de geleyim diye yalvarırdım. Annem benim ona özenip onun gibi olmak istediğimi anlıyor ve beni çok seviyordu. Onun için ben bir şey istesem hayır demezdi ve beni de beraberinde götürürdü. Ben de o kadınlara acıyıp üzülürdüm. Bir de orada komünist kadınlar vardı. Onlar çalışan kadınların üzerlerine dikilip onları tehdit ediyorlar "Gidin kocalarınızın olduğu yerlerde yaşayın, ne işiniz var burada?" diyorlardı… Komünist kadınlar kontrole gelince eşleri olmayan zavallı kadınlar kaçıp evlerine saklanıyorlardı. Onlara bir şey deseler tutuklanacakları kesindi, demeseler yürekleri acı çekiyordu. Vergi zamanı

vergilerini veremezlerse onları takibe alırlar ve eylemi tutuklatmaya kadar götürürlerdi.

Allahutaala kötü kadına güç vermesin. Dünyada kötü kadından kötü bir şey yoktur.

Bizlerin de yaşadığımız evleri elimizden almışlardı. Büyük evlerin hepsi gasp edildi. Evsiz kalan önceki sahiplerine şurada burada kullanılmayan harap evleri veriyorlardı.

Bize de elimizden alınan evimize yakın bir yerde böyle, ön tarafı Uçkulan pazarına giden yola bakan bir ev düşmüştü. Evin ön cephesi genişti, o tarafı kolhoza verilmişti. Evin arkasında tamirhane vardı, insanlar arabalarının demir aksamını yaptırmak için bu arka avluya girerlerdi. İşleri bitince de oradan çıkıp giderlerdi.

Bizim taşındığımız yer bu binanın arka tarafından girişi olan bodrum gibi bir yerdi. Tamirhaneye gelip gidenler bize pek bakmazlardı. Bu üç odalı küçük barınakta 6 çocuk ve annem birlikte yaşıyorduk. Bir oda küçüktü babam namazını orada kılar, Kur'an'ını orada okurdu. Yani ibadet yaptığı yerdi. Diğer iki odada da biz barınırdık.

Şimdi bana soruyorlar: "Senin gençlik zamanında neler oldu? Nasıl yaşadın?" Ben gençlik falan görmedim ki ne cevap vereyim? Hepimiz ilkokula gidiyorduk. Bizi burada sekizinci sınıfa kadar okutuyorlardı. Sonra Uçkulan'da biraz daha okula devam ediliyordu.

Daha yüksek okul için Mikoyanşahar'a, yani şimdiki Karaçayevsk'e gidiliyordu. Mikoyanşahar'da genelde öğretmen yetiştiren bir yüksek okul vardı. Zaten daha yüksek okula gitmek isteyenler, ancak bu okula gidebiliyorlardı. Orada öğretmen olup geri gelip, ilkokullarda çocukları okutmaya çalışıyorlardı.

Ben ablam Zuhrat ile birlikte henüz beş yaşımda iken ilkokula başladım. Aslında ilk okula 7 yaşında başlanırdı, ama

ben söz dinlemeden okula gidiyordum. Beni sınıfa almıyorlardı. Zuhrat okuldan çıkana kadar orada okulun kapısının önünde bir yere dayanıp beklerdim. Adamlar da "neden geldin? git." derlerdi bana. Ben de gitmeyip öyle bekleyip dururdum.

Sonunda annem Botaşların Hamit isimli okul müdürü ile görüştü. "Çocuğu bir türlü durduramıyoruz, bunu okula alın, okuyamazsa çıkarırsınız, o da bir şey yapamaz ve vazgeçer. Ben okuyacağım deyip duruyor." diye konuşmuş.

Sonra beni de Zuhrat'ın olduğu okulda, aynı sınıfa kabul ettiler. Zuhrat ile birlikte okuyordum, o benden iki yaş büyüktü. Okul paydos olunca yakındaki kulüp gibi bir mahalle geçerdik. Kimseyi eve göndermeden kulübe topluyorlardı. Orada oynamayı (Kafkas dansı) öğretiyorlardı. Kulübe gitmeden göndermezlerdi, oraya girdikten sonra da pek ilgilenmezlerdi. Ben de oradan hemen kaçıp giderdim. Bu arada annemin çok zorluk çektiğini görüyordum. Başında bir sürü çocuk, sadece biz değil başka yoksul insanların da geçimine yardım etmeye çalışıyordu. Çoğu zaman uyumadan dikiş makinası ile pazarda satılabilecek bir şeyler dikiyordu. Sonra bunları alıp pazarda satıp parasıyla patates ve başka yiyecekler alıp dönerdi, bazen de diktiği şeyleri Rus köylerinde kendi ihtiyaçlarımızla ilgili şeylerle takas eder, aldıklarını kocaları sürgünde olan kadınlara paylaştırırdı. Eve gelir gelmez ilk işi namazını eda etmekti. O zamanlarda namaz kılmak yasak olduğu için namazını ancak evde kılabiliyordu. Annem küçüklüğünde hocaların olduğu yerde (Kart Curt) yaşadığı için Kur'an okumasını öğrenmişti, inancı tamdı. "Ullu Karaçay'dan" düzlük yerlere gidilen yollar çok kötüydü, araçla da gitse, yaya da gitse çok yorgun dönerdi, ama gelince hemen namazını kılardı, bir vakit namazını terk etmezdi.

Oturduğumuz evin tabanında tahta kaplama yoktu, topraktan ibaretti. Ama nasıldır bilmem toprak parçaları kopmazdı. Toz

kalkmasın diye su serperek süpürürdük. Ocakta yukarıda bir yere asılan bir zincir vardı, onun alt ucundaki kancaya saplı tencere asılır, altında ateş yakılır ve yemek pişirilirdi. Kızgın külde "gardoş hıçın" (patatesli Karaçay pidesi) ve başka hamur yiyecekler pişirilir, mısır küllenirdi. Kışın ocakta annemizin geleceği zamana ayarlı (abdest alması için) su ısıtırdık. Köyümüz Kart Curt'a elektrik erken gelmişti. Ama bizim evde elektrik yoktu. Annemin büyük bir gaz lambası vardı, gece onu yakardı, dışarıdan geçenler ışığa bakıp Kulistan yine dikiş dikiyor derlerdi. Annem herkes tarafından sevilen sayılan bir insandı. Bazıları da onu kıskanıyor ve tutuklatmaya çalışıyorlardı. Bir defasında Tacanların evlerinde toplanıp Kulistan'ı tutuklatmak için istişare etmişler. Bir kadın bu durumu anneme bildirdi. "Seni tutuklatmak için toplandılar. Neden bu kadın başkalarına yardım edip duruyor. Neden kimse ona bir şey yapmıyor?" diyorlar. İşte annem bu zorluklar altında çalışıyordu. Ama o Allah'a güveniyordu, Allah'tan güç alıyordu.

Ruslarda yün olmadığı için annem yünlü giysiler, baş örtüler, vs. yapıp onlara satardı. Zaman zaman Moskova'dan, şuradan buradan, soğuk yerlerden gelen turistler yün eldivenleri, yün çorapları, yün battaniyeleri hemen alıyorlardı. Onların ödediği paralarla komşular vergilerini karşılamaya çalışırlardı. Kısacası yaşam çok zordu, insanların karnı doymuyordu.

Karaçay'da domates bilinmezdi. Annem bir defasında takas için gittiği köylerden birinden domates tohumları alıp geldi. Onları toprağa ekti, domatesler yetişti, kimileri de Kulistanlar "badracan" (domates) yiyorlar diye dedikodu yapıyorlardı.[55] Ama annem aldırmazdı, domateslerin bir kısmını salamura yapıp kışa bile saklıyordu. Salamura domatesi kışın patatesin yanında yerdik. Annemiz bizi aç bırakmamak için elinden geleni yapıyordu. Bazı anneler

[55] Editörün notu: Karaçaylılar "domatesi Ruslar yiyorlar diye ağızlarına sürmezlerdi. Türkiye'ye göç eden Karaçay yaşlıları bile uzun süre domates yememişlerdi.

kendileri yiyormuş gibi yapıp mevcut yemeği çocuklarına yedirip kendileri aç yatıyordu. Bir yandan da ah bu çocuklar bir büyüse biz de rahatlardık, diye hayal kuruyorlardı. Ne kadar zor bir hayat! Çocukların çoğu büyüdü, ama savaş çıktı, erkek çocukları askere alıp gittiler. Bunların çoğu savaşlarda hayatlarını kaybettiler.

Babam iki kere tutuklandı. Birinci tutuklanmasının sebebi: 1930 yılında babama Osetya'dan bir adam gelmiş. Bu önemli bir din adamıymış. İstanbul'da, Şam'da tahsil görmüş.

Osetya Müslümanlarının efendisi/imamı olmuş. Hem de çocukları okutuyormuş. Bu hoca efendi babamı nereden tanıyormuş, bilmiyorum? Ama ona gelip "Beni tutuklayacaklar, bana yardım et." demiş. Babam şaşırmış, bir karar veremeden bocalamış, sonunda bizim Hamit'le birlikte onu Koş'a/yayla evine götürmüşler. Gece eve gelip sabah erkenden ormanda saklanması kararlaştırılmış. Gece herkes uyuduğu vakit eve gelip yemek yiyip yatıp uyuyormuş. Bir zaman sonra kim bilir kimler hoca efendiyi gammazlamışlar. Bir gece yarısı polisler Koş'u basmışlar ve hocayı tutuklamışlar.

Tutuklamadan sonra hemen babam Hamit'e "Şimdi sen kestirme patika yollardan koş, onlar uzak yollardan gidecek. Annene git de bizim tutuklandığımızı, bize azık ve giyim hazırlamalarını söyle." demiş.

Hamit olayı şöyle anlatmıştı: Koşup kestirme yollardan düşe kalka hemen anneme gittim. Anneme olayı anlattım. Annemin her zaman her şeyi /hazır giyim, vs. hazır olurdu. Çabucak giysileri hazırladı, onlar gelmeden yola çıktık bekliyorduk. Polisler babamı ve Hoca Efendi'yi alıp geldiler, sonra da bizim elimizden eşyaları aldılar. Bizi konuşturmadılar ve onları alıp gittiler.

Bir süre sonra onlara azık götürelim diye annem Hamit'i de alıp Taşköpür köyüne gitti. Çünkü mahpushanede pek yiyecek verilmez ve mahpuslar açlıktan ölmeye terk edilirdi.

Taşköpür'de bizim güvenilir konakbayımız (misafir ağırlayan ev sahibimiz) vardı: Seyitbiy. Seyitbiy hapishaneye su götürme işini de yapıyormuş. Seyitbiy anneme "Sen evde bekle, ben Hamit'i alıp gideyim." demiş. Annem "Ben Hamit ile geleyim, belki uzaktan görebilirim." diye ısrar etmiş. Hapishane geniş bir alanda idi. Annem, Hamit yiyecekleri götürünce, onları teslim almak için dışarı çıktıkları zaman belki görebilirim, sonra da Hamit başka yoldan biz de başka yoldan döneriz, diye düşünüyormuş. Seyitbiy, Hamit'i hapishaneye yakın bir yerde büyük bir tarlada bırakıp kendisi de öbür yoldan arabasıyla gitmiş. Görevliler hapishane kapısının önünde bir şeyler yapıyormuş. Hamit torbaları alıp hapishanenin kapısına kadar gitmiş. Kapı açıldığında Hamit uzaktan zor görülüyormuş, orada polisler varmış. İlginç bir olay yaşanmış, Hamit şöyle anlattı: "Bir adam uzaktan gelip benim elimdeki azık torbalarını aldı, benim başımı okşadı ve kucakladı. Bizi tutuklatanlar bunlar deyip (henüz orada bulunan) muhbirleri gösterdi, sonra da dönüp gitti." İnanılır gibi değil. Peki polisler Hoca Efendi'nin Hamit'e geldiğini görmemişler mi? Görselerdi ona engel olurlardı. Demek ki adam manevi rütbesi olan derin bir hocaymış. Hoca Efendi'ye çok büyük işkenceler yapmışlar. Babama işkence yapılmamış, ama orada üç yıl kaldı, sonra eve döndü.

Babamın ikinci tutuklanması 1937 yılında cereyan eden toplu tutuklamalar sırasında oldu. Suçluyu saklamışsın ithamıyla babamı bu defa Sibirya'ya sürdüler.

Büyük savaş başlayınca Karaçay'ın okumuş adamlarını, gençlerini ve diğerlerini toplayıp askere aldılar. Bunların çoğu savaşta öldüler. Okullarda öğretmen kalmadığı için üst sınıflarda olan öğrenciler aşağı sınıflardakine ders veriyordu. Böylesine zor bir zaman yaşadık.

Şimdi bu adamların (Bolşevik Yönetimi) kötülüklerini anlatmak için somut bir olay anlatacağım. Benim annemin halası

Caşelerin Abidat, çok akıllı bir kadındı. Onları da 1935 yılında ilk sürgün sırasında (kulak/büyük mülk sahibi) ilan edip Orta Asya'ya, Taşkent'e sürmüşlerdi. Oraya gittikten sonra iklim koşullarına dayanamayan yaşlılar ölmüşler. Gücü kuvveti olanlar da pamuk tarlalarında çalıştırılıyormuş.

Çok sıcakmış orası, yumurtayı yere koysan hemen pişiyormuş. İşte o sıcakta çalışıp durmuşlar. Abidat çok sağlıklı ve çalışkan bir kadındı. Orada çok çalışıp takdirname almış.

Sonra bunlar yaşlanınca karı koca birlikte (çocukları yoktu) emekli olmuşlar. Bunlar anneme mektup yazdılar. Sen bize (bakım taahhütnamesi) gönderirsen yaşlandığımızda yurdumuza dönüp yaşlılığımızı orada geçirebiliriz diyorlarmış. Annem sevindi, hemen o kâğıdı alıp gönderdi. Abidat'lar geldiler, yanlarında yetim, kimsesiz bir kızcağızı da alıp geldiler, anası babası orada ölmüş bir Nogay kız çocuğu.

Yerleştikten sonra, mevsimi gelince yanlarında getirdikleri (bizde pek bilinmeyen) karpuz, kavun çekirdeklerini toprağa ekip ürün aldılar. Aynı şekilde üzüm çubuklarını da toprağa gömüp evin avlusunda küçük bir üzüm bağı oluşturdular.

Bir gün Kart Curt'ta halk toplantısı olacak, diye ilan verildi. Annem oraya gitti, ben de peşine takıldım. Kırımşavhalların evlerini (Karaçay beylerinin konakları) devletleştirip kulüp yapmışlardı, toplantı onun geniş salonunda idi. Üç adam, ikisi orta yaşlı, biri genç, konuşma yaptılar. Kadınlara şöyle diyorlardı: Siz kızlarınızı savaşan askerlerimize siper kazmak için Çerkessk'e göndereceksiniz. Kadınlar bağırıp çağırmaya başladılar, göndermeyeceğiz, daha önce gönderdiklerimizin de çoğu hastalanıp döndüler. Çerkessk çok soğuk bir yer, yiyecek yok, 15-16 yaşında narin kız çocukları böyle bir ağır işi nasıl yapacaklar? Karda kışta kazmayı vursalar çekip çıkaracak güçleri olmayan narin çocuklar. Kuru çorbadan başka yemek verilmediği de malum. An-

neler göndermeyeceğiz ne yapacaksanız yapın deyip dayattılar. İnsanlar zaten canlarından bıkmışlardı, ölümden korkmuyorlardı, hapishaneden korkmuyorlardı, hapishane dışarda (onlardan korkarak yaşamaktan) daha iyidir diyorlardı.

Toplantı bir sonuç alınmadan dağıldı, eve döndük. Sabah kalktığımızda kötü bir haber geldi. Taşkent'ten yeni dönen yaşlı kadın Abidat'ı tutuklamışlar, Uçkulan'a götürmüşler. Annem şaşkına döndü ne yapacağını bilemiyordu. Hemen kadınlar Uçkulan'a gittiler, güya Abidat kadınlara sakın kızlarınızı göndermeyin demiş, insanlar onun sözünü dinliyorlarmış. Abidat'ı tutuklayıp Çerkessk'e götürüp hapishaneye koydular. Annem salıvermeleri için çok uğraştı, adamlar "Yapacak bir şeyimiz yok." diyorlarmış. Aradan aylar geçtikten sonra toplantıda konuşan üç adamdan genç olanını askere çağırmışlar. Genç adam askere giderken annesine "Beni askere çağırdılar, bana bir şey yapamazlar, onlardan korkmuyorum, kadınlar toplantısında beraber olduğum iki adam kendileri kadınları korkutmak için ne yapmalı dediler ve Abidat'ı tutuklarsak belki korkup kızlarını gönderirler düşüncesiyle Abidat'ın aleyhine (gıyabında) suçlama zaptı tuttular, onun haberi bile yoktu. Bir haber geldi, kadınlar Uçkulan'da toplanacaklarmış, annem de gitti. O genç adam da toplantıya gelmiş ve "O sırada ben de diğer iki adamın yanındaydım, şöyle şöyle konuştular." demiş. Abidat'ın hiç haberi olmadan, sorgulamadan rapor yazdıklarını açıkça anlatmış. Toplantıda görevli olan adam "Anlaşıldı, ben durumu üst makama bildireceğim." demiş. Sonunda Abidat'ın suçsuz olduğu belirlendi, bir yanlışlık olmuş diye onu salıverdiler. Abidat bir süre bizde kaldı. Görüldüğü gibi haksız yere zavallı yaşlı kadın ikinci kez sürgün edilecekti. İşte böyle kötü ve acımasız bir yönetim vardı.

Daha sonra Almanlar Karaçay'a girdiler. Ruslar da Karaçay'ın her yerini bombalıyorlardı.

Almanlar 6 ay kadar Karaçay'da kaldılar. Yenilince de kimseye bir şey demediler.

Bu arada bizim Hamit de askere alınmıştı. Çok şiddetli bir çatışmaya katılmış ve Hamit'in bir eli ağır biçimde yaralanmış, onu eve gönderdiler.

O zamanlar öğretmenler askerde olduğu için, okullar tatil edilmiş gibiydi. Nasıl oldu bilmiyoruz küçük kız kardeşim Seydat'ın gözüne çöp kaçmıştı, iyileşmedi, yara büyüdü, annem onu doktora götürmeye karar verdi. Ama Rusçayı iyi bilmediği için tereddüt ediyordu. Hamit geri dönünce onu da yanına alıp Seydat'ı Mikoyanşahar'a götürdü. Ama oradaki sağlık görevlisi bir şey yapamayacağını, Kislovodsk'a gitmelerini söylemiş. Geri dönüp hazırlık yaptılar, ben de her zamanki gibi geleceğimi söyledim. Bizde misafir olan Üçkökenli bir akrabamızın kızı, Ummukulsum da kafileye katıldı. İlk önce Taşköpür'e gittik, Seyitbiy'e uğradık. O bize bir öküz arabası bulabildi. Bununla yola çıkın da belki yolda daha hızlı bir araç bulursunuz, dedi.

Giderken bir kavşak noktasına geldik. Orada polisler yol gösteriyordu. Hamit, annem ve Ummukulsum arabanın önünde yüksek yerde oturuyorlar, Seydat ile ben de arkada yatarak gidiyorduk. Onlar bir şeyler konuşuyorlardı. Bizimkilere polisler yol tarifi yapıyorlardı. Bu arada birileri yün dolu bir çuvalı bizim arabanın arkasına koydular. Başka arabalara da koymuşlar. Yolumuza devam ettik, yanlardan ana yola başka araçlar katılıyordu. Sonra Rusların yaşadığı bir yere geldik. Savaş onların yaşadığı yerin yakınına kadar gelmiş. Bir sürü insan canlarını kurtarmak için yayan olarak veya bisikletle, bulabildikleri araçlara binerek yollara dökülmüşler, savaş ateşinden kurtulmaya çalışıyorlardı. Derken kendimizi Azak Denizi'nin kıyısında bulduk. Orada çok askerler vardı. Aynı şekilde çok sayıda siviller de vardı. Ortalıkta bir sürü sahipsiz atlar, öküzler, arabalar vardı. Hamit gitti ve ora-

dan bir araba ile atlar getirdi. Yeni arabaya geçtik. İki gün kadar bekledikten sonra Kırım'dan gemi geldi. Karşı tarafa ya gemiyle ya da araba ile geçiliyormuş. Biz arabamızla geçmeyi tercih ettik. Bir ara yere yatın diye bir çığlık duyduk ve hepimiz yattık.

Ben öldüğümü sandım, ama ölmemişim, sonra çevremize bakındık. Yakınımızda 4-5 asker ölüsünü gördük. Sağ kalanlar birbirlerini yokladılar, orada da biz iki Karaçaylı aile bulduk. Biri Karaçaylı Niyazi Bey'in büyükannesinin kardeşi İbrahim Efendi, Kobalardan. Biri de Botaşların Hacıbiy ile Tiribiy. Onlar da her nasılsa bizim gibi gelmişler. İbrahim Efendi de adamları tutulduğu sırada kaçmış, Kırım'da bir yerde yaşıyormuş. Bunlar yerini biliyormuş, önceden gidip görememişler, şimdi gidip kardeşi Koban'ı arayıp bulmaya çalışıyormuş.

Orada Karaçaylı görünce sevindiler. Sonra gemi geldi, bomba bizi korkuttuğu için araba ile gitmekten vaz geçtik ve arabamızla gemiye binip karşı tarafa geçtik. Tatarların şehirleri çok güzel şehirler. Büyük güzel evleri bombalanıp yıkılmış. Yıkılmayan bir eve girdik, içi de çok güzeldi, bir de piyano vardı, ikinci kata yerleştik, ben hayatımda piyano görmemiştim.

Piyanoda "Volga Volga" isimli şarkıyı çalmaya çalıştım. Piyanoyu gördüğüme sevinip kendim de çalmayı hayal ettim.

O sırada bir bombalama daha oldu. Her yer sarsıldı; pencereler, evin duvarları ve ev sallandı. Seydat da ben de ağlayarak annemize sarıldık. Annem "Korkmayın dua edin." dedi. Biz de dua etmeye çalıştık. Sabaha kadar bombalama devam etti, öylece sabaha çıktık.

Sabah olunca oradan kaçtık. Efendiler de bizim kaldığımız binadaydılar, onlar da kaçtılar. Sonra bir Tatar köyüne gittik. Çok iyi insanlar, orada armonikayı iyi çalan güzel bir erkek çocuğu, mızıkayı âdeta ağlatıyordu, öylesine güzel çalıyordu. Onlarla

konuştuk. Biz orada kalalım dedik. Henüz Karaçay'a dönme ümidimiz vardı. Tatarlar "Hay hay buyurun kalın." dediler.

Meğer İbrahim Efendi'nin kardeşinin saklandığı yerin yakınına gelmişiz. İbrahim Efendi "Benimle gelin, birlikte gidelim." dedi. Yolculuk sırasında Hamit çok diriydi. O da Hacıbiy de Tiribiy de dördü birlikte o adamı aramaya gittiler. Sonra onlar giderken bir motosikletli asker geldi "Bu kimin arabası? Bu araba dışardan gelmiş. Neden geldiniz buraya? Kimsiniz?" diye sordu. Az çok Rusça konuşuldu. "Böyle böyle adamlarımız gitti dedik." "Gidin buradan!" deyip uzaklaştı. Orada biraz kalırız, sonra Karaçay'a geri gideriz diye umut ediyorduk. Onlara ne zararımız vardı?

Sonra yine yolda gitmemize engel olan nöbetçilerle karşılaştık. Polis barınağının önünde askerler bekliyorlardı. Sonra oranın avlusuna girdik, boştu, kulübenin yanına gelince arabayı durdurduk.

Orada insanların ağlaşma ve çığlık seslerini duyduk. Hacıbiy gitti ve yürüyüp gelen bir adama sordu: "Ne oldu? Neden ağlıyorlar böyle?". "Ne olacak? Burada yaşlıları bir yere gönderiyorlar, çocukları bir yere topluyorlar. Hepsini başka yerlere dağıtıyorlar. Almanlar bazısını çalıştırmaya, kimilerini de çeşitli yerlere gönderiyorlar. Herkesi birbirinden ayırıyorlar onun için ağlıyorlar.", dedi.

Tabii bize de büyük bir korku girdi. Hacıbiy ve Tiribiy beni ve Seydat'ı kendi çocuklarıymış gibi yazdıralım,- dediler. Ne fark eder ki, babayı anneyi, çocuğu, yaşlıyı ayırıyorlarsa ha senin çocuğun ha benim çocuğum? denildi.

Sonra Hamit "Ben oraya gidip bir bakayım nedir bu?" dedi. Biz de korkup gitme dedik. Biz öyle dururken birden bir alarm verildi. Alarm verildiğinde orada çok asker yoktu. 10 kadarı motosikletlerine bindiler ve kaçtılar, âdeta yok oldular. Onlar gi-

dince bizimkiler atları arabaya koştular. Hemen çıktığımız yola döndük ve gide gide Ukrayna'ya ulaştık. Ukrayna'da büyük bir şehre gittik. Orada birçok Karaçaylı ve başka yerlerden gelen bizim gibiler vardı… Bütün Karaçay, Malkar, Çerkes, kısacası bütün Kafkasya halklarının hepsi de oradalar. Biz de onlara katıldık. Partizanlar bomba atıyorlardı. Yolda gelirken, Kafkasya'dan çıktığımız zamanlarda başımızdan uçaklar geçiyordu, ama bomba atmıyorlardı.

Tabii vakti gelen ölüyor, vakti gelmeyen de kalıyor. Böyle gidiyoruz yolda… Bazen giderken birden tüfekli partizanlar ortaya çıkıyordu. Bu sırada bizim Ummukulsum ne yaptı biliyor musunuz? Yanındaki bir adamın silahını alıp partizanlara doğrulttu, partizanlar kaçtılar. Erkekler de korkutmak için biraz peşlerinden gittiler. Böylece partizanlardan da kurtulduk. Allahutaala insanın ömrü bitmemişse onu koruyor.

Dolana dolana yolumuza devam ettik. Askerlerin olduğu yerlerden uzak olmaya çalıştık. Kendimizi saklamaya çalışıyorduk. Sözün kısası en sonunda İtalya'ya vardık. İtalya'da 6 ay kaldık. İtalyanlar iyi adamlar, bize zarar vermediler.

Onların bizim evlerimize benzeyen, altı toprak, bir büyük odadan ibaret evlerinde ikamet ettik. Dilleri çok kolaydı 6 ay içinde İtalyancayı öğrendim. Bir gün tramvaya binip annem ve ben bir yere gidiyorduk, ben annemle konuşurken yanımdaki İtalyanlar "Siz hangi dilde konuşuyorsunuz?" diye sordular. Kafkasyalı olduğumuzu söyledim. Bana inanmadılar. "Sen İtalyansın." dediler. Hayır değilim dedim. "O zaman baban İtalyan." dediler. Demek istediğim, İtalyanca kolay bir dil ve çabuk öğreniliyor.

Çok geçmeden savaş İtalya'ya yaklaştı ve ortalıkta partizanlar görünmeye başladı, oradan da kaçıp Avusturya'ya gidelim dedik. Avusturya'ya geçtik. Yolda giderken arkamızdan İngiliz askerleri ile İskoç askerleri yetişti.

"Durun!" dediler. Durduk, tam Alp Dağları'nın altındaydık. Avusturya'nın içine yeni girmiştik. Burada da şehirler ve büyük köyler vardı. Bir de büyük bir nehir akıyordu. Bize "Bu nehir boyunca arabalarınızı iyice yerleştirin!" dediler. Sonra da "Biz sizi biliyoruz, Stalin'den kaçtınız, korkmayın bundan sonra huzura kavuşacaksınız, sizler iyi yerlere yerleşeceksiniz." diye bir şeyler söylediler.

Malkarlılar ve biz birlikteydik, nehir boyunca arabalar park edildi. Çerkesler ve diğer halklardan da çok insan vardı.

Yolda gelirken Hamit ve başkaları "Karaçay, Malkar var mı?" diye sesleniyorlardı. Sesi duyan Karaçaylılar ve Malkarlılar koşup bizim arabalara geliyorlardı. Böylece Hamit birçoklarını kurtardı. Belki başkaları da Hamit'in yaptığını yapmışlardı.

Bizde bir söz vardır: "Her kötünün bir iyisi vardır." Daha Karaçay'da iken bizim arabaya birileri yün çuvalını koymuşlardı, çuval hâlâ arabadaydı. Annem o yünü eğirip iplik yapıp ufak tefek yünlü eşyalar yapmaya, el işini hiç bilmeyen Ukraynalılara ve Ruslara satıp para kazanıyordu. Yani yün çuvalı işimize yaradı.

***

Ben gidip görmedim, bizim bulunduğumuz yerde Çerkesler ve Kazaklar da varmış.

İngiliz askerler çocuklara çikolata dağıtıyorlar, erkeklere sigara paketleri veriyorlardı.

Söylenenlere göre Amerika'dan ve İngiltere'den büyük generaller gelecek ve bizim durumumuzu konuşacaklarmış. Bize hep "Ruslardan kurtuldunuz, onların sizlere ne zorluklar yaşattıklarını biliyoruz." gibi sözler söyleyip bizi sevindiriyorlardı.

Uzakta şehir gibi bir yer görünüyordu, ama oraya kimsenin gitmesine izin vermiyorlardı. Şurada burada nöbetçi askerler do-

laşıyordu. Hamit onlardan çekinmiyor konuşup ahbap olmaya çalışıyordu.

Bir gün Hamit "Burada bir kasaba var, orada bir gömlek diktirmek istiyorum", dedi. Zaten İtalya'da olduğumuz sırada ucuz olduğu için kumaş v.s. almıştık. Bakalım kasabaya gitmesine izin verecekler miydi? Hamit "Tek başına gidersem, çabuk dönmek kaydıyla izin vereceklermiş." dedi. Hamit geç kalmamak için sabah erken kalktı ve yola koyuldu. Hamit gittikten sonra yanında tercümanı olan bir subay insanların arasında dolaşarak sizlerin durumunu konuşmak için bir toplantı düzenlendi, muhakkak gelip dinleyin diyordu. Hamit evde yoktu, genel olarak oraya erkekler gidiyordu. Bazı erkekler de vakit geçirmek için kâğıt oynuyorlardı. Onlardan gitmeyenler de vardı.

Geceleyin kampın çevresine tankların getirildiği rivayeti dolaşıyordu. Orası düzlük bir yerdi. Nehrin sağ yanında yüksek dağlar, sol tarafında ise fazla gitmeden ormanla kaplı tepeler vardı.

Bu arada bir görevli dolaşarak "Etrafınız tanklarla çevrili, hakkınızda karar verilene kadar yerinizden kıpırdamayız." diye sesleniyordu. Kafkasya'da iken adını duymadığım Kılıç Geriy isimli bir tamada (önder) Paris'ten gelip Kafkasyalı mültecilere yardımcı oluyormuş.

Tekrar haberciler dolaşarak "Erkekleriniz gittiler, orada sizi bekliyorlar, hazırlanın, sizler de onların yanına gideceksiniz." diyorlardı. İnsanlar "Biz gitmeyeceğiz, kendimizi tankların altına atacağız, bizi burada öldürün." diye feryat etmeye başladılar.

Hamit de dönmüştü, annem ona "Ben erkek olsaydım çağırdıkları yere gidip ölüme gönderilmektense, ormana kaçıp bir ağaca kendimi asıp erkekçe ölürdüm, ben kendim ise oraya gitmektense bu iki kızın ellerinden tutup azgın ırmağa atlayaca-

ğım, kendimi öldürmem haramdır, bunu biliyorum ama oraya gönderilip öldürülmektense burada balıklara yem olmak daha iyidir." dedi. Hamit, "Ben sizi bırakıp gitmem." dedi. Burada bizimle beraber olan 15 kadar asker mülteci vardı. Annem bunlara, "Gidin kaçın dağlara, sonra bir gün belki özgürlüğe kavuşursunuz, hür olursunuz." dedi.

Sonradan öğrendiğimize göre, Stalin ile Churchill bizim Rusya'ya iade edilmemiz hususunda anlaşmışlar.

Rus Kazakların sayısı çoktu, kaçmaları zordu, kadınlarını ve çocuklarını öldürüp sonra kendi canlarına kıyanların olduğu haberleri duyuldu. Bu, dünyada görülmeyen bir zulümdü. İngilizlerden kurtuluş olmadığını anlayan annem herkesi toplayıp Hamit'e şöyle dedi: Ben senin yerinde olsam kendimi orada (Rusya'da) öldürtmem. Bizim halkımız kaçıp dağlara sığınıp kendilerini kurtaranların çoğalmasıyla türeyen bir halktır. Dağlara kaçın belki Allah bir kurtuluş yolu açar ve özgürlüğe kavuşursunuz. Geri gönderilirseniz ölmekten başka yapacak bir şeyiniz yoktur. Hamit yine ben sizi bırakıp bir yere gitmem dedi. Annem de nehri göstererek kendimi suya atacağım, geri dönüp onlara esir olup ölmek istemiyorum. Allah affetsin? Ama sen benimle olmayacaksın onu anla, git kendini kurtar? Ben bir çukur kazıp (İtalya'da aldığımız kumaşlardan başka bir şeyimiz yok) hepsini toprağa gömerim. İhtiyacın olursa buraya gelip onları alırsın, dedi. Son sözü şuydu: Benim dediğimi yapın. En sonunda Hamit'i ikna etti, o ve bekâr askerlerden bir kısmı ormana gittiler. Çevreden gelen kadın feryatları insanları titretiyordu. Ertesi gün Hamit geri döndü, annem neden döndün, diye sinirlendi. O da sizi götürmeye geldim dedi. "Terziye gittiğim gün nereden kolayca kaçabiliriz diye çevreyi iyice kontrol etmiştim, en güvenli yoldan gideceğiz." dedi. Annem, "Bizi nasıl götüreceksin, biz yük olmayalım." dedi. Hamit, "Yok yok yük olmayacaksınız,

hepimiz ormana kaçabiliriz." dedi. Sonra başkalarına da haber verildi, onlar da katıldılar. Hamit nasıl hareket edeceğimizi bize öğretti. Kimse kaçmasın diye her tarafı ışıldakla izliyorlardı. "Ormana giderken ışık göründü mü hemen yere uzanın, ışık gidince kalkıp yürüyün." dedi. Hamit hemen bir at buldu, eşyalarımızı onun sırtına yükleyip bağladı. Seydat'ın sırtına da Kur'an'ımız ile seccademizi bir torbaya koyup bağladı. Herkes eline bir şey aldı. Hamit'in bellediği yola koyulduk. Işıldak yaklaşınca Hamit'in dediği gibi yere uzanıyorduk, geçince de kalkıp yürüyorduk. Böylece ormana girdik. Hamit artık bizi göremezler, bekleyelim herkes bir araya toplansın, dedi. Sonra yavaş yavaş tekrar yürümeye başladık. Öyle bir yere geldik ki ayaklarımız kayıp geriye doğru gidiyorduk. Kar henüz erimemişti, buz tuttuğu için çok kaygandı. Düşe kalka yürüdük.

Seydat'ın bir ayakkabısı yırtılıp ayağından çıktı. Ayağına bez sardık ve yürümeye devam ettik. Yolda terk edilmiş bir evle karşılaştık, annemiz ve Seydat ile ben geceyi orada geçirdik. Sabahleyin Hamit bizi toplayıp yine yürüyüşe geçirdi. Çok acıkmıştık, erkekler hemen atlardan birini kesip yüzdüler. Annem biraz unumuz vardı onu hamur yapıp küçük ekmekçikler döktü ve atın yağında kızarttı, biraz da pişmiş etten ekleme yapıp hepimizin karnını doyurdu. Orada bir ay kadar oyalandık. Sonra Hamit ve birkaç kişi şehre inip bilgi toplamaya karar verdiler, Dudaların Muhammat (Sadık) Almanca biliyordu. Şehre indiler, orada radyolarda kaçıp kurtulan mültecilerin geri gönderilmeyeceği ve istedikleri yere gidebilecekleri haberi duyuruluyordu. Çok sevinmişler, hemen başvuralım demişler, ama ellerinde kimlik yok, bir şey yok, önce evraklarımızı hazırlayalım demişler. Yanındakiler Hamit'e "Sen yalnız değilsin, sana bir şey olursa annen ve kardeşlerin ne yapacaklar, tehlikeye girme, biz tek insanlarız riski göze alırız." demişler. İşte böyle güzel insanlar da var dünyada.

Şehre gidenler geri dönüp hepimizin kimliklerini, varsa başka belgelerini topladılar ve Hamit'i yanlarına almayıp tekrar şehre gittiler.

Takip edilmeyeceğimizi anlayınca rahatladık, Hamit bizi dağdan aşağıya indirdi ve Amerikan ofisi olan bir şehre (Salzburg) götürdü. Orada bize birer form verip doldurmamızı söylediler. Türkiye'de doğduğumuzu yazmamızı ve yazdıklarımızı iyice ezberlememizi tembihlediler. Formları Hamit topladı ve ilgili görevliye teslim etti. Buradan Bayern'e gitmemiz gerekiyormuş, yine yola koyulduk, gece gündüz yürüdük, sonunda bir kampa geldik. Orada bize aşı yaptılar, saçlarımıza, sırtımıza bit ilacı sürdüler. Bizi kampa yerleştirdiler. Bir müddet orada kaldık, sonra bir başka kampa nakledildik. Orada başka Karaçaylı mülteciler de vardı.

***

Hikâyenin bundan sonrasını biliyoruz. Hamit Türkiye'ye gidiş yolu açıldıktan sonra annesini ve kardeşlerini Türkiye'ye götürdü. Eskişehir'e yerleştiler. Fatimat, eşi İsmail Tambiy ile Türkiye'de evlendi, çocukları orada dünyaya geldi. Aile 1960'lı yıllarda ABD'ye göç edenlere katıldı. Bayrımkulların Unuh'un kızı Fatimat Tambiy (Bayrımkul) ABD'de evlatları ve torunlarıyla birlikte yaşamını sürdürüyor, kendisine sağlıklı uzun ömürler diliyoruz.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI MÜLTECİLERİNDEN UMAR BAYRAMKULOV (BAYRIMKULLARIN UMAR)

Ufuk TAVKUL

İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye sürüklediği Karaçay-Malkar mültecilerinden Umar Bayramkulov'un hikâyesi ilginç bir tablo çizer.

Karaçaylıların Bayrımkullar sülalesinden olan Umar Bayrımkul, 1889 yılında Kafkasya'da Karaçay'ın Teberdi kasabasında dünyaya gelir. Karaçay halkının Osmanlı topraklarına ikinci büyük göçü olan 1905 yılında, babası Şogayıp ve annesi Culduzhan ile birlikte göç kafilesine katılarak Anadolu'ya gelir. 1907 yılında kurulan ve sonradan adı Başhüyük olarak değiştirilen Konya'nın Kadınhanı ilçesinin Sarayönü bucağına bağlı Ümranı Hamidiye köyüne yerleştirilir.

Umar Bayrımkul, ilkokulu bitirdikten sonra 1913 yılında Konya Darülmualliminin'den (öğretmen okulundan) mezun olup bir yıl kadar kendi köyü Başhüyük'te öğretmen olarak çalışır. Yaz tatilinden istifade ederek 10 Temmuz 1914 tarihinde, Kafkasya'da kalan akrabalarını ziyaret etmek maksadıyla İstanbul'dan gemiyle Odessa şehrine gider, oradan da tren yoluyla Batalpaşinski üzerinden Karaçay'a ulaşır. Karaçay'a gelişinden üç gün sonra Birinci Dünya Savaşı patlar. Savaş dolayısıyla, Rusya'da bulunan bütün Osmanlı-Türk tabiyetinde olanlar tutukla-

narak Sibirya'ya sürülürler. Umar Bayrımkul da aynı talihsiz kaderi paylaşır ve beş yıl Sibirya'da sürgünde yaşar. 1917 Bolşevik ihtilalinin meydana getirdiği kargaşa ortamında, kaçak olarak Kafkasya'ya dönmeyi ve 1919 yılında Karaçay'daki akrabalarının yanına sığınmayı başarır.

Umar Bayrımkul, Eşi Sapiyat, Kızı İzabella (Ayla)

Bolşevik İhtilali yıllarında, Kırım'ın Akmescit (Simferopol) ve Azerbaycan'ın Bakü şehrinden kitaplar getirterek doğduğu Teberdi kasabasında Karaçaylı öğrencilere Türkçe öğretmenliğine başlar. Sovyet Rusya'nın ülke çapında Türkçe eğitimini yasaklamasının ardından, Umar Bayrımkul Türkçe gramer kitaplarından tercümeler yaparak Karaçay lehçesinde öğrencilere eğitim vermeye devam eder. Sovyet hükûmetinin ortaokullarda Karaçay dilinde eğitime izin vermesi üzerine Umar Bayrımkul, Sovyetler Birliği'nde nispi bir özgürlük ortamının doğduğu 1920'li yılların sonlarında Karaçay Dilinin Grameri adlı çalışmasını kitap hâline getirir ve 1931 yılında Kislovodsk şehrinde

yayımlar. Ancak Sovyet ajanları tarafından millî kültüre ve Karaçay milliyetçiliğine yönelik faaliyetlerde bulunmak suçuyla, 1936 yılında ailesiyle birlikte Sibirya'da Baykal Gölü'ne yakın bir bölgeye sürgüne gönderilir. Sürgün cezasının tamamlanmasının ardından karısı ve kızıyla birlikte 1940 yılında Karaçay'a döner.

Almanların Kafkasya'yı işgalinin ardından, 10 Ocak 1943 tarihinde ailesi ve yakınlarından oluşturduğu bir kafileyle, geri çekilen Alman ordusunu takip ederek Kırım-Kerç yoluyla Ukrayna'ya geçer. Buradan Lehistan ve Polonya'ya ulaşan Umar Bayrımkul ve ailesi altı ay kadar Polonya'da kaldıktan sonra Çekoslovakya'ya geçer ve bilahare Almanlar tarafından trenle kuzey İtalya'ya gönderilir. Alman ordusunun mağlubiyetine kadar Alp Dağları'nın eteklerinde yaşarlar. Buradan, Kafkasyalı mültecilerle birlikte kafile hâlinde Alp Dağları'nı aşarak Avusturya'ya girerler ve İngiliz ordusuna teslim olurlar. İngilizler Umar Bayrımkul ve ailesini önce İtalya'nın Santamariya bölgesine oradan da Napoli'ye getirerek önce "Aversa" müttefik esir kampına, oradan da "Reggio Emilia" esir kampına yerleştirir. Kaderin bir cilvesi olarak Umar Bayrımkul ve ailesi Avusturya'daki Drau kampına yerleştirilmemişler ve böylece Drau Katliamı'ndan kurtulmuşlardır.

1947 yılında Türkiye'nin Napoli Başkonsolosluğu'na baş vuran Umar Bayrımkul, kendisinin Konya Sarayönü nahiyesi Başhüyük köyü nüfusuna kayıtlı Türk vatandaşı olduğunu, annesi Culduzhan ve kardeşi Ali'nin[56] mezkûr köyde yaşamakta olduklarını ispatlayarak 23 Nisan 1948'de karısı Safiye (Safiyat) ve kızı Ayla (İzabella)[57] ile birlikte İstanbul Tuzla'dan Türkiye'ye

---

[56] Başhüyük köyünde Şottay Aliy olarak tanınır.

[57] Umar Bayrımkul'un eşi Safiye (Safiyat) 1906 yılında Karaçay'ın Teberdi kasabasında doğmuş, Abayhanların Ahlav'ın kızıdır. 1943'te bütün ailesi mülteci olarak Kafkaslar'ı terk etmiştir. Kızları Ayla (İzabella) 1930'da Karaçay'da dünyaya gelmiş ve küçük yaşlarından itibaren ailesiyle birlikte

Umar Bayrımkul

giriş yapar. 8 Mayıs 1948'de Konya Başhüyük köyüne giderek 34 yıldır ayrı olduğu annesi Culduzhan'a ve kardeşine kavuşur.

1949 yılında Ankara'ya gelen Umar Bayrımkul, Türk Dil Kurumu'nda 120 lira maaşla işe alınır. Kızı Ayla (İzabella) da Zenit mağazasında tercüman olarak iş bulur.

Umar Bayrımkul, Türkiye'de nüfusa Ömer Papan adıyla tekrar kaydolur. 23 Mayıs 1958 tarihinde Ankara'da vefat eden Umar Bayrımkul, Cebeci Asri Mezarlığı'nda toprağa verilir.

sürgün ve göçleri yaşamak zorunda kalmıştır. Onlarla ilgili ayrıntılı malumat, kitabımızın Yılmaz Nevruz'un yazdığı "Tanıdığım Drau Faciası Tanıkları" bölümünde yer almaktadır.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI MÜLTECİLERİNDEN İBRAHİM ULBAŞEV

(Ullubaşların İbrahim)

Ufuk TAVKUL

Karaçay-Malkar halkının yakın tarihinde Malkar toplumu içinde önemli bir siyasi aktör olarak öne çıkan İbrahim Ulbaşev, Yukarı Balkarya olarak adlandırılan "Ullu Malkar" bölgesinde Ullubaşlar sülalesinin bir ferdi olarak 1902 yılında dünyaya geldi. Babası Mussa, halk içinde saygıdeğer bir din adamı ve molla olarak tanınıyordu. İbrahim Ulbaşev, genç yaşlarında Yeşil Ordu'da görev alarak adını duyurdu. Yeşil Ordu, 1917-1922 yılları arasında Rusya İmparatorluğu'nun yıkılıp Çarlık rejimi yerine Bolşevik-Komünist rejimin kurulmaya çalışıldığı Rusya iç savaşı döneminde hem Çarlık taraftarı Beyaz Ordu'ya hem de Kızıl Ordu'ya karşı savaşan ve hiçbir otoriteyi tanımayan silahlı köylü gruplarından teşkil olunmuştu.

1922 yılında Bolşeviklerin hâkimiyetine geçen Kafkasya'da kurulan özerk bölgelerden biri de Kabardin-Balkar Özerk Bölgesiydi. İbrahim Ulbaşev, Malkar halkını temsilen Malkar Bölgesi Yönetim Kurulu'nun bir üyesi olarak önemli çalışmalara imza attı. 1926 yılında Bakü'de toplanan 1. Türkoloji Kongresi'ne Malkar halkının temsilcisi olarak gönderildi ve burada yaptığı konuşmalarla Sovyetler Birliği hâkimiyeti altındaki bütün Türk dilli halkların Latin esaslı bir alfabeye geçmeleri hususunda destek verdi.

1929 yılına kadar Malkar Bölgesi Yönetim Kurulu başkanı olarak görev yapan Ako Gemuyev'i (Gemuların Ako) destekleyen İbrahim Ulbaşev, Ako Gemuyev'in Sovyet-Bolşevik rejimi karşıtı suçlamasıyla karşılaşması üzerine, onun baş ideoloğu ve kışkırtıcısı olarak itham edildi. Sovyet hükûmet yetkilileri, İbrahim Ulbaşev ve ondan 3 yaş küçük olan kardeşi Ahmadiya Ulbaşev'i bir mollanın oğulları olmakla, köylüleri yeni kurulan kolektif çiftliklere (kolhozlara) katılmamaya teşvik etmekle ve Bolşevik rejim aleyhtarı olarak faaliyet göstermekle suçladılar.

İbrahim Ulbaşev, Malkar halkının özgürce gelişebilmesi için müstakil bir özerk bölgeye sahip olmasını savunuyor ve Kabardeylerden ayrılması gerektiği siyasetini yürütüyordu. İbrahim Ulbaşev'in başını çektiği bir grup Malkar aydın ve vatanseveri, Malkar bölgesinin Karaçay ile birleştirilmesi mücadelesini de başlatmışlardı. 1930 yılı ayaklanmalarında Malkarlıların Bashan (Baksan) bölgesi isyanını İbrahim Ulbaşev yönetiyordu. Kızıl Ordu'nun isyanı kanlı bir biçimde bastırmasının ardından tutuklanan Malkar Bölgesi Yürütme Kurulu başkanı Ako Gemuyev 1931 yılında idam edilmiş, İbrahim Ulbaşev ise mücadeleyi sürdürmüş ancak 1936'da Stalin'in Kızıl Terör olarak da adlandırılan Repressiya döneminde hapse atılmıştı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Almanların Kafkaslar'ı işgal ettiği günlerde İbrahim Ulbaşev aktif bir siyasi rolde karşımıza çıkmıştı. 16 Kasım 1942'de Kislovodsk (Narsana) şehrinde "Karaçay Millî Komitesi" ve "Malkar Bölge Temsilcileri" tarafından imzalanan ve ilan edilen Karaçay ve Malkar'ın tek cumhuriyet olarak birleştirildiği kararının altında İbrahim Ulbaşev'in de imzası bulunmaktaydı.

Almanlar 1943 yılı başlarında Kafkasya'dan Avrupa'ya doğru çekilirken İbrahim Ulbaşev de Karaçay-Malkar mülteci kafilelerine katılarak Kafkaslar'ı terk etti. Onun izine, 1945 yılından

Yusuf Baksan Efendioğlu ve Eşi 1930'larda Kafkasya'da

sonra Avrupa mülteci kamplarından Türkiye'ye yazdığı mektuplarda[58] rastlıyoruz. Bu mektupların muhatabı olan Yusuf Baksan Efendioğlu, Malkarlıların Bashan vadisinde yaşayan Efendiler sülalesinden olup, 1930 Bashan (Baksan) ayaklanmasının ardından Türkiye'ye gelen ilk mültecilerdendir ve o tarihte Malatya'da yaşamaktadır.

İbrahim Ulbaşev mülteci kamplarından Yusuf Baksan Efendioğlu'na yazdığı ilk mektuplarında "Mustafa Aday Paşa" takma adını kullanır. 13 Ağustos 1947 tarihli mektubunda Yusuf Baksan Efendioğlu ile nasıl akraba olduğunu ve onun yakın akrabalarıyla 1936 yılında (Repressiya döneminde) hapishanede aynı hücrede kaldıklarından bahseder. 1942 yılında Yukarı Balkarya'da Sovyet Kızıl Ordusu'nun yaptığı katliamdan söz ederek annesinin ve yakın akrabalarının orada öldürüldüğünü bildirir. Mektubun bir yerinde kendisinin Ullubaşlar sülalesinden Mussa Efendinin oğlu İbrahim olduğunu açıklar fakat mektubun sonuna Mustafa Aday Paşa diye imza atar. Mektuba düştüğü dipnotta da İ.U. ibaresi dikkati çeker (Doğan 1992: 19-20). Mektup Kranzegg Kreis, Sonthofen-Almanya adresinden gönderilmiştir.

Yusuf Baksan Efendioğlu'na 13 Aralık 1947 tarihinde gönderdiği mektubunda İbrahim Ulbaşev, Türkiye'ye mülteci olarak

[58] Mektupların yer aldığı kaynak: Mülteci Kamplarından Karaçay-Malkar Türkçesi Mektupları / İsmail Doğan.-Konya: Karaçay Kültür Derneği, 1992.

gelmeyi çok arzu ettiğini belirtir fakat henüz resmî makamlarda böyle bir çalışmanın olmadığından şikâyet eder. Münih yakınlarında bir Amerikan kampında olduğunu söyleyen İbrahim Ulbaşev, yeni adresini Neuabing-München olarak bildirir. Kafkasyalı mülteciler konusunda Türkiye'nin niçin sessiz kaldığını merak eden İbrahim Ulbaşev, "Biz İslam dünyasını görmeden ölürsek, mezarımız Müslüman toprağına düşmeyip buralarda kalırsak bunun günahı kimin olur?"- diye sorar. Kendilerini demir kafese kapatılmış aslanlara benzetir ve onların meseleleriyle ilgilenmeyen hükûmeti suçlar. Türkiye'yi her zaman gerçek vatanı olarak gördüğünü ifade eder ve hiçbir zaman kalbinden çıkarmadığını söyler. Şiirler yazdığından da bahseden İbrahim Ulbaşev, bir gün kendisi yeryüzünden yok olursa bu emeklerinin Yusuf Baksan Efendioğlu'nun elinde olmasını ve bir gün onun ata yurda dönme imkânı olursa kendisini bu şiirlerle halka hatırlatmasını ister. Mektubunu Mustafa Aday Paşa olarak imzalar (Doğan 1992: 34).

Şiirlerine örnek teşkil etmesi bakımından, İbrahim Ulbaşev'in Drau Katliamı'ndan kurtulduktan sonra, 1945 yılı Haziran ayında Avusturya'da yazdığı bir şiirden bölümler verebiliriz (Tavkul 2022: 97):

Tınglagan tengle ayıb etmegiz	*Dinleyen dostlar kusur bulmayın*
Cırda aytılgan sözlege	*Manzumede söylenen sözlere*
İgi kadalıb tınglasagız	*Kulak verip dinlerseniz*
Cılamuk kelir közlege	*Yaş dolar gözlere*
Biz kaçhan edik zulmuçu kraldan	*Biz kaçmıştık zalim devletten*
Başıbızını tutalmay	*Kendi hâlimizde yaşayamayıp*
Bizge cetgen carlılıklanı	*Bizim uğradığımız zavallılığa*
Em uçuzluknu cutalmay	*Ve alçaklığa dayanamayıp*

Kafkazlılaga kan cavdurdula	*Kafkaslıları felakete uğrattılar*
Drava suvnu boynunda	*Drau ırmağının boynunda*
Uvak sabiyle ölüb baralla	*Küçük çocuklar ölüyorlar*
Analarını koynunda	*Analarının koynunda*
Savutsuzlay kazavat ete	*Silahsız olarak savaşarak*
Tankala tübüne catabız	*Tankların altına yatıyoruz*
Saruvbekge boy salmaz üçün	*Ejderhaya teslim olmamak için*
Başıbızını suvga atabız	*Kendi canımıza kıyıyoruz*
Alp Tavları şagat bolsunla	*Alp Dağları şahit olsunlar*
Bizge kelgen horlukga	*Uğradığımız zulme*
Narat terekle karab cılayla	Çam ağaçları bakıp ağlıyorlar
Bizge cetgen zorlukga	*Başımıza gelen felakete*

***

İbrahim Ulbaşev'in **Münih'teki** Neuabing Amerikan Mülteci Kampından hemşerilerine Karaçay-Malkar dilinde yazdığı "yeni yıl" mektubu, onun sağlam iradesini, mücadeleci ruhunu ve hürriyet yolundaki azmini ortaya koyan satırlarla doludur…

Neuaubing

Malkarlı İbrahim /24.12.1947

Çok Azaplar Çekmiş Kardeşlerim ve Bacılarım!

Dünyanın kadim zamanlarında çok kalabalık ve güçlü milletlerin önünde diz çöküp baş eğmeyen, korkusuz heybetli yiğitler olan ecdadımız, kendileri gibi heybetli dağların vadilerinde yerleşmiş, yurtlar kurmuş ve büyük kalelerin siperlerinde silahlarının namlularını dağ geçitlerine çevirerek kendilerini korumuş, zorluklara boyun eğmemişlerdi.

Yiğitler kan döküp çok savaşlar yapsalar da Rus Çarı'nın silah ve asker gücünün büyüklüğünden dolayı yurdumuza girmelerini engelleyememişler; çok kanlı savaşlardan sonra Rus Çarı topraklarımızı ele geçirip kendi kanunlarını uygulamaya başlamıştı.

Yine de bizim halkımız bir gün bile yürekten ona baş eğmemiştir. Halkımızın çoğunluğu sıkıntı ve fakirlik içinde yaşasa da Romanov hanedanı ile dağlardan hürriyet mücadelesi eksik olmadan üç yüz yıl yaşamışlar. Bu hâlde yaşarken gökler acı acı kükreyip, yerler güçlü kuvvetli titreyerek, dünyanın başını kara bir duman sardı ve Yıldırım Tanrısı bizi vurdu. O Yıldırım Tanrısı'nın tutuşturduğu ateşten sıçrayan kıvılcımlar bizim küçük vatanımızı da yaktı. Otuz yıl aralıksız sönmeden yanan bu kıvılcımların ateşiyle bugün de yanmaktayız. Allahsız beş başlı ejderha otuz yıl içerisinde dinimizi bırakmadı, camilerimizi yıktı, eşek ahırı yaptı. İmanımızı yok etti. Elinde iki baş hayvanı olanlara "kulak" (toprak sahibi zengin köylü) lakabı takarak, önce mallarını sonra canlarını almaya başladı, iyi insan bırakmadı. Bu cellâtların zulümlerine dayanamayan halkımız kimi zaman açıktan kanlı savaşlar yaptı. O savaşların sonunda suçsuz yere binlerce masum insan da sorgusuz sualsiz kanları dökülerek yok oldu. Uzun süre mücadele edip o bahadırların teslim olmayacaklarını anladıklarında dört heybetli yiğit milleti asırlardır yaşadıkları dağlık vatanlarından soğuk ve sıcak iklimli yerlere zorla göçürdüler. Biz halkımızdan ayrılarak zalimlerden kaçalı 01.01.1948 yılında tam 5 yılımızı dolduracağız. Dinleri, namusları ve özgürlükleri için hasret çekerek bekleyen ana-babalarımız, bacılarımız, kardeşlerimiz yeni yıl ile birlikte Allah'ın selamı üzerlerine olsun!

Hürriyetleri için savaşlarda ve zulüm görerek Rusların elinden ölenlerimize Allah cennetini nasip etsin, onlar için mağrur başlarımızı, cesur gözlerimizi yere eğip dua edelim!

Dünyada hür bir hayatı arzu eden Kafkasya'nın Müslüman halkları korkmayın, Allah bizimledir! Bizim aradığımız yol hem düz hem de açıktır. Beş başlı ejderhayı Yıldırım Tanrısı çarpar, karanlık dünyamız da onlarla beraber kara toprağa gömülür, karanlık geceleri günün aydınlattığı gibi bize yeni ve hür dünya doğar!

Gururlu yüreklerinizi güçsüzlüğe bırakmayın, millî şerefimizi, dinimizi hasretlikte göz bebeklerimizi koruduğumuz gibi koruyalım. Özgür bir hayat için savaşların büyüğü önümüzdedir, buna inanınız ve hazırlıklı olunuz!!!

***

İbrahim Ulbaşev, 22 Ocak 1948'de Mustafa Aday Paşa imzasıyla Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye Karaçay-Malkar dilinde yazılmış bir mektup gönderir ve halkının başına gelen felaketlerin kısa bir tarihçesini vererek Türkiye'ye iltica etmeleri hususunda yardımlarını ister. Mektubun orijinali şöyledir:

> ***Tür.Huk.Başçısı***
> ***İsmet İnönü***
> ***Jurnalis***
> ***Mustafa Aday P.***
> ***22.1.48 c.***
> ***Neuabing b.***
> ***Münhen-Almaniya***
> ***Signal Depot***
> ***Kırılgan Halk***
>
> ***Kavkaz Tavlanı bir bölek özenlerinde, burun zamanladan başlab bizni kesek halkıbız kesini tar caşavun bardıra bolgan edi. Tilibiz Türk, dinibiz İslam; milletligibiz da Türk milletge sanala edi. Alay bla atıbızga özübüz "Malkar" dey edik. Oruslular a "Bal-***

kar" atagan ediler. Halk kesini ahır künlerine deri İslam dinni bek katı tuthan, konşusunda milletlege calan da igilikni süygen, bir namıslı-taza halk edi.

Alay bolsa da, - üyürnü emda bütev milletni içinde namısı, corugu katı bolganı sebebli, bir türlü da zornu-zulmunu biz körüb emda anga tözüb bolmay edik. Orusnu Patçahlıgı bizni aval zamanlada zorga kacav süyelüvleribizni esinde tuta emda anı süymegenibizni bile, bizge ışanmayın saklıkda edi.

1918 cılda Orus Bolşevizma, kesini kanlı kanunların sala başlagan zamanda biz Malkar – 107.500 can adam bolgan edik. Bu Bolşevizma özünü cangı dinin bizge singdirirge katı başladı: Allahnı ornuna – Karl Marksnı, Muhammad Paygambarnı ornuna – Leninni; sıylı imamlarıbıznı ornuna – Stalinni em partkomlanı sekretarların sala tebredi. Andan sora da igi urungan, allında mülkü bolgan ellileni, malların sıyıra, özlerin tutub öltüre başladı. Bu zulmuga bizni halknı aslamı cüregi bla karşçı boldu; biz az, karuvsuz bolsak da Bolşevikleni cangı dinine, bizge kuragan zoruna razı bolub boy salmay karşçı süyelib sermeşüvle boldula.

Bolşevikle kolların bizni kanıbızga teren sugub boyarga başladıla…1921 cılda savut bla sermeşüvnü Bolşevikle karşçı kazavatnı ahırında, bizni halknı igi adamları bolub 19.700 adam tutulub, ölüb da Bolşevikleni kolundan kırıldı.

1929 cılda biyagı Bolşevikle özlerini ideaların Kolhoz kuruluşnu salırga bizni kısıb başladıla. Bu kolhoz kuruluşnu kabıl körmey bizni halk 1930 cılda da ullu savut kazavat etdi; alay bolsa da, Bolşevikle özlerini ullu savut küçlerin salıb, kesek halknı uruşun ezib tohtatdıla emda 42.600 can adamnı coydula.

1937 cılda, Bolşevikle tış kırallanı iç işlerine katışırga hazırlanadıla. Keslerini cer em politika çeklerin başha kıralladan üzüb kengertirge ertdeden etib turgan muratların cengilletib başlaydıla. Kıralnı öz içinde kanlı "taralav" başlanadı… "Klas duşmanlanı koratuv"- degen sıltav bla, 29.000 can adamnı tutub bügün da savları-şavları da belgili bolmay dünyadan tas etib koydula.

1940 cılda, Orus Bolşevikle Besarabiya bla Bukovinanı algandan sora, Türkiyanı çeklerine keslerini askerlerin köb cıyıştıra başladıla… Bu halga köre, 1941 cılda Kızıl Askerge soldatlanı moblizovat eterge başlagan zamanda bizni halk Bolşevizma üçün uruşurga unamay açık süyele başladı. Agaçla azatlık üçün çıkgan abrekleden toldula; Bolşeviklikge karşçı küreşüv açık başlandı.

1942 cılda Noyabr ayda "Malkar Suv Avzu" degen bir suv avzunda caşagan halknı ellerinde kaldırmay (11 elni) küydürüb, halkın da kart, sabiy, tişiruv deb karamay tabhanların Bolşevik askerle kırgan edile; Alanı içinde bu közüvde 8.500 adamnı coygan bolgandıla. Bılanı içinde 200 adamnı üylerinden çıgarga koymay canları savlay – üyleri bla birge küydürgendile.

1943-44 cıllada milletni kalganın 95.000'ge cuvuk adamnı köb ömürlede caşab turgan, süygen otanından sever tundraga köçürgendile em bir eşitgen haparlaga köre ala da açdan, suvukdan kırılıb bitgendile. Bu sagatda bizge tuvra bolgan milletden kalganı, calan da 87 can barbız. Bılanı içinde kartla 10, sabiyle 6, kalganla va eri, tişiruvu da 71 adam bolabız. Bu 87 adam da bu sagatda 30 adam İtaliyada, 10 adam Avstriyada, 41 adam Almaniyada, 6 adam Fransiyada küygen üyden kalgan kösevleça aşları-işleri bolmay; atası da anası da ölüb oramga atılıb kalgan öksüzleça atılıb kalganbız…

Bu halda kesini namısı, dini em hur caşavu üçün 107.500 candan bolgan sav bir milletni artı boldu. Bu sav kalgan 87 adam da calan da Bolşevikleni komslagerlerinden kaçhan emda agaçlada, tavlada zorga boy salmay abreklikde aylangan adamladıla.

Türkiyanı hukumatına biz 87 adam Malkarlı tutmakdan kolubuznu uzatıb tileybiz, çıgarıgız bizni bu tutmakdan; biz da sizni etigizden üzülgen bir kesekbiz; bizge boluşmaklık sizge dünyanı canından- namısdı, Allahnı canından suvabdı. Entda katlab tileybiz bizge Türkiyaga barırga erkin etigiz.

Kerti cuvabıgızını tözümsüz saklaybız.

Tört da kıralda da bolgan adam kesekleni tilegi bla

Mustafa Aday P.

1948 yılında, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye İbrahim Ulbaşev tarafından Karaçay-Malkar dilinde yazılmış mektubun Türkçe çevirisi şöyledir:

> Türkiye Hükûmeti Baş Reisi
> İsmet İnönü
> Jurnalist
> Mustafa Aday P.
> 22.1.48 yılı
> Neuabing b.
> Münih-Almanya
> Signal Depot
> Yok Edilen Halk
>
> Kafkas Dağları'nın vadilerinde, kadim zamanlardan beri halkımız zor bir hayat sürdüre gelmiştir. Dilimiz Türk, dinimiz İslam; milliyetimiz de Türk milleti sayılıyordu. Böylelikle, kendi adımıza "Malkar" diyorduk. Ruslar ise "Balkar" adını vermişlerdi. Halk son günlerine kadar İslam dinine çok bağlı, komşu yaşadığı milletlere yalnızca sevgi duyan, şerefli, temiz bir halktı.
>
> Hem aile hayatı içinde hem de millî geleneklerimizde namus, şeref ve disiplin çok sıkı korunduğundan, hiçbir zaman baskı ve zulme tahammül edemiyorduk. Rusya İmparatorluğu öteden beri zulme karşı çıktığımızı, ona karşı direndiğimizi ve onu sevmediğimizi bildiğinden bize hiçbir zaman güvenmiyor ve tetikte bekliyordu.
>
> 1918 yılında Rus Bolşevikleri kendi kanlı kanunlarını yerleştirmeye başladığında biz Malkar halkı 107.500 nüfusa sahiptik. Bolşevikler kendi yeni dinlerini bize zorla benimsetmek için sıkı çalıştılar. Allah'ın yerine Karl Marks'ı, Muhammed Peygamber'imiz yerine Lenin'i hürmetli önderlerimizin yerine Stalin'i ve parti komite sekreterlerini yerleştirmeye başladılar. Ondan sonra da çalışan, mal mülk sahibi olan köylülerin mal varlıklarını ellerinden alıp onları da öldürdüler. Bu zalimliğe halkımızın ço-

ğunluğu yürekten karşı koydu. Biz az ve güçsüz olsak da Bolşeviklerin yeni dinine, bize hazırladıkları eziyete razı olup boyun eğmeden direndik ve savaştık.

Bolşevikler ellerini derin daldırıp bizim kanımıza buladılar… 1921 yılındaki Bolşeviklere karşı silahlı mücadelenin sonunda, halkımızın en iyi insanlarından 19.700 kişi yakalanıp ya da öldürülüp Bolşevikler tarafından yok edildiler.

1929 yılında yine Bolşevikler kendi ideolojileri olan Kolhozları (kolektif çiftlikleri) kurmak için bize baskı yapmaya başladılar. Kolhozların kurulmasını kabul etmeyen halkımız 1930 yılında büyük bir silahlı savaşa girdi. Ancak, Bolşevikler muazzam silahlı güçleriyle küçük halkımızın mücadelesini bastırıp 42.600 kişiyi yok ettiler.

1937 yılında Bolşevikler yabancı devletlerin iç işlerine karışmaya başladılar. Kendi coğrafi ve siyasi sınırlarını genişletmek için başka devletlerin topraklarını ele geçirme arzularını hızlandırdılar. Devletin kendi içinde de "eziyet" başladı… "Sınıf düşmanlarını yok etme" bahanesiyle 29.000 kişiyi tutuklayıp bugün bile sağ mı ölü mü oldukları bilinmeden yeryüzünden yok ettiler.

1940 yılında Rus Bolşevikler Besarabya ile Bukovina'yı ele geçirdikten sonra Türkiye sınırına askerleriyle dayandılar. Bu sırada, 1941 yılında Kızıl Ordu'ya asker sevkiyatı başladığında, halkımız Bolşevikler için savaşmayı reddedip açıkça karşı koydu. Ormanlar hürriyet için dağa çıkan savaşçılarla doldu. Bolşeviklere karşı mücadele resmen başladı.

1942 yılının Kasım ayında "Malkar Vadisi" denilen ırmak boyunda yaşayan 11 köyü yakıp yıkıp, halkını da yaşlı, çocuk, kadın demeden Bolşevik askerleri yok ettiler. Bu sırada 8.500 kişi öldürüldü. Bunların içinde 200 insanı evlerinden çıkmalarına izin vermeden, canlı canlı evleriyle beraber yaktılar.

1943-44 yıllarında 95.000'e yakın insanı asırlardır yaşadıkları sevgili vatanlarından kuzey tundralarına sürdüler ve duyduğumuza göre onlar da açlık ve soğuk yüzünden mahvolup gittiler. Şimdi bize malum olan, milletimizden sadece 87 kişi kalmışız. Bunların

içinde yaşlılar 10, çocuklar 6, diğerleri erkek ve kadınlar olmak üzere 71 kişiyiz. Bu 87 insan şimdi, 30 kişi İtalya'da, 10 kişi Avusturya'da, 41 kişi Almanya'da ve 6 kişi Fransa'da yanmış bir evden arta kalan köz parçaları gibi, yiyecekleri, işleri olmadan, anası babası ölüp sokağa atılmış öksüzler gibi terk edilmiş durumdayız…

İşte böyle, kendi şerefi, dini ve hür bir hayatı olan 107.500 kişilik bir milletin sonu geldi. Bu kalan 87 kişi de Bolşeviklerin esir kamplarından kaçıp ormanlarda, dağlarda zorbalık ve zulme teslim olmayan kaçak insanlardır.

Türkiye hükûmetine biz 87 Malkarlı, tutsaklıktan elimizi uzatıp diliyoruz, çıkarın bizi bu hapishaneden. Biz de sizin bir parçanızız. Bize yardım etmek insani açıdan şereftir, Allah katında sevaptır. Tekrar diliyoruz, Türkiye'ye gitmemize izin verin.

Samimi cevabınızı sabırsızlıkla bekliyoruz.

Dört ayrı devlete dağılmış insanların dileğiyle

Mustafa Aday P.

***

İbrahim Ulbaşev, Yusuf Baksan Efendioğlu'na yazdığı 27 Ekim 1948 tarihli mektubunda Türkiye'ye gitmek için hazırlandıklarını haber verir. 27 Kasım 1948 tarihli mektubunda İbrahim Ulbaşev, 8 Malkarlı mülteci ile Tuzla Limanı'ndan Türkiye'ye girdiklerini bildirir. 22 Aralık 1948 tarihli mektupta ise Tuzla'dan Eskişehir'e geldiklerini, Türk hükûmetinin onlara yardımcı olarak otele yerleştirdiğini ve günlük yemek parası verdiğini, daha sonra belirlenen köylere yerleştirileceklerini anlatır. 10 Ağustos 1949 tarihli mektupta İbrahim Ulbaşev, şimdi Afyon'da olduğundan, orada belediyede kendisine bir iş verildiğinden, Türkçeyi yeterince bilmediği için biraz sıkıntı çektiğinden söz eder.

İbrahim Ulbaşev'in 12 Ağustos 1950 tarihinde yazdığı mektup, onun ata yurdu Kafkasya ve Sovyet zulmü altında terk etmek zorunda kaldığı Karaçay-Malkar milletinin kurtuluşu için yüreğinde taşıdığı endişeleri ve onları esaretten kurtarma düşüncelerini dile

getirir. Artık Eskişehir'e yerleştirilmiş olan ve Türkiye'deki hayata intibak eden İbrahim Ulbaşev, mektubunda şunlardan söz eder:

"Bir dünya savaşı başlayıp ateşin yandığı zamanda, onun içine düşüp mahvolmadan kendimizi korumanın çarelerini aramalıyız. Bir seferberlik hâlinde ikimiz bir bölgeye düşmeyip, nerede öldüğümüz kaldığımız belli olmaz endişesini taşıyorum. Bu hâl beni çoktandır rahatsız ediyor. Bunlar hakkında düşünmeye başladığımda, yüksek siyasi makamlardan birisiyle tanışıp derdimi ona anlattım. Ona, bizim Alman-Rus savaşında Almanlarla birlikte Ruslara karşı savaşan ve askerlik yeteneği olan insanlar olduğumuzu söyledim. Şayet yeni bir dünya savaşı çıkarsa, biz:

1- Şimali Kafkasya'da düşman hattının arkasına paraşütle inip sabotaj, suikast ve propaganda yapabiliriz.

2- Cephe hattında güvenliği sağlamak elimizden gelir.

Bize şimdiden hazırlık için izin verilmesini söyledim. Yalnızca Malkar için değil, bütün Şimali Kafkasya için hazır olduğumuzu bildirdim. Konuştuğum adam Emniyet Müfettişi ve yakında bana bir cevap vereceğini söyledi. Ondan, beni askerî makamlardan ilgili birisiyle tanıştırmasını da istedim. Bunları kendi insanlarımızla paylaşmak için henüz erken. Biz Eskişehir'de mülteciler olarak üç-dört yüzden fazla adamız. Şimdilik bir iş bulup çalışmıyorum."

***

Türkiye'de İbrahim Ulubaş adını alan İbrahim Ulbaşev, Eskişehir'in Çifteler ilçesine yerleşir. 1976 yılında kendisiyle bir görüşme yapan Yaşar Çelik'in kaydettiği ses bandında, İbrahim Ulubaş mültecilik hikâyesini şöyle anlatır:[59]

"Dokuz yıl hapishanede yatıp onuncu yılda kaçıp dağda isyancı gerilla (abrek) olduğum günlerde İkinci Dünya Savaşı

[59] Karaçaycadan Ufuk Tavkul tarafından çevrilmiştir.

başladı. İkinci Dünya Savaşı'nda Almanlar bizim eyalete (Kabardin-Balkar Özerk Bölgesine) 15 kilometre kadar yaklaştılar. Sovyet Rus hükûmeti benim üzerime askerî birlikler sevk etmeye başladı. Bir adamımı öldürüp iki adamımı da yaraladıklarında orayı terk etmeye mecbur kaldım. Dağlardan Alman ordusunun tarafına geçtim. Almanlar bizi çok güzel şekilde karşıladılar. Almanlar Kabardin-Balkarya'dan çekilmeye başladıkları zaman bana "Senin de burada durumun parlak değil, bizimle gelmek istersen sana ailenle birlikte yol izni verelim." dediler. Ben onlara, "Beni buraya vali olarak tayin ettiniz. Dört ay sizinle vali olarak çalıştım. Ailemden önce benim emrim altında köylerde, kasabalarda muhafız birliklerim, muhtarlarım var. Ben onları terk edip gidersem Ruslar onların hepsini keserler. Onların da sizinle birlikte gitmelerine izin verin. Ben hepsini toplayayım." dedim. Alman makamlarından izin çıktı. Saat 12'ye kadar bütün adamlarımı toplamamı istediler. Ondan sora dağlık vadilerdeki bütün köprüleri patlatacaklarını bildirdiler. Ben 600-700 kadar adamımı toplayıp dağlardan çıkardım. O gün ben ata yurdumu, vatanımı terk etmek zorunda kaldım. Ben Alman ordusuna katıldım, adamlarım ise sivil grup olarak bizi takip ediyorlardı. Alman S.S kıtalarıyla İtalya'nın kuzeyine kadar geldim. Orada İtalyan komünist çetelerine karşı savaşıp onları temizledik. Biz oradayken İkinci Dünya Savaşı sona erdi. Arkadaşlarımla beraber Avusturya tarafına geçtim. Avusturya'da Birleşmiş Milletler teşkilatı kuruldu, mülteci kampları oluşturuldu. O kamplarda yiyecek, giyecek her türlü ihtiyacımızı karşıladılar. Orada Kafkasyalı mülteciler olarak bir komite kurduk ve ben Türkiye hükûmetine durumumuzu bildiren bir mesaj gönderdim. O mesajı alır almaz Türkiye hükûmeti Haluk adlı bir subay gönderdi. O subay gelerek benden bir liste istedi, ne kadar adamım olduğunu yazmamı söyledi. Listeyi yazıp verdim. O, Türkiye'ye gider gitmez Türkiye'nin İskân Genel Müdürü Cevdet Bey adında

İbrahim Ulbaşev (İbrahim Ulubaş)

muhterem bir zat geldi, beni çağırdı. "Adamlarını hazırla, sizi götürmeye geldim." dedi. Ben de adamlarımı haberdar ederek onları hazırladım. Almanya'da Gauting denilen yere adamlarımı topladım. Amerikan kamyonları gelip İsviçre üzerinden bizi İtalya'nın Napoli şehrine taşıdılar. Orada "İstanbul" adlı çok güzel bir vapur bizi bekliyordu. O vapura binip rahatça Türkiye'ye geldik. O vapurda bize Almanya'da bulamadığımız yemekleri yedirerek çok rahat bir şekilde İstanbul'a getirdiler. Bizim geldiğimizi duyan binlerce insan İstanbul'da bizi karşıladılar. İstanbul ahalisi bizi öyle bir karşıladı ki padişah gelse böyle karşılanmazdı. Eskişehir'den bizim geldiğimizi işiten Karaçaylılardan, Malkarlılardan sekiz kişi bizi karşılayıp Eskişehir'e getirdiler. Bize kalacağımız evler tahsis ettiler ve bir yıl kadar Eskişehir'de kaldık. Ondan sonra beni Eskişehir ilinin Çifteler kazasında iskân ettiler. Bugün de Türk hükûmetinin verdiği evde yaşıyorum. Buraya geldikten sonra bir Karaçaylı hanımla evlendim. Şimdi aslanlar gibi iki oğlum var. Hayatımdan çok memnunum. Allah'a bin şükür."

Kaynakça

Doğan, İsmail (1992), Mülteci Kamplarından Karaçay-Malkar Türkçesi Mektupları.-Konya: Karaçay Kültür Derneği.

Tavkul, Ufuk (2022), Kafkaslar'ın Kadim Yurdu Karaçay-Malkar / Dil, Edebiyat, Tarih, Kültür Üzerine Değerlendirmeler.-Ankara: Mingi Tav Karaçay-Malkar Bilim ve Kültür Araştırmaları Derneği.

GUCEMUH EBUBEÇİR'İN DRAU HATIRALARI
İBRAHİM GUCEMUH

***Çerkesçenin* doğu lehçesinden çeviren**
Özlem GÜNGÖR

Gucemuh Ebubeçir'in sizlere takdim ettiğimiz bu hatıratını[60] kendisinden dinleyen ve kaleme alanlar, onun büyük oğlu Muhammed ile benim. Parçalar hâlindeki bu hatıraları büyükbabam vefat ettikten iki üç sene sonra derleyip toparlayabildik. Bunları derleyip dönemler hâlinde düzenli şekilde bir araya getirmek çok kolay olmadı. Ama ne olursa olsun amcam Muhammed ve ben nihayetinde bu görevi başardık.

Büyükbabamın hatıraları, içinde bulunduğumuz (XX.) yüzyılın başlarından 40'lı yıllara kadarki dönemi kapsıyor. Bu hatıralar parça parça ve birbirinden kopuk kaldığında Muhammed kendi ailesinden başlayarak hatırladığı şeyleri aralarda yazdı.

Hepsini derleyip toparladıktan sonra da ben kendi kendime çok sordum: "Bu hatıraları yayınlatmak doğru mu acaba, onla-

---

[60] Гукъэкlыжхэр, lуащхьэмахуэ, 2, Март-Апрель 1999, ISSN: 0206-5266, н. 123-145. (Gucemuh İbrahim, Gucemuh Ebubeçir'in Hatıraları, Oşhamahoe dergisi, sayı 2, Mart-Nisan 1999, ISSN: 0206-5266, s. 123-145).
- 1930-40'lı yıllarda SSCB'de 'halk düşmanı' ilan edilerek tutuklanan bilim insanlarından birisine dair torunu ve oğlu tarafından kendi anlatımları üzerinden hazırlanan ve *Oşhamahoe* dergisinde yayımlanan iki bölümlük hatıratın, Drau Katliamı'na değinen kısımları Türkçeye kazandırılmıştır.
- Not: Metinde parantez içindeki açıklamalar ve tüm dipnotlar çevirmen tarafından eklenmiştir.

ra ihtiyacı olacak, onlara ilgi duyacak birileri var mıdır?'" Böyle düşünüyorduysam da büyükbabamı hem çalışmaları hem de insanlığıyla tanıyan ve bugün kendileriyle görüştüğüm insanlar beni bu adımı atmaya teşvik etti.

Kan bağınızın bulunduğu birisiyle ilgili hakikat temelinde konuşmak zordur. Bu hususu göz önünde bulundurdum ve dedemin hatıralarını toplarken ve yeniden yazarken herhangi bir abartıya izin vermemeye çalıştım.

Büyükbabamın bilim alanında yaptığı çalışmalara bu yazıda çok az yer verilmiştir. Sebebi sorulacak olursa bu konu hakkında anlattığı fazla bir şey bulunmamasıdır. Durum böyle olduğu için onun bilimsel çabalarından kısaca söz etmem icap eder.

Yüksek lisans öğrencisi iken, büyükbabam Dağıstanlı devrimci, ünlü bilim adamı Korkmasov C.'nin başkanlığını yaptığı Yeni Alfabe Komitesi'nde çalıştı. Yüksek lisans öğrencisi iken Kafkasya ve Rusya'nın tanınmış bilim insanlarını, aydınları tanıdı ve kendisine dost da oldular. Onlardan bazıları: Avtorhanov Abdurahman, Kaniyev Efendi, Borıkoy Tute, Şocenstuk Ali vd. Ebubeçir'in anlattığına göre bu aydınlar kendisinin bilim insanı-filolog olmasında, hâl ve hareketlerinin düzene girmesinde etkili olmuştu. Büyükbabam kısa süre içinde Arapça, Türkçe ve Fars dilini de öğrenmişti.

Savaş ve baskı, Gucemuh Ebubeçir'in yeteneklerinin tümüyle açığa çıkmasına engel olmuştu. Ama içinde yaşadığı zaman göz önünde bulundurulduğunda, bilim ve eğitim alanına katmayı başarabildikleri çoktur. Onun son çalışmalarından, Kardenğuç Zıramık'u ile beraber hazırladıkları *Adıge Atasözleri*, Rüşdi Rasim'den Adıgeceye çevirdiği *İşte Benim Milletim*[61] isimli

[61] Rasim Ruşdi'nin 1947 yılında Kahire'de *Şerkesî Yetehaddes an Kawmih* (Bir Çerkes Milletini Anlatıyor) adıyla Arapça yayımlanan eser, 1993 tarihinde Nalçik'te *Eto Moya Natsiya* adıyla Rusça da basılmıştır.

kitap ve daha başkaları. Yayımlananlar dışında Gucemuh Ebubeçir'in arşivinde Adıge folkloru ve dil bilimine dair ilginç birçok çalışma kalmıştır.

Çalıştığı her yerde Gucemuh'a beraberindekiler büyük saygı duyuyordu. Kendisine gösterişten uzak iyi muamele gösteriyorlardı. Bunun sebebi elbette, büyükbabamın işini hep özveri ile yapmış olması, hayatı boyunca insanlığı her şeyin önüne koyarak yaşamış olmasıdır.

Bilime ilgi duyarak çalışmalar yapmış olan büyükbabam, kendisine bunun için büyük isimler ve unvanlar verilmemiş olsa da bundan ötürü saygısızlık yapıldığını veya kendisinin önemsenmediğini hiç düşünmedi. İş, çalışma onun için canına can katan şeylerdi, mutluluktu, kısmetti. Yoksa herhangi bir menfaat sağlama veya mevki elde edinilen şeyler değildi. Hâli bu idi ve bundan ötürü de en büyük düşmanına bile kalıcı bir kini yoktu. Onun haşin davrandığı tek kişi sadece kendisi idi.

Vefat etmeden kısa bir süre önce dedemiz biz torunlarına şunu sıkça söylüyordu: "Uzun bir ömür ve zor bir hayat yaşadım ama alnım ak; hiç kimseye insanlık dışı muamelede bulunmadım, hiç kimseye ihanet etmedim…"

Ailesi ve kendisi her ne zorluk çektiyse de onun kalbi herkese açık ve yumuşak kalmıştı. İnsanları çok seviyordu, onlar da onu seviyordu. O hâliyle kaldı dedem gözümün önünde. Dünyada milletini kalbinde taşıyarak yaşadığı için onun yaşadıklarını ve bazı düşüncelerini sizlerle paylaşmanın doğru olacağını düşünüyoruz.

İbrahim GUCEMUH

Tarih Bilimleri Doktor Adayı

***

Boteşey

Diğer köyler gibi, bizim Boteşey'de (Küçük İnjıc) yaşayan insanlar da aynı değil. Başarılı çalışanlar, okuyanlar köyümüzü tüm Çerkesya'da meşhur ettiler…

Gucemuhlar

Bizim soyumuz Bjeduğlardan geliyor. Eski zamanlar yaşadığımız yer de Yekaterinodar'a yakın bir yerde bulunan ve Lostanhable denilen köydür. Kan bağı olan akrabalarımızdan o köyde hâlen yaşayanlar bulunmaktadır. Diğer Gucemuhlar XIX. yüzyıl başlarında büyükbabamın dedesi Gucemuh Musa önderliğinde İnjıc'ın diğer tarafına göçmüşler…

Tam bir Müslümandı babamız. Büyüyüp bir şeyler anlamaya başladığından beri ne bir vakit namaz ne de bir gün olsun ramazan orucunu aksatmıştı. Savaş sürerken bile at arabasını durdurarak günde beş vakit namazını vaktinde eda ediyordu. Almanlar 1943'te Kafkasya'dan çekilirken şöyle bir olay olduğunu hatırlıyorum. O zamanlar ailemiz başımıza gelebileceklerden korkmuş, Almanların söylediğine inanmış ve kaçmış, yola koyulmuştu. Olay şudur: koşulu at arabamız Rostov civarında demiryolu istasyonuna yakın bir yerde durdu. Ansızın üzerimize bir uçak geldi. Bizim gibi kaçmış çok kişi vardı istasyonda ve hepsi kendini sığınaklara ve siperlere doğru attı, bomba seslerinin ürküttüğü atlar da parladı ve boşluğa doğru hızla koştu. O korkunç kargaşada bile babam istifini bozmadan namazına devam etmişti. İki uçak koşuşan insanların üzerine mermi boşaltarak ve bomba atarak üzerimizden uçtu. Üzerimizden uçtular ama anında geri döndüler. O zaman çok sayıda insanın hayatını kaybettiğini hatırlıyorum. Kulaklarımda bugün hâlâ çocukların ağlama sesleri yankılanıyor. Kız kardeşimi sakinleştiremeden uzun süre ağladığını hatırlıyorum. Annemiz çocuklarını yanın-

da toplamış dua ediyordu. Üzerimize boşaltılan makineli tüfek mermilerinin kaldırdığı tozdan mermilerin babamın seccadesinin yan tarafından 'sektiğini' görüyorduk. Bir anda onun çok yakınında bir de bomba patlamış ve toz duman olan yerde artık babamızı göremez olmuştuk. Yemin ediyorum ki orada bulunan çocuklar olsun yetişkinler olsun hiçbiri babamın sağ kalabileceğini ummamıştı. Ama duman dağılmış ve gördüğümüze inanamayıp yerimizde donakalmıştık: babamız sükunetini bozmadan namazını kılmış (tahiyyatta) oturuyordu. Neyse de namazını tamamlamadan kalkmadı seccadeden. Bu olaydan sonra bizim gibi vatanı terk eden beraberimizdekiler, babamızın, onu tüfek mermisi ve bombadan koruyan 'mermi değdirmez dua'sı olduğuna kani olmuşlardı.

Hayatı boyunca babamız içki içmediği gibi eve sokulmasına da razı gelmedi. Çerkessk'e taşındığımızda, misafir gelip de 'yeni âdet' üzere onu ağırlamamız gerekiyorsa, annemle anlaşıp babamızı bir bahaneyle evden uzaklaştırıyordum.

Babamız, haram mal biriktirmenin her daim düşmanı idi. Bir insanın alın teriyle kazanmadığı bir şeyi alabileceğini havsalası almıyordu. 1942'de düşmanın elinde bulunduğumuz zamanlar teşkil edilen Alman idaresi, kolhoz hayvanlarının ailelere dağıtılması emrini vermişti. O zaman babam beni, bahçemize tek bir kolhoz hayvanı sokmamam hususunda uyarmıştı:

"Kolhozlar oluşturulduğunda biz hiçbir şey katmadık, orada çalışmadık da. Alın terimizin olmadığı bir şeyde hakkımız da yoktur…"

***

Annem Hanife work (soylu) sülalesi Kunıplerdendi. Babası Kunıp Mıhemet Hacı sert bir insan, oğullarına haşin ama kızlarına müşfik davranan bir insan idi. Kunıplerin hanesinde 21 kişi

yaşıyordu. Mıhemet Hacının üç oğlu da ebeveyni ile oturuyordu. Ayrı ev açmalarını babaları istememişti. Durumları iyiydi, güzel yaşıyorlardı, eksikleri yoktu. Kunıp Hacı ticaret işleriyle meşgul idi ve birçok Ermeni tüccarı tanıyordu. Annemin erkek kardeşi Alimirza köy başkanı olarak çalışmıştı. Devrim taraftarı idi. Kardeşi Abdulıh'ın meselesi üzücü bir şekilde nihayete erinceye kadar Bolşeviklerin yönetimde olduğu dönemde de başkanlık görevini yürüttü.

Kunıp Abdulıh yeni yönetime uyum sağlamayanlardan biri idi. Gerçek bir yiğit büyük güç sahibi idi. Silahları iyi kullanabilen, her ortamda öne çıkabilen bir adamdı. Silahla kuşanmış on kişiyle baş edebilecek kadar cesur bir savaşçı idi.

1919 yılında, bir gece Abdulıh gizlice ailesini görmek için köye girmiş. Birisi ispiyonlamış ve askerler evini sarmış. Ateş açarlar da ailemden birini öldürürler endişesiyle Abdulıh askerleri köy dışına çekmenin peşine düşmüş. Ama onu başaramamış, makineli tüfek mermisiyle bahçesinde öldürülmüş. Başını kesmişler ve sonunu getirdiklerinin delili olarak Kızıl Ordu'nun Armavir'de bulunan merkezine götürmüşler. Alimırza erkek kardeşini insana layık bir şekilde defnetmek maksadıyla kesik başın verilmesi için ricada bulunmuş ama geri vermemişler. Bu olaydan sonra Alimırza başkan olarak çalışmayı reddetti.

Annemin üçüncü erkek kardeşini dönemin köy başkanı tutukladı ve birkaç gün boyunca buz tutmuş ahırda su ve yemek vermeden bekletti. Kapıyı açıp dışarı çıkardıklarında iki üç adım attı ve yığılıp öldü.

Sovyet yönetiminin Kunıplara reva gördüğü acı çok büyüktü. 1942 yılında bölgeyi Almanlar ele geçirdiğinde Alimırza'ya köy başkanı olarak çalışmayı teklif ettiler. Alimırza bunu kabul etmedi. Buna öfkelenen Alman komutan ailesini Sovyet yöneti-

minin yok ettiğini hatırlatmış kendisine. Alimırza'nın cevabı şu oldu: "Dediğin doğrudur ama önerdiğin görevi kabul edemem. Zira benim beş oğlum akan kanın içinde size karşı savaşıyor. Baba ve oğulların karşı karşıya gelmesi doğru olmaz. Bundan ötürü size çalışamam." Alman komutan tercümanı dinledikten sonra, yaşlı adamın gözlerinin içine bakarak bir müddet öylece durdu ve ardından uzaklaşıp gitti. Ondan sonra Almanlar Alimırza'nın hiç sözünü etmedi. Beş oğlu da savaşta öldü, bakacak kimsesi kalmadı ve Alimırza Besleney'de oturan kızının yanına göç etti. Bir zamanlar köyünde büyük saygınlığa sahip olarak yaşayan o zeki adam yaşlılığını yabancı bir köyde göçmen olarak geçirdi. Onun yaşadığı hayat çok acıklı idi. Yeni yönetim ortaya çıktığında erkek kardeşlerini kaybetti! Aradan bir süre geçtikten sonra yine o yeni yönetimin savaşa götürdüğü beş oğlundan hiçbiri geri dönmedi!

Okumaya Can Atarken

1919 yılında Yelbırgan köyünde iken Tobıl Talostan'ın bir toplantısına denk gelmiştim. Çerkesya'nın birçok yerleşim yerinden çok sayıda insan orada toplanmıştı. Kurgokoy, Beçmırzey, Şhaşehuj'dan bile gelenler vardı aralarında. Başka devletlerde olan bitenlerden, oralardaki hayatlardan söz ediyordu Tobıl. Konuşması güzeldi, düşüncelerini çok güzel anlatıyordu, onu ilgiyle dinliyorlardı. O adama imrendim... Okumayı murat ettim…

İlk başta babamın kabul etmemesine ve benim de endişeli olmama rağmen okumaya kesin karar verdim. Annem bunu biliyordu ve bana yardımcı olabilecek bir yol bulup babamla konuşacağına söz vermişti. Onu nasıl ikna ettiğini hiç bilemedim. Bir defasında üç yaşlı adam evimize geldi ve babamızla konuştu. Onları yolcu ettikten sonra babam beni çağırdı ve okutacağını söyledi. Ancak en yakın okulun bulunduğu Paşinski köyüne

gönderemeyeceğini de ekledi. "Okumaya can atıyorsan, köy medresesine git." diye şart koştu.

Dönem hâlen kötüydü. 1922 yılıydı ve silahla kuşanmış insan gruplarının ormanda saklandıkları söyleniyordu, gerçekten de onlardan bazılarını yakalıyorlardı sık sık. Babamız tüm bunları göz önünde bulundurduğundan beni başka bir köye gönderemedi.

Medrese faaliyetini Bratlar'ın evinde sürdürüyordu. Wozı Şuhib Efendi'nin oğlu Mardas ile beni okutmayı Lhukoşo İbrahim ile Psewun Husin üstlendi.

İbrahim bizim köylümüzdü, Husin Yejıbokoy'dan idi, o ikisinin de bir yıllık eğitimleri kalmıştı. İbrahim ile Husin Arapça gramer okuttular. Sonraki kış beni okutan Karden Wumar Efendi oldu. Onun oğlu Muhamed ile bana Karden Beçmırze'nin evinin bir odasını vermişlerdi, günde üç kez orada yemek veriyorlardı, geceleri orada kalıyorduk, kısacası durumumuz her yönden okumaya elverişli idi. Bir dakika bile oyalanmadan matematiği derinlemesine öğreniyorduk.

1924 yılının kış mevsimi bitip 1925 yılı (baharı) geldiğinde ben Dohşıkoy'da (Wakue köyü) eğitime devam ettim. Edebiyat teorisi ile şiir yazmayı Aşeboko Hot Efendi'nin yanında öğrendim. Daha sonra yine o, mantık ile doğru tartışmanın ilmini (münazara) okuttu.

1926 yılı yazında Çerkessk şehrine gittim ve o zamanlarda savcılıkta çalışan köylümüz Şepa Wumar'ı buldum. Ana dil eğitimi kurslarına başlayacaktım ve Rusça dilekçe yazdırmak için gitmiştim yanına. Odasında KUTV[62]'de okuyan Tlünyayev Abdulıh ile karşılaştım ve istediğim dilekçeyi o yazdı. Kursları o yıl bitirmiştim.

---

62 КУТВ-Коммунистический университет трудящихся Востока имени И. В. Сталина (I. V. Stalin Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi).

Sonrasında Çerkessk'te bulunan Pedagoji Kolejine öğretmen olarak alındım, yayınevinde korrektor (musahhih) olarak çalışıyordum, köylülerle ilgili Rusça kitapları Adıgeceye çevirerek bu işten bir miktar para da kazanıyordum. Aileye destek olamasam da yük olmamak için o zamanlar ne iş bulsam yapıyordum. Çevirdiğim kitaplarla ilgili işler için ziraat mühendisi Zabazna'nın yanına sıkça gidiyordum. Zira bu alanda yüksek tahsili olan kişi sadece o idi. Sonraları Zabazna SSCB'nin tarım işleri bakanlığı idaresinde yönetici olarak çalıştı. O, sorduğum her şeyi izah ediyordu bana.

Zabazna bana karşı çok iyiydi, sonrasında da bana iyiliği dokundu. Yeni açılmış olan Dil ve Edebiyat Bilimsel Araştırma Enstitüsü'ne akademik sekreter olarak davet edildiğinde kendi yerine beni aldırmıştı. Ama yerel yöneticiler Zabazna'yı da tamamen bırakmadı. Onlar için rapor vs. başka belgeleri kim yazacaktı o olmasa?

Benim dışımda enstitüye Abıko Hamid'i de aldılar. Yüksek lisans programına kabul edilecekleri seçmek üzere 1935'te Rostov'dan Tlünyayev Abdulıh gelmişti. O zamanlar yüksek lisansa alınanlar parti organlarının gösterdiği isimler oluyordu. Abdulıh Kuzey Kafkasya bölge yayınevinin başkanı idi, kültür işlerini de o yürütüyordu.

Partinin bölge komitesinin yeni baş sekreteri olarak Çerkessk'e gönderilen kişi, Çerkes bölgesinde yüksek lisansa alınabilecek kimse yok diye tutturmuştu. Tlünyayev bunu kabul etmedi, Çerkes Pedagoji Kolejinin başkanı Pate Abdulıh ile beni seçti. Pate okumayı kabul etmediği için Rostov'a okumaya giden yalnızca ben oldum.

Rusça ve Marksizm ile ilgili sınavları verdiğim gibi derslere başladım. Rostov'da iyi hocalar vardı. Parti tarihi, siyasi eko-

nomi, Almanca dersleri veriliyordu. Dil bilim üzerine çalışan Profesör Serdüçenko yaş itibariyle genç idiyse de diğer bilim adamlarından daha usta denilebilecek kadar iyiydi. Ekonomist, Profesör Dmitriyev de öyle idi. Bir diğeri Trotska'ya bağlılığı sebebiyle Moskova'dan sürgün edilmiş biri idi.

Kalbimi de ruhumu da vakfetmiş hâlde okumaya başladıysam da durumum çok çabuk sekteye uğradı. 1935'te yerel konseylerin seçimi yapıldıktan sonra köyümüzün yeni konsey başkanının talimatıyla seçimlere katılabilme hususundaki hakkımız ailemizden alındı. "Kulak" isnadı ve vatandan sürgün edilebilmemiz için yeterli mülkümüz yoktu. Böyle bir gerekçe düşünmüşlerdi bizimle ilgili. O zamanlar bu durum kelle alabilecek bir kabahat idi. Başımıza gelenler Rostov'a da ulaşmıştı. Haklarından biri elinden alınan kimseleri yüksek lisans programlarında okutmuyorlardı. Yöneticimiz eve gidip durumumuzu düzeltebilecek bir çare aramam konusunda tavsiyede bulununca Çerkessk'e döndüm. Oradaki birçok kuruma uğradım ama nafile: kimse hiçbir şey yapamadı benim için. Bölgesel yürütme komitesi başkanı Psıhamaho benimle konuşmayı bile kabul etmedi.

Böylece hem okulsuz hem de işsiz kalakaldım bir anda!

Daha önceleri yöneticim olan, Çerkessk'teki Bilimsel Araştırma Enstitüsü Müdürü Veredibin beni davet etti ve itibarımı kurtarmak için geçici bir süreliğine görev verdi. Ancak iki üç ay sonra işten ayrılmam gerektiğini de belirtti. Bu çok büyük bir destekti benim için. Bölge komitesi üyeleri ile benim aleyhimde iş çevirenlerin kendisine de bir zararı ilişebileceğini söylediğimde, "Önemli değil, benim için endişelenme." dercesine bir el hareketi yaptı.

Aradan üç ay geçti ve "eğitim almaya gittiğim" gerekçesiyle enstitüdeki işten ayırdı beni. Orada çalışmış olmam itibarımı bir

nebze iyileştirmişti. Yeniden Rostov'a gittim. O vakitler bu şehirde Kuzey Kafkasya'dan okumuş kimseler bir araya geliyordu. Şansım döndü ve Tlünyayev Abdulıh, Karaçaylı İsmail, Begeulov Ahmet, Dışeç Muhamed, Taha Godi-Alibek, Eneyev Mıhamet gibi ilginç insanları tanıma fırsatı buldum. Onların parlak zekâsını ve güzel hâl ve hareketlerini hiç unutmuyorum.

Gazeteci Avtorhanov Abdurahman da Rostov'da tanıştıklarımdan biriydi. Kendisi o zamanlar, Karaçaylı İsmail'in editörlüğünü yaptığı *Devrim ve Dağlı* isimli gazetede çalışıyordu. Avtorhanov derin bilgisi olan sade bir insandı. İkinci kez onunla karşılaşmam savaşın sonuna doğru Berlin'de olmuştu. Hiç bilmeden onun evine yerleştirilmiştim. Abdurahman ile ben yeniden karşılaşmış olmaktan çok memnun olmuştuk, Rostov'daki arkadaşlarımızı hatırımıza getiriyorduk. Berlin'de editörlüğünü onun yaptığı *Gazavat* gazetesi yayınlanıyordu, istersem beraber çalışabileceğimizi söyledi, ama ben bu teklifi kabul etmedim.

Cezamı bitirip Kamp'tan döndükten sonra, Avtorhanov'un en ünlü Sovyetologlardan sayıldığını, hacimli eserler yazdığını, "Svoboda" radyosunda saygı görerek çalıştığını öğrendim. Komünistler, bugün de hâlen adı saygıyla anılmakta olan o usta Sovyetologdan nefret ediyordu.

Şocentsuk Ali

İlk olarak Şocentsuk Ali ile 1932'de karşılaştım. Sonrasında her yıl Nalçik'e gidiyor ve onunla görüşüyorduk. 1937'de Kabardey-Balkar'da iki yıl kaldım…

Okumak İçin Moskova'ya Gidiyorum

1937'de Moskova'ya, millî pedagoji üzerine bilimsel araştırma yüksek enstitüsünün dil bölümüne yerleşmek maksadıyla

gidiyorum. Çerkessk'teki Bilimsel Araştırma Enstitüsü'nün müdürü Veredibin Mikhail İvanoviç'in verdiği, dil ve edebiyat bölüm başkanının akademik sekreteri olarak enstitüde çalıştığımı gösteren belge de elimde idi…

O yıl sınavları iyi veren on dört kişi yüksek lisans programına yerleşti. Ben de bunlara dahil idim, şansım yaver gitmişti.

Kafkas dilleri bölüm uzmanı Profesör Yakovlev sürekli iş gezisine gönderildiği için bölümde yalnız ben kalıyordum. Buna bağlı olarak Korkmasov beni çağırdı ve üç yıllık çalışmayı araştırıp rapor yazmakla görevlendirdi. Rapora, Abhaz, Adıgey, Dağıstan, İnguş, Kabardey, Çeçen, Çerkes komitelerinin yaptıklarını dahil etmem gerekiyordu. Bu görevi eksiksiz yerine getirmeye çalıştım. Korkmasov'un (enstitüde) çalışamayacağımı sanmış olmasından dolayı işimi daha da özenerek yaptım. Toparladıklarımı büyük bir tablo hâlinde hazırladım, olması gerektiği gibi düzenledim ve kendisine verdim. O raporu kime sunmak için hazırlattıklarını sonradan anladım, devlet VTSİK[63] başkanına sunmak içinmiş.

Korkmasov Calaludin benden yirmi yaş büyüktü. Onun soyu Dağıstan'da tanınmış bir aile idi, büyükbabası Şamil'in müridi idi. Esir alınan imamla birlikte Korkmasov'un babası da Kaluga'ya götürülmüştü. Calaludin'in kendisi Stavropol gimnaziyasını bitirdikten sonra Sorbon'da okumuştu. Paris'te iken politikaya ilgi duymaya başlamış ve Jores Jak ile sonrasında Türkiye Komünist Partisi sekreteri olan (Mehmed) Subhi Mustafa'nın da içinde olduğu parti organizasyonuna katılmıştı Dağıstanlı genç. Sultan'a tahammül edemeyen Türk gençleri tarafında yer alıyordu.

1917'de Dağıstan'a geri dönen Korkmasov ile Dahadeyev Mahaç'tır, sosyalist grubu oluşturan da. İlk kez gizli toplantı

[63] ВЦИК-Всероссийский центральный исполнительный комитет (Sovyetler Birliği Merkezî İcra Komitesi).

yapan ve Dağıstan Kızıl Ordusu'nun toplanma kararını aldıran da odur. Sonraları Dağıstan'ın birinci devrim hükûmetinin başı olmuştur.

Devrim, yazım dili olmayan milletlere yazı dili oluşturulmasını baş görev olarak belirleyince, Korkmasov Yeni Alfabe Komitesi başkan yardımcısı olarak göreve başlamıştı.

Korkmasov acıklı bir şekilde öldü. Dağıstan Cumhuriyeti"nin kuruluşunun 15. yıl dönümü münasebetiyle düzenlenen törenlere katılmak için Moskova'dan ayrılmıştı. Ancak o büyük günde kendisinin bulunmasını istemeyenlerin bulunduğundan habersizdi. Uçak iniş yaptığı gibi kendisini Dağıstan yöneticilerinin gönderdiği elçiler karşılıyor ve Mahaçkale'ye girme yetkisi bulunmadığını tebliğ ediyorlar. Kendisinin savaşarak kazandığı, oluşumunu sağladığı, koruyup kolladığı devlet ona arkasını dönmüştü. Zaman kaybetmeden Korkmasov'u tutukladılar ve öldürdüler.

Yeni Alfabe Komitesi bazı işler için beni Çerkessk'e göndermişti. Oblispolkom'un o zamanlar başkanı Kambiy Hamık idi ve yanına giderek beni ne amaçla gönderdiklerini söyledim. Bir gün sonra gerçekleştirecekleri toplantıya katılmamı söyledi. Gidip kültür konusunda bölgede elde ettikleri başarıları, alfabe ile ilgili yaptıkları çalışmaları dinledim. İkinci gün Moskova'ya geri döndüm. Bir değil, iki değil, sonraları o toplantıyı bana çok kez hatırlattılar. Kambiy başta olmak üzere 1937 yılındaki o toplantıya katılmış olanların çoğunu hapse attılar. Ben de o zamanlar hapse düştüm. O toplantının, milletleri ayrıştırma temeli üzerine yürütüldüğünü kabul ediyorlardı. Halkbilim üzerine çalışanların, workler (soylular) dışında bir şey yazmadıkları, onların böyle davranarak yeni nesli Sovyet yönetiminden nefret ederek yetiştirmeyi amaçladıkları suçlamaları yöneltildi kendilerine. Sonrasında onlar da kurtuldu, beni de serbest bıraktılar.

Büyüleyici Zaman

Leningrad şehrinde dünyaca ünlü bilim adamlarıyla, büyüleyici insanlarla karşılaşmıştım, onların her biri aklımda, unutmadım…

1937 yılı Aralığın 31'inde seminerleri bitirdim ve Moskova'ya dönmek için yola çıktım…

NKVD'ye İlk Götürülüşüm

1938 yılında 3 Ocak'ta trenle Moskova'ya vardım. Yaşadığım yer, "Öğrencilerin Küçük Kalesi" diye ifade edilen yurt idi, doğruca oraya gittim…

11 Ocak'ta gece askerî kıyafetli iki adam geldi. Odamı arama izinleri olduğunu gösterdiler. Gördüğümü neye yoracağımı bilemeden yerimde donakaldım….

Odamı üç saatten fazla süreyle aradılar. Odamdaki tüm kitapların sayfalarını çevirerek baktılar, el yazısı olanları karıştırarak okudular. Sonra tüm kitaplarımı, el yazısı notların hepsini tahta sandıklara koydular, sandıkları çivilediler ve yurt deposuna kaldırdılar.

NKVD[64] çalışanları beni Lubyanka'da bulunan hapishaneye götürdüler ve daracık bir hücreye attılar. Orada üzerimi bir kez daha aradılar ve dört kişinin kaldığı başka bir deliğe gönderdiler. O dördününün de bilgi sahibi oldukları izlenimi uyandıran görünüşleri vardı. Onlar burada tutulalı uzun zaman oluyordu sanki.

Üç gün geçti ve Butırsk hapishanesine gönderdiler beni. Hapse götürülüp kapı üzerime kapatıldığı gibi, başı bağlı ve çok

[64] NKVD kısaltması Народный комиссариат внутренних дел СССР (Sovyetler Birliği İçişleri Halk Komiserliği) için kullanılmakta olup KGB'den önceki istihbarat birimi idi.

yakında duran bir adam sessizce beni uyardı: "Kimseye güvenme, burada kötü insan çok." dedi. Hapsin iki duvarının tümü yere çakılmış demir ranzalarla doluydu, bir tarafta 13, diğer tarafta 12 yatak, 26. yatağın yerinde 'paraşa'[65] denilen şey vardı.

Bu hapishanede iki hafta kaldım. İlk iki-üç gün aralarına düştüklerim beni takip ettiler, sonra biraz alıştılar ve anlattıkları haberleri bana da dinlettirdiler.

Günlerden bir gün nöbetçi soyadımı yüksek sesle söyleyerek çağırdı, eşyalarımı toplayıp çıkmamı emretti. Nihayet hapisten tahliye edildim ve terminale götürdüler. Burada bir trene bindirdiler ve Kafkasya'ya doğru gönderdiler. İki-üç gün içinde Gumkala'ya yetiştik.

Gumkala hapishanesinde beni bir hafta kadar tuttular. 1938'de Şubat ayında aynen önceki gibi trenle Çerkessk'e götürdüler ve oradaki hapishaneye attılar. Lenin Caddesi ile Komsomolska Caddesi'nin kesiştiği noktada bulunan "Ryadçenke'nin evi" diye isimlendirilen yere götürmüşlerdi sorgulamak için. İlk gün, devlet güvenlik memuru gece de gündüz de nefes aldırmadı. "Beni devrim karşıtı organizasyona alanların" isim ve soy isimlerini söylememi, orada olan herkesi açık etmemi, onlar için yaptığım her şeyi eksiksiz anlatmamı istiyorlardı. Sorularıyla gece beni kelimenin tam anlamıyla bayıltmışlardı. Hakkımdaki suçlamaların hiçbirini kabul etmedim, hepsi yalan dedim ve bunu tekrar edip durdum.

Yapmadığım şeyler konusunda iftira atarak bana yönelttikleri suçlamaları imzalamayı kabul etmiyordum. Sorgu hâkimi daha önceden hapse atılanların yanına götürüyordu beni. O çok zorluk çektirilmiş kişiler kendilerine söylenenleri kabul ederek, kendi başlarını da başkalarını da yakıyorlardı. Gerçeği ortaya

[65] Hapishane hücresinde ihtiyaç gidermeye yarayan yer/kap.

çıkarmayı çok istediklerinden değildi bizi birbirimizle görüştürmeleri, eğer dediklerini yapmaz, geri adım atmazsam başıma gelecekleri göstermek istemeleriydi amaçları sadece.

Çerkessk'te geçirdiğim son ay boyunca Şahabudinov sürekli sorguluyordu beni. Bana bağırıyordu, hakkımdaki suçlamaları kabul etmeye zorluyordu, yer altı hücresine indirip orada öldürmekle tehdit ediyordu. Odasına iki defa götürerek silahını salladıysa da korkmadım. Zira bu yöntemin yeni olmadığını biliyordum.

Daha sonra, Temmuz'un 1'inde Stavropol'e götürüldüm. Dört kişi oluyorduk: Kaz Kurmen, Hatkoy Ebubeçır, Maho İlyas, ben. Kuzov'a (kamyonete) yatırdılar bizi, hapisten çıkardıkları içine talaş doldurulmuş yatakları üzerimize örttüler ve nöbetçiler üzerimizde durdular. O vaziyette Stavropol'deki hapishaneye yetiştirdiler.

"Halk düşmanlarının" sayısı çok fazla olduğu için hapishaneler yetmiyordu. Bizi attıkları dar koğuşta nefes alamadan kan ter içinde 18 kişiyle beraber kalıyorduk.

Sorguladıkları zaman hiç rahatlık vermiyorlardı bize. "Siyah araca" bindiriyorlar ve İdareye götürüyorlardı. Hiç aralık vermeksizin gece gündüz birkaç gün orada tutuyorlardı. Örneğin benim bir sorgum beş gece-beş gün sürmüştü. Gündüz altı saat, gece de o kadar, dinlenmeme hiç izin verilmeden. Altı saat sonra sorgulayan çıkıyordu ve dinleniyordu, beni sandalyede olduğum gibi bırakıyorlardı, ellerim dizlerimin üzerinde, sırtım dümdüz, dik vaziyette, ayaklarımı ayırmaya bile izin vermeden. Sorgulayan çıktığı gibi yanıma bir polis oturuyordu ve hareket ettirmeden bana bakıp oturuyordu. Azıcık ayağımı düşürsem ya da başım düşer gibi olduysa bağırarak yanıma geliyordu ve dümdüz oturtuyordu. Ondan sonra artık tahammül edemez olursam tuvalete götürmeleri için yalvarıyordum. Ama, herhangi bir şüphe uyandırmamak için bir gün bir gece içinde o bahane ile üç veya dörtten fazla dışarı çıkmıyordum.

Devlet Güvenlik İdaresine bitişik yeni yapılan hapishaneye Ekim ayında gönderildim. Oradaki kurallar daha sertti. Gece olmadan dinlenme fırsatı vermiyorlardı, yatakları duvara dayıyorlar ve kilitliyorlardı. Dört kişinin kaldığı hücrede beton yere sabitlenmiş üç oturak vardı ve üç kişi otururşa, dördüncüsü ayakta kalıyordu. Hücre hareket edilemeyecek derecede küçüktü. Herkesin önü kapıya dönüktü, oturan nöbetçinin yüzümüzü göreceği şekilde. İçimizden biri göz kapağını indirdi mi veya başı düşmüş oturuyorsa küçük pencereyi açıyordu ve tüm kötü sözleri saydırıyordu. Nöbetçiler ayak seslerini duyurmadan yumuşak tabanlı ayakkabılarla dolaşıyorlardı hapishanede.

1939 yılı Eylül ayının 19'unda savcının yanına götürüldüm. Davamın incelendiğini söyledi. İkinci günü, Eylül'ün 20'sinde serbest bırakıldım ve eve döndüm…[66]

***

HATIRALAR[67]
GUCEMUH Ebubeçır

Sonuç. (*Başlangıç kısmı 2. Sayıda yayımlanmıştır***).**

Öğretmen Enstitüsünde Çalışmam

Hapisten çıkışım henüz bir hafta olmadan Çerkessk'te yeni açılmış olan Öğretmen Enstitüsünde Rus Dili ve Edebiyatı Kürsüsü'nde çalışma teklifi aldım.

---

66 Hatıratın buraya kadarki ilk bölümünden, ikinci bölüme zemin oluşturacak bu özlü çeviri ile yetinilmiştir.

67 Гъукlэмыхъу lэбубэчыр; Гукъэкlыжхэр, lуащхьэмахуэ, 3, МАЙ-ИЮНЬ 1999, ISSN: 0206-5266, н. 61-77.
(Gucemuh İbrahim, Gucemuh Ebubeçir'in Hatıraları, Oşhamahoe dergisi, Sayı 3, Mayıs-Haziran 1999, s. 61-77).

Dil bilimi hazırlık sınıfında şimdiki Rusça, Rus dili tarihi ve grameri, eski Slavyan dili, bunların hepsini öğretmem gerekiyordu. Enstitü müdürü Lakşin'e, eski Slavyan dilini hiç okumadığımı, onunla ilgili öğrencilere ders veremeyeceğimi doğrudan söyledim. "Peki, bu iyi değil mi? Şimdi onu öğrenmek içim fırsatın var." dedi bana, hiç aldırmadan. "Kendin okuyup öğren, öğrendiğini öğrencilere de öğret." Ancak öyle anlaşabilmiştim, ama bir sene sonra Simferopol Pedagoji Enstitüsünden bir hoca hanım geldi ve bu dersi ona yönlendirdim.

Hapishanelerde çok uzun süre kaldığımdan işimi özlemiş olarak şevkle başladım göreve. Öğrencilerim beni çok şaşırtmıştı: bilimi derinlemesine kavramaya can atıyorlardı, bazen de beni kontrol etmek için çok teknik şeyler soruyorlardı. O anda cevap veremediğim olursa konuyu sonraki derse özenerek hazırlıyordum ve söz verdiğim üzere anlatıyordum.

Ünlü bir fizikçinin bir sözünün aklımda kaldığını hatırlıyorum: "Öğretmen mi öğrenciye bilgi veriyor yoksa öğrenci mi öğretmenin bilgisini arttırıyor? Bunu ayırt etmek zor." Oldukça doğru bir düşünce.

Enstitüde fazla çalışma imkânı bulamadım, zira büyük Vatan Savaşı başladı, bilim ve eğitim ile ilgili kurumlar kapatıldı veya savaşın ulaşmadığı yerlere taşındı.

İşgal

Çerkessk Almanlar tarafından ele geçirilmeden önce yaşamak için köyümüz Küçük İnjıc'a gitmiştim, başka bir çıkış yolu bulamamıştım, Doğu'ya doğru gitmeye de imkânım yoktu. Çerkessk'te bulunan Devlet Öğretmen Enstitüsünde benimle çalışmış olan Linçevski ve ben tüm taşıtlar orduya gönderildiği için binebileceğimiz bir at arabası veya araç bile bulamadan ortada

kalmıştık. Bizim gibi ortada kalan çoktu. Hatta Almanların eline geçtiği gibi doğrudan öldürülecek olan üzüntü içinde birçok Yahudi aile vardı. Enstitünün iki at arabası vardı ve tek atlı araba Almanlar şehre yakınlaşmadan önce birine verilmişti. Ama ödünç verilen bu araba geri dönmemişti. İki at koşulan ve daha önce Moldovya'dan getirilen araba ise, enstitü müdürü Titov'u ailesiyle birlikte başka bir yere götürmüştü.

Şehir merkezine gelen yük araçlarına, askerî komutanın emri ile götürülmek istenen insanlar bindiriliyordu. Onların çoğu daha önceden ülkenin batı tarafından getirilmiş olan konsey, parti çalışanları idi, Yahudi de vardı aralarında.

Gitmek isteyenlerin sayısı götürülebileceklerin sayısından oldukça fazla olduğu için, insanlar şehir merkezinde araçların etrafını çevrelemiş, kalabalık bir şekilde bekliyordu. Geceye kadar Linçevski ile ben sıramızın gelmesini bekleyerek durduysak da hiçbir arabaya binemeden öylece kaldık. Geriye sadece eve dönebilme şansımız kalmıştı. "Şehirde hiç tanıdığım yok, yalnız kalmaktan korkuyorum. Lütfen babanın yanına beni de götür." dedi ve Doğu'ya gidebilmekten umudunu kesen Linçevski yalvardığı için tek atlı bir araba bulduk, birazcık eşyamızı yerleştirdik ve o da beraberimde köye döndük. İkinci gün Linçevski şehirde kalan eşyalarını da aldı, ondan sonraki gün Almanlar Çerkessk'e girdi.

Gittiğimizde büyük küçük herkesi bozkıra, tarlaya dağılmış bulduk. Büyükler, kolhoz tarlalarında olan ürünü hızlı hızlı toplayarak ailelere paylaştırma, Almanlara hiçbir şey bırakmama kararı vermişti. Linçevski ile ben de diğerleri ile beraber çalıştık: ayçiçeği toplayanlarla, patates sökenlerle birlikte çalıştık.

O zamanlar Almanların askerî yönetim yerleri Karaçay ve Çerkes'in tüm yerleşim yerlerinde açılıyordu.

Köyümüz yaşlılarının, Çerkessk'e git ve kolhozumuzdaki dört kişi için izin al diye yalvardıkları zaman, tarla işlerinin, dediğimiz gibi en yoğun olduğu zamandı. Köyümüzün hayvanları olduğu gibi hâlâ yazlık meralarda olduğu için o dört kişi o hayvanları toplayıp getirecekti, küçükbaş ya da büyükbaş tek bir hayvanın bile Almanların eline geçmemesi için.

"Er ya da geç Sovyet yönetimi geri dönecek, ben onlarda kendim hakkında Almanlar ile iş birliği yaptığım yönünde bir şüphe uyandıramam." diyerek Çerkessk'e gitmeyi kabul etmedim. Kabul etmeyince, köyün hayvanlarını alırlarsa, küçük büyük hepimiz açlıktan ölürüz diyerek beni baskı altına alacak şekilde konuştu büyükler. Dahası o görevi bana vermek istemelerinin nedeni de köyde güçlü olan tüm erkeklerin savaşta olmasından dolayı idi. Kısacası, gönlüm kabul etmese de o görevi üstlenmezlik edemedim.

- Başka gönderecek kimsemiz olmadığını görmüyor musun? Korkmadan git sen şehre, o basit belgeyi bizim için hazırlat ve geri dön, diyordu komşumuz Mambet Uvjıko.

Çerkessk'e geldim ve izinleri aldım, kolhoz hayvanlarını da eksiksiz şekilde meradan getirdiler. Hayvanların hepsi aynı yerde tutulursa, Almanlar Sovyet ekonomisinin tüm mallarını topladığı gibi bizden de alabilir diyerek büyüklerin kararı ile onları da köylüye pay ettiler.

Yönetim her yere devlet, halk mallarına dokunulmaması için haber gönderiyordu. Çok gecikmeden komutanlıktan gelen Alman subay en kısa süre içinde tarlalardaki ürünleri toplayıp depolara koymamız yönünde emrini verdi. Bir çıkış yolu bulmam için büyükler bana yalvarıyordu. Çok geçmeden, köyümüzden tahıl ve sebze olarak ne kadar alabileceklerini öğrenmek amacıyla kolhoz tarlalarını incelemek üzere bir Alman göndereceklerdi.

Karden İbrahim spekülatördü ve onun duruma nasıl baktığını sordum. Uzun zamandır kolhozda çalışan İbrahim ve ben, Alman'ı gezdirirken hangi yerleri göstereceğimiz konusunda anlaştık. Beklediğimiz şahıs geldiği gibi, ilk önce ona güzel bir yemek yedirdik. Tarlaları görmeye çıktığında, kızartılmış tavuk, kaymak ve iki şişe Rus konyağını azık olarak verdik. Sonra, atlara binip Alman'ı götürdük. Karden bizi ürünü toplanmış olan tarlalara götürdü ve onu gören Alman raporu istediğimiz gibi yazdı. Bizi kontrol etmek için yine birini gönderirler mi acaba diye sorduğumda Alman, bu bana ve benimle çalışana bağlı bir mesele dedi. Gümüş bir cep saati çıkardım ve Alman'a uzattım. İlk başta tepki gösterdi ama alana kadar peşini bırakmadım. İbrahim de doğru yaptın, dedi. İşte böylece Almanların eline geçmesine izin vermeden 1942 yılında topladığımız kolhoz ürünlerini ve hayvanlarını ailelere paylaştırdık.

Alman subayının yazdığı rapor köy muhtarı Mambet Uvjıko'da idi ve Alman ordusuna yemek toplamak için gelen herkese bunu gösteriyordu.

Sonbaharda Mambet'e yalvarmış ve Çerkesskli öğretmenlere izin verdirmiştim, yüzdelik pay ile patates sökerek tarlalarda çalışıyorlardı, hepsi de bizden razıydı ve teşekkür ederek çalışıyorlardı.

Kısaca söyleyecek olursam, köyde bulunan kolhozda bir ay kadar çalıştım. Bir defasında Habez köyü başkanı Kohu Nuh ile köylüsü Dışeç Emin köyümüz Küçük İnjıc'a geldiler ve benimle görüştüler. Geliş sebepleri beni ilçe muhtarı yapmaktı. Muhtar olarak da başka bir şey olarak da yönetimde çalışmak istemediğimi net bir şekilde anlatınca, geri gittiler. İki gün geçti ve üçüncü gün Kohu N. Dışeç E. Bane İ. ve yanlarında bir ihtiyar daha olmak üzere tek atlı bir arabayla geldiler ve Çerkessk komutanlığına çağrıldığımı haber verdiler. Yolda bana ilçe muhtarı olmamı söyleyip durdular. İşgalden önce yöneticilik görevinde bulunmuş

olmamam, partide görev almamış olmam ve kolhoz oluşturanlar arasında yer almamdan ötürü benim düşmanım yoktu. Sovyet yönetimine aktif olarak hizmet sunmuş olanlardan, aileleri ile birlikte bölgede kalanlar vardı. Ama düşmanlarının Almanlara ispiyonculuk yaparak onları tutuklattırma tehlikesi bulunuyordu. Beni Çerkessk'e götürenler, benim böylesi olumsuzlukları engelleyebileceğim konusunda hemfikir olup ısrar ediyorlardı.

Komutanlığa ulaştık. Önerilen görevin başına geçmem için komutan Tayker ile yardımcısı Şmid beni zorlamaya başladılar. Bir kez daha teklifi kabul etmeyip yırtındığımda:

- Sen partizanlardan olduğun için muhtar olarak çalışmayı kabul etmiyorsun galiba? diyerek çıkıştı komutan.

- Partizanların haberini de duymadım, kimseden de korkmuyorum, ama ilçe muhtarı olarak çalışamam. Ben öğretmenim, dedim ona.

O anda hemen yerel idare başkanı Yakubovsk'u çağırdı ve okullarda eğitim idaresi müfettişlerinin arasına ismimin yazılmasını emretti. O bölüm İoganson soyadında birinin sorumluluğunda idi. Müfettiş olarak da çalışamam diye diretemezdim. Zira her yerde Almanların astığı ve "Çalışmayı kabul etmeyeni öldüreceğiz." yazılı duyurular vardı.

Ve böylece 1942 senesi Eylül ayından Aralık ayına kadar köy köy dolaşarak okulları çalışmaya hazırlama peşinde koşuşturdum. Ne yalan söyleyeyim, okulların yeniden eğitime hazır hâle getirilmesi işiyle bütün ciddiyetimle ilgilenmedim. Zaten bunun için gerekli her şeyi savaş zamanında nereden bulacaktın ki? Çalışmak için hevesim de yoktu. Almanların amacı da belli değildi. Onlar da Kafkasya'da uzun süre kalmayacaklarını biliyor gibiydi.

(19)30'lu yıllarda çok sayıda insan öldürülmüş, aileleri de Sibirya'ya ve Orta Asya'ya sürülmüştü. Onların birçoğu da oralarda

ölmüştü. Almanlar bölgemize yaklaştığında komünistlerden gitmeyi başaramayıp köyde kalan çok kişi vardı. Onlar arasında "kulak" suçlamasına maruz kalanların hükmünü vermiş olan, 1937-1939 yıllarında casusluk yaparak suçsuz insanları hapse attıran ve öldürtenler de vardı. Haksızlığa uğrayanlar hiçbir şeyi unutmamıştı ve intikam almak için kanları kaynıyordu. Sovyet yönetiminin zararını görenler, ispiyonladığı takdirde partiye aktif olarak hizmet etmiş olanların Alman işgalcilerden yakayı kurtarabilmesi söz konusu bile değildi. İşte bu, olmasına müsaade edilemeyecek tehlikeli bir durumdu. Haklarında yalan suçlamalarla acılar yaşatılmış olan insanları zapt edebilmek oldukça güçtü. Sovyet yönetimine çalışmış olanları savunacak olursan, kan intikamının seni de içine çekmesi kuvvetle muhtemeldi. Büyükler ne kadar yalvardılarsa da beni ilçe muhtarı olarak çalışmaya ikna edemediler. Böylece, kan akıtılmasına elimden geldiğince engel olmaya çalışarak eğitim ile ilgili görevimin başında bulundum.

Büyük aklı, insanı yanıltmayan bir kılavuzdur. Çerkes köylerinde oturan değerli büyüklerin kararı ile seçilen köy muhtarlarının bazıları köylülerine karşı vicdanlı insanlar çıktı. Bolşevikler döndükten sonra muhtar olarak çalışanları hapse attılar. İçlerinden çok azı hariç hepsinin hükmünü idam olarak verdiler. Üstelik aleyhlerine ispiyonculuk yapıp onları tutuklatanlar, savaş zamanında o muhtarlar sayesinde canlarını Almanlardan kurtarabilmiş olan köylüler idi.

1942 yılındayken Vakojıle'nin muhtarı olarak çalışan Beçıj İsa, ailesinden biri komünistlerin elinde yok olan ailelerin şimdi ayaklanabileceğinden beni korkutacak şekilde söz ediyordu. "Cesedimi çiğnetirim ama köyümüzden bırak insanı tek bir köpek bile öldürtmem." dedi bana ve sözünü gerçekleştirdi de. İsa, köylülerini kendi aralarındaki öfkeden ve düşmandan korumayı Allah'ın kendisine verdiği bir görev olarak telakki ediyordu. Almanlar geri çekildiğinde onlarla kaçan bizlerin arasındaydı bu

adam. Savaş zamanında bazı işler yapmış birkaç insan vardı yanında ve sonrasında mahkemeleri görüldüğünde İsa her şeyin suçunu kendi üzerine almaya kalkıştı. Hatta yanındakileri zorla götürdüğünü söylüyordu.

- Onları Almanlarla birlikte neden sürükledin? diye sordu hâkim.

- Komünizm taraftarıydılar, Kızıl Ordu'nun zaferine sevindiklerini görünce "Bolşeviklerin döndüğünü göstermem size" dedim ve onları korkutarak yanımda götürmüştüm, diyerek cevap verdi.

- Sovyet yönetimini neden sevmiyorsun?

- Onu neden seveyim? Sahip olduğum her şeyi elimden aldığı için mi? Buğdayımı da değirmenimi de alıp, biriktirdiğim neyim varsa beni hepsinden mahrum bırakıp fakirleştirdiği için mi?

İsa'ya on yıl hapis cezası verildiğinde: insanların arasından "Azdır o"!- diyerek bağırdı birisi. "Bu da yeter ona", diye cevap verdi hâkim. Gerçekten de yetti: sonrasında götürüleceği yeri beklerken Gumkala hapishanesinde bir yıl geçmeden hayatını kaybetti Beçıj İsa.

Besleney köyü muhtarı olan Wohte Hapıte için de iyilikten başka bir şey söyleyemem. Köyünde yaşayan sade vatandaşları da komünist olarak yaşayanları da Almanlardan korudu o. İşgal boyunca Besleney'den tek bir kişi tutuklanmıştı, o da Hapıte'nin köyde olmadığı bir gün gerçekleşmişti.

Wohte gibi muhtarların kellelerini vermeleri söz konusuydu. Almanlar kovuluncaya kadar onlar ölüm korkusu ile yaşamıştı, sonrasında da daha iyi olmadı hayatları.

Hapiste iken ben çok düşünüyordum: "Beçış İsa, Wohte Hapıte, Membet Uvjıko gibi 'hainler' olmasaydı insanlarımızın başına neler gelirdi acaba?". Köy halkı, Alman yağmacılar ile

Sovyet yönetiminin haksızlığına uğramış olup intikamını almak için tutuşan insanların karşısında savunmasız bir hâlde kalmıştı. Gerçeğe ne diyebilirsin ki? Doğrusu, intikam almak için tutuşanlara reva görülenler kanunlara da insanlığa da uymuyordu. Kötülüklerin pervasızca işlendiği 30'lı yılların sonunda bir iki kişi dışında üyesi kalmayan çok sayıda aileler vardı. Onların anne babaları, erkek ve kız kardeşleri, çocukları üzerlerine iftiralar atılarak yok edilmişti: kimi Sibirya'ya, kimi Orta Asya'ya sürülmüştü. Geri gelebilmiş çok az sayıdaki kişi, kış günü yolda insanların trenden indirilerek bozkırda terk edildiğini, orada ölse bile kimsenin umurunda olmadığını anlattılar…

Bölge komutanı Tayka, Çerkes'teki milletlerin hayat tarzlarını, onların âdetlerini ilgiyle öğreniyordu. Ben onun bunu yapmasının sebebinin kendi merakı mı yoksa Alman yöneticilerin kendisine verdiği bir görev mi olduğunu anlayamadım. Bir defasında beni çağırdı ve bölgemizde yaşayan milletlerin birbiri ile münasebetine dair kısa bir yazı hazırlamamı istedi.

- Senin öyle bir şey yazabileceğini Yakubovsk söyledi, diye ısrar ediyordu.

Rus-Kafkas savaşı bittiğinden beri Çerkesler ve Rusların birbiri ile karşı karşıya gelmediğini, Çerkeslerin yakınlarında yaşayan milletlerle iyi anlaştıklarını yazmıştım. Rusların dışında bölgemizde yaşayan milletlerin kıyafetlerinin, âdetlerinin ve dinlerinin aynı olduğunu göstermiştim. Bu yazının Tayka tarafından nasıl karşılandığını ve ne maksatla kullandığını öğrenemedim. Ben yazıyı verdiğim gibi köyümüze dönmüştüm.

Biz sık sık vatandaşlarımızın Almanların elinde esir olduğuna dair haber alıyorduk. Onların yakınları bize gelerek yardımcı olmamız için yalvarıyordu ama yapabildiğimiz fazla bir şey olmuyordu. Alman yöneticiler bu hususta bizim için bir şey yapmıyorlardı.

1942 yılı Aralık ayında Dışeç kardeşlerden birisi ile sokakta karşılaşmıştım da, Stavropol'den henüz döndüğünü, bir generalin bana selam gönderdiğini söylemişti. Buna şaşırmamam mümkün değildi. Zira general unvanı taşıyan birini tanımak şurada dursun, hayatım boyunca ben hiç general görmemiştim. Sonradan anlaşıldı ki, arkadaşım Abıte Şıh, kendisini Alman esirliğinden kurtarmış olan General Klış-Ceri (Hanıko) Sultan'a benden söz ederek, "arkadaş" kılmıştı bana. Hiç bilmeden bana arkadaş olmuş olan o kişi tarihte izini bırakmış ünlü bir insandı.

Sivil yönetimler oluşturmak için Kuzey Kafkasya Millî Komitesinin verdiği emir üzere Klış-Ceri'nin Stavropol'e geldiğini duyunca, onunla görüşmeyi murat ediyorum. Generale, saygınlığı ve becerisini kullandırtarak Almanların elinde bulunan insanlarımıza yardım ettirmeyi umut ediyordum. Bu muradımı kendisine anlattığım Çepar Kuşuk da bu hususta teşvik etmişti beni.

İki gün geçti ve üçüncü gün Çepar Kuşuk, Beçıj İsa ve Şığuşe Musa ile beraber Stavropol'e gittim. O konu ile ilgili acele edişimin nedeni teyzemin oğlu Mamıte Hasan'ın Stavropol yakınlarındaki Alman kamplarından birinde bulunmasıydı. Teyzem ağlayarak bize gelmiş ve oğluna bir faydam dokunabilecekse bir şeyler yapmam için yalvarmıştı. Alman kampından kaçmış bir Çerkes gencin kendisine, Hasan'ın haberini getirdiğini söylemişti.

Stavropol'deki misafirhanede bulduğumuz Hanıko bizi kabul ettiğinde yanında dağlı halklardan iki üç adam vardı. Biz kendisinden, daha ziyade kamplarda tutulan insanlarımızın kurtarılması hususunda yardım etmesi ricasında bulunmuştuk. Klış-Ceri'nin bize verdiği tavsiye bana çok ilginç gelmişti: "Ruslar gibi Almanlarla kolay anlaşamazsınız, bunlar kaprislidir. Dikkatli olun. Konuşurken Sovyetleri de Rusları da eleştirmeyin. Daha önceleri haksızlık görerek (çetin bir hayat) yaşadığınızı hele hiç söylemeyin. Çerkesler olarak böyle bir izlenim verirse-

niz, sonrasında bizzat Almanlar sizi ezer." Generalin Sovyetleri eleştirmemesi, Ruslardan iyilikle söz etmesi, kendisinin aklı başında bir insan olması hoşumuza gitmişti. General o tavsiyelerini tekrar tekrar orada da daha başka yerlerde de dile getirmişti. Almanlar için söyledikleri sonradan aleyhinde kullanıldı. 1943 yılında Almanların Belarus'a götürdükleri insanlarımız bir araya geldi ve Çerkes ve Adıgey'den göç edenlerin başkanı olarak Klış-Ceri Sultan'ı seçmişlerdi. Bundan hoşlanmayan birileri de çıkmıştı dağlılar arasından.

Generale diş bileyenlerin aralarında bulunduğu bir grup Adıgeyli Almanların çalışanı Toyrer ile görüşmüş ve Klış-Ceri'nin defalarca Almanlar aleyhinde konuştuğunu, 'O milletten çıkanlar zorba ve kendini beğenmiş." diye söylediğini anlatmışlar. Ondan sonra Toyrer, Sultan'ın çalışmak için gönderildiği Almanya'nın Doğu Bakanlığına haber iletmiş ve böylece general görevden alınmıştı. Adıgelerin civarına da yaklaştırmamışlar bir daha.

Çok geçmeden onun bir yazısı elime geçmişti. İçinde çalışmasına izin verilmemesinin nedeni ile onu yanımdakilere söylemem hususunda ricasını yazıyordu. Hanıko'nun taraftarı Hodz köyünden Kunıj Dzadzu ve daha başkalarına da okudum bu mektubu. Gecikmeden Slonim'da bizi toplayan Toyrer'e: "Sen yöneticimizsin, bunu kabul ediyoruz ve de saygı duyuyoruz ama bizim saygı gösterdiğimiz Klış-Ceri Sultan'ı neden birilerinin sözüne kulak asarak görevden aldınız? Buna çok üzüldük." diye konuştu Kunıj. Toyrer duyduğu bu sözlerden hoşnut olmadıysa da bir karşılık vermedi. Ama aynı şeyi birkaç kişi tekrar edince, bağırarak ayağa fırladı, elindeki kâğıtları masaya attı ve odadan çıkıp gitti. Toplantımız bu şekilde bitmiş oldu.

Doğuda ele geçirdikleri yerlerin işleriyle ilgilenen Bakanlığın üst düzey çalışanı Toyrer'in görevi, Kuzey Kafkasya'dan göç edenlerin yemek, kalacak yer ve araçlarının tahsisi idi. Doktor

Şults, Toyrer'in yardımcısı, soyadını aklımda tutamadığım Mariya İvanovna da tercümanı olarak çalışıyordu.

Stavropol'de görüştüğümüzde Hanıko Çerkessk'e gelip insanlarımızın maruz kaldıkları zorlukları azaltma hususunda yardımcı olacağına söz vermişti. Şehirden dönerken yolda araçlar içindeki Alman askerlere denk geliyorduk. Hiç keyiflerinin olmayışı onların çok geçmeden geri çekileceklerinin deliliydi. Bu yüzden biz de insanlarımızı bir an önce kurtarmak gerektiğinin farkındaydık. Geri çekildiklerinde Almanların ellerindeki esirleri katlettiği yolunda haberler dolaşıyordu. Murat ettiklerimizi gerçekleştirmeyi Allah nasip etmedi: Kızıl Ordu saldırmaya başladı ve Alman yönetimi başka yere gitti. Generalin yanına gittiğimizde aramızda Dışeç'in bir akrabası vardı ve o nerede olduğumuzu idarede çalışan Yakubovsk ile Dışeç Ebubeçır'e haber etti. Yakubovsk beni çağırdı ve kendisine haber vermeden Stavropol'e gitmemizden ötürü üzüldüğünü söyledi. "Bana güvenmediğiniz anlamına geliyor bu. Halbuki İslam dinini kabul ettim, Ahmed ismini verdiler bana." dedi ve sözlerine şahit olarak üzerinden çıkardığı küçük bir Mushaf'ı öptü. "Gitmek için kesinleştirilmiş bir niyetimiz yoktu. Stavropol'e iş için gitmiştik, generalin yanına da öylece uğradık." diye cevap verdim ve tartışmayı orada bitirdik.

Çerkessk yönetimi başkanı Yakubovsk şehre Almanlarla birlikte gelmişti. Tahminime göre o Litvanya veya Polonya'da yaşayan Tatarlardan idi. Vatanı terk ettikten sonra onunla bir daha karşılaşmadım.

Kaçanlar

Kızıl Ordu Almanları geri püskürterek Kuzey Kafkasya'ya çok yaklaşmıştı. Kendimin ve ailemin başına gelebilecekleri düşünmemem mümkün değildi. Nitekim daha önceleri suçsuz yere

hapse atılıp, ne yollarla sorguladıklarını, suçlamaları kabul etmediğimde neler yaşattıklarını unutmamıştım. Şimdi de tek bir insana bile zarar vermemiş olsam da, elime hiç silah almamış olsam da, Sovyet yönetimine hiç hakaret etmemiş olsam da korkuyordum. Dahası geri gelecek olurlarsa tutuklayacaklarından asla şüphe etmiyordum. Yakalarlarsa ellerinden kurtulamazdım: hükmüm ya ölüm ya Sibirya'ya sürgün olacak (beni her halükârda) yok edeceklerdi. Almanların işgal edip bir süre elinde tuttuğu herhangi bir yerde kalmış olmak bile bir insanı durdurup kurşunlamaları veya hapiste yok etmeleri için bahane olarak yeterli olacaktı. Onun dışında, benim işgalcilerle içli dışlı olduğumu da eklersen… Erkeklerin çoğunun cephede olduğu bir zamanda Almanların ele geçirdiği köy ve şehirlerde yanlışlıkla kalmış olan ve herkesin farkında olduğu onlarca erkeğin isminin unutulup dokunulmadan bırakılacaklarına inanmak çok zordu. Durumun ne olduğunu bilenler ve büyükler beni savunur diye ummak ise kendini kandırmaktı. Kendi başına gelecekleri düşünmeden, yeni yönetimden korkmadan kimse seni savunamazdı, bunu da anlıyordum.

Hapse atılanların ailelerinin ölüm yoluna çıkarılarak Sibirya'ya götürüldüklerini hatırladım. Karımın ailesinden on bir kişi Omsk yakınlarına götürülüp yerleştirilmişti ve geriye sadece iki kişi dönebilmişti. Karımın kız kardeşini de erkek kardeşini de aileleri ile birlikte alıp götürmüşlerdi de çocukları açlıktan kırılmıştı. NKVD'den çıkıp evine giderken kadını kurtlar yedi, erkek kardeşi götürüldüğü yere ulaştığı gibi hapse atıldı.

Kısaca söylemek gerekirse, karşı karşıya kalabileceğim ürkütücü durumdur beni vatanı terk etmeye mecbur kılan. İlk önce Krasnodar'da yaşayan akrabalarımızın yanına gidip, olaylar biraz düzene girinceye kadar gidişatı takip etmeye karar verdim. Kabul etmezler diye evdekilere hiçbir şey danışmadım. Akşam eşime hazırlan dedim ve hızlıca toparlandık. İş, gidebileceğimiz

bir araç bulamazsak akim kalabilirdi. Almanlardan rica etmeyi de istemiyordum. Zira yardım ederlerse, daha sonra onların gözetiminden çıkamayacağım ve istediğim bir yere göndermeyecekleri açıktı. Gerçi araba olsun, at ya da öküz arabası olsun hepsinin kararını veren elbette Almanlardı. Her iki durumda da gidebileceğimiz bir araç bulamayacağız dedim ve bir nebze sakinleşmiş otururken, Linçevski, köyü terk etmemiz gerektiğine beni ikna etti ve beni bir kez daha zorluğun ta içine itti. Harkov civarını Sovyet ordusu yeniden ele geçirdikten sonra Almanların o yerde kaldığı süre boyunca okul öğretmeni olarak çalışmış olanların hepsinin ailelerini Sibirya'ya sürdüler ve kendilerini de hapse attılar. O haberleri Linçevski anlattı ve Ukrayna'da yaşayan kız kardeşinin yanına gidersem, durumumu anlatabilmem için mektup yazdı ve bana verdi. Orada, imkânım olduğu dönemde benim kendisine yardım edip kurtardığım yazılıydı, ailemizdekilere övgü sözleri sıralamıştı.

Çok geçmeden de ne ile gideceğimiz belli oldu: Hiç haberimiz yokken bahçeye iki atın koşulu olduğu bir araba daldı. Onun içinde oturan Şıbzıho Said, "Haydi, hazırlan, gideceğiz." diyordu. Yatak, yorgan, kıyafet gibi daha çok ihtiyaç duyacağımız şeyleri arabaya yerleştirdik ve anne babamızın yanına gittik, durumumuzu anlatıp onları da beraberimizde götürmek istediğimizi söyledik. İlk başta onlar, elbette kabul etmediler, biz yaşlandık, vatanımızda ölürsek daha iyi diyerek itiraz ettiler. Sözümü hiçbir şekilde dinlettiremeyince, durumun ne olduğunu anlattım: "Şayet hemen gitmezsek gözünüzün önünde beni öldürecekler ve çocuklarla birlikte sizi Sibirya'ya sürecekler. Allah için yalvarıyorum, beni dinleyin ve bizimle gelin…" Nihayetinde anne babamı ikna ettim. Alelacele toparlandılar ve at arabasına bindiler. Şimdi biz dokuz kişi oluyorduk. Önümüzde duran yolda ne azaplar çekeceğimizi, nelerle karşılaşacağımızı, çekeceğimiz meşakkatin ne kadar olduğunu, ölümle burun buruna kaç kez

geleceğimizi hiç kimse bilmiyordu. Bir defasında Uzev (Azak) denizinin dar bir yerinden geçerken buz kırılıp içine düşerek, bir keresinde Tihoretsk, sonra Berlin demiryolu istasyonu yanında uçakların attığı bombalardan yanlışlıkla kurtularak… Kim bilebilirdi, iki üç ay sonra sarhoş Alman askerin üzerimize boşalttığı mermilerden kurtulacağımızı, siyah bayrak elimizde Drau kıyısında İngiliz yük araçlarının önüne yatacağımızı. Öyle az buz korkular yoktu önümüzde. Geçen yılları düşündüğümde, tüm bu zorluklardan bizi koruyanın ne olursa olsun ailemizin dayanışma içinde bir arada durmuş olduğunu zannediyorum. Hayattan ümidimizi kesmeden bizi yaşatan da aynı şeydir. Bir zaman, her şey bittiğinde, vatanımıza dönerek çalışıp, ekmeğimizi kazanarak orada yaşamaktı hepimizin emeli. Tüm Avrupa'yı dolaştık biz, yaşlı kadınlar ve erkekler, çocuklarla birlikte, yiyecek olmaksızın ve sığınacak bir yer bulamadan. Neyden korkuyordunuz derseniz, ecel değildi ruhumuzun en çok korktuğu şey, ecelden daha korkuncu bizi birbirimizden koparıp birinin diğerinin durumundan haberdar olmaksızın, birer birer yok etmeleri, hapishane, kamp gibi yerde bizi ölüme terk etmeleriydi.

Yola çıkmadan önce at arabamızın üzerini kapattık, çingenelerin yaptığı gibi: At arabası kapılarına eğri bir şekilde sağlamlaştırdığımız dallar üzerine kalın keten örttük, iç tarafına yorgan çaktık. Almanların geri çekildiği 1943-1944 yıllarının yağışlı kışından bizi kurtaran bu tedbir oldu.

İşte, öylece hazır olduğumuzda babamız Kur'an'ını, seccadesini, tespihini aldı, dua etti, komşularla gönülden vedalaştı ve yola çıktık.

Besleney köyüne vardığımızda hava kararmıştı. Orada geceledik ve Armavir'e doğru yöneldik. Akşam Kanokoy'da oturan Dehuşoko Muhamed'e misafir olduk. Ev sahibi cömert bir insandı, besili bir koyun kesti, doyasıya bir akşam yemeği ikram etti.

Kanokoy'da oturanlardan durumu iyi olan hane sayısı çok azdı. Misafir olduğumuz evin üç küçük çocuğu vardı hepsi özensizce giydirilmişti. Onu görünce eşim yanına aldığı kumaş parçalarından küçükler için çamaşır dikip oturdu sabaha kadar.

İkinci gün birkaç köyü geride bıraktık. Oyalanmamıza imkân yoktu, zira cephe durmadan batıya doğru kayıyordu.

Neğoy Emin, Mambet Uvjıko, soyadını hatırlamadığım bir Rus sağlık görevlisi, birlikte at arabalarımızla konvoy hâlinde ilerliyorduk. Geceyi bir yerde geçirip sabah yola devam ediyorduk. Yanlarında konakladıklarımız, durumumuzu anladıklarında bize içtenlikle davranıyorlar, bize sunmuş oldukları hizmetlerden ötürü hiçbir bedel de kabul etmiyorlardı. Alman komutanlıkları bir miktar azık ve at yemi verebiliyordu.

Birkaç gün yol aldıktan sonra Tihoretsk istasyonuna yetiştik. Kışın at arabası ile yolda olmak zor ve tehlikeli olduğu için, bunu göz önünde bulundurarak doğuya giden bir trene binmeye karar verdik. Terminalin arkasındaki boş araziye ailelerimizi at arabalarında oturur vaziyette bıraktık ve Şıbzıho Said ile ben istasyon komutanının yanına trene binme izni almak için gittik. İstasyonda bekleşen insan kalabalığı arasında bizim gibi kaçanlar da cepheye dönen veya eve gönderilen Alman askerleri de görülüyordu. Herkes kaçan arılar gibi telaş içinde idi. Komutan yerinde değildi, beklemek durumunda kaldık. O anda üzerimize bir uçak geldiğini haber vermek üzere sirenler çalmaya başladı. Endişelenen insanlar gözlerine perde inmişçesine kaçışmaya başladılar. Atılan bombalar patlarken, biz koşabildiğimiz kadar hızlı koşarak geride bıraktıklarımızın yanına varmaya çalışıyorduk. Ancak gördüklerim geri adım attırmıştı: At arabamızın durduğu yere düşen bomba koca bir çukur açmış, kırılmış at arabaları ve parçalanan atların uzuvları etrafa dağılmıştı! Etrafa bakınırken terminalden koşarak çıkan babamı gördüm. Çocuk-

lardan biri kucağında ve bomba patladıkça ona siper olarak yere kapanıyor, kalkıp diğer tarafa koşuyordu. Mambet Uvjıko korkudan çıldırmış olan atların gemlerinden tutarak bizim at arabasını da kendisininkini de terminalden uzaklaştırmıştı. Etrafımız yangın yeriydi, korkmamak mümkün değildi. Yarım saat boyunca içinde bulunduğumuz durum cehenneme dönmüştü. Uçaklar üzerimizden uzaklaşıp etraf sakinleştikten sonra biz yeniden bir araya geldik. Öğrendiğimize göre o bizim ilk durduğumuz ve şu anda üzerinde dumanlar tüten çukurun yanında büyük bir Kabardey aile durmuş bekliyordu. O zavallılar bir yere kaçma fırsatı bulamadan üzerlerine düşen bomba hepsini öldürmüştü!

Bu olayın ardından, trene binebilmekten umudumuzu kesmiştik. Esasen tek başına yolda olmak trende bulunmaktan daha güvenliydi. Yola çıktığımız minvalde devam ederek, 1943 yılı Şubat ayı ortalarında Azak Denizi'nin doğu kıyısına ulaştık. Çok fazla yorulmuştuk, yol yaşlı genç demeden hepimizi mahvetmişti. Geceyi geçirmek niyetiyle büyük bir çiftliğe girdik, ama Kızıl Ordu'nun buraya yetişmesine azami 15 kilometre kaldığını söylüyorlar. Üzerinde fırtınanın estiği denizin yüzeyindeki buzun üzerinden ilerlemekten başka çaremiz kalmamıştı. Bizim gibi çaresizlerle birlikte canımızı dişimize takarak at arabalarımızı buzun üzerine sürmüştük. Akşam boran çıktı ve önümüzü iki metreden fazla göremeyecek hâlde buzun üzerinde kalakalmıştık. Şiddetle esen rüzgâr at arabalarını denizin üzerinde savuruyor, yer yer buzlar kırılıyor, korkan atlar kişniyor, suyun içine çektiği biçarelerin kurtulması için avazları çıktığınca bağırarak dua ediyorlardı. Bu sefer de kızıl ateş yerine buzun hâkimiyetindeki beyaz cehenneme düşmüştük. Birkaç at arabası suyun içine battı. Onların içindekiler kurtuldu mu bilemedik, yardım etme imkânımız da yoktu. Borandan görebildiğim, önümüzde giden bir at arabasının kaşla göz arasında kırılan buzun arasına düşüverdiğiydi. Çocuklar dahil olmak üzere at arabasında bulunan

herkes buzun altına gitmişti. Arabadan atlayarak kurtulan bir doktor aklını yitirmiş gibiydi: "Sağlık çantam nerede?!" diyerek bağırıyordu.

Ondan sonrasına gitmeye cesaret edemedik ve durduk. Bizi de atlarımızı da bu soğuğun öldüreceğinden çok korkmuştuk. Taganrog'a yetişirsek kalacak bir yer bularak geceyi orada geçirmeye karar verdik. Atları çözüp kıyıya götürdük. Eski bir ahır bulup oraya bağladık. Biz, yerel yöneticilerden birinin yanına, at kızağı tedariki için ricada bulunmaya gittik. Suyu geçtikten sonra verdiği atlar ile kızakları da beraberimizde gelecek görevlilere teslim edeceğimiz hususunda anlaştık.

Sabah olunca Neğoy Emin ailelerimizin yanına döndü ve herkesi sırayla suyun karşı tarafına geçirdi. Hatko Said ile ben at arabalarını buzun üzerinden geri çektik, atlarımızı bir yerde topladık. Taganrog'a vardığımızda soğuktan donmuştuk, açlıktan da ölüyorduk: Denizi geçmeye başladığımızdan beri boğazımızdan tek lokma geçmemişti. Bırmamıt Hurey Taganrog'da küçük bir dana aldı, kesti ve herkese ikram etti. Gece yanlarında kalmak üzere gittiğimiz ev sahiplerimize de vermiş olmamıza rağmen kalan et ailelerimize yetti.

İkinci günü yeniden yola koyulmuştuk. Doğuya doğru ilerlerken grubumuza katılanların sayısı artıyordu. Dokuz kişiden oluşan ailemize bir arabanın yetersiz geldiği aşikâr. Arabaya rahatça sığamadığımız için kız kardeşim, eşim ve ben çoğunlukla yaya ilerliyorduk. Kışın da yazın da hep yaya idik. Bomba da atsalar, tüfek mermisi de saydırsalar, alışmış bir vaziyette Avrupa topraklarında ilerliyorduk…

1943 yılı kışı ve ilkbaharında, nihayetinde Krivoy Rog'da duruncaya kadar Ukrayna bölgesinde ilerledik. Cephe taşınmayıp yerinde sabit kaldığından yazı orada geçirdik. Ama Kızıl Ordu düşmana saldırmaya başlayınca Ukrayna'yı da terk etmek

zorunda kaldık. Gittiğimiz Belarus'ta partizanlar sayıca çok olduğundan durumumuz tehlikeli idi. Bu arada bizim de sayımız artmıştı. Birçok at arabası peşimize dizilerek konvoya eşlik eder olmuştu. Dolayısıyla insanların gözüne batıyorduk. "Taburumuzun" başına gelebilecekleri Almanlar da anlamış ve silah vermişlerdi. Dahası kendileri ile beraber savaşmak isteyenimiz varsa yanlarına alabileceklerini söylediler. Ama bizden hiç kimsenin onlara eşlik ettiğini hatırlamıyorum. Bizi kendileri ile korkuttukları partizanların bize muamelesi de ilginçti. Bir defasında Belarus'un büyük bir köyünde durmuştuk. Partizanlar size saldırabilir dediler ve tüm köylüye paylaştırmayıp hepimizi birlikte bir mahalleye yerleştirdiler. Orada Alman sayısı azdı. Bizden üç Çerkes erkeğe silah verip yerleştiğimiz eve gönderdiler. Onları görünce babamız itiraz etti; "Biz ahiret yolundayız, bugün mü yarın mı ne zaman öleceğimizi bilmiyoruz. Silah kullanmak yerine Allah'a dua etmemiz gerekiyor. Allah'tır bizim umudumuz. Silahlarınızı da alın, çıkıp gidin, rica ediyorum…" Bize gönderilen bu kişiler, yaşlı adama ne cevap vereceklerini bilemeden şaşırıp kaldılar. Sonrasında silahları saklayıp kendilerinin de bizim aramızda kalmasına karar verdiler.

Tek bir Rusça kelime bile sarf etmeden kendi dilimizle konuşmuş olsak da ev sahibi kadın birbirimize söylediklerimizi anladı. "Babanız ne kadar iyi bir insan! Peygamber o. Hiçbir şey için korkmayın, kimse sizi rahatsız etmez." dedi ve yanımızdan ayrıldı.

Gece yarısı birisi camı tıklattı. Baksam ki, elinde silah iki adam pencerenin dibinde duruyor. Üçüncüsü de etrafı kolaçan eder hâlde biraz daha uzakta bekliyor. Nöbetçilerimiz kalkmıştı, ama hele durun diye elimle işaret ettim ve ev sahibi kadını çağırdım. O hemen fırlayıp kalktı, çıktı ve gelenleri içeri aldı. Sabah gittiler ancak gece sohbet edip oturdular. Ev sahibi kadın sonradan "Başka köyden akrabalarım gelmişti." dedi. Aynı sabah iki polis memuru gelmiş ve sorular sormuştu:

- Gece yanınıza gelen oldu mu?

- Bilmiyorum, kimseyi görmedim, dedim ben.

- Görmediğini varsayalım, bir ses de mi duymadın?

- Hayır, bir şey duymadım.

- Peki o zaman dedi biri ve başıyla yanındakine "haydi" manasında işaret etti.

Tahminen iki saat sonra bir polis memuru geri döndü:

- Sizden hiçbiriniz keçe ayakkabı giymiyorsunuz. Oysa bahçeden keçe ayakkabı giyen dört kişi geçmiş, ayak izleri duruyor. Siz nasıl hiçbir şey görmediniz?

- Bilmem, diye omuzlarımı kaldırıyorum.

- Bir kez daha gelirlerse hepinizi makineli tüfekler tarar, dedi ve gitti.

Ondan sonra ev sahibine "akrabalarının" kim olduğunu polis memurunun anladığını söyledim. Kadın kısa bir süre kararsız kaldıktan sonra olaya "kör ve sağır" kaldığım için bana teşekkür etti. Polis memurları meselesini ben hallederim dedi ve onları pek umursamadı. O akşam üç polis davet etti, bolca kaçak içki içirip gönderdi.

O kadının evinde bir kış ayı boyunca (1943-1944 senelerinin geçişiminde) kaldık. O bir ay içinde akrabaları birkaç kere gelmişti de artık bizden gizlenmeden, "ev sahibini çağırın" diyerek, pencereyi tıklatıyorlardı.

Beraberinde olduğumuz Almanlar asgari düzeyde de olsa ihtiyaçlarımızı karşılıyordu. Biz de bize verilenleri ev sahibi kadınla paylaşıyorduk. Yola çıkacağımız zaman ev kirası almak istemedi. Ordularımız geri dönerse, sizleri savunurum, kalın hiçbir yere gitmeyin diyerek ağlıyordu. Teşekkür ettik ve nasibi-

mizdeki benzer azaplarla dolu yolumuza yeniden devam ettik. Nerede bulunduysak ve kime sığındıysak babamız sürekli soruyordu; "Evin sahibi bizi rızasıyla mı oturtuyor?" diyerek. Bahçesinden ayrılırken; "Bizden razı mısın acaba?" diyerek bizzat kendisi soruyordu.

Ukrayna'nın da Belarus'un da insanları bize karşı oldukça samimi idiler. Bizim için üzülerek, bizi anlayarak yanlarına alıyorlardı ve ellerinden geldiğince yardım ediyorlardı. Allah, her bir kişiye kendisine yetecek kadar acısını verdiyse de o zamanın insanları birbirine yardım etmeyi becerebiliyordu.

Ukrayna'nın bir köyünde bizim için ev arayan arkadaşın bulduğu evin sahibi sayımızı çok bularak bizi almak istemedi. Komşusu bundan ötürü ayıpladığında o ev sahibi pişman olmuştu, ama babamız bizim onun bahçesine girmemize izin vermedi, bizi yanına alacak birini bulana kadar uzun bir süre daha sokakta kaldık. "Bizim seçme, beğenmeme lüksümüz yok şimdi, böylece beklersek soğuk bizi öldürecek." dediysem de onu tutumundan döndüremedim. "Ev sahibi istemeden evine girmektense sokakta ölsem daha iyi." olmuştu cevabı.

Cephe durmadan bizi sıkıştırıyordu. Slonim'de kalırken Kuzey Kafkasya Millî Komitesi beni Berlin'e davet etmişti. Yer yer bir yerlerde ricada bulunarak, Alman yöneticilerin keyfi olursa yemeğimizi alarak, olmadığında ise yemeksiz kalarak yaşarken çok fakirleşmiştik. O kadar zorluktan sonra hayatta kalabildik madem, aileyi geçindirmek gerekiyordu. Kalktım Berlin'e gittim. Berlin'e geldiğim gibi propaganda radyosunun editör kadrosunda iş teklif ettiler. Ben onu kabul etmemekle kalmadım, öyle bir işi kendime yakıştırmayacağımı söyledim Komite başkanı Magoma Ahmed-Nabiy ile yardımcısı Kantemır Alihan'a. Sözlerime ikisi de hiç şaşırmadı. Öğle yemeğini beraber yeriz diye davet etmişlerdi. Sohbet ederken sözlerinden, onların faşizm politikasını ve

Yahudilere yapılan soykırımı içlerine sindiremediği anlaşılmıştı. Bununla birlikte propaganda çalışmalarına katılmalarının bir sebebi vardı: Bu da Almanların esir aldığı Kuzey Kafkasyalılara yardım etme fırsatı sağlamasıydı. Kamplarda tutulan yurttaşlarımızı bıraktırıyorlar ve atölyelere, fabrikalara çalışmaya gönderiyorlardı. İnsanların oralarda hayatta kalma ihtimali biraz daha yüksekti, oradan eve dönebilme umutları da canlı kalıyordu.

Neyse de, bana da iş verdiler: Şimdilik olmayan okullarda danışman olarak çalışmam konusunda anlaştık. Komite başkanı Ahmed-Nabiy Avar milletinden idi. Henüz çok genç iken devrimin başladığı dönemde Rusya'yı terk etmişti. Prag'da yüksek mühendislik eğitimi almış, büyük hocalarla çalışarak mükemmel bir insan olmuştu. Kantemir Alihan Osetyalı idi. Söylendiğine göre komitenin işlerini daha çok o yürütüyordu. Bu usta hukukçu siyasetten iyi anlıyordu, çünkü devlet kurumlarında görev almış biriydi. Dağlı Cumhuriyeti denilen yapı var iken bunun elçisi olarak Azerbaycan'da çalışmıştı. Almancayı da Türkçeyi de daha başka iki üç Avrupa dilini de biliyordu. Bu iki adamdan söz etmeye başladığıma göre onların, milletlerine de Sovyetler Birliği'ne de ihanet etmediklerinin altını çizmek isterim. Neyin peşinde oldukları anlaşıldığında canlarından olacaklarından bile korkmadan, yurttaşlarına bir şekilde faydalı olabilmekti onların peşinde olduğu şey. Almanlar onları yabancı sayarak, Sovyetler Birliği de kara düşman ilan etmiş vaziyette ömürlerini sürdürüyorlardı. Buna rağmen her ikisinin en yoğun olarak çalıştığı dönemdi "SB" ile gestaponun çılgına döndüğü zamanlar. Çünkü Almanların zaferi kaybettiği herkes için aşikârdı. Zira savaşın bittiği 1944-1945 yıllarında millet artık 1941'deki o eski millet değildi.

Neyse de bana açlıktan ölmeye mâni olacak kadar bir kazanç sağlayacak bir iş verdiler Kuzey Kafkasya Millî Komitesinde. Beni ailemle birlikte Berlin'e 30 km uzaklıktaki Vustrau isimli

küçük bir köye orada yaşamak için gönderdiler. Rusya'dan gelmiş çok sayıda aile vardı burada. Köyün yeri güzeldi, etrafı bozkırdı, çok yakınında küçük bir su akıyordu, içinde balık dolu bir de göl vardı tam orada. O köye gitmemizin iyi tarafı, Berlin gibi her gün bombardımana maruz kalmıyor olmasıydı.

Bir defasında uçaklar Berlin semasında acımasızca çatışırlarken annemin söylediği bir sözü hatırlıyorum. İki Alman uçağı bir Sovyet uçağıyla mücadele ediyordu. Makineli tüfek mermilerini yağmur gibi boşaltıyorlardı. Ayrıca top atışıyla da vuruyorlardı. Doğrusu Sovyet uçağının geri dönebileceğine ihtimal vermek zordu. Bizden olan küçük büyük herkes bu çatışmayı izleyip duruyorduk. Bir ara annemiz ile babamıza gözüm ilişti, her ikisi de Rus pilotu kurtarması için Allah'a dua ediyordu. Burada vuku bulan olay çok ilginçti: Allah ebeveynimin dualarını kabul etmiş olacak ki Rus uçağı kurtulmayı başardı. Bunu gördüklerinde yaşlı çift Allah'a yürekten şükrettiler. Tüm bu olup biteni izleyip duran Alman subay ebeveynimize sordu:

- Siz Kızıl (Ordu) için niye dua ediyorsunuz? O pilot öldürülünce sevinmeniz gerekir sizin!

- O uçakta on bir erkek kardeşimden biri bulunuyor olabilir, onların hepsi şu anda savaşta. Bizim hakkımızdaki kararı Allah verir evladım, diye cevap verdi annemiz o subaya.

Meğer bu "Alman", esir alınmış bir Rus subayı imiş. Bunun gibi bir şekilde yabancı ülkede bulunmak durumunda kalan, birçoğu vatanını hiç unutmayan, kendi vatanları onlara karşı böyle müspet duygular beslemese de mutsuz hayatlarını vatana karşı kötülük hissine kapılmadan geçiriyorlardı.

Cephe yakınlaştığı için Alman başkentinin seması gökyüzünü görmeyi engelleyecek derecede uçaklarla doluydu. Yağmur gibi bomba yağdırıyorlardı. Amerika ve İngiltere daha fazla uçak

göndermeye başlamışlardı. Gece gündüz ara vermeksizin şehri toz duman ediyorlardı. Artık fabrika, demiryolu ayırt etmeden, nişan almadan, insanların yoğun olarak yaşadığı mahalleleri de yerle bir etmenin peşindeydiler.

Çok geçmeden sıra Berlin yakınlarındaki diğer yerleşim yerlerine ve küçük köylere de geldi. Oturduğumuz Vustrau'ya birkaç bomba attılar. Biz Vatandan kaçanların geri çekilmemesi söz konusu bile değildi. Zira cephe çok yakınlaşmıştı. Batı İşleri Bakanlığında konuyu müzakere ettiler ve grubumuzu yerleştirmek için Kuzey İtalya'yı seçtiler. Bizim işlerimizden sorumlu bu bakanlığın temsilcisi Ştadler ile görüşmek üzere Kuzey Kafkasya Komitesi'ne gönderilen temsilci bendim. Ştadler bakanlığın bir grup çalışanı ile beraber bizi gönderebilecekleri yerlerden bahsedip benim seçmemi istediğinde:

- Grubumuzun çoğunluğu yaşlı ve çocuklardan oluşmaktadır, onların rahat yaşayabileceği bir yer olsun da neresi olursa olsun kabul ediyorum, dedim.

Nihayetinde Palyutsa isimli küçük şehrin yakınlarını seçtik. Göç edeceğimiz yer netleştikten sonra, ailemi alıp götürmek için Almanya'ya döndüm.

Berlin'de biletleri alıp treni beklemeye başladık. Tren gelinceye kadar Komiteye bir koşu gidip bazı evraklar almam gerekiyordu. Dönerken bombardımana yakalandım. Bombardıman bittikten sonra ateşleri söndürenlerin, şehirde bu seferki kadar çok şeyin daha önce hiç yıkılmadığını konuştuklarını duydum. İnsanlar sığınaklarda saklanmışlardı. Polis bana Alhanterbanhof istasyonunda hiç kimse kalmadı, orada bekleyen insanların hepsi öldü dediğinde şehre hâlâ bombalar yağıyordu. Ben, onun tam da sözünü ettiği istasyonda bırakmıştım ailemi… Ateş ve dumandan görülmeyen Berlin caddelerinde yaya yürürken dü-

şündüğüm tek bir şey vardı: "Allah'ım, ailem yoksa artık beni de bombardımanda öldür, üzerime düşür ve parça pinçik olayım." Bir anda aklıma şu fikir geldi: "Kim bilir, belki birisi hayatta kalmıştır, rastlarsam…" İstasyona yetişiyorum ve yıkılmış terminale giriyorum. Karanlık. Duman… kimseyi göremiyorum. El yordamıyla kırılan tuğlaları izleyerek yürüyorum. Sonra, bazı insanlar görünce Adıgece yüksek sesle çağırıyorum. Çocuklarımla eşimin sesini duyuyorum. Hepsi kurtulmuştu…

Sonradan neler olduğunu anlattılar. Tehlike başlayınca terminalde oturan herkes, orada bekleyenler de dahil olmak üzere sığınaklarına doğru koşmuşlar. İnsanlar o kadar kalabalıktı ki, sığınağa yetişmeye 25-30 metre kala ailemiz artık ilerleyecek yer kalmadığından öylece kalakalmış. O anda patlayan ağır bomba sığınağa isabet etmiş. Binden fazla insan ölmüş orada, sığınağa giremeyenler ise kurtulmuş. Bomba parçası eşimin mantosunun eteğini koparmıştı… Allah bir kez daha korumuştu bizleri!

Bir misafirhanede geceleyip sabah sokağa çıktığımızda tek bir yerde bile enkaz kalmamıştı. Hatta bombanın açtığı çukurları dahi kapatıp asfaltlamışlardı. Gördüğüme inanamadım, nasıl şaşıracağımı bilemeden donakaldım.

Almanların hâli buydu, iş yapma konusunda onları galebe çalacak bir başka toplum bulmak zordu. Her işi planlanan sürede halletmeye alışmışlardı. Berlin'de yürürken, bir taraftan bombalar atılırken ateşleri söndürenlere baktığımda, şehirde olağanüstü bir şey olmuyormuş hissine kapıldığımı hatırlıyorum. Uçak seslerini hiç duymuyorlarmış gibi alev almış yarı yıkık evlerde mahsur kalan insanları kurtarıyorlardı. Telaşlanmak akıllarının ucundan bile geçmiyordu. Aralarında, yaraları saran, yaralıları güvenli bir yere taşıyan ve yaşı henüz 12-14 civarında çocuklar da vardı. Oysa bu cehennemde yaşananlardan bırakın çocukları yetişkinler bile delirebilirdi!

İkinci günü trene bindik ve Kuzey İtalya'ya doğru yola koyulduk. Kuzey Kafkasya Komitesi çalışanları Klış-Ceri (Sultan Kılıç Girey), Abıte ve daha başkaları bizi yolcu etmek için gelmişlerdi.

Yolda iken çok kereler üzerimizden uçan uçaklara Berlin'de gördüklerimizden sonra artık şaşırmıyorduk. Üzerimize bomba atmaya başladıkları gibi tren duruyordu, içindeki insanlar kaçışıyorduk. Makinist uçak üzerimizden gidinceye kadar treni ileri geri hareket ettirip duruyordu. Gideceğimiz yere bu minvalde yetiştik. Üzerimizde uçuşan uçakların çoğunun Yugoslavya'ya ait olduğunu konuştuklarını duyuyorduk.

Paluzza civarında temiz hava ile yeniden buluşup rahat bir nefes aldık. Çok güzel bir yerdi, yaşayan insanlar da oldukça samimi idi. Biz burada da işsiz kalmadık. Esirlerin tutulduğu kamplar çoktu, oralara giderek yurttaşlarımız varsa buluyor, bir miktar yiyecek ve kıyafet ulaştırıyorduk. Kısacası kaçanlar esirlere ne kadar yardım edebilecekse o kadar yardım ettik.

Drau Kıyısında, Ardından Orta Asya'da

Mayıs ayının hemen başında Kuzey İtalya'yı terk etmek zorunda kaldık. Zira birlikte savaşmış olan müttefik devletlerin orduları güneyden geliyordu. Grubumuz hep birlikte kuzeye doğru İtalya ve Avusturya'nın sınırına ulaşacak şekilde hareket ettik. Almanların verdiği belgeleri görünce, fazla sorun çıkarmadan Villach denilen yerde sınırı geçirdiler. Drau kıyısında bulunan Lüdendorf isimli küçük köyün yakınlarına yerleştik. Burası çok çok güzel bir yerdi. Bir tarafta Drau Irmağı akıyor, diğer tarafta Alp Dağı eteğini dolduran orman görünüyordu. Su ve dağın ortasından da eğri büğrü araç yolu uzanıyordu.

Almanlar gitti, yalnız kaldık, birkaç gün kimse ilgilenmedi bizimle. Çok geçmeden müttefik kuvvetleri yetişti: İngiliz asker-

leri aniden aramıza daldılar ve elimizdeki tüm silahları teslim etmemizi emrettiler. Aramızdaki çoğunun silahı olmayışına hayret ederek, olandan silahını aldılar ve o andan itibaren de İngilizlerin yönetiminde olduk. "İlgisine, dikkatine" nail oldukları-mız bize, içinde bisküvilerin olduğu bembeyaz büyük kutular dağıttılar, sonrasında ise sanki hiç dikkatlerini çekmiyormuşuz gibi davrandılar: hiçbir şekilde müdahalede bulunmadılar, yolu koruyup öylece durdular sadece.

Mayısın 20'si gibi İngiliz yöneticileri grubumuzda daha yetkin birkaç insanı, sonrasında durumumuzun ne olacağını söylemek için davet ediyorlar. Ben o görüşmeye gitmeyi düşünmüyordum ama barınağımıza yakın duran araçtan Begeulov Ahmet[68] indi ve çağırdı. Babamız ve kızım ateşli hastalık sebebiyle yatıyordu ama Ahmet beni ikna edebildi, ben kendim de merak ediyordum bize söylenecekleri. İki üç saate döneriz düşüncesiyle ayrıldık… On yıl sonra dönebilmiştim ailemin yanına!

Görüşmenin yapılacağı köye beş araba ile gittik. Orada bizi bekliyorlardı. İçinde makineli tüfeklerin bulunduğu İngiliz araçları araçlarımıza yöneldi. Araçlarımızın arasına dalan bu zırhlı araçlardan inen ikişer asker bizim araçlarımızın tepesine dikildi. Tüm bu yaşananların bizi ne kadar endişelendirdiği malum, bizi kandırarak götürdükleri anlaşılmıştı.

Gittiğimiz bina daha önceleri kışla veya hapishane olarak kullanılan bir binaya benziyordu. Bizden sonra aralarında General Krasnov, Şkuro ve Domanov'un olduğu bir Kazak grup getirdiler. Sultan Klış-Ceri'nin[69] onlara yaklaştığını gördüm. Birçoğu-

---

68 Ahmat Begevul: 1920'lerde Karaçay'da Komünist Komitesi Propaganda Şubesi Başkanı, *Devrim ve Dağlı* dergisinin editörü, Moskova Kızıl Profesör Enstitüsü mezunu. Şubat 1943 Karaçay isyanının komutanlarından.

69 Çerkesçenin doğu lehçesiyle adı "Klış-Ceri" şeklinde telaffuz edilen kahraman general hakkında geniş bilgi için bkz.: Cem Kumuk; General Sultan Kılıç Girey, Kafkas Vakfı Yayınları, İstanbul, 2023.

nu yakından tanıyordu. Vatan Savaşında birlikte savaşmışlardı. Generaller ne konuşacaklar acaba, diyerek biz de yaklaştıysak da onların gündeminin bizim meselemizle hiçbir alakası yoktu: Krasnov Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce kendisinin Klış-Ceri'ye nasıl at satın aldırdığını anlatıyordu.

İngiliz yöneticiler çok geçmeden geldiler ve Sovyet yönetimine iade edildiğimizi söylediler. Araçlarımıza zırhlılar daldığı anda aklımıza gelen o idiyse de bize söyledikleri bilgi ile şok olduk. Anne ve babam ile çocuklarımın başına şimdi ne geleceği idi beni en çok korkutan, 30'lu yıllarda "halk düşmanı" diye adlandırdıkları tüm insanların ailelerinin içine atıldığı felaketler ve zorluklar aklıma geldi.

Korkunç haberi duyduğumuzda, kimimiz o anda yığıldı, kimi kendini tutabildi. Ama beni her şeyden çok şaşırtan Klış-Ceri'nin gösterdiği yiğitlik oldu. Sovyet yönetimine iade edildiğimizi öğrenmeleri üzerine Fransa, Klış-Ceri'nin kendi vatandaşları olduğunu gösteren bir belge ile elçi göndermişti. İngilizler generale Fransa elçisi ile birlikte gitmekte özgür olduğunu söylediler ama Klış-Ceri bu teklifi kabul etmedi ve arkadaşları ile yurttaşları arasında kaldı. Zira Vatan Savaşı bittiğinde beraberce savaştığı silah arkadaşları ile sonrasında ÇEKA'da[70] öldürülen akıl hocasını bırakıp ülkeyi terk etmesinden dolayı ayıplanmıştı. "Bir kez daha böyle bir şeyi bana layık görmelerini istemem." dedi ve öleceği yere gitti.

---

[70] ÇEKA: Olağanüstü Komisyon. KGB (Комитет государственной безопасности / Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti) yani Devlet Güvenlik Komitesi, Sovyetler Birliği›nin istihbarat ve gizli servisidir. İlk olarak 1918 yılında Çe-Ka adıyla kurulan teşkilat pek çok kez isim değişikliğine maruz kalmış ve son olarak 13 Mart 1954›te KGB adını almıştır. KGB, 1954 yılında İç İstihbaratın NKVD birimi ve İçişleri Bakanlığının MVD biriminin birleşmesiyle meydana geldi. Merkezi Moskova›daki Lubyanka Meydanı›nında KGB ile özdeşleşen Lubyanka Binası›nda bulunuyordu.

Dr. Haci-Murat Koçkar / Karaçay Milli Komitesi Üyesi

Grubumuzda bulunan Koçkarov Hajmurat'ın durumunu aklımdan çıkaramıyorum. Onun başına gelenin benzeri bizlerden birçoğunun da başına geldi. Onun Almanlar ile birlikte kaçmasının sebebi beni de yollara düşürenin benzeri idi. Ailesini ve akrabalarını Karaçay'da bırakmıştı. Vatana iade edileceğimizi duyduğunda, "Ebubeçır, şimdi çocuklarımı görebilecek miyim acaba, ne dersin?" demişti. Ama maalesef, duruşması yapılıp Sibirya'ya götürülürken (sanık ve hükümlülere mahsus) stolıpinsk vagonunda öldü zavallı Hajmurat. Harikulâde bir insan, yetenekli bir doktordu adam. Grubumuzdakilerden birçoğu gibi, siyasete hiç bulaşmamıştı. Düşmanın ele geçirdiği yerde istemsizce, kendi iradesi dışında kalmış ve mesleğini de bırakamadan yaralanan Alman asker ve subaylarına yardım edebilme imkânı bulmuştu. Bundan ötürü de yeni yönetim ona iyi muamele etmeye başladı, durumunu da milletinin lehine kullanabildi: Gestapo'da tutulan birkaç Karaçay partizanını serbest bıraktırdığını anlatıyordu Hajmurat. O adama hissettiğim memnuniyet ve ilgi gönlümde güzel bir şekilde kaldı. Kız kardeşimin ilk bebeği dünyaya geldiğinde yardım eden o idi, ona hürmeten kız kardeşimin oğlunun ismini de Hajmurat takmıştık.

Bize açıkça tebliğ etmiş olsalar da, biz hâlen İngilizlerin uluslararası kanunları çiğneyerek bizleri kendisinden kaçtıklarımıza teslim etmeyeceğini umuyorduk. Umudumuzun ana sebebi de siyasi açıdan herhangi bir yanlışlık yapmamış olmamızdı. Ancak o anda umudumuz dağıldı. 30'lu yıllarda olduğu gibi bizi yük vagonlarına tıka basa doldurdular ve Doğu'ya doğru yola

çıkardılar. Hepimizin düşüncesi Drau kıyısında bıraktığımız ailelerimiz idi. Aradan yıllar geçtikten sonra eve döndüğümde öğrenebilmiştim bizimkilerin başına gelenleri.

Sabahleyin bizi görüşmeye götürüyorlar diyerek kandırıp götürmelerinin sonrasında, en başında yola çıktığımızdan beri aramızda bulunan Adıgeşawe Çelimet atlarımızı sulamaya götürdü, daha sonra ayaklarına köstek takarak otlamaya bıraktı. Sonrasında olanları Çelimet'in yanında olan büyük oğlum Muhammed anlattı.

Muhammed şöyle anlatıyor:

Atları bıraktık. Çelimet çok üzgündü, sorduklarımı başı ile cevaplamak dışında benimle konuşmuyordu bile. Birkaç dakika sonra Çelimet, ben döneceğim, sen atlara göz kulak ol, suya girme dedi ve uzaklaştı. Orada benim gibi at otlatan küçük oğlanlar da yetişkinler de vardı. Çelimet geri dönmüyordu ve çok zaman geçmişti, sıkılıyordum. Kampımıza doğru bakıyordum, telaşlanacağım bir şey göremesem de kalbim sükûn bulmuyordu.

Bir müddet sonra çardaklarımızın yakınında bulunan küçük oğlanların bağırış çağırışlarını duyuyorum. Bakıyorum, Drau üzerindeki tahta köprüye doğru koştuklarını görüyorum. Onların ardı sıra ben de koştum. Köprüde bir kadın ve bir erkek vardı, her ikisinin boyunlarına ağır birer taş bağlanmıştı. Onların gözleri artık hiçbir şey görmüyor gibiydi. İstavroz çıkardılar ve köprüden atladılar… Biz suya bakarak uzun süre bekledik, ama o ikisinin su yüzeyine çıktığını görmedik. Yine iki insanın kıyıya gelerek kendilerini suya attıklarını görünce korkudan hep birlikte çığlıklar atarak köprünün üzerine koştuk. Köprüden koşarken suyun aşağıya sürüklediği "kubanka" denilen bir erkek şapkası (kalpağı) gördüm. Çok yakında bir tüfek sesi duyuldu, bize çok uzakta olmayan kıyı kenarında bekleyen bir kadın durduğu yerde

yıkılıverdi. Çocuğu da çığlık çığlığa eteğinin dibinde idi. Tüfeği bir kez daha ateşlediler ve çocuğun da sesini kestiler! Tüfek sesi üçüncüye duyulduktan sonra çalıların arasından bir adam çıktı, bir adım ilerledi, durdu ve düştü. Biz hızla koşarak çardaklarımıza gittiğimizde hâlâ tüfeklerin ateşlenme seslerini duyuyorduk. Annemi, kız kardeşimi, halamı hep birlikte ağlar vaziyette, dedemi de namazlığın üzerinde namaz kılarken buldum.

Çelimet ile akrabamız Hajbeçır Rauf ve daha başka erkekler hep birlikte yola yakın bir yerde sessizce bekliyordu. Büyük bir felaket yaşandığını anladım ben. Erkeklerin o şekilde beklemesi cenaze törenlerinin bir âdetiydi. Babamı sorduğumda, o çok geç kalmadan gelecek, dedi annem. Sonra elimi tuttu, yolu geçince dağ eteğinde bulunan penceresiz küçük bir evin yanına götürdü. Annem ağlıyordu. Sonra geceyi de orada geçirdik. Orada gece iki adamın geldiğini ve annemle konuştuklarını duydum. Onlardan biri annemin uzaktan akrabası Liy Ahmet idi, ikincisi babamın arkadaşlarındandı. İkincisi, annemi lazım olacak biraz bir şeylerini yanına alarak kendileri ile dağa çıkmaya teşvik ediyordu. "Yarın geç olacak." diyordu. Kocasını bekleyeceğini, onun dediğini yapacağını cevap olarak verince, adamlar, görüşmeye giden herkesi tutuklayıp Sovyet yönetimine geri iade ettiklerini söylediler. "Başka çıkış yolumuz kalmadı, hepimizin tutuklanmasını beklemeyip kaçmamız lazım." diye ısrar ediyordu iki adam. Annem onu kabul etmedi, biz biraz kalabalığız: üç çocuk, iki kadın, dede, nine. Ellerinden kurtulamayız, kaçamayız, yetişip yakalarlar bizi diyordu. Çocukları kucağımızda götürürüz, dede ve nineye de yardım ederiz, diyerek yalvardılar, ama annemizi ikna edemediler, babamızın kıyafetlerinden bir şeyler ile biraz azık hazırladı onlara ve daha fazla gecikmemeleri için yalvardı onlara. 'Ben Ebubeçır'e sonradan ne derim? Sizi bırakıp nasıl kaçabilirim?' diye telaşlanıyordu babamın arkadaşı. Annemiz ona "İdam edilmekten korunmak için kaçıyorsunuz,

bizi geride bıraktığınız için kimse sizi suçlamaz." dedi. Sonra Ahmed konuştu ve "Hiç olmasa, küçük kızı al da gel, hiç değilse o birini kurtar. Halk düşmanı olarak ilan edilenlerin kızlarına 30'lu yıllarda NKVD'de neler yapıldığını hatırlamıyor musun?!" dedi. Annemiz yeniden cevap verdi: "Olacak olan olur, başımıza ne gelirse de Allah'ın izni ile beraber oluruz." O konuşmaların ardından annemiz, evin köşesine denk gelen temeldeki bir deliğe elini uzattı, sarılı bir bez çıkardı, iki adama uzattı: "Buyurun, alın, artık bundan sonra sahiplerinin işine yaramaz." Sonradan öğrendim onun iki adama verdiği şeyin Kazakların silahları olduğunu. Bir hafta önce İngilizler herkesten silahını topladığı vakit, iki Kazak silahlarını burada sakladı ve annemize kimseyi dokundurtmaması için yalvarmışlardı. Görüşme diye babamızı götürdükleri ve kimsenin geri dönüşünün olmadığı o görüşmeye bu ikisi de gitmiş ve dönmemişti.

At arabalarımızın ve çardaklarımızın bulunduğu yeri sabahleyin İngilizler çevirdi. Çardağımız ile küçük evin arasındaki yolu geçmemize izin vermediler. Herkes kendi at arabasının yanına durmuş bekleşiyordu. Herkes bir şey bekliyordu, neyi beklediklerini de bilmeden. Kadınlar ağlıyordu, erkekler donmuş gibi sessizce bekliyordu. Annem ve ben su kıyısına doğru yöneldik. Giderken, serilmiş yorganların etrafına valizlerin ve kasaların dizilmiş olduğunu, o "çemberin" içinde de küçük çocukların oturduğunu görüyoruz. İçinde bisküvi olan İngilizlerin verdiği büyük kutular ve içinde su olan şişeler yanlarında, ellerinde de bazı kâğıtlar var. Kâğıtlardan birini açmıştım ve annemiz okumuştu da onların içinde küçük çocukların isim-soy isimleri ile baba adı ve doğum yılı yazılı idi. Altına da şu ibare yazılmıştı: "Biz hayatta değiliz." Tüm etrafta dağılmış vaziyette, sahibi olan ailelerin azıcık eşyalarının içine konulduğu terkedilmiş at arabaları vardı. Onların arasında geçen gece dağa kaçan Liy Ahmed'in arabasını gördüm. Ahmed ile birlikte çok insan kaçmıştı, ama

İngilizler ormanı arayarak çoğunu yakalamıştı. Suyun tarafında tüfek atış sesleri kesilmemişti. Birçok Kazak o vakitte kendi eli ile canına kıymıştı. Kuzey Kafkasyalı milletlerden olup grubumuzdan canına kıyan çıkmamıştı, hiç kimse dinine aykırı hareket edememişti. Bildiğimiz üzere, İslam dini bunu büyük günah sayıyor. Dün olduğu gibi nehir, gece kaçan Kazaklara ait birçok eşyayı sürüklüyordu. Çok oyalanmadan çardağımıza geri döndük. At arabamızın durduğu çorak arazinin yakınında birçok insan toplanmış bir şey hakkında hararetle konuşuyordu. Etrafımızda yorgun görünen İngiliz askerleri bir arada bekliyordu. O anda doğu tarafından gelen araçların sesini duyduk. Önlerinde iki cip olduğu hâlde brandalı araçlar yetişti ve kampımızı çevrelediler. Anlamadığımız dilde komut verildi ve silahları atışa hazır şekilde bekleyen İngiliz askerleri araçlara atladı ve yerleşti. Ciplerden siyah kutuları (hoparlörleri) indirdiler ve bu kutulardan bizi titretircesine "Yabloçko" (elma) şarkısı yüksek sesle duyuldu:

Ah elma, nereye yuvarlanırsın,
Ağzıma düşsen geri dönmezsin…

Yakınlarda duran Çelimet onu duyunca, şöyle dedi: "İşte şimdi hiç doymayan ejderhanın ağzına düştük." Şarkı herkesi dondurmuş gibiydi, hareketsiz şekilde bir arada bekliyordu insanlar. Şarkı bittiği gibi Sovyet komutanlığının kaçanlara hitaben duyurusu anons edildi: Sovyetlere geri dönmemiz gerektiği belirtiliyordu. Dinlettikleri duyuru bitince bir dakika sessizce duran insanlar etrafı inleterek bağrışmaya başladılar. Bağırışlar İngiliz hükûmetine yönelik acı beddualar ve sözlerle doluydu. Churchill'e domuz, kahpe diyorlardı, NKVD'nin ajanı da diyorlardı ona. Rusçayı iyi bilmeyen dağlılar İngilizlere diyebildikleri her şeyi saydırdılar. Ama tüm onları duyan İngilizler, göz kapakları kımıldamadan, yüz ifadeleri değişmeden bize bakıp duruyorlardı. Tercümana bir an önce araçlara düzenli bir şekilde binmemizi

ve Sovyet yönetimine iade edileceğimiz yere gitmemizi söylettirdiler. Anlaşmışlar gibi insanlar kaçışmaya başladılar, ama diğerleri böylesi bir duruma hazırdılar: Kaçmaya başlayan çaresizlerin önüne askerler dikildi. Sonra çorak arazide bulunan insanların hepsi bir araya toplandı ve el ele tutuştu. Gücü kuvveti yerinde olan erkekler dış halkada durdu, ortaya kadınları, çocukları, dede ve nineleri aldılar. Öylece daire şeklinde kendilerini "sağlama aldıktan" sonra, hepsi yere oturdu. İngilizler bağırış çağırışla korkutmak suretiyle ayağa kalkıp kaçmaya yeltenenleri yakalamak istediyse de hiç kimse ayağa kalkmadı. Daha sonra bizi korkutmaya çalıştılar: Makineli tüfekleri kurdular ve üzerimize doğrulttular. Makineli tüfeklerle vurmaya hazır vaziyete durdular ve tercüman bağırarak, söyleneni yapmaz isek öldürüleceğimizi söyledi. O zaman da hareket etmedik. Kocaman siyah bir bayrağı da nereden buldular bilmiyorum, getirip makineli tüfeklerle birlikte sayıları bine ulaşan insan kalabalığının ortasına diktiler. Yere oturmuş olanlar o anda, "Öldürün, vatana dönmeyeceğiz." diyorlardı. Tercüman, hayatta kalmak isteyenin gruptan ayrılarak emri yerine getirmesini söyleyerek sürekli bağırıyordu. Onun sesi beddua ve küfürler arasında kayboldu. Hiç kimse hareket etmedi, kımıldamadı bile. İngiliz subay makineli tüfeklere yaklaştı elini yükseğe kaldırdı ve indirdi. Üzerimizden geçecek şekilde makineli tüfekleri ateşlediler. Bir şey olmuyordu. Hiçbir iyilik umut etmeyen, umudunu kaybetmiş, Stalin'in kamplarına düşmektense orada hemen ölmeyi tercih eden insanların yanında olduklarını İngilizler anlamıyordu galiba. O büyük grubun ucunda ailece "ağzı açık" hâlde İngiliz makineli tüfeklerine bakarak oturuyorduk, önümüzde sıkıca birbirine tutunmuş iki-üç erkek oturuyordu. Ninem biz çocuklarını yan yana oturttu ve diğerlerine yanımıza yaklaşmaları için yalvardı. O bize "Üzerimize ateş açmaya başlarlarsa, eğilmeyin, hep birlikte ölmemiz lazım." diyordu. Birisi yaralı kalır da zorluk çeker diye kaygılanıyordu.

Korkutamayacaklarını anladılar ve bizi kaba kuvvetle birbirimizden ayırmaya çalıştı İngilizler. Askerler el ele kenetlenenlerin ellerine tüfek dipçiği ile vurmaya başlayınca bir şey yapabileceklerini anladılar; ele ele tutuşmuş olanları iki üç yerden kopardılar. Bir kişiyi birkaç asker birlikte sürükleyerek arabalara atıyorlardı. Sürükledikleri kişi direnirse kafasına ve sırtına tüfek dipçiği ile vurarak dövüyorlardı. Sonra bayılır ya da artık hiçbir şey yapamaz olursa bir çuval gibi arabaya fırlatıyorlardı ve bir sonrakini dövmek için geri dönüyorlardı. Kendine gelip geri kaçanlar da oldu, öylelerini daha da kötü dövdüler. Barınağımıza yakın bir yerde oturan Kabardey Adıge bir adamı dört kocaman asker tutup arabaya sürüklediklerinde o dördünü de dağıtıp ellerinden kurtulmuştu. Ama başkaları üzerine saldırıp elini büktüklerinde, ailesi yanına koştu. Karısı ve iki oğlu babaya yapışınca, askerler ne yapacaklarını bilemediler, onları araçtan uzaklaştırdılar. İçlerinden biri adamın kafasına tüfek dipçiği ile vurdu ve adam diz üstü yığıldı. Kadını ve çocukları da dövüyorlardı, ama onları kurtarmak için birkaç adam kalkmış koşuyordu. O anda adam geri ayağa kalktı ve durun diyerek eli ile işaret etti, araca yaklaştı, yardım ederek karısı ve iki çocuğunu da oraya çıkardı ve arkalarından kendisi de bindi. Teslim oldu! "Çocuklarımız sakat bırakırlarsa diye korktum, ondan öyle yaptım." dedi sonradan. Kendisini öldürseler de kabulüydü, ama çocuklarını sakat bırakamazdı. Birkaç sene sonra Cambul yakınlarında iken o adamın küçük oğlunun belinin çıktığını öğrenmiştim.

Kaçanlar olarak orada dayak yiyerek uzunca bir süre yaygara kopardık. Bazıları öldürülürler umudu ile kaçıyorlardı, ama hepsini yakalayarak arabalara bindirdiler. O gün çorak arazide yaşananları, arabaların gelmesinden, bizleri götürmelerine kadar her şeyi kameraya almışlardı. Ailemiz de kameranın üzerlerine çevrildiklerindendi. Bir keresinde televizyon o meseleye dair çekilenleri gösteriyordu. Koyu gri elbise giyen büyükan-

nemizi insan grubunun içinden tanıdım gibi geldi. Biz de onun elbise kumaşından dikilmiş küçük takımlar giymiş vaziyette oturuyorduk, siyah bayrak tam yan tarafımızda olacak şekilde. Böylesi bir utanmazlığı yapan bir devlete sahip olmayı isteyecek doğru düzgün bir halk olacağını zannetmiyorum ben. O kötü eylem tüm dünyada duyuldu, Britanya devletinin tarihinde de düzeltemeyeceği bir utanç olarak kalacak. Siyasi göçmenlerin bu şekilde, o kadar sayı ile devletlerine iade edilişinin tarihte başka örneği olmadı. Hitler'in bize yaptığı gibidir İngiltere'nin o zamanlar bize yaptığı haksızlık. Churchill de Britanya'nın o dönem Dışişleri Bakanı olan Anthony Eden de utanmaz, hain olarak kaldı hepimizin kalbinde.

Döverek bayılttıktan sonra bizleri yola çıkardılar. Drau üzerinden geçen demiryolu köprüsünün yanına gelecek şekilde, demir dikenlerle çevrili, bölüm bölüm tahtalarla ayrılmış yere saldılar, kadınlar ve çocukları bir, erkekleri ayrı grup yaptılar. Dedemiz kalabalıkta göremeyeceğimiz şekilde aralarında kaybolmuştu. Annem ve halam onu aramaya çıktılar ve tanıdıkları bir adam dedemin orada bize uzak olmayan bir yerde tutulduğunu söyledi. Tren gelince yük vagonlarına bindirdiler ve birkaç dakika gibi kısa bir sürede doğu yönüne doğru bizi yolladılar. Yolda iken, bizden önce aynı bu yoldan götürülmek üzere yola çıkarılan subay bir aydının tren Drau üzerinden geçerken suya atlayarak boğulduğuna dair haberlerin anlatıldığını duyuyoruz. Böylesi bir şey olmaması için vagonlarımızın kapıları kapatılmıştı. Çok geçmeden treni durdurdular, vagon kapılarını açtılar ve içeceğimiz suyu getirmemizi emrettiler, sonrasında durmayacaktık. Erkekleri çıkarmadan kadınları gönderdiler su getirmeye. Dedemin nerede olduğunu öğrenmek istiyordu annem, onun için de su getirmeye gidenlere katıldı. Vagonlara yaklaşarak su veriyordu. Üçüncü veya dördüncüye yaklaştığında ismi ile biri çağırdı. Meğer halamızın kayınbiraderi Rauf imiş. Dedemizin onunla birlikte aynı vagonda ol-

duğunu söylüyordu. İçi su dolu kovaları verinceye kadar, dedem kapıya yaklaştı ve biz torunlarını sordu. Suyu içtiler ve kovaları geri verdiler. Annem bize de su getirip döndüğünde, dedemden haber almıştı, o da trenimizde idi.

Gece vakti büyük bir fabrikanın yanına götürüyorlar ve bizi indiriyorlar, soğuk atölyeye sürüyorlar. Görünüşüne göre Kazak gibi duran yakışıklı bir genç biz orada otururken halamızın yanına geldi. O anda halamız neden gevezeleşmiş ve o yabancı gence söylenmemesi gereken bir şeyleri neden söylemişti bilmiyorum: O dönemi ve bizim durumumuzu göz önünde bulundurunca onun sözlerinden çok anlam çıkarılabilirdi. Kocasının da erkek kardeşinin de nerede olduğunu öğrenmek için halama ümit veren Kazak uzaklaştıktan sonra, onların ne hakkında konuştuklarını anlayan annem olumsuz bir şeyin olabileceğini hissetti. Görümcesinin yaşlı bir kadın sanılacak şekilde giyinmesini sağladı ve daha karanlık bir köşeye oturttu onu. "Kazak" da ellerinde hafif makineli tüfek bulunan iki kişi ile döndü. Halamı arayarak kadınların arasında çok dolaştı. "Kıyafeti buydu, görünüşü böyleydi, sen de görmedin mi o kadını?" diyerek annemize de sordu. Kimseden bir şey öğrenemeyince uzaklaştı. Orada da başımıza bir şey gelmeden hayatta kaldık.

Sabahleyin fabrika bahçesinde her birinin başına konulmuş büyük harflerin olduğu masalar boylu boyunca dizilmişti. Herkes soyadının baş harfinin olduğu masaya yaklaşarak kendini kaydettirmek zorunda idi. Belgeler sorulduğunda bizim öyle bir şeyimiz olmadığını söylüyorlardı. Annemiz ve halamız biz trende iken elimizde olan tüm belgelerimizi küçük küçük parçalayıp çiğnemiş ve tahta arasına sıkıştırmışlardı.

Listelerimizi hazırladıktan sonra bizi yeniden trene bindirdiler.

Drau nehrini geçtiğimiz gibi vagon kapısı açıldı ve iki Sovyet askeri aramıza girdi. O ikisi vagondaki herkesi aradı. Çelimet'in gümüş kemerini söktüler, başka bir adamın koyun derisi çizmelerini ayağından aldılar, üçüncüsünün cep saatini aldılar. Sonra, yüksek sesle küfreden on sekiz yaşlarında genç bir delikanlıyı vagona attılar ve uzaklaştılar. Başka bir vagonda giderken kaçmaya çalıştığını, yakalanarak bizim aramıza konulduğunu söylüyordu o genç. Delikanlıya yemek yedirdiler, su içirdiler, herkesin kanı kaynadı ona. Bir müddet sonra tren durduğunda biri genci çağırıyor ve çıkarıyor. O anda vagona üç asker giriyor, o genç de yanlarında. Herkesin acıdığı "zavallı küçük" gözcü-dinleyici, ajan olarak, yanımızda bulunan eşyalarımızı öğrenmek için aramıza konulmuş biri çıktı. Onun gözüne çarpan tüm eşyalarımızı ortaya çıkarttırdılar. Elinde kalan birazcık şeyi de vermek istemeyenlere o hain genç yaklaşarak sakladıklarını da ellerinden alıyordu. Tren müdürünün ve korumalarımızın inisiyatifi ile sonrasında da o şekilde çok defa soyulduk, nihayetinde bir iplik bile bırakmadılar. Yoldayken durdurulduktan sonra tüfek sesi duyuyorduk. Bu seslerle ilgili açıklamaları, kaçmak için trenden atlayanların güvenlik güçleri tarafından vurulduğu yönündeydi. Su getirmeye giden annemiz dedemin durumunu öğreniyordu.

Bir ay yol aldıktan sonra, Prokopyevsk şehrine yakın, savaşçıların esir tutulduğu kampa yetiştik. Arabalarla terminalden aldılar bizi ve oraya getirdiler. İki katlı tahta ranzaların olduğu bir kışlaya yerleştirdiler. Bu kampta Alman ve Japon esirlerin de tutulduğu anlaşılıyor. Güney Ukrayna ile Güney Belarus'un 1939'da "kurtarılmasının" ardından Polonya'nın ele geçirilmiş askerleri ve subayları da aralarında olmak üzere. Birlikte kaldığımız için onlarla rahatça konuşuyorduk. Kamp, tepesi sivriltilmiş tahtalarla da üç sıra dolanan dikenli demir tellerle de çevrilmişti, her köşede yüksekte bekleyen nöbetçiler bizi gözetliyordu.

Bizim erkeklerimizden hiçbiri burada değildi, dedemizin nerede olduğunu bilmediğimiz için endişeliydik. Hastaydı ve bizden biri başında yok iken ölmesinden korkuyorduk.

Esir savaşçılar gibi annelerimizi de sırayla çalışmaya götürüyorlardı. Götürürlerken de getirdiklerinde de onları sayıyorlardı, bazen de üzerlerini arıyorlardı. Patates söktürüyorlardı ya da yerleri sildiriyorlardı. Patates sökmeye gidenlere daha sert muamele ettiklerini görüyorduk: Kampa kimsenin patates getirme yetkisi yoktu. Getirseler bile arandıklarında buluyor ve geri alıyorlardı.

Patates getirilmesinin kesinlikle yasaklanması ise Müslüman kadınların çoğunun domuz eti suyu içmesini kabul etmemelerinin ardından oldu. Önceleri dilimlenmiş azıcık ekmeğimizi veriyorlar ve sonrasında yemekhaneye geçiyorduk, uygulama bu idi. Müslümanlar böyle davranınca, kamp müdürü bundan sonra yemekle beraber olma dışında ekmek verilmemesi uygulamasını başlattı. Domuz eti suyu içmeyene ekmek de yedirmeyeceklerdi. Bu durum birkaç gün bu şekilde devam etti. Aramızda halen kendileri yemeyen ama çocuklarını doyuran iki-üç kadın vardı. Ben de kız kardeşim de dört yaşına gelmemiş küçük erkek kardeşim de dahil yemekhaneye gitmiyorduk, domuz eti suyu içmemek için. Annemiz aç karınla çalışmaya gidiyordu. Bir defasında ninem iki üç patates bulmuş ve konserve kutusu ile kaynatıyordu. İspiyonla durumdan haberdar edilen müdür aramıza daldı, ayağıyla vurup kutuyu fırlattı, ninemi ittirip düşürdü, sonrasında da bize bağırıp çağırmaya başladı. "Sana da torunlarına da domuz eti nerede kaldı, pislik yediririm!" diyerek bağırıyordu. Ninem ona dilimizde beddua etti, Rusça ile de ekledi: "Siz benim tek oğlumu da kocamı da benden aldınız, canımı da almaya özgürsünüz, ama dinimi hiçbir zaman alamayacaksınız!". Ondan sonra kışlaya girdi ve hiçbir şey yememeye başladı. Kamp yöneticileri ona karşılık patates de başka hiçbir yiyeceğin

de tek bir insan tarafından bile getirilmesine engel olmaya başladılar. Burada bizimle kalan birçok kadın ayakta kalmalarını sağlayan yiyecekleri artık bulamıyor olmalarından ötürü bizden hoşnut değillerdi. Yöneticilerin dalkavuk grubu Rus kadınları ninemin aleyhinde kışkırtmaya başlıyorlar. Ama yine de birçok Rus ninemin tarafında kalmıştı.

Sonrasında yöneticiler, kamp kirli olduğu ve çocukların devrim düşmanı olarak yetiştirdikleri gerekçesiyle annelerinden alınacağını, çocukların barındırıldığı yurtlara verileceğini haber verdiler. Annelerimiz çöpleri temizliyordu, kamptaki tuvaletleri elleri ile siliyorlardı, yöneticilere çocuklarını almamaları için diz çökerek yalvarıyorlardı ama bir sonuç alamıyorlardı. Bir kez daha aradılar ve elimizde ne kaldıysa onları da buldular. İspiyoncular tüm bunların ninemin inadından kaynaklandığını söylediler. Çoğunluğun durumu daha da kötü hâle gelince ninemiz geri adım attı. Yöneticiler de geri adım attı, bir daha domuz eti yemeye zorlamadılar, herkesin yemekhaneye girmesine izin verdiler.

Açlıktan öldüğümüz o hafta kampta bizimle kalan bir küçük erkek çocuğu bizi çit deliğinden çıkardı ve patates kazdırdı. Kerpiç fabrikasına gidip köz ateşi ile orada patates pişirmiş ve getirmiştik, ninem de biz çocuklara eşit olarak paylaşmıştı, ama kendisi yemeyi kabul etmemişti. Bir kere başarabildiysek yine yaparız dedik ve sonrasında da birkaç defa patates getirmeye gittik. Bir seferinde yakalandık, getirdiğimiz patatesleri aldılar, bizi de yeraltı hücresine attılar. Bizi attıkları bu yerin bir köşesi çökmüştü, ikinci tarafında da toprak düşmek üzereydi. Bu durumu nöbetçilerden biri bizi hücrede tutan subaya söyledi. O da "Duvar yıkılıp hepsini ezse de hiç aldırmam o iğrenç çocuklara. Orası ölüm yeri olsun onlara!"- diye cevap verdi. Karanlık basınca nöbetçilerden biri kapıyı açtı ve bizi serbest bıraktı. İkinci günü yeraltı hücresi olduğu gibi çökmüştü.

Gucemuh Ebubeçır anlatıyor:

Bir süre geçtikten sonra Krasnoyarsk bölgesinde bulunan kamplardan birinde iken, ailemin esirlerin tutulduğu kamptan alınarak özel yerleşim denilen yere gönderildiklerini öğrendim. İlk önce Kazakistan'ın Kuysk bölgesine sonra Semerkand'a yakın bulunan Bayavut-2 sovhozuna götürülmüşlerdi. Kolektifleştirmenin yürütüldüğü 30'lu yıllarda vatandan sürülmüş köylülerimizden, uzak akrabalarımızdan Bayavut'ta yaşayanlar vardı. Aileme ellerinden geldiğince yardım eden onlar olmuştu o zorlu dönemde. Bir oda olan küçük ev ve daha başka ufak tefek (kümes- gibi) yapılar tahsis edildi ve beraber yaşadılar. Komşuları üç çuval mısır, iki üç tavuk, başka bir şeyler daha vermişlerdi. Yavaş yavaş toparlandı ailemiz ve hayata tutundu. Meşıkolar çok yardımcı oldular. Savaş sonrasında zorlu zamana kuraklık da eklendi ve 1948 yılını tüm ülke çok zor geçirdi.

Herkesten çok zorluk çekenler şu insanlar idi: Gucemuh Batırbeç'e gönülden sözler söylemek istiyorum. Başka bir köyde yaşıyor olsa bile, onun oğulları Yahya ve Evladin ailemize her konuda destek oldu. Ben aralarında değilken, çocuklar henüz küçük iken 1949'da babamız vefat ettiğinde, Şawe Emin, Meşıko Zebidceri, Şerdan Karabetır, Gucemuh Yahya başsağlığı için gelenleri karşıladılar, dua ettirdiler ve zavallıyı âdete uygun defnettiler. Hayatta olduğum müddetçe tüm güzelliklerin onların olması için Allah'a dua edeceğim. Brat Emin çok kereler aklıma geliyor. Harikulâde bir insandı o. Bildiğimiz üzere, 1944 yılında Orta Asya'ya Kırım-Tatarları da sürgüne götürülmüştü. Onları üzerlerindeki kıyafetlerinden başka ellerinde hiçbir şey olmadan getirmişlerdi. Yerleştirilecek barakalar da yetmemişti onlara. Açlıktan ölüyorlardı, hastalık köklerini kazımıştı. Tüm aile birlikte ölenler olmuştu. Kalanlar da o kadar güçsüzdü ki, ölülerini defnedemeyecek hâlde idiler. Emin insanları yanına alarak mezar

kazıyor ve zavallıların cesetlerini İslami kurallara göre defnederek destek oluyordu. Ev ev dolaşarak topladığı azıcık buğday, un vb. yiyecekleri açlıktan ölmek üzere olanlara götürüyordu. Brat Bezrıko'nun oğlu Emin güzel bir ömür, uzun bir ömür yaşadı, vatanına geri döndü ve evlerinde hayata gözlerini kapadı, erkek kardeşi, çocuğu ve torunları baş ucunda olduğu hâlde.

Serbest bırakılıp 1956 yılında Bayavut'a geldiğimde burada insanlar rahat yaşamaya başlamışlardı. Kırım-Tatarları çalışkan ve düzenli bir millet. Herkesten önce işleri yoluna giren onlardır. Evleri bakımlı, bahçeleri temiz ve çiçekli, etrafı üzümlerle çevrilmiş hâlde yaşıyorlardı. Tatarlarla bahçe yapma konusunda yarışacak birilerini bulmak zor. Abliakimov ailesini da ayrıca ifade etmek istiyorum. Onlar Bayavut'takilere çok yardım ettiler. Babaları veteriner idi, karısı da sağlık görevlisi idi. Kadının adı Şure idi. Şure'den başka köyde doktor olmadığı uzun zamanlar oldu. Gece, gündüz insanlar onun kapısında idi. Aletlerini alıyor, suni deri çizmelerini giyiyor ve hastanın yanına kocası ile birlikte gidiyordu. Sonradan hastane yapılıp doktorlar gönderildiğinde de Abliakimova Şure'nin yanına gidiyordu insanlar. O da önceleri olduğu gibi, yine bir dakika bekletmeden çağıranın yanına koşuyordu. Hastadan para veya başka bir hediye aldığı da görülmedi.

Meşıkolar, Bratlar, Abliakimovlar gibilerdir benim ve ailemin üzerinde "bitmeyecek borçları" birikenler. Bizim karşılaştığımız tüm iyi insanların ismini burada sayamadığım için üzgünüm. Son olarak söylemek istediğim şudur: onlar gibi insanların iyilikleri sayesinde zor zamanlardan kurtulabildik. Onlar gerçek insanlığın ne demek olduğunu gösterdiler bize.

BİR DRAU KATLİAMI KURBANININ TRAJİK SONU: ÇERİM SOOBZOKOV (ŞAOPTSAKHO)[71]

Cem Kumuk

Sovyetlerin "Büyük Vatanseverlik Savaşı" öğretilerine göre, Drau'daki Kuzey Kafkasyalılar gibi yüz binlerce insan, faşist Alman Nazilerinin iş birlikçisi ve vatan haini olmakla suçlandılar. Savaşta büyük acılar çeken bu kurbanlar savaştan sonra insanlığın gördüğü en vahşi yöntemlerle cezalandırıldılar. Kuzey Kafkasyalılar arasında hayatta kalmayı başaranlar, savaştan sonra Türkiye ve Ürdün gibi ülkelerden sığınma elde edene kadar mülteci kamplarında çok zorlu bir hayat yaşadılar (Ramazan 1997: 76). Ancak sığındıkları ülkelerde de hiçbir şekilde huzur bulamadılar. Savaş sonrası dönemde yıllarca amansız bir insan avının hedefi oldular. Hatta bazıları, herhangi bir savaş suçu işlediklerine dair tek bir kanıt olmamasına rağmen paramiliter intikam grupları tarafından uygulanan bir sürek avının kurbanları oldular.

Bu şahsiyetlerin en dikkat çekenlerden biri de Çerim Soobzokov'du (Soobzokov, soyadının Ruslaştırılmış hâlidir; Çerkesçedeki orijinal aile adı Şaoptsakho'dur). Çerim Soobzokov'un ayak izlerini takip ettiğimizde, geçmişi hakkında karşımıza farklı hikâyeler çıktı. Üçüncü kişiler tarafından Kasım 1947 ve Tem-

[71] Yazarın 2020 yılında Rusya'da İstoriçeskiy Vestnik Dergisinde İngilizce yayımlanan, "Predecessors & Consequences of a Tragedy: May 28 – June 01, 1945 Drau Massacre..." başlıklı makalesinden alınmıştır.

muz 1949 dönemleri arasında onun hakkında yazılan raporlar, Çerim Soobzokov'un 1958'de ABD yetkililerine verdiği ifadede yer alan otobiyografisiyle çelişen bilgilerden oluşuyordu.[72] Savaş sonrası sendromunun sebep olabileceği ruh hâli göz önüne alındığında, 1940'ların sonlarında tutulan raporların hatalı olabileceğinden rahatlıkla şüphe duyulabilir. Bu yüzden, doğrudan kendisi tarafından kaleme alınan ve 22 Ekim 1958 tarihli ifadesinde yer alan otobiyografi güvenilir bir kaynak olarak değerlendirilmelidir.

Çerim Soobzokov, 24 Ağustos 1924'te Kuzey Kafkasya'daki Adıge Özerk Bölgesi'nin Tahtamukay köyünde doğan bir etnik Çerkesti. Altı kız kardeşi ve dört erkek kardeşi vardı. Kız ve erkek kardeşlerinden yalnızca birer kişi, Suret ve Mos Soobzokov hayatta kalmıştı. Kız kardeşlerinden biri doğum sırasında ölürken, diğerleri 1921'deki kolera salgınında hayatlarını kaybetmişlerdi. Babası Hamışıko Tu, Sovyet standartlarına göre "kulak" sınıfına mensup birisiydi. Kolektivizasyon uygulamaları sonucunda mallarına el konuldu ve bir kolhoza devredildi. 22 Haziran 1941'de savaşın patlak verdiğini duyduktan sonra, Asker Alma Komisyonu'na (voenkomat) teslim olmak üzere Smolensk'e gitmesi emredildi. Çerim, Smolensk'e gitmek yerine, 1941 sonbaharına kadar kaldığı memleketine gitti. Orada bir amele taburuna kaydedildi ve siper kazma, tahkimat inşa etme gibi işlerde çalıştırıldı. Birliğiyle beraber Kırım'a sevk edileceklerini duyduğunda, işçi taburundan firar etti ve köyünün yakınlarındaki ormanlık arazide saklanmaya başladı. Almanlar Ağustos 1942'de Adıgey'i ele geçirdiler. Çerim, Kızıl Ordu'ya karşı savaşan yerel milislere

[72] Çerim Soobzokov hakkında 25 Ekim 1947 tarihli Roma ve 24 Mayıs 1948 tarihli Amman damgalı raporu da içeren ABD yetkilileri arasındaki yazılı yazışmalar; ABD yetkilileri tarafından 28 Temmuz 1949 tarihinde Lübnan-Beyrut'ta RLB 1381 numara ile düzenlenen rapor. Raporların kopyaları yazarın şahsi arşivinde mevcuttur.

katıldı ve Ocak 1943'e kadar orada Almanların safında çalıştı. Daha sonra teğmen rütbesiyle Alman Ordusuna kaydı yapıldı.

Çerim Soobzokov / 1985-New Jersey

Çerim, Sovyet ordusundaki deneyimini abartmış ve Almanları onu bir müfreze komutanı olarak atamaya ikna etmişti. Almanlar geri çekilmeye başladığında, Çerim Kuban köprübaşı savunmasında savaşıyordu. Ağustos 1943'te yaralandı ve Kasım ayına kadar kaldığı Ukrayna'nın Melitopol kentindeki bir Alman askerî hastanesine kaldırıldı. 1943'ün son çeyreğinde, Almanların geri çekilmesinden sonra Sovyetler memleketini tekrar işgal ettiler. Köye giren bir grup Sovyet partizanı, Almanlarla iş birliği yaptığı yönündeki asılsız iddialarla Çerim'in babasını idam etti. Çerim, babasının idam edildiği sırada orada değildi ve bu trajik olayı uzun süre öğrenme imkânı olamadı. Çerim iyileştikten sonra, diğer Kuzey Kafkasyalı gönüllülerin de toplandığı Nikolaev şehrinin yakınlarındaki "Bergmann" özel askerî birimine gönderildi. Aynı dönemde, Batı'ya gitmeyi uman çoğunluğu Kızıl Ordu'dan kaçan Çerkeslerden oluşan yaklaşık üç bin sivil Odessa çevresinde toplanmıştı. Çerim, Almanlar tarafından kitlelere liderlik etmesi için atanmıştı. 1944'ün ilk yarısı boyunca beraberindeki grupla Romanya'nın Ploeşti şehrine kadar yolaldılar. Bu seyahat sırasında Çerim, köyüne çok yakın olan Adıgey'in Pçekhatlukuay kasabasından olan Camirze Hoşnaşo ile evlendi. Ploeşti'de vagonlara kendi askerleri için ihtiyaç

duyan Almanların vagonlara el koyması sebebiyle trenlerden inmek zorunda kaldılar. Yayan kalan mülteciler etrafa dağıldılar ve hayatlarını kurtarmanın çarelerini bulmaya çalıştılar. Çerim, karısı, kardeşi ve köyünden üç arkadaşıyla birlikte Berlin'e ulaşmayı başardı ve burada Kuzey Kafkasya Millî Komitesi ile irtibat kurdu. Temmuz 1944'te Kafkas Gönüllü Birlikleri karargâhı tarafından kendisine Kafkas kökenli savaş esirleri arasından gönüllüler bulma görevi verildiğinde, beraber seyahat ettiği arkadaşları için Berlin'de bir barınak bulmaya çalıştı. Savaş esiri kampları arasında bir buçuk ay dolaştıktan sonra bir başarı elde edemeden Berlin'e geri dönmek zorunda kaldı. Almanya'nın savaşı kaybetmek üzere olduğu ve artık kimsenin lejyonlara katılmak istemediği anlaşılıyordu. Daha sonra, Waffen SS'de Albay olarak görev yapan ve oluşumu sürecinde Kuzey Kafkas Tümeni'ne komuta eden Gn. Kuçuk Ulagay ile temasa geçerek 1945 Mart'ında Avusturya'ya ulaştı. Karısı ilk bebeklerini orada doğurdu. Bu arada, kayınpederinin de aralarında bulunduğu ve Ploeşti'nin etrafına dağılmış mülteci grubu da Avusturya'ya ulaşmayı başarmıştı. 1945 Nisan'ının sonunda hepsi Drau Nehri kıyısındaki Oberdrauburg'da toplandılar. Kamplar İngiliz birlikleri tarafından kuşatıldığında ve Sovyetlere teslim edilecekleri anlaşılınca, Çerim, ailesi ve yaklaşık 40 soydaşıyla beraber Kuzey Kafkasyalıların kampından kaçmayı başardı. Kendilerini Yunanlı gibi göstererek Villach'taki Yunan kampına sığındılar. Böylece kayınpederi dışında, diğerleri Oberdrauburg'daki katliamdan kurtulmayı başarmışlardı. Kayınpederi Sovyetlere iade edilen kurbanlar arasındaydı. Ancak, Çerim ve ailesi için bu kaçış tam bir kurtuluş anlamına gelmiyordu. Güney İtalya'ya gidip Yunan konsolosluğuna müracaat ettilerse de başvuruları Atina yönetimi tarafından reddedildi. Daha sonra şanslarını Napoli'deki Türk konsolosluğuyla denediler ancak konsolosla görüşemediler bile. Konsolos, Tür-

kiye'ye gitmek isteyen insanları dinlemekten artık bıkmıştı. İtalya'da kaldıkları süre boyunca karaborsacılıkla geçimlerini sağladılar. Komünistler 1947'de en güçlü siyasi grup olduklarında İtalya artık onlar için tekin olmayan bir yer hâline gelmişti. Sonunda, Ürdün Kralı Abdullah'tan Ürdün'deki Çerkes cemaati üyeleri sayesinde alınan izinle, 57 kişiden oluşan bir grupla beraber Aralık ayında Ürdün'e gittiler.[73]

Çerim birçok işte çalışmakla birlikte Ürdün'de uzun süre işsiz kaldı. CIA, işe alım için Soobzokov ile ilk olarak Aralık 1950'de iletişime geçmişti. Potansiyel bir ajan olarak hakkında araştırma yapmaya başlamışlardı. Münih'teki Kuzey Kafkasya Millî Komitesi, Şubat 1952 tarihli bir mektupta, Çerim Soobzokov'u, bir mülteci grubunu İtalya'dan Ürdün'e götürmeyi başararak onların hayatını kurtarmak için yaptığı mükemmel çalışmadan dolayı tebrik ediyordu. Komite ayrıca, Çerim Soobzokov'a Kuzey Kafkasya Millî Komitesi'ni Ürdün'de resmen temsil etme yetkisi de vermişti.[74] Bu, Kuzey Kafkasya diasporasını SSCB'ye karşı manipüle etmeyi ve bu amaç için kitleleri harekete geçirecek lider profilleri aramayı amaçlayan CIA için Çerim Soobzokov'u daha çekici bir profil hâline getirmişti.

Aralık 1952'de Soobzokov, gıyabında kendisine verilen "Nostril" kripto adıyla, kendisinin haberi olmadan bir değerlendirilmeye tabi tutulduğu bir işe alım sürecini tamamladı. İşe alınan Soobzokov, 1955'e kadar Ürdün'de CIA için iletişim ve işe alım operasyonları yürüttü. Ondan Çerkes muhaceret mensupları ve Ortadoğu ülkeleri arasında Sovyet karşıtı faaliyetler yürütmesi bekleniyordu.

---

73 Amman'daki İngiliz Elçiliği'nin 26 Kasım 1947 tarihli 117 (G/7058/47) sayılı yazısı. Yazının kopyaları yazarın şahsi arşivinde mevcuttur.

74 CIA, Merkezi İstihbarat Teşkilatı Kayıtları. RG 263. Kayıt No: ZZ 16. Kutu 49. Cilt 1; Dosyalar 30–34, 35. L. 1.

Çerim Soobzokov, 1959 Yılında Ailesiyle Paterson-New Jersey'de

1955'in sonunda ailesiyle birlikte ABD'ye taşındı ve kalabalık bir Çerkes topluluğunun yaşadığı Paterson'a yerleşti. ABD'de iş bulmakta yine zorluk çekiyordu. CIA 1956'da kendisiyle temasa geçip ajan olmasını teklif ettiğinde, Çerim'in başka bir seçeneği yoktu ve teklifi kabul etmek zorunda kaldı (Lichtblau 2014: 41). Ancak CIA'deki bazı kişiler, hayat hikâyesiyle ilgili tartışmalı bilgileri ona karşı kullanarak Çerim Soobzokov'un geçmişini kurcalamaya devam ediyorlardı. Onu sorguya çekenler onu yalan makinesine dahi bağladılar. 23 Şubat 1956 tarihli CIA belgelerine göre, Soobzokov, Alman yönetimi altında görev yapmış olmasına rağmen ısrarla komünist olmayan hiç kimseye zarar vermediğini iddia ediyordu. Hiçbir savaş suçu işlememişti.[75] CIA ona iş teklif ettiğinde, savaş zamanında Almanlarla olan bağlantıları hakkında zaten haberdarlardı. Ancak şimdi bazı insanlar bir gü-

[75] Merkezi İstihbarat Teşkilatı Kayıtları. RG 263. Kutu 123. Cilt 1.

nah keçisi arıyorlardı ve Çerim bunun için en uygun profil gibi görünüyordu.

Beklendiği üzere, bu bilgiler medyaya sızdırıldı ve muhabirler Paterson'da Soobzokov'un kapısını dayanıp, iddiaların doğruluğunu sormaya başladılar. Sonra, Yahudi Müdafaa Tugayı ortaya çıktı ve Soobzokov'un evinin, ofisinin önünde pankartlar taşıyarak gösteri yapmaya başladılar. Evine ve ofisine gönderilen ölüm tehditleri artık günlük bir rutin hâline gelmişti. Daha sonra, bir gün Soobzokov'a bir paket içinde puro kutusu gönderildi. Paketin içindeki notta şöyle yazıyordu, "Hey ahbap, onlardan yeterince öldürememişsin!". Gönderilen paket el yapımı bir bombaydı.

Durum her geçen gün daha da istikrarsızlaşıyordu. Soobzokov'a karşı açılan ceza davasında dört yıl süren iniş çıkışlardan sonra, Adalet Bakanlığı bir şeyler yapması için her taraftan gelen yoğun bir baskıyla karşı karşıyaydı. New York'taki büyük jüri, Soobzokov'a karşı ceza davası açmayı reddetmişti ancak Washington'daki savcılar, Soobzokov'un vatandaşlığını elinden almak ve ülkeden sınır dışı etmek için bir hukuk savaşı başlattılar. Adalet Bakanlığı, Soobzokov'u "savaş sırasında Alman SS mensubu olduğunu yetkililerden gizlemekle" suçladı. Bu süre zarfında, Howard Blum'un *Wanted* (Aranıyor) adlı kitabı New York Times Company'ye ait bir yayıncı tarafından yayımlandı. Kitabın ilk sayfasındaki bir notta Blum, mahkemenin karar vermesini bile beklemeden "Gerçek bir hikâye" diye vurguluyordu (Blum 1977: 1). Yani, Çerim Soobzokov artık kamuoyunun vicdanında çoktan mahkûm edilmişti.

Türkiye'deki Kuzey Kafkas Kültür Derneği başkanının, ABD Temsilciler Meclisi üyesi Robert Aloysius Roe'ya ve ABD Büyükelçisi'ne Haziran 1976'da yazdığı mektup, CIA'nın ABD'de Çerim Soobzokov liderliğindeki Kuzey Kafkas Kurtuluş Komitesi'ne Türkiye'deki Kuzey Kafkasyalı muhaceret mensupları-

nın desteğini kazandırmayı amaçladığını açıkça gösteriyordu.[76] Aslında CIA, Çerim Soobzokov'un bir Nazi savaş suçlusu değil, güçlü anti-Komünist hissiyatı olan, kendini kanıtlamış bir Kuzey Kafkasyalı vatansever olduğunu zaten biliyordu.

Sonunda, 5 Aralık 1979'da ABD'ye gelmesinden yirmi dört yıl sonra, savcılar harekete geçmeye hazırdılar (Lichtblau 2014: 110-112). Hatta onu suçlamak için sahte Sovyet belgelerine bile sığındılar. Sovyetlerden ona karşı kullanabilecekleri resmî deliller talep ettiler. Moskova yönetiminin, onun akrabaları tarafından imzalanmış, aleyhine yapılan şahadetnameler elde etmesi işten bile değildi. Ve öyle de oldu. Kayınpederi ve yeğeni, kendisine karşı sahte suçlamalar içeren tanıklıklar imzalamak zorunda kaldılar. Tam Çerim yıkılmak üzereyken, CIA'in ABD'ye geldiğinde Waffen SS üyeliğini kabul ettiğini gösteren kayıtları son dakikada keşfetmesi sayesinde masumiyetini kanıtladı. Dertlerinden kurtulduktan sonra, Çerim kendisini suçlayanlara karşı bir hukuk savaşı başlattı. Yayıncılara karşı açtığı iftira davasını kazandı ve 14 Haziran 1983'te 450.000 ABD doları tutarında bir ödeme aldı.[77]

Onu avlamayı kafaya koyanlar asla pes etmemişlerdi. 15 Ağustos 1985'te, sabah saat 4:30 civarında, Çerim'in komşuları arabasının evinin önünde yandığını fark ettiler ve ona haber verdiler. Çerim neler olduğunu görmek için dışarı koştuğunda, gecenin karanlığında büyük bir patlama sesi yankılandı. Bir şekilde, boru bombanın patlamasından sağ kurtulmuştu ama yaraları ölümcüldü.

Bir ambulans onu yakındaki bir hastaneye yetiştirdi. Bombalamadan yirmi iki gün sonra, 6 Eylül 1985'te, sabah saat 9:21'de, Çerim Soobzokov 61 yaşında öldü (Lichtblau 2014: 174-176).[78]

---

[76] Merkezi İstihbarat Teşkilatı Kayıtları. RG 263. Giriş ZZ 16. Kutu 49. Cilt 3; Dosya 62, 35. L. 1.

[77] *The Record,* New Jersey, 1983, 28 Haziran.

[78] "Bir masumun cinayeti", *Instauration,* Cilt 11, Sayı 9, , Florida, 1986, s. 7.

Tüm suçlamalar soyut, kasıtla tasarlanmış ve taraflı iddialara dayanmasına ve mahkemenin beraat kararından bu yana 35 yıl geçmesine rağmen, bazı akademisyenler hâlâ bu asılsız suçlamaları sözde "akademik" ve "bilimsel" tezlerinde Çerim Soobzokov aleyhine delil olarak sunmaya çalışıyorlar (Albanese 2015: 157, 167, 170-172). İronik olarak ne Stalin'in NKVD'si ne de Dünya Savaşı'nın bastıramadığı Çerim'in özgürlük mücadelesi, "Özgür Dünya" tarafından ezilmişti.

Avrupa'daki mülteci gruplarının liderlerinin ve Türkiye ve Ürdün gibi ülkelerdeki muhaceret gruplarının sivil toplum kuruluşlarının büyük çabaları sayesinde, Çerim Soobzokov ile aynı kaderi paylaşan birçok kişi kurtarıldı. Ne yazık ki, yine de başarı oranı iade edilen kişi sayısının çok altında kalıyordu. İlk elden iade edilmekten kurtarılan kişilerin bir kısmı, daha sonraki aşamalarda kapalı kapılar ardında yapılan gizli anlaşmalar sonucunda Sovyetlere teslim edildiler. Kafkasya muhaceretine mensup kişilerin hükûmet organlarında her zaman çok etkili olduğu Türkiye gibi bir ülkede bile Drau benzeri trajediler yaşanmıştı. Türk Hükûmeti'nin 21 Mayıs 1945'te imzaladığı kararnameyle, kendileri için güvenli cenneti Türkiye'de bulduklarını düşünen 243 mülteci de aynı yılın Ağustos ayında Sovyetlere iade edilmişti.[79] Bu trajediler, Kuzey Kafkas muhacereti mensuplarının kamusal hafızasında ölümcül travmalara yol açtı. Ayrıca, diaspora, 1943-1944'te Kafkas halklarının (Karaçay-Malkar, Çeçen-İnguş) toplu olarak zorla sürgün edilmesiyle ilgili birçok bilinmeyen ayrıntıyı bu mültecilerden öğrenmişti. Yani, mülteciler tüm Stalinist şiddetin kurbanlarının sembolleri gibiydi. Ancak, bu trajedinin teşvik edici faktörü kısa sürede kayboldu. Mülteci grupları, soğuk savaş döneminde de iyi örgütlenemedi ve tek ses olamadı.

[79] Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri. Sovyet Rusya'ya iade edilecek mülteciler hk. karar. İçişleri Bakanlığı, 30/07/1945 tarih, 874/1416 dosya, 40125 no'lu karar. Fon 0301000 Kutu 117, Defter. 815, S.20.

Kafkas muhaceret teşkilatlarının kaotik yapısı, anti-Sovyet bloğun Kafkas muhaceret gruplarıyla kurumsal düzeyde iş birliği yapma hususunda isteksiz davranmasına sebep oldu.

Birçok Kafkasyalı, Türkiye, Ürdün, Suriye ve ABD gibi ülkelerin istihbarat servislerinde önemli görevler üstlenmiş olsa da anti-komünist blok için yaptıkları hizmetler, Kafkas milletlerinin birliği ve yurttaşlarını Sovyet boyunduruğundan kurtarmaları açısından kayda değer bir sonuç üretmedi. Aksine, Sovyet propaganda makinesi, 1960'lar ve 1970'lerde Rodina gibi Sovyet enstitüleri ve muhaceret mensupları için bazı radyo yayınları aracılığıyla muhaceret nüfusu içine nüfuz etmeyi başarmıştı. Keskin Sovyet muhalefeti, Sovyet rejiminin Kafkasya Dağlılarının yaşamlarında ilerici bir etkiye sahip olduğunu iddia eden sahte propagandaya aldanan Sovyet dostu muhacir gruplarıyla yer değiştirdi.

Bu kurbanların imajı, Kuzey Kafkasya'daki birçok insan için oldukça farklıydı. Çünkü Sovyet rejimi süresince onlara kesin bir şekilde "unutmak" emredilmişti. Yani, bugün bile Kuzey Kafkasya'da ve muhaceret mensupları arasında bu trajedilerden habersiz çok sayıda insan mevcut.

Bunu bilen sözde münevverler ise şimdilik susmayı tercih ediyorlar...

Kaynakça

Albanese, D.C.S. (2015), *In Search of a Lesser Evil: Anti-Soviet Nationalism and the Cold War*. Doctoral Dissertation.- Northeastern University.

Blum H. (1977), *Wanted, The Search for Nazis in America*. -New York: Quadrangle.

Lichtblau E. (2014), *The Nazis Next Door*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.

Ramazan, Musa (1997), *Bir Kafkasya Göçmeninin Anıları*.-İstanbul.
The Record, New Jersey, 1983.
Instauration, Florida, 1986.
CIA, Merkezi İstihbarat Teşkilatı Kayıtları. Kayıt No.263.
Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI MÜLTECİLERİNDEN HALİT TÜZÜN'ÜN (BATÇALARIN MÜLTECİ HALİT) ANILARI

Karaçaycadan çeviren
Ufuk TAVKUL

40 milyon kadar insan vardı. O milletin gözü Türkiye'de idi. Olduğu gibi, gâvurları kendilerine düşman biliyorlardı. Ruslar her zaman bize karşıydılar. Biz, imkân mertebesinde Türkiye'ye kaçmak niyetindeydik. Alman harbi başladığında sabırsızlıkla Almanları bekledik. Almanlar geldikten sonra onlarla el ele verdik. Almanlara tek el silah attırmadan, Karaçay milleti bütün Kafkasya'yı komünistlerden temizledi.

Aradan beş ay geçti, kış soğukları geldi. Almanlar geri çekilmeye başladılar. Kaçabilenler kaçtılar, kaçamayanlar ayaklar altında kaldılar. Gözümle gördüm, karda boranda yirmiye yakın yetişkin kız, eşyalarını at arabalarına yüklemiş, kimi önünde kimi arkasında yürüyerek ormana girip gittiler. Ben o sırada ağır yaralı olduğum için hiçbir yakınımı kurtaramadım. Beş kız kardeşim ve annem ağlaya ağlaya kaldılar. Ben de yaralarımdan kan akarken, karda fırtınada bir ata binip Almanlarla birlikte Karaçay'dan çıktım. Diğer Karaçaylılar nasıl gittiler, başlarına ne geldi, hiç haberim olmadı.

Almanlarla gelirken bir din hocasının, üç kızı ve ailesi ile yol kenarında hasta olarak beklediklerini gördüm. Ben onlara

hemen yardımda bulunup yaralarını sardırdım. At arabaları da devrilmişti. Yaralarını tedavi ettirip, yanlarına yiyecek de verip Karaçaylıların peşinden yola uğurladım. Kendim Alman askerleriyle birlikte Kırım'a doğru Azak Denizi'nin doğu tarafından ilerlerken Karaçay kafilesi batıdan gitti.

Ben Romanya sınırına ulaştım. Beni uçakla Almanya'ya göndermek istediler, gitmedim. Bir gün Romanya komünistleri beni kaçırdılar. Alıp götürerek bir hapishaneye attılar. Hapishanede sekiz gün kaldım. O sekiz günün içinde üç kere yemek verdiler. Verdikleri yemek, sıcak suyun içine atılmış patates kabuğu ile un kepeğinden oluşuyordu. Birer kepçe verdiler. Onu yedim. Sekizinci gün gizlice bir kâğıda not yazdım. O kâğıdı kapının deliğinden Besarabyalı bir kadına verdim. O kadın yazdığım notu götürüp Alman askerlerine vermiş. Askerler de komutanlarına ulaştırmışlar. Komutan kâğıdı tercümanına okutturup, Romanyalıların gizli hapishane kurup ellerine geçenleri oraya kapattıklarını öğrenmiş. Oradan Alman kuvvetleri gelip hapishaneyi darmadağın edip bizi dışarı çıkardılar.

Ben ondan sonra Almanların yanından ayrılmadan, yaralarımı tedavi ettirip, karnımı doyurup, silahım elimde gözcülük yaparak dolaşıyordum. Aramıza komünistler tarafından casus gelip gelmediğini gözlüyordum. Elime geçenleri sorguladıktan sonra çok insanı öldürmüştüm.

Oradan kaçıp Batı Ukrayna'ya geldik. Batı Ukrayna'da Amerikan, İngiliz, Romanya ve Rus güçleri etrafımızı kuşattılar. Almanlar 27 gün boyunca uçaklarla bize Almanya'dan yiyecek getirdiler. 27 gün kuşatma altında kaldık. 27. günün gecesi 24 adamımı alarak kuşatma çemberinden çıktım. Bir general beni karşıladı ve Almanya'ya bir aylığına izinli olarak gideceğimi bildirdi. Bir ay gidip dinlendikten sonra tekrar geri döndüm. Oradan Polonya'ya geçtim. Polonya'dan Çekoslovakya'ya gittim.

Çekoslovakya'da orduda postacılık yaptım. Ordudaki askerlerin maaşlarını alıp gelerek herkese maaşını dağıtıyordum.

Karaçaylıların gelmekte olduklarını duydum. Avusturya'da arayıp Karaçaylıları buldum. Karaçaylıları İtalya'ya göndermek istediler. Bu cesur milletin İtalya'ya gitmesi gerek dediler. İtalya'da komünistler dağları doldurmuşlardı, Almanlar onları temizleyemiyorlardı. O sebepten bizi İtalya'ya gönderdiler. Karaçaylılar dağlara bir girdiler, 10-15 gün içinde dağlarda yerleşmiş olan İtalyan komünistlerinin hepsini yok ettiler.

Bize oradan çıkma emri geldi. Gerisin geriye Avusturya'ya döndük. Almanlar silah bırakarak teslim oldular. Karaçaylılar da teslim olmak zorunda kaldılar. İngiliz komutanlar bizi ikna ederek bir araya topladılar. "Nereye isterseniz sizi oraya göndereceğiz." dediler. "Biz Türküz, bizi Türkiye'ye gönderin." dedik. "Tamam, gönderelim, yarın kaç kişi iseniz, içinizden komutanlarınız, subaylarınız generale gelsinler, toplantı yapacağız." dediler. Ben "Onlara inanmayın, gitmeyin." diye söyledim. "Sen ne biliyorsun?" dediler. Elimden bir şey gelmedi, onlar gittiler. Benim küçük kardeşim Sait de gitti. "Gitme!" dedimse de sözümü dinlemedi.

Generalin olduğu yere giriş var ama çıkış yoktu. Bir avlunun içine, dışarıdan bakıldığında görülmeyecek şekilde her tarafa makineli tüfekleri kurmuşlar. İçeri girenler esir düştüklerini anlamışlar. Onları bir araya toplamışlar, ikindi vaktinden sonra ellerini ayaklarını bağlayıp arabalara yükleyip Ruslara teslim etmişler.

Akşama yakın Karaçay kafilesinin ortasına bir tank geldi. Hoparlörle Rusça konuşarak "Sakın kaçmaya teşebbüs etmeyin, etrafınız silahlarla çevrili, kaçanları vuracağız. Sizi doğduğunuz memleket olan Rusya'ya teslim edeceğiz." dediler. Onlar gittikten sonra aradan yarım saat geçti. Aramızda Karaçaylılardan

başka Çerkes, Abaza, Çeçen, İnguş, Kumuk yaklaşık 15 bin kişi vardı. Bunların içlerinden yaşlıları toplanıp Karaçaylıların yanına geldiler. Karaçaylıları bir araya topladılar. "Ey Karaçay milleti, siz cesursunuz. Sizin içinizden adamlar kaçarlar, o zaman bizi burada yok ederler. Sizden diliyoruz, kaçmayın." dediler. Karaçay'ın yaşlıları da toplanıp gelerek benim etrafımı çevirdiler. "Halit, kaçsa kaçsa bu milletin içinden bir sen kaçarsın. Sana güvenmiyoruz. Sen kaçacaksın. Eğer kaçarsan bizi hemen öldürürler." dediler. Benden söz almak istediler. "Sizin hürmetiniz hatırına, birincide kaçmam, ikincide de kaçmam ama üçüncüden geri kalmam. Buna razı mısınız?" dedim. "Razıyız." dediler.

Akşam oldu. Gece etrafı gözetlerken bir adamın kaçtığını gördüm. O kurtuldu. İkinci bir adamın da kaçtığını gördüm. O da kurtuldu. Üçüncü birisi daha kaçıp kurtuldu. Ben sözümü yerine getirdiğimi düşünerek kaçıp dışarı çıktım. Eşyalarımı koyduğum torbamı dışarıda bırakıp hemen geri döndüm. On kişiyi dışarı çıkarıp geri dönerek sekiz kişi daha kurtardım. Üçüncü defa geri gelerek on altı adamı daha dışarı çıkardım. Hepsini bir araya topladım ve dağlara çıktık. "Halit sen Allah'a emanet, biz de sana emanetiz." dediler. Ben de onlara yüksek sesle konuşmamalarını, silahla ateş etmemelerini, gürültü çıkarmamalarını tembih ettim.

Çevredeki en yüksek dağın tepesine çıkıp dürbünle kampa baktım. İngiliz askerleri tankların eşliğinde yaşlı, kadın, çocuk demeden herkesi bir araya toplayıp Rusya'ya teslim etmek üzere kamyonlara dolduruyorlardı. Onlar arabalara binmek istemiyorlardı. "Bizi burada öldürün! Biz Rusya'ya gitmeyeceğiz!" diyorlardı. Ellerine kürekler alıp yaklaşık on metre genişliğinde, yirmi metre uzunluğunda bir çukur kazdılar. O çukurun uzun tarafına toplandılar. İçlerinden bir adam çıktı ve zikir okumaya başladı. O sırada ben olanları dürbünümle takip ediyordum. İki rekât namaz kıldılar. İngiliz askerleri tekrar bunları zorla arabalara bindirmek istediler. Kenardan bir adamı ayırdılar. "Bin!" deseler

de o adam kamyona binmedi. Adamı silahlarının namlularıyla dövdüklerini gördüm. Adamcağızı çırılçıplak soydular. Akşam olmak üzereydi, ben de oradan ayrılmak zorunda kaldım.

Arkadaşlarımın yanına döndüm ama gördüklerimi anlatmadım. Biz oradan uzaklaştık. İkinci gün sabaha yakın "Kardeşlerim! Hazırlanın, kaçalım. Düşmanımız peşimizden gelecek." dedimse de hazırlanmadılar. İngiliz askerleri makineli tüfekleriyle geldiler. Kaçamayacağımızı anlayınca teslim olduk. Yanımda on dokuz kişi vardı. Az ötemizde de epeyce insan vardı. Ben orada İngilizlerin komutanını öldürmeye niyetlendim. Karaçay kadınları öldürmeme izin vermediler. Bunun üzerine İngiliz komutanının atına binip hemen kaçtım. Arkamdan birkaç el silah attılar. Teslim olmadım, kendimi kurtardım.

Karaçaylılar Alp Dağları'na dağıldılar. Üçerli, beşerli, onarlı gruplar hâlinde birbirimizden ayrıldık. Dağlarda bir yıldan fazla bir süre saklandım. Silahlarımı teslim etmemiştim. Gidip onları gizlediğim yerden aldım. Avusturya dağlarında o silahlarla geyik avlayıp arkadaşlarımı da kendimi de doyurdum. Oradan gizlice İtalya'ya geçtim. Bir süre sonra İtalya'dan tekrar Avusturya'ya geri döndüm. Müslümanlardan Karaçaylı olsun Malkarlı olsun bir grup insanı İtalya'ya geçirdim.

İtalya'da Napoli'ye yerleştik. Bize, "Hazır olun, sizi gemiyle Türkiye'ye göndereceğiz." dediler. Biz hazırlandık. Trene bindirip Napoli'den Roma'ya getirdiler. Tren gece Roma'da kaldı. Sabah namazı vaktinde tren hareket etti ve tel örgülerin arasında bir yere girdi. Burada tanklar, toplar ve askerler olmak üzere büyük bir kuvvet toplanmıştı. Trenden bizi indirdiler. Eşyalarımızı yere koyup onlardan beş adım ayrılarak ellerimiz havada beklememizi söylediler. Etraflıca bir arama yaptılar. Aramada bıçağımı bulamadılar. Orada bizi iki gruba ayırdılar. Bir kısmımızı gerçekten Türkiye'den gelenler olarak değerlendirip, serbest bı-

rakıp yola çıkardılar. Şüphelendiklerinin ellerini ayaklarını bağladılar ve götürdüler.

Beni de bir askerî cipe bindirip önümüzde, arkamızda, sağımızda ve solumuzda birer cip refakat etmek üzere beş arabalık bir konvoyla götürüp teslim ettiler. Haftada bir kere sorguya çektiler. İfademiz alınırken belimizden yukarısını soyup, ellerimizi ensemize koydurup, arkamızda tabancalı iki muhafız, sağımızda ve solumuzda ellerinde copları bulunan iki asker olmak üzere dört askerin arasında, yedi devletin hâkimlerinin karşısında tercüman eşliğinde sorguluyorlardı. Bize bir Ermeni tercümanlık yapıyordu. Ağzımızdan çıkan sözleri bizim söylediğimiz gibi değil kendi bildiği gibi tercüme ediyor, bizi idama göndermek istiyordu. Beni üçüncü kez sorgulamaya çıkardıklarında ifademi aldılar, sorgu kâğıdımın üzerine kırmızı kalemle benim düşman olduğumu yazarak Rusya'ya ölüme gönderilmeme karar verdiler. Hâkim imzasını attı ve kalemini kırdı.

Ben ölüme her an hazır olarak beş ay yedi gün geçirdim. Sekizinci gün beni götüreceklerdi, o gece hapishaneden kaçtım. Peşimden köpekleri salacaklarını biliyordum, onun için önceden acı toz biberle tütünü birbirine karıştırıp toplar hazırlayıp torbama koymuştum. Kaçtığım zaman o topları arkama serpiyordum. Böylece iz takip eden köpekler beni bulamayıp geri döndüler. Çok büyük zahmetlerle oradan kurtuldum. Üzerimdeki yaraları saydım. Eski kurşun yaram hariç, otuz üç yerimde dikenli tel örgülerin açtığı yaralar vardı.

Kimden yardım isteyecektim? Tekrar Alp Dağları'na çıktım. Kar, fırtına ortalığı kaplamıştı. Karın derinliği belime kadar geliyordu. Ben bu günleri atlatıp yeniden hür dünyaya kavuşur muyum diye düşündüm. Allah büyük. Üç gün içinde İtalya'nın kar yağmayan Bari şehrine geldim. Bari'de gündüz şehre inip çalışıyordum, geceleri de dağlara çıkıp yatıyordum. Buradaki

dağlar küçük dağlardı. Oradan yine Napoli'ye geldim. İtalyanlardan, limana bir Türk gemisinin geleceğini işittim. Gemiyi karşıladım ama İtalyan polislerini aşıp gemiye giremedim. Geminin içindeki Türk mallarını hırsızların çaldıklarını fark ettim. Türk gemisinin kaptanına haber verdim. Hemen gelip çalınan malları geri aldılar. Kaptan beni çağırıp yanıma geldi ve kim olduğumu sordu. "Ben Türküm, Kafkasya'da doğdum, büyüdüm. Almanlarla kaçıp geldim, eğer imkânın varsa beni Türkiye'ye götür." dedim. Kaptan bana, "Ben gemiyi teslim aldığımda abdest alıp, Kur'an'a el basıp, kanunsuz olarak gemiye mal da adam da almayacağıma yemin ettim. Ben tekrar geleceğim. O zaman seni de Türkiye'ye götürürüm." dedi. Ayrıldık.

Ben oradan Fransa'ya geçtim. Fransa'dan Mısır'a geldim. Mısır'dan bir Türk gemisiyle Yunanistan'a geçtim. O gemiyle Yunanistan'dan İstanbul'a geldim. İstanbul'da Emniyet İkinci Şubesine teslim oldum. Emniyet'te bana çok kızdılar. "Bana kızmaya hakkınız yok." dedim. "Ben sizden ekmek, su istemiyorum. Müslüman toprağına bedenimi getirdim. Sen beni istersen yatırıp kes, kanımı iç, etimi de ye, helal olsun sana. Ama kemiklerimi Müslüman toprağına göm, Allah rızası için." dedim. "Allah, Allah, niçin kesecekmişim seni? Türkiye'de akraban var mı?" diye sordu. "Elbette var.", dedim. "Kaç kişi?" diye sordu. Saçımı tutup gösterdim, bu kadar çok diye. "Türkiye'de seni tanıyan var mı?" dedi. "Geçen yıl Ağustos ayında Napoli'ye gelen beyaz renkli İstanbul adlı geminin kaptanı beni tanıyor." dedim. Telefon edip hemen o kaptanı Emniyet'e getirttiler. "Bu adamı tanıyor musun?" diye kaptana sordular. Kaptan bana baktı. "Benim gemimi hırsızlardan kurtaran Halit sen değil misin?" dedi. Geldi boynumdan kucakladı. Emniyet müdürüne beni tanıttı.[80]

[80] Halit Tüzün'ün anıları 1976 yılında, Eskişehir ilinin Çifteler ilçesinde Yaşar Çelik tarafından ses bandına kaydedilmiştir. Ufuk Tavkul tarafından deşifre edilerek Türkçeye çevrilmiştir.

ÇILGINLIK KURBANLARI
(LİENZ FACİASI MÜNASEBETİYLE)

Ramazan TRAHO

Yalta Anlaşması ve Stalin rejiminden kaçarak hürriyet ve istiklâl uğrunda kahramanca çarpışan 5.000 vatandaşımızın zorla Sovyetlere teslimi, asla hafızamızdan çıkmayacak ve bu hadise, çılgınlığı yapanlar için ilelebet bir yüz karası olarak kalacaktır.

28 Mayıs 1945, Kafkasyalılar için millî bir felâket günüdür. O gün, müttefiklerin Almanya'yı işgalinden sonra Avusturya'nın Lienz şehri civarındaki Oberdrauburg'da, misli görülmemiş korkunç bir cinayet işlendi: Tek suçları hürriyet için mücadele etmek ve Stalin cehennemine dönmemek arzusu olan 5.000 Şimali Kafkasyalı Bolşeviklere teslim edildi.

Oberdrauburg'da, Almanya, Avusturya, Fransa, Yunanistan ve diğer memleketlerden gelen Şimali Kafkasya mültecileri toplanmıştı. Burası, Alman ordusuyla hiçbir münasebeti olmayan, eski mülteciler, sözüm ona "Doğu işçileri" ve Almanya ile Avusturya'nın her köşesinde gizlenen Şimali Kafkasyalılarla dolmuştu. Buraya toplanan mülteciler arasında, kurtuluşlarını müttefiklerden uman ve bunun için müttefikleri sabırsızlıkla bekleyen ihtiyarlar, müdafaasız kadınlar ve çocuklar bulunuyordu. Bütün bu zavallıların niyeti, müttefik askerî işgal makamlarından yardım istemekti.

Şimali Kafkasyalı mülteciler, Oberdrauburg'da müttefik askerî makamları tarafından kurulan kampta oldukça iyi kabul edilmişlerdi. Yayılan şayiaya nazaran, Şimali Kafkasyalılar, müttefik ordu birliklerine alınacaklar ve Bolşevizm'e karşı mücadeleye devam edebilmeleri için yeniden silahlandırılacaklardı. Fakat, mülteciler içinde bulunan tecrübeli bazı kimseler, böyle vaatlere inanmamayı ve imkân nispetinde kamptan kaçarak gizlenmeyi tavsiye ediyor ve inanmayanları iknaya çalışıyorlardı.

Bu müddet zarfında, Yalta Anlaşması'nın hükümlerinin yerine getirilmesini isteyen Sovyet mümessilleri, müttefik askerî makamlardan "halk düşmanı" bu mültecilerin teslimini ısrarla talep ediyorlardı.

Bu mülteciler kimlerdi?

Bunlar Alman tecrit kamplarından geçmiş ve hayatlarını kurtarmak için Alman ordusuna girmiş işçi, kolhozcu, münevver ve erlerdi.

Nihayet, 28 Mayıs sabahı, bütün eski subay ve erlerin, müttefik orduya alınması, yeniden silahlanmaları ve rütbelerinin iadesi meselelerini müzakere için Dellach mahalline, bir müttefik ordu generalinin nezdine çağırıldıkları ilan edildi. Alman ordusuyla hiçbir alakası olmayan ve vaktiyle Kafkasya hürriyeti için vatanlarında Kızıllara karşı çarpışan eski subaylarla, Bolşevizme karşı yeniden mücadele etmek arzusunda bulunan "yeni" mültecilerin hepsi bilaistisna bu davete icabetle Dellach mahallinde toplandılar.

Herkes büyük bir sevinç ve ümit içinde bulunuyordu.

Fakat, bütün bunlar yalan ve tuzaktan başka bir şey değildi.

Oberdrauburg'un üç dört kilometre ötesinde, Lienz şehri civarında kalan ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar müstesna, herkes tespit edilen mahalde toplandığı zaman, müttefik generalin bir işareti üzerine, ormanda gizlenen ve otomatik silahlar ve

tanklarla mücehhez bulunan askerî birlikler mültecilerin etrafını sardılar. General, cebinden bir emirname çıkararak okumaya başladı ve: "Hepiniz gönüllü olarak vatanınıza dönmek mecburiyetindesiniz. Mukavemet gösteren herkes derhal olduğu yerde kurşuna dizilecektir." dedi.

Kaçmak mümkün değildi. Bazı mülteciler ölünceye kadar mukavemet etmeyi teklif ediyorlardı. Diğerleri, onları teskin etmeye çalışıyorlardı. General merhametsiz idi. Mültecilerin bütün ricalarına kısaca şu cevabı verdi: "Orada, vatanda her şey halledilir".

Makineli tüfek ve süngü kuvvetiyle tahmil ameliyesi başladı. Birçok mülteciler, boğazlarını ve damarlarını kesmek suretiyle, intihar etmeye teşebbüs ettiler. Talihli nadir kimseler, tren bütün süratiyle hareket ederken, kendilerini pencereden atmak suretiyle, firar etmeye muvaffak oldular.

Bütün esirler eski Alman askerî kampı Spital'e getirildi. Kurbanlarını bekleyen açgözlü NKVD'cilerin eline geçmesin diye, bütün esirlerin üstleri büyük bir itinayla aranarak her şeyleri ellerinden alındı.

Bu esnada ihtiyarlar, müdafaasız kadınlar ve çocuklar, coşkun Drau Nehri sahilinde dehşet içinde kendilerini yerden yere vuruyorlardı. Bunların çektikleri siyah bayraklar ve yaptıkları dualar kendilerini meş'um akıbetten kurtarmadı. Askerler bunları, memedeki çocuklu kadınlara dahi merhamet göstermeden, makineli tüfek, tank ve süngü vasıtasıyla zorla kamyonlara doldurmaya başladılar. Birçokları çocuklarıyla birlikte kendilerini Drau Nehri'nin coşkun sularına atarak boğuldular. Bir kısmı oldukları yerde intihar ettiler.

Bazı askerler çok merhametsizdi. Kadınları zorla kucaklayarak kamyonlara atıyorlardı. Bir kadın kamyona bindirilirken daha evvelkiler kendilerini tekrar dışarı atıyorlardı. O zaman

silah ve süngü harekete geçiyordu. Bazı askerler, bu kabusa dayanamayarak mültecilerle birlikte hüngür hüngür ağladılar ve imkân nispetinde yanlarında bulunan gıda maddelerini vermek ve yol göstermek suretiyle bazı mültecilerin Avusturya dağlarına kaçmalarına yardım ettiler.

En fazla merhamet hissini taşıyanlar, çıldırmak derecesine gelen mültecileri evlerinde, bodrumlarında ve ambarlarında saklayan ve ormanlarda gizlenenlere gıda maddeleri temin eden Avusturyalılar oldu.

Müttefikler, Sovyet tebaası olmadığı için eski mülteci General Sultan Kılıç Girey'e serbest olduğunu söyledikleri zaman, o kendi vatandaşlarıyla birlikte ölmeyi tercih ettiğini bildirdi.

Şimali Kafkasyalıları Sovyetlere teslimden birkaç ay sonra, General Sultan Kılıç Girey'in Sovyet askerî mahkemesi tarafından asılmak suretiyle idama mahkûm edildiğini *Pravda* ve *İzvestiya* gazetelerinde okuduk.

Mahvolan bütün Şimali Kafkasyalılara ebedî mağfiret!

Vatanlarının hürriyet ve istiklâli için şehit düşen bütün kahramanlara ebedi minnet ve saygı!

Stalin büyük Rusya'sının tecrit kamplarında inleyenlerle kalben beraberiz!

Münih 1952

***

Kaynak

Kafkasya (Der Kaukasus) Dergisi, Ağustos 1952, sayı 13, 19-21. ss.

RAMAZAN TRAHO HAKKINDA

Toplum adamı ve yazar. 1914 yılında Kafkasya'da Şencıy adlı bir Adıge köyünde doğdu. Moskova Pedagoji Enstitüsünü (1934) bitirdi. 1934-1941 yıllarında Maykop ortaokullarında Rus Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği yaparken bir yandan Adıge Bilimsel Araştırma Enstitüsü'nde de çalışmalar yapıyordu. Moskova'daki Doğubilim Enstitüsüyle ve SSCB Merkez Yürütme Komitesine bağlı olarak çalışan Yeni Alfabeleri Hazırlama Komitesiyle de iş birliği yapmıştı.

1941 yılında askere alınan R.Traho, Maykop'un Alman orduları tarafından işgali sırasında esir edildi. Fakat bir süre sonra serbest bırakılarak Berlin'deki "Kuzey Kafkasya Millî Merkezi" emrinde görev aldı. Alman ordularının Kafkasya'dan çekilmesi sırasında binlerce Kafkasyalı gibi o da yurdunu terk etmek zorunda kalarak önce Ukrayna'ya sonra da Almanya'ya gitti. 1945 yılına kadar Berlin'de basın alanında çalıştı. "Kuzey Kafkasya Millî Merkezi"nin organı olarak yayımlanan "Severnıy Kavkaz" (Kuzey Kafkasya) dergisinin redaktörlüğünü yaptı. Kuzey Kafkasyalı mültecilerin Bağlaşık Devletler tarafından Sovyetlere teslimi sırasında (1945) canını zorlukla kurtarabilen R. Traho 1949 yılında bir grup Kafkasyalı mülteci ile birlikte Türkiye'ye geldi. Fakat burada çalışma olanağı bulamadığından 1951 yılında yeniden Almanya'ya giderek Münih'de oluşturulan "Kuzey Kafkasya Millî Merkezi"nde görev aldı. Ali Han Kantemir'in yönetiminde Türkçe-İngilizce-Rusça yayımlanan "Kafkasya"

(sonra Birleşik Kafkasya) dergisinde yazılar yazdı. Adıge-Kabardey-Çerkes-Alman bilimsel sözlüğünün hazırlanmasında Bonn ve İnsbruck üniversiteleriyle iş birliği yaptı. 1954'te Münih'de bulunan "Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü" kadrosuna katıldı. On yıl boyunca burada çeşitli monografilerin, Rusça *Vestnik* ve İngilizce *Caucasian Review* dergilerinin teknik redaktörlüğünü, Arapça *Elmecelle* dergisinin sorumlu müdürlüğünü, Enstitü müdürünün teknik danışmanlığını yaptı. Adı geçen dergilerde ve Enstitünün Türkçe olarak yayımladığı *Dergi* de Kafkasya ile ilgili çok sayıda bilimsel yazısı ve araştırmaları yayımlandı (bu dergilerdeki T. Tatlok, R. Adige, A Aşemez imzaları da R. Traho'ya aittir). R. Traho aynı zamanda Münih'ten yayın yapan *Özgürlük* radyosunun Kuzey Kafkasya bölümünün de kadro dışı memuru idi.

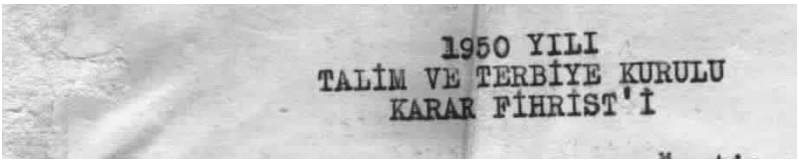
"Kuzey Kafkasya Millî Merkezi"nin reorganizasyonunda aktif şekilde görev aldığı, *Severnıy Kavkaz* (Kuzey Kafkasya) dergisini yeniden yayına sokup Kafkasya ile ilgili birçok monografi yayınlamaya hazırlandığı bir sırada, 9 Temmuz 1964'te ani bir kalp krizi sonucu Münih'te genç denebilecek yaşta öldü.

Kitap hâlinde basılabilmiş çalışmaları şunlardır: *Literatura o Çerkesı i Çerkesah* (Çerkesya ve Çerkeslerle İlgili Literatür, Münih 1955), *Severnıy Kavkaz kak zdravnitsa SSSR* (SSCB'nin Sağlık Ocağı Kuzey Kafkasya, Münih 1956), *Çerkesı* (Çerkesler- Tarihi Etnografık Deneme, Münih 1956, Nalçik 1992). Bu Rusça eserleri aynı yıllarda Münih'te teksir hâlinde İngilizce olarak da yayımlanmıştır.

Kaynak

Berzeg, Sefer Ersin. *Kafkas Diasporasında Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü*, Samsun.-1995.

Türkiye'ye gelen Kafkasyalı mültecilerin eğitim durumlarının Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu tarafından tasdiklendiğine dair 1950 yılına ait Karar Fihristi[81]

1950 YILI
TALİM VE TERBİYE KURULU
KARAR FİHRİST'İ

Karar No:	Tarihi	Karar Özeti:
61	30 Mayıs 1950	Sefer Daday'ın Rusya'da Yüksek Öğrenimi tamamladığı Hk.
62	30 Mayıs ""	Hâmit Botaş'ın Rusya'da İlk Öğretmen Okullarımızınkine denk bir öğrenim görmüş tanınması Hk.
		Hk.
17	28 "" ""	Salih Abayhan'ın Rusya İlk Öğretmen Okulunu tamamladığı Hk.
25	13 "" ""	Zülfiye Bayçora'nın Rusya'da Yüksek Öğrenimini tamamladığı Hk.
69	15 "" ""	Abdülhüseyin Şıdak'ın Rusya'da Yüksek öğrenimi tamamladığı Hk.
196	21 " "	Ömer Bayramkul Papa'nın Rusya'da öğrenimini tamamladığı h.
38	30 "" ""	Hazret Güçetil'in Rusya'da Yüksek öğrenimini tamamladığı HK.
39	30 "" ""	Ramazan Trahon'nun Rusya'da Yüksek Öğrenimini tamamlamış olduğu Hk.

[81] https://ttkb.meb.gov.tr/kurulkararlari/fihristler/fihrist_1950.pdf

26-28 MAYIS 2025
IRSCHEN – AVUSTURYA
KAFKAS VAKFI VE YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI DRAU KATLİAMI'NIN 80. YIL DÖNÜMÜNÜ ANMA GEZİSİ VE TÖRENİNDEN GÖRÜNTÜLER

Irschen Köyünde Drau Katliamı Anıtı

Drau Katliamı Anıtı Önünde Yılmaz NEVRUZ ve Ufuk TAVKUL / 28 Mayıs 2025

Drau Irmağı / Irschen – Avusturya

Irschen Köyü ve Alp Dağları

Drau Kıyısında Kafkas Vakfı Üyesi Ceyda ALBAYRAK, Kafkas Vakfı Kurucu Başkanı Mehdi ÇETİNBAŞ, Kafkas Vakfı Başkanı Veysel ARIHAN

Anma Töreni Afişi

Irschen Köyü Korosu

Anma Töreninde Konuşan Irschen Belediye Başkanı Manfred DULLNİG

Anma Töreninde Konuşan T.C. Salzburg Başkonsolosu Günay BABADOĞAN-ERTAN

Irschen Tarih Derneği Başkanı Hans Jörg MANDLER ve Prof. Dr. İlber ORTAYLI

Prof. Dr. İlber ORTAYLI, Mehdi ÇETİNBAŞ, Veysel ARIHAN Drau Kıyılarında

Irschen Köyü

Irschen'de Prof. Dr. Ufuk TAVKUL

Anma Töreninde Kafkas Vakfı Kurucu Başkanı Mehdi ÇETİNBAŞ, Kafkas Vakfı Üyesi Ceyda ALBAYRAK, Kafkas Vakfı Başkanı Veysel ARIHAN

Alp Dağları